

Doktor Mehmet Yakup Buğra

Hatıralarım

DOĞU TÜRKİSTAN'IN GERÇEK HİKÂYESİ (1949-1976)

BELLEK-BELGE

خاتره لرم

HAZIRLAYAN

Abdullah Oğuz

Hatıralarım

*Doğu Türkistan'ın Gerçek
Hikâyesi (1949-1976)*

Doktor Mehmet Yakup Buğra

Hazırlayan: **Abdullah Oğuz**

HATIRALARIM: DOĞU TÜRKİSTAN'IN GERÇEK HİKÂYESİ (1949-1976)

Doktor Mehmet Yakup Buğra

Kızılây Kültür Sanat Yayınları: 25

Bellek-Belge Dizisi: 3

Hazırlayan

Abdullah Oğuz

Editör

Muhammed Ali Alioğlu

Son Okuma

Alpaslan Durmuş

Uygur Türkçesi Dizgi

Abdusalam Emin Buğra, Fetheddin Buğra,

Abdumelik Barat

Grafik Tasarım

Nevzat Onaran

Uygulama

Murat Tunoğlu

Üretim Koordinasyonu

Fatma Sena Yasan

ISBN 978-625-99214-8-8

Şubat 2024, İstanbul, birinci basım

© Kızılây Kültür Sanat Yayınları, 2024

Bu kitap Kızılây Akademî tarafından yayına hazırlanmıştır.

Kızılây Akademî, Türkiye Kızılây Derneğinin eğitim, araştırma ve yayın çalışmaları yapmakla görevli birimidir. Kızılây Kültür Sanat Yayınları ise Türkiye Kızılây Derneğinin tescilli markası olup Kızılây Akademî'nin Kızılây faaliyet alanlarında birikim oluşturmak ve kamuoyu farkındalığını arttırmak için kültürel, sanatsal ve bilimsel yayım yaptığı platformdur.

Yayınevi Sertifika No.: 47652

Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No.: 28

34445 Beyoğlu / İstanbul / Türkiye

Telefon: (+90 212) 263 1868

Web: <https://kizilayakademi.org.tr/yayin/>

e-posta: info@kizilaykultursanat.com.tr

Baskı ve Cilt

Kültür Sanat Basımevi ve Reklamcılık Org. Sanayi

Ticaret Limited Şirketi

Matbaa Sertifika No: 44153

Maltepe Mh. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZB-7-9-

11 Zeytinburnu/ İstanbul

Telefon: (+90 212) 674 0021-29-46

- 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
- hükümleri çerçevesinde eserin yayımlanması,
- Türkçe ve işbu yayımın maddi ve manevi haklarının temsili hak sahipleriyle anlaşmalı olarak münhasıran Kızılây Kültür Sanat
- Yayınlarına aittir. Haklı alıntı sınırları içinde kalmak ve kaynak göstermek kaydıyla eserden alıntı yapılabilir.
- Eserin dijital versiyonu ücretsiz açık erişimle Kızılây Akademî web sayfasından (<https://kizilayakademi.org.tr/kitap-ve-brosur/>) okunabilir, herhangi ilave bir izne gerek olmaksızın her türlü dijital platforma serbestçe indirilebilir, bir değişiklik yapılmaksızın indirildiği hâliyle bütün dijital platformlarda konumlandırılabilir, paylaşılabilir. Dijital versiyonu ücretsiz olan bu kitabın basılı hâli internet üzerinden faal kitabevi ve mağazalar ile kitabevlerinden satın alınabilir.
- Kızılây Akademî, Kızılây Kültür Sanat
- Yayınlarından neşrettiği eserleri müellifine sadık kalarak yayımlar. Görüşlerini gerek gördüğünde ön söz, dipnot vb. aracılığıyla eserde okurlara aktarır; görüş belirtmemiş hususlara Kızılây Akademînin, Kızılây Kültür Sanat Yayınlarının yahut her iki birimin kurucusu Türkiye Kızılây Derneğinin katıldığı varsayılmaz.

Kızılây Kültür Sanat Yayınları

Kütüphane Bilgi Kartı

Kızılây Kültür Sanat Publishing Library Cataloging-in-Publication Data

Buğra, Mehmet Yakup, Hatıralarım: Doğu Türkistan'ın Gerçek Hikâyesi (1949-1976), / Buğra, Mehmet Yakup; hazırlayan: Oğuz, Abdullah. İstanbul, Kızılây Kültür Sanat Yayınları, 2024.

352 s. ; fotoğraflar, tablo, şema ; 12,5x19,5 cm.

Kızılây Kültür Sanat Yayınları; 25. Bellek-Belge dizisi ; 3.

Dizin var.

ISBN 978-625-99214-8-8

1. Mehmet Yakup Buğra (1930-2011). | 2. History_East Turkestan_East Turkestan Islamic Republic, East Turkestan Republic, China. | 3. China-History_Local history and description_Uyghur Autonomous Region (or East Turkistan). | 4. China_Ethnography_Uyghur.

I. Buğra, Mehmet Yakup, 1930-2011

II. Oğuz, Abdullah, 1973-.

DS730-731, DS781-796

HATIRALARIM

Doğu Türkistan'ın Gerçek Hikâyesi
(1949-1976)

Doktor Mehmet Yakup Buğra

Hazırlayan: Abdullah Oğuz

Mehmet Yakup Buğra (1930, Hoten-2011, Ankara), Beş yaşındayken ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'a gitmeleriyle başlayan göçmen hayatını 1936-1947'de Afganistan ve Hindistan'da sürdürdükten sonra on dört yıllık gurbet hayatının ardından 27 Aralık 1947'de vatanına geri döndü. Tıp fakültesini 1956'da, İç Hastalıkları ve Akupunktur uzmanlığını 1967'de memleketinde tamamladı. 19 Haziran 1976'da Türkiye'ye geldi. Ankara'ya yerleşerek burada açtığı özel muayenehanesinde hizmet verdi. İklmnisa Hanım'la 1949'da evlendi; çiftin Ayşe, Risalet, Nur Ahmet ve Rabia isimli dört çocukları oldu. Mehmet Emin Buğra'nın "Doğu Türkistan Tarihi"ni, Mevdudî'nin "Tefhimü'l-Kur'ân" ve "İslam'a İlk Adım"ını, İmam Nevevi'nin "40 Hadis"ini Uygur Türkçesine tercüme etti.

Abdullah Oğuz, 1973'te Hoten'de dünyaya geldi. 1976'da Türkiye'ye göç etmiş dedesinin ardından 1980'de ailesiyle birlikte Türkiye'ye geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara TED Kolejinde; yükseköğrenimini Selçuk İşletme'de tamamladı. Özel sektörde mali işler yöneticiliği yaptı. Mehmet Emin Buğra'nın "Şarkî Türkistan Tarihi"ni (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021) yayına hazırladı. Çeşitli Doğu Türkistan sivil toplum kuruluşlarında görev üstlenmekte, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde doktora çalışmasına devam etmektedir.

■ Türlü işkence, hapis, çile ve zorluklardan sonra ulaşılan Mekke'de 1935 yılında çekilen fotoğraf. Soldan sağa Yunus Buğra, Abdülkerim Buğra, Mehmet Yakup Buğra.

■ Mehmet Yakup Buğra'nın (en üstte ortada) Türkiye'ye gelmeden önce çektiği aile fotoğrafı (Hoten, 1976).

■ Mehmet Yakup Buğra'nın abisi Yunus Buğra'nın (ayakta soldan birinci), Mehmet Emin Buğra'nın (önde ortada) ve İsa Yusuf Alptekin'in (önde soldan ikinci) yer aldığı fotoğraf (Srinagar, 1950).

■ Mehmet Emin Buğra'nın çağrısı üzerine Doğu Türkistan mücadelesine katılmak üzere gelinen Keşmirde 1937 yılında çekilen fotoğraf. Sağ altta yerde oturan Mehmet Yakup Buğra, sağda sandalyede oturan Abdülkerim Buğra, solda ayakta duran Mehmet Rıza Bekin.

HAZIRLAYANIN ÖN SÖZÜ

Kadim Türk yurdu ve ilk Müslüman Türk devletine ev sahipliği yapan Doğu Türkistan, tarihin başlangıcından beri insanlığın medeniyet ve kültür merkezlerinden biri olmuştur. İpek Yolu olarak bilinen, ticaret, medeniyet, inanç ve fikirlerin değişim güzergâhında olması, stratejik konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri sebebiyle tarih boyunca çok önemli bir cazibe merkezi olmuştur.

Tarihin bilinen en eski döneminden beri Türk yurdu olan; İskit, Hun ve Göktürk federasyonlarının güçlü ve önemli bir müttefiki; Karahanlı, İdikut, Sarı Uygur ve Saidiye devletlerinin yönetim merkezi olmuş ve onlarca Türk devletine ev sahipliği yapmış Doğu Türkistan binlerce yıl bağımsız olarak yaşadıktan sonra Bilge Kağan'ın Türk milleti unutmamasın diye taşta kazdırdığı sözlerinde bahsettiği nedenlerden dolayı 1758 yılında Çin işgali altına girmiştir.

“Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları yumuşak imiş. Tatlı sözlerle, yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak halkları öyle yakınlaştırır imiş. Yaklaştırdıktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi, bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Tatlı sözlerine, ipek kumaşlarına aldanıp çok sayıda öldün. Türk milleti çok öldün.” [Bengü Taşlar Bilge Kağan Yazıtı Kuzey Yüzü]

Çinliler, işgalin ilk günlerinden itibaren Doğu Türkistan halkının yüreğine korku salmak için işkence, cinayet, katliam ve her türlü tedhiş (terör) yöntemlerini uygulamışlar; halkın millî birliğinin temel harcı olan Müslüman ve Türk kimliğini yok etmek veya en azından yozlaştırmak için çalışmışlardır. Ayrıca Doğu Türkistan'ın tarih ve kültürünü tamamen ortadan kaldırmak için, mimari ve yazılı tarihî eserlerini sistematik bir şekilde ortadan kaldırmışlardır. Çünkü çok iyi bildikleri asimilasyonun ilk basamağı hedefteki toplumun ortak hafızası ve birliğinin temel harçları

olan dinini ve tarihini yok etmek, sonra da geleneklerini ve dilini ortadan kaldırmaktır. Kültür Devrimi sırasında “Dört Eskiye Yok Etme” hareketi kapsamında önlerine çıkan mescit, medrese, han, hamam gibi tarihî eserleri yıktılar. Şehirlerde bu yok etme girişiminden kurtulup geriye kalan birkaç eser olsa da köylerde hiç kalmamıştır. Günümüzde yaşanan soykırımda da Doğu Türkistan’ın millî kimliğine ait eserler sistematik bir şekilde yok edilmeye devam etmektedir.

Dünya kültür ve medeniyetine eşsiz katkılar sağlamış Doğu Türkistanlı bilim adamı ve sanatçıların eserlerinden Çin dışına bir şekilde çıkabilenler kurtulabilmiştir. Türk dilinin ve tarihinin en kıymetli eserlerinden *Divânü Lûgati't-Türk* İstanbul’daki Beyazıt sahaflarına satılmak üzere getirilince Ali Emîrî Efendi tarafından keşfedilmiştir. Çinliler son olarak Sultan II. Abdülhamid Han’a atfen Molla Musa Sayramî tarafından kaleme alınan *Tarih-i Hamidî*’nin müellif el yazmasının kaybolduğunu açıklamışlardır. Bunun yanında Çinliler, Doğu Türkistan halkını koyu bir cehalet karanlığına mahkûm ederek her türlü gelişme ve teknolojiden mahrum bırakmışlardır. Üstelik çeşitli tarihlerde Uygur aydınlarının girişimleriyle eğitim ve öğretim alanında yapılmak istenen bazı yenilik ve iyileştirmeler dönemin Çinli idarecileri tarafından sert bir şekilde engellenmiştir.

Çinlilerin, Doğu Türkistan ekonomisiyle ilgili yürüttükleri temel politika sömürüdür. Başta altın, petrol, doğalgaz ve kömür olmak üzere yer altı ve yer üstü zenginlikleri sömürülmüş ve yerel halk bu nimetlerden hiçbir şekilde yararlandırılmamıştır. Doğu Türkistan’a yapılan yatırımlar Çinlilerin uyguladıkları asimilasyon politikasının en önemli silahı olan göçmen Çinli nüfusun artmasına paralel olarak fazlaşmış, ancak bu yatırımlardan oraya yerleştirilen Çinli göçmenler faydalandırılmıştır. Ez-cümle yatırımların arka planında Uygur halkının refahının değil bölgeye zorla gönderilen, göç ettirilen Çinlilerin geleceği ve kalıcılığı olduğu, yanı sıra Doğu Türkistan’ın asimile edilme planlarının yürütüldüğü aşikârdır.

Ana hatlarıyla aktarılan Çin’in Doğu Türkistan’a yönelik politikalarının tarihî süreçte Çin’de yönetim şekli ne olursa olsun, yönetime kimler geçerse geçsin özü itibarıyla değişmeden devam ettiği görülmektedir. Nitekim Mançu İmparatorluğu (1758-1911), Çin Cumhuriyeti (1911-1949) ve Çin Halk Cumhuriyeti (1949-?) dönemlerinde rejimler, ideolojiler ve

söylemlerin farklılaşmış olmasına rağmen Doğu Türkistan'ın Müslüman ve Türk kimliğini yok edip Çinileştirmek amaç ve eylemlerinin hep aynı kalmış olması bu tespitimizin şahididir. Yukarıda sayılan insanlık dışı politika ve yöntemlere rağmen Doğu Türkistan halkı hiçbir zaman dinini terk etmemiş, millî kimliğini kaybetmemiş ve Çinileşmeyi asla kabul etmemiştir.

Yapılan onca katliam, işkence, ekonomik ve sosyal baskıya rağmen Doğu Türkistan halkı asimile olmamıştır. Mançu istilasından beri her fırsatta ayaklanan Doğu Türkistan halkı 1863, 1933 ve 1944 yıllarında bağımsız devletler kurmuştur. 1863 yılında kurulan Kaşgarya Devleti'nin lideri Yakup Han 1873 yılında devlet Osmanlı'ya bağlılığını bildiren bir elçilik heyeti göndermiş, Sultan Abdülaziz Han'ın onayıyla Osmanlı Devleti adına hutbe okunup para basılmıştır. Bu devlet ayrıca İngiliz ve Rus devletleriyle çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. 1931 yılında Kumul'da başlayan halk ayaklanması hızla bütün Doğu Türkistan'a yayılmış, sonuçta 12 Kasım 1933 tarihinde Kaşgar'da Sâbit Damollam'ın¹ önderliğinde "Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti" kurulmuştur. Bu devletin Sovyetler Birliği'nin silah ve asker yardımıyla yıkılmasından sonra 1944 yılında Ali Han Töre liderliğinde kurulan "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" 1949 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Doğu Türkistan'ın 1949 yılında komünist Çinliler tarafından işgal edilmesi zulüm ve asimilasyon politikalarını bir üst safhaya taşımış, 1949-1976 yılları arasında sert ve acımasızca uygulanan bu politikalara ancak 1976 yılında Mao Zedung'nun ölümüyle bir süre ara verilmiştir.

Çin'de 1980'li yıllarda görülen demokratikleşme hareketleri 1989'daki Tiananmen olaylarıyla son bulmuş, Çin'de yönetim tekrar şahinlerin eli-

1 Sâbit Damollam, 1883'de Kaşgar'ın Atuş (Artış) bölgesinde dünyaya geldi. Temel öğretimini Kaşgar Hanlık medresesinde tamamladıktan sonra 1910 yılında yüksek dinî öğrenimini Buhara'da ikmal etti. 1924'ten itibaren Doğu Türkistan'ın çeşitli bölgelerinde din hizmetlerini yürütürken bir yandan da millî mücadele hareketlerine katıldı. 1930-1932 yılları arasında İslam coğrafyasının önemli merkezlerini ziyaret ederek ilmî ve siyasi tecrübelerini geliştirdi. 1932'de Mehmet Emin Buğra'nın liderliğinde kurulan Hoten Millî İnkılap Teşkilatı'na katıldı ve bağımsızlık mücadelesinde aktif olarak görev aldı. Sonrasında Kaşgar'a giderek Kasım 1933'te kurulan Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nde başbakanlık görevini üstlendi. 1934'te Rus ve Çin güçlerinin baskıları sonucunda söz konusu cumhuriyetin yıkılmasının ardından hapse atıldı, 1941'de hapishanede şehit edildi. Doğu Türkistan'ın yakın dönem tarihinde hem ilmî hem de siyasi faaliyetleri bakımından önemli çalışmalara imza atmış bir şahsiyettir (Detaylı bilgi için bk. Nur Ahmet Kurban, "Dâmolla, Sâbit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/damolla-sabit> (04.11.2018)).-ed.

ne geçmiştir. O günden sonra yavaş yavaş eski politikalarına dönen Çin yönetimi, 2001’de meydana gelen 11 Eylül saldırılarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve terör bahanesiyle Doğu Türkistan’da yürüttüğü işgal ve asimilasyon politikalarını sertleştirmiştir. Bu politikalara değişik zamanlarda verilen tepki ve protestolar acımasızca bastırılmıştır. Uygulanan ayrımcılık ve zulme karşı 5 Temmuz 2009’da Urumçi’de gösterilen kitlesel tepki Çinliler tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmış, binlerce Uygur öldürülmüş veya kaybolmuştur.

İdeolojisi komünist, ekonomisi kapitalist, ruhu faşist kızıl terör rejimi, Xi Jinping’in 2012’de iktidara gelmesiyle baskı ve asimilasyon politikalarını son raddeye ulaştırmış, kitlesel terör ve tedhiş kampanyalarına hız vererek soykırım yapmaya başlamıştır. Dünyanın şu anda içinde bulunduğu siyasî ve askerî konjonktür nedeniyle kendisini durduracak güç kalmadığını düşünen Çin yönetimi, Doğu Türkistan’daki Müslüman Türk kimliğini tamamen yok etmek için tarihte eşine az rastlanır bir soykırım uygulamaya başlamıştır. Tam anlamıyla bir açık hava hapishanesine dönüşen Doğu Türkistan’ın dışarıyla irtibatı koparılmış, bazı bölgelerde neredeyse sokakta erkek kalmayana kadar herkes tutuklanmış, milyonlar “terbiye kampları” adı altında Hitler ve Stalin dönemindeki gibi toplama kamplarına gönderilmiştir. İnsanlar yıllar önce katıldıkları bir dinî faaliyet bahane edilerek uzun süreli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Özellikle anne babası hapis yada toplama kampında olan Doğu Türkistanlı çocuklar ailelerinden alınarak Çinliler olarak yetiştirilmektedir. Zorla “akraba” ilan edilen Çinliler çoğunlukla erkek kalmayan Uygur evlerinde ikamet ettirmeye başlanmıştır. Sadece Doğu Türkistan’daki değil başka ülkelere göçmüş olanlar da bu zulümden etkilenmiş; Çin, ekonomik ve siyasi yöntemlerle yurt dışında yaşayan Uygurların iadesi için baskı yapmış ve çoğu zaman muvaffak olmuştur.

Elinizdeki kitap yukarıda kısaca tarihsel arka planına değinmeye çalıştığımız Doğu Türkistan’da yaşanan zulüm tarihinin 1949-1976 yılları arasındaki bölümünün canlı şahidi olan dedem Mehmet Yakup Buğra’nın anılarıdır. Olayların ayrıntılarıyla sistematik olarak yazılması, üslubunun samimi ve abartıdan uzak olması nedeniyle bu eserin, o dönemin tarihi için çok önemli bir başvuru kaynağı olacağına inanıyorum. Dedem Mehmet

Yakup Buğra, anılarının aile içinde kalacağını düşünerek kaleme alması- na rağmen bugün Doğu Türkistan'da yaşananların bir benzeri olan Mao dönemini anlatması hasebiyle kitabın yayımlanmasını gerekli gördük.

Dedem, Doğu Türkistan halkının Çin esaretine karşı bağımsızlık ateşini yakmaya başladığı günlerde, Hoten İnkılabı'nın önderi Mehmet Emin Buğra'nın² yakın kurmaylarından olan Abdülkerim Buğra ve Bibi Zeynep Hanım'ın ikinci oğlu olarak 1930'da Hoten'de dünyaya geldi. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin 1934'te yıkılmasından sonra, Tunganların,³ Hoten'i işgali ve büyük dedem Abdülkerim Buğra'nın esir edilmesi ailesi için zor günlerin başlangıcı olmuştur. İşkence, takip ve infazlardan mucizevi bir şekilde kurtularak 1935'te ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'a hicret etmek ve Mekke'ye yerleşmek zorunda kaldı. Mehmet Emin Buğra'nın mücadeleye devam çağrısı üzerine babasıyla 1936'da Hindistan'a gelmiştir.

1942'de Mehmet Emin Buğra, Çin'e dönmeye mecbur bırakılana kadar Hindistan'da (bugünkü Pakistan'da) kaldı. 1942'den 1947'ye kadar ailesiyle İngiliz sömürge hükûmeti tarafından Hindistan'ın iç bölgelerinde yer alan Dammur'da mecburi ikamete tabi tutuldu. Orta öğrenimini de burada tamamladı. Büyük dedem Abdülkerim Buğra'nın içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun eğitimi aksatmaması burada altının çizilmesi gereken bir noktadır. 14 yıllık gurbet hayatında farklı ülkelerde ekonomik

2 Mehmet Emin Buğra (1901 Hoten-1965 Ankara), yakın dönem Doğu Türkistan'ın önemli siyasi lideri ve tarihçisidir. Aynı zamanda işbu hatıratın müellifi Mehmet Yakup Buğra'nın da hem anne hem baba tarafından akrabasıdır. 1901 yılında Hoten'de dünyaya geldi. Temel ve yüksek dinî öğrenimini bölgenin önemli ilim merkezlerinden olan Hoten'in Karakaş nahiyesindeki tarihî Oybağ medresesinde tamamladı. 1922-1930 yıllarında halkı bilinçlendirme ve irşat faaliyetlerinde bulundu. Genç yaşlarında saygın din âlimlerine nispet edilen "Hezim/Hazretim" ünvanını aldı. 1931'de Hoten Millî İnkılap Teşkiatı'nı kurdu. 1933'te "Hoten İslam Hükûmeti (Cumhuriyeti)" adıyla kurulan yerel bağımsız bir hükûmetin başkanlığını yürüttü. 1933'te Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ne önemli katkılarda bulundu. 1934'te Cumhuriyet'in yıkılışı sonrasında ortaya çıkan Tungan istilası üzerine önce Hindistan'a oradan da Afganistan'ın başkenti Kabil'e geçti. 1944'te dönemin Çin başkenti Nanking'e gitti. Burada "Üç Efendiler Hareketi" olarak bilinen kendi tabiriyle "Kalem Küreşi" olarak nitelendirdiği siyasi mücadelesini yürüttü. 1946 ila 1949 arasında Doğu Türkistan bölgesinde kurulan yerel hükûmette üst düzey çeşitli görevlerde bulundu. 1949 Komünist işgali sonrasında 3 yıl Hindistan ve Keşmir'de yaşadıkdan sonra Aralık 1951'de bir grup hemşerisi ve ailesiyle birlikte Türkiye'ye geldi. 1965 yılında Ankara'da vefat ettiği güne kadar Doğu Türkistan davasının Türkiye başta olmak üzere tüm dünyada duyulması adına önemli çalışmalarla bulundu. (Daha geniş bilgi için bk. Nur Ahmet Kurban, "Buğra, Mehmet Emin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bugra-mehmet-emin> (25.04.2018).—ed.

3 *Tunggan*, *Dungan* yahut *Huiler* olarak adlandırılan, genel olarak Orta Asya bölgesinde yerleşik Çinleştirilmiş Müslümanlar için kullanılan isimlendirme.—ed.

sıkıntılarla boğuşurken, hatta hapis ve sürgün hayatı yaşadığı günlerde bile çocuklarını en iyi okullarda okutmaya gayret etmiştir.

27 Aralık 1947’de, kendi ifadesiyle “14 yıl süren Hindistan, Afganistan ve Suudi Arabistan’daki gurbet hayatını sonlandırıp” vatanına geri döndü. 1949’da İklimnisa Hanım’la evlendi. Bu evlilikten Ayşe, Risalet, Nur Ahmet ve Rabia isimli dört evladı dünyaya geldi. Tıp fakültesini 1956’da, İç Hastalıkları ve Akupunktur uzmanlığını 1967’de memleketinde tamamladı. Doğu Türkistan’ı 1949’da işgal eden Komünist Çin yönetiminin baskısı altında geçen 27 yıllık korku ve dehşetten sonra, 19 Haziran 1976’da Türkiye’ye geldi.

Ankara’ya yerleşerek burada açtığı özel muayenehanesinde iç hastalıkları ve akupunktur dalında uzun yıllar hizmet verdi. Nisan 1986’da, 56 yaşında İspanya’da Phd (Doktora) ünvanı aldı. Nisan 1990’da 172. Yüksek Sağlık Şurası’nda Akupunktur yönetmeliğinin hazırlanması çalışmalarına katıldı. 19 Ekim 1991’de Sağlık Bakanlığı tarafından Akupunktur Üst Komisyonu üyeliğine seçildi. Çince, Farsça, İngilizce ve Urduca’yı ileri düzeyde, Arapça ve Rusça’yı akademik çalışma yapabilecek seviyede bilen Doktor Mehmet Yakup Buğra, 1990’dan itibaren doktorluğun yanı sıra ilmi faaliyetlerine başladı. Mehmet Emin Buğra’nın *Doğu Türkistan Tarihi* adlı kitabını günümüz Uygur Türkçesi grameriyle yeniden yazıp neşrettiğinde 68 yaşındaydı. Mevdudî’nin (ö. 1979) *Tefhimü’l-Kur’ân* isimli önemli tefsir çalışmasının Maide Sûresi’nin sonuna kadar olan bölümünü Urduca aslından -İngilizce ve Türkçe tercümelerini de tetkik ederek- Uygur Türkçesi’ne çevirdiğindeyse 70 yaşındaydı. Babasının yolundan giden dedemi her zaman çok çalışkan, üretmeyi hiç bırakmayan biri olarak hatırlıyorum. Kendimi bildim bileli onu sabahları uyurken hiç görmedim. Hayatının son dönemlerinde yakalandığı hastalık onu elden ayaktan düşürene kadar üretmeye devam etti. İmam Nevevi’nin *40 Hadis*’i, Mevdudî’nin *İslam’a İlk Adım*’ı Uygur Türkçesine tercüme ettiği diğer eserler olmuştur.

Yaşadığımız sınırlı hayatı değerli kılan diğer bir önemli husus da hayatlarına dokunabildiğimiz insanların sayısıdır. Dedem bu konuda da çok değerli bir hayat yaşadı. Onun Ankara’daki evi, Fahrî Doğu Türkistan Konsolosluğu gibiydi. Ankara’ya gelip dedemin yardımını görmemiş

hiçbir hemşerimiz yok gibidir. Allah'ın kendisine verdiği nimet ne olursa olsun onu mümkün olduğu kadar çok insanla paylaşmaya gayret ederdi.

Doktor Mehmet Yakup Buğra, 27 Mart 2011'de, 81 yıl süren çileli ama bir o kadar da bereketli bir hayattan sonra ebedi âleme irtihal etti. Cenâb-ı Allah rahmetiyle muamele etsin, mekânı cennet olsun.

Elinizdeki kitap Dedem Mehmet Yakup Buğra'nın ailesi ve ahfadı için Uygur Türkçesi'yle kaleme aldığı hatıratıdır. Mehmet Yakup Buğra'nın hatıratı, daha önce yapılmış iki baskısından farklı bir edisyon olan bu neşir için müellifi tarafından hazırlanan nüsha esas alınarak Uygur alfabesiyle yeniden dizilmiştir. Bakışlımlı sayfanın karşı cenahındaki ilk sütunda hatıratın Latin alfabesiyle transkripti, diğer sütundaysa Türkiye Türkçesine dil içi çevirisi verilmiştir. Hatıratın özgün metninde müellif tarafından konmuş dipnotlar aynen muhafaza edilmiş, günümüz okuyucusunun eserden daha fazla yararlanabilmesi için kitabın sonunda bazı açıklamalar kitabın editörü Muhammed Ali Alioğlu tarafından son not olarak verilmiştir. Bunun yanı sıra hatıratın zihinlerde konumlandırılabilmesine destek olmak üzere eserin muhtelif sayfalarında bazı harita ve resimler de sunulmuştur.

Hatıratın yeniden ve farklı bir kisveyle yayımlanması dolayısıyla teşekkür borçlarımı eda etmek isterim: Hatıratın yayımlanması için kitabın dedem tarafından hazırlanmış Uygur Türkçesi nüshasını tarafıma tevdi eden dayım Nur Ahmet Buğra'ya, başta annem ve babam olmak üzere bütün aileme, son okumalarını gerçekleştiren Hamit Yolcu ve Alpaslan Durmuş'a, bu hâliyle yayımlanmasını teklif eden Kızılay'ımızın iki güzide birimi Kızılay Akademi ve Kızılay Kültür Sanat Yayınlarına, beni bu yeni yola çıkma hususunda cesaretlendiren ve yalnız bırakmayan editörüm Muhammed Ali Alioğlu'na teşekkürü borç bilirim. Bu vesileyle “dedemin hatıratı”nı yayımlama çabamın, Doğu Türkistan'da zulüm ve baskı altında var olma mücadelesi veren halkımızın çığlığını duyurmaya bir katkı sağlayabilme dileğimin bir ifadesi olduğunu belirtmek isterim.

Çaba bizden muvaffakiyet Cenab-ı Hak'tandır.

Abdullah Oğuz
Ocak 2024 / İstanbul

مۇندەرىجە

22	كىرىش سۆز
64	«تىنچلىق بىلەن ئازات بولغان» لىقىنىڭ ئېلانى
70	تېزەك تەرگىلى چىققان كۆمسار
76	ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش
82	تازىلاش ھەرىكەتلىرىنىڭ باشلىنىشى
86	ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇرلارنى تازىلاش ھەرىكىتى
90	ئىجارە ھەققىنى كەمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش
98	بېسىقتۇرۇش ئۆپكەت (نەشان)لىرى
112	بېسىقتۇرۇشتىكى ئۆسۈل ۋە سىياسەت
134	تەشكىللەش: -
134	ئۆگىنىش: -
136	پۈزۈتسىيە بىلدۈرۈش: -
138	باش قىلىش باشقۇرغۇچى: -
168	كۆرەش قىلىش - زەرەپە بېرىش: -
194	تازىلاش ھەرىكەتلىرىنىڭ «چارە كۆرۈش» باسقۇچى
212	ھۆكۈم ئېلان قىلىش باسقۇچى: -
218	تۈرمە، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى ۋە يېڭى ھايات مەيدانى
230	ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىدى
246	دەمەم دا 5 يىل
258	ئاتچۇي ئىنقىلابى
280	مەدەنىيەت ئىنقىلابى
286	كاپتالىزم يولىغا ماڭغان ھۇقۇقدارلارنى «يوقۇتۇش»
290	تۆت كونا يوقىتىش:
300	يۇچۇقتىن كۆرۈلگەن يۇرۇغلۇق

Münderece**İçindekiler**

KİRİŞ SÖZ	ÖN SÖZ	23
«TİNÇLİK BİLEN AZAT BOLGANLIKNİNG» İLANI	“BARIŞLA KURTULUŞ”UN İLANI	65
Tizek Tergili Çıkan Komisar	Tezek Toplamaya Çıkan Komiser	71
Hakimiyetni Mustehkemleş	Hâkimiyeti Güçlendirme	77
TAZILAŞ HERİKETLİRİNİNG BAŞLİNİŞİ	TEMİZLİK HAREKETİNİN BAŞLANGICI	83
«İnkılabka Karşı Unsurlarni Tazılaş» Heikiti	“Devrim Karşıtı Unsurları Temizleme” Hareketi	87
İcare Hekkini Kemeytiş, Zomigerlerge Karşı Turuş	“Kira Hakkını Kısıtlama, Zorbalara Karşı Duruş”	91
Bisikturuş Obikit (Nişan)Liri	Sindirme Hareketinin Hedef Kitlesi	99
Bisikturuştiki Usul ve Siyaset	Sindirme Hareketinde Yöntem ve Siyaset	113
Teşkilleş	Organizasyon	135
Üginiş:-	Eğitim	135
Puzitsiye Bildürüş	Pozisyonunu İlan Etme	137
Paş Kiliş Baskuçı	İfşa Etme Safhası	139
KÜREŞ KİLİŞ, ZERBE BİRİŞ	MÜCADELE ETME, DARBE VURMA	169
Tazılaş Heriketlirining «Çare Kürüş» Baskuçı ...	“Temizlik Hareketleri”nin “İcabına Bakma” Safhası ...	195
Höküm İlan Kiliş Baskuçı	Hüküm İlan Etme Safhası	213
Türme, Emgek Bilen Özgertiş Meydani ve Yingi Hayat Meydani	Hapis, Emekle Dönüşüm ve Yeni Hayat Kampları	219
EMGEK BİLEN ÖZGERTİŞ ETRİDİ	EMEKLE DÖNÜŞÜM KAMPI	231
DEMMODA 5 YİL	DEMMU'DA BEŞ YIL	247
ATÇÜY İNKİLABİ	ATÇUY İNKILABI	259
MEDENİYET İNKİLABİ	KÜLTÜR DEVRİMİ	281
«Kaptalizim Yoliga Manggan Hukukdarlarni» Yokutuş:	“Kapitalizm Yolunda Giden Yöneticilerin” Yok Edilmesi	287
Töt Konani Yokitiş:	Dört Eskiği Yok Etme	291
YUÇUKTİN KÖRÜLGEN YURUGLUK	TÜNELİN UCUNDA GÖRÜNEN AYDINLIK	301

(1) كىرىش سۆز

(2) (1947 - يىلى 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، 14 يىل ھىندىستان ئافغانىستان

ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى مۇشەققەتلىك مۇھاجىرەت ھاياتىمىزنى
 ئاياغلاشتۇرۇپ، ۋەتەنگە قايتىپ كەلدۇق. ئەمدى، ئۆز ۋەتەن
 تۇرىقىمىزدا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىز ئارىسىدا خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈش
 ئۈمىدىم كۈندىن - كۈنگە ئاشماقتا ئىدى. دادام چەت ئەلدىن كېلىپ
 ئۇزۇنغا قالماي ئۈرۈمچىگە ھەزرىتىمنىڭ قېشىغا كەتتى.

مۇساپىرچىلىقتىكى جاپالىق ھاياتتىن كېيىن، بىر ئاز بولسىمۇ راھەت ۋە
 پاراغەتلىك كۈن كۆرۈش يولىنى ئىزدەپ كەتكەن ئۈرۈمچىدىن دادام
 ئانچە قانائەتلىنمەي قايتىپ كەلگەنىدى. ئاتا كەسپى بولغان تىبابەتچىلىك
 دۇكىنى ئېچىپ، دادام بىلەن ئىشلىرىمىزنى ئەمدىلا خاتىرجەم يولغا قويۇشقا
 باشلىغانىدۇق. لېكىن، بۇ خاتىرجەملىك ئۇزۇنغا بارمىدى. كوممۇنىست
 رېژىمى يۇرتىمىزغا خۇددى قارا بوراندەك بېسىپ كىردى. مانا، بۇ قارا
 بوران ۋە چاپقۇنلاردىكى 27 يىللىق قورقۇ ۋە دەھشەت ئىچىدىكى
 كۈنلىرىمنى مۇھىم تېما قىلغان ئاساستا خاتىرلەپ چىقتىم.

(3) بۇ كىرىش سۆزى ۋە خاتىرەمنىڭ بىر قىسىم تېزىسلىرىنى 1977 - يىلى

5 - ئايدا، يەنى تۈركىيىگە كەلگەنلىكىمىزگە بىر يىل بۇلاي دەپ قالغان
 كۈنلەردە يېزىپ قويغانىدىم. 1949 - يىلىدىن، 1976 - يىلغىچە بولغان 27
 يىللىق بىر مەزگىل ئىچىدە ۋەتىنىمدە يۈز بەرگەن ھادىسىلەرنى بولۇپمۇ،
 ئائىلەمنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلىك كۈنلەرنى تېما قىلغان ھالدا خاتىرە

[1] KİRİŞ SÖZ

[2] (1947- yili 12- aynıng 27- küni, 14 yıl Hindistan Afganistan ve Seudi Erebistandiki muşekketlik muhaciret hayatimizni ayaglaşturup, vetenge kaytıp kelduk. Emdi, öz veten tuprikimizda uruk tugkanlırimiz arisida hatircem turmuş keçuruş umidim kundin künge aşmakta idi. Dadam çeteldin kelip uzunga kalmay Ürümçige Hezritimning keşiga ketti. Musapirçilikteki capalık hayattin kiyn bir az bolsimu rahat ve paragetlik kun kuruş yolini izdep ketken Ürümçidin dadam ançe kanaetlenmey kaytıp kelgen idi. Ata kespi bolgan tibabetçilik dukini içip dadam bilen işlirimizni emdila hatircem yolga koyuşka başlıganiduk. Likin bu hatircemlik uzunga barmidi. Kommunist rijimi yurtimizga huddi kara borandek bisip kirdi. Mana bu kara boran ve çapkunlardiki 27 yillik korku ve dehşet içidiki künlirimni muhim tima kilgan asasta hatirlep çiktım).

[3] Bu kırış sözni ve hatiremning bir kısım tizisilirini 1977- yili 5- ayda yeni Türkiyige kelgenlikimizge bir yıl bulay dep kalgan künlende yizip koygan idim. 1949- yilidin, 1976- yılgiçe bolgan 27 yillik bir mezgil içide vetinimde yüz bergen hadisilerni bolupmu, ailemning bişiga kelgen kulpetlik künlerni tima

[1] ÖN SÖZ

[2] (27 Aralık 1947 günü [Hoten/Doğu Türkistan] on dört yıl süren, Hindistan, Afganistan ve Suudi Arabistan'da geçen zorlu gurbet hayatımızı sonlandırıp vatanımıza geri döndük. Kendi vatanımızda, akrabalarımızın yanında olmamız huzurlu bir hayat geçirme ümidimizi günden güne artırmaktaydı. Babam, yurtdışından geldikten hemen sonra Urumçı'ye, Hazretim'in¹ yanına gitti. Gurbetteki cefalı hayatımızdan sonra biraz olsun rahat ve huzurlu günler geçirme ümidiyle gittiği Urumçı'de aradığını pek bulamayarak geri döndü. Baba mesleği olan tababet² üzerine dükkân açıp işlerimizi yavaş yavaş yoluna koymaya başladık. Ancak bu huzurlu günler uzun sürmedi. Komünist rejim, yurdu muza bir karabasan gibi çöktü. Hatıralarım'da işte bu karabasan ve fırtınalarla dolu, 1949'dan 1976'ya kadar süren 27 yıllık korku ve dehşet içindeki günlerimi ana başlıklarıyla yazmaya çalıştım).

[3] Bu ön sözü ve hatıralarımın bir kısmını 1977'nin Mayıs'nda Türkiye'ye gelişimizin birinci yılı dolmak üzereyken yazmıştım. 1949 ila 1976 arasındaki 27 yıllık dönemde vatanımda gelişen olayları özellikle ailemin başına gelenler üzerinden yazmak istedim. Böyle

يېزىپ قالدۇرۇشنى ئويلىدىم. بۇنداق بىر خاتىرە يېزىشنى ۋەتەندىكى چاغلىرىمدىن تارتىپ بەكمۇ ئارزۇ قىلىپ كەلگەندىم.

- (4) پاجىئەلىك كۈنلىرىمىزنىڭ گۇۋاچىسى بولغان ئانامنىڭ يىللەردىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ناچار سالامەتلىكى بىردىن ئېغىرلاشتى. تۈگۈمەس — پۈتمەس كۈلپەت ۋە ماجىرالىق مۇھىتتىن قۇتۇلۇپ، ئەركىن بىر نەپەسكە ئىگە بولغان شارائىتتا سالامەتلىكى بىر ئاز بولسىمۇ ياخشىلىنىپ قالار دېگەن ئۈمىدىم بار ئىدى. لېكىن، يېقىنقى بۇ بىر يىل ئىچىدە خىيالىمغا كەلتۈرۈشكىمۇ قورقىدىغان گۇمانىم مۇقىملىشىپ قالغان، يەنى، بالاياتقۇراك كېسىلى تەرەققى قىلىپ، ئاخىرقى باسقۇچقا يېتىپ قالغانىدى. ھەممىمىز بىر ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە قالدۇق. بەزى ۋەقەلەرنى ئانام ھايات ئىكەن يېزىۋېلىشىم كېرەك ئىدى. ئەمما، بۇنىڭغا ۋاقىت يوقتى. مەن، ئانامنىڭ ئارزۇسى بولغان ئاخىرقى ھەجىنى قىلىۋېلىشى ئۈچۈن ئالدىرماقتا ئىدىم. لېكىن، بەزى چوڭلىرىمىز بۇنىڭغا قوشۇلمايتتى. ئۇلار «ئۇنچىلا پۇل خەۋلەپ ھەج قىلىش، ئارتۇقچە بىر ئىش» دەپ تۇراتتى. ئاكام، ئانام تېخى 4، 5 يىل ھۇما كۆرەر دەپ ئۈمىد قىلاتتى. ئەمما، ئۇ قەدەر زامان قالمىغانىدى. شۇڭا مەن، ئانامنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، بىر قانچە بەت بولسىمۇ تېزىس يېزىۋالدىم.

kilgan halda hatire yizip kalduruşni oyliydim. Bundak bir hatire yizişni vetendiki çağlirimdin tartip bekmu arzu kilip kelgenidim.

[4] Pacielik künlirimizning guvahçisi bolgan anamning yillardin biri davam kilip kilivatkan naçar salamatliki birdin igirlaştı. Tügümes pütmes külpet ve maciralik muhiyttin kutulup erkin bir nepeske ige bolgan şaraitte salamatliki bir az bolsimu yahşiliniş kalar digen umidim baridi. Likin yikinki bu bir yıl içide hiyalimga keltürüşkimu korkidigan gumanim mukimlišip kalgan, yeni, balayatku rak kisili terekki kilip ahirki baskuşka yitip kalgan idi. Hemmimiz bir ümitsizlik içide kalduk. Bezi vekelerni anam hayat iken yizivilişim kirek idi. Emma buningga vakit yokti. Men, anamning arzusi bolgan ahirki hecini kilivilişini üçün aldirmakta idim. Likin bezi çonglirimiz buningga koşulmaytti. Ular «uçıla pul hejlep hec kiliş, artukçe bir iş» dep turatti. Akam, anam tihi 4, 5 yıl huma körer dep ümid kilatti. Emma u keder zaman kalmiganidi. Şunga men anamning aldida olturup bir kançe bet bolsimu tizis yizivaldim.

bir hatirat yazmayı vatanımdaki günlerimden beri çok arzu ediyordum.

[4] Bu zor günlerimizin tanıdığı olan annemin sağlığı kötüleşti, bir süre sonra durumu birden ağırlaştı. Bitmez tükenmez sıkıntılarla dolu çevreden kurtulup özgürce nefes alabileceğimiz bir ortamda; sağlığı az da olsa düzelir diye bir ümidim vardı. Fakat geçen bir yıl içinde aklıma getirmekten bile korktuğum şüphem kesinleşti. Kanseri ilerleyip son safhaya gelmişti. Hepimiz bir ümitsizlik içinde kaldık. Bazı olayları annem hâlâ hayattayken yazmam gerekiyordu ama buna vakit yoktu. Ben annemin arzusu olan son hac görevi için acele etmekte idim. Fakat aile yüklerimizden bazıları buna karşıydı. Onlar “Bu kadar para harcayıp hac yapmak gereksiz.” diyorlardı. Abim annem 4-5 yıl daha yaşar diye ümit etmekteydi ancak bu kadar vakit yoktu. Bunun için annemin dizinin dibine oturup hatiratım için birkaç satır da olsa yazabildim.

(5) مۆجىزىدەك بىر پۇرسەت قولغا كېلىپ، ئانامنى ۋە ئىقلىم نىساخانى ئېلىپ، ھەجگە كەتتىم. ھەجگە يېقىن ئانامنىڭ ئاغرىقلىرى كۆپىيىپ قالدى. ھەج ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىشتا خېلى زورلۇق تارتتى. بەزىدە مەن ھاپاچ ئېتىپ يۈرۈپ بەزىدە ئىقلىم نىساخان يېتىلەپ ھەجنى تۈگەتتۇق. ھەجىدىن كېيىن، ئانام «مېنى ھەرەمدە قويۇپ كېتىڭلا» دەپ تۇرۇۋالغان بولسىمۇ ئانام بىلەن قايتىپ، ساق سالامەت ئەنقەرەگە كەلدۇق.

(6) 1978 - يىلى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى؛ بۈگۈن ئانامنىڭ ۋاپاتىغا بىرىل بولۇپ قالدى. چۈشتىن بۇرۇن ئوقۇغان خەتنى قۇرئان ۋە تەسىرلىك تۈركچە دۇئالار تېخىچە قولۇغۇمدا جاراڭلاپ تۇرىدۇ. بىردىن خاتىرە يېزىش ئېسىمگە كەلدى. تېزىسىنى قولۇمغا ئالدىم ۋە بۈكرىش سۆزۈمنى باشلىدىم..... يۇقىرىدا يېزىپ ئۆتكىنىمدەك بۇنداق بىر خاتىرە يېزىپ چىقىشنى ھەسرەت بىلەن خىيال قىلىپ يۈرگەندىم. شۇنداق بىر كۈنمۇ كېلەرمۇ؟ دەپ ئۇخلىماي ئۆتكۈزگەن كېچىلەردە ۋەقەلەر، ھادىسىلەر ۋە ئانامنىڭ پات - پات سۆزلەپ بېرىدىغان ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرى بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈپ تۇرغان قاراڭغۇزۇلمەتتەك كۈنلەردە پۈتۈنلەي ئۈمىدسىزلىنىپ، كىيىنچە بىرئاز خاتىرجەم بولۇپ، ئۈمىد خۇددى تاڭ تۇرىغا ئوخشاش ئۇيۇقتا كۆرۈنۈشكە باشلىغاندا، چۈشىدە قاراڭغۇسىپ، قورقۇپ ئويغانغان كىشىدەك ھالەتتە بىر مەزگىل خاتىرجەم بولغان چاغلىرىمدا - بۇنداق بىر خاتىرىنى يېزىشنى ئويلىغانىدىم.

[5] Möcizidek bir purset kolga kilip anamni ve İklmnisahanni ilip hecge kettim. Hecge yikin anamning agrıkliri köpiyip kaldı. Hec vezipilirini ada kiliştı hili zorluk tarttı. Bezide men hapaç itip yurup bezide İklmnisahan yitilep hecni tügettuk. Heedin kiyin anam «mini Heremde koyup kitingla» dep turuvalgan bolsimu anam bilen kaytip sak salamet Ankarage kelduk.

[6] 1978- yili 12- ayning 24- küni; Bugun anamning vapatiga bir yıl bolup kaldı. Çuştin burun okulgan hetmi Kuran ve tesirlik Türkçe dualar tihiçe kolugumda caranglap turidu. Birdin hatire yiziş isimge keldi. Tizisini kolumga aldım ve bu kiriş sözümni başlıdım..... yukirida yizip ötkinimdek bundak bir hatire yizip çikişni hesret bilen hiyal kilip yürgenidim. Şundak bir künmu kilermu? dep uhlimay ötküzgen kiçilerde vekeler, hadisiler ve anamning pat pat sözlep biridigan içinişlik keçurmişliri bir birlep köz aldımın ötüp turgan karangu zulmettek künlerde pütünley ümitsizlinip kiyinçe bir az hatircem bolup ümid huddi tang nuriga ohşaş upukta körünüşke başliganda, çüşide kara bisip korkup oygangan kişidek halette bir mezgil hatircem bolgan çağlirimda bundak bir hatirini yizişni oyliganidim.

[5] Hac için elimize mucize gibi bir fırsat geçti. Annemi ve eşim İklmnisa Hanım'ı alıp hacca gittim. Hacca gitmeye yakın annemin ağrıları artmaya başladı. Hac vazifesini yaparken epey zorluk çekti. Bazen ben sırtladım, bazen de İklmnisa Hanım annemin koluna girdi; haccını böyle böyle tamamlattık. Haccdan sonra annem “Beni Mekke’de bırakıp gidin.” diye ısrar etse de annemle birlikte sağ salım Ankara’ya geri geldik.

[6] 24 Aralık 1978 [Ankara] Bugün annemin birinci vefat yıldönümü... Öğleden önce okunan hatim ve dualar kulağımda yankılanırken birden hatıralarımı yazmam gerektiği aklıma geldi ve önsözü yazmaya başladım. Yukarıda ifade ettiğim gibi hatıratımı yazmayı çok arzu ediyordum. “Hatıralarımı yazacağım öyle bir gün gelir mi?” diye düşündüğüm uykusuz geçen gecelerde... Annemin sık sık anlattığı acıklı yaşanmışlıkların teker teker gözümün önünden geçip durduğu karanlık günlerde... Ümitsizliğe kapılıp ardından biraz rahatladığımda... Ümit sanki güneşin doğuşu gibi ufukta görünmeye başladığında... Kâbus görüp korkuyla uyanan kişi gibi kendimi rahat hissettiğim zamanlarda... Böyle bir hatıratı yazmaya karar vermiştim.

(7) 57 - يىلى، دادام سودا سانائەتچىلار ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلغان «ئىستىل تۈزۈتۈش ھەرىكىتى» دىن ئىبارەت تازىلاش جەريانىدا، 15 كۈن «كۆرەشكە تارتىلىپ»، مىسلىسىز قىيىن - قىستاق ۋە روھىي ئازاپلارغا ئۇچرىدى. بىركۈنى ئاخشىمى «ئۆگىنىش» تىن قايتىپ كېلىپ، مېنىڭ ئىشىم بولمىدى. ھۆكۈمەت بىزدىن بەك گۇمانلىنىدىكەن، مېنى قولغا ئالدىغاندەك تۇرىدۇ. ھازىرلىقتا بولۇڭلار. 49 - يىلى ھەزرىتىم بىلەن كەتمىگىنىمگە ئەمدى بەكمۇ پۇشمان قىلدىم» دېگەندى. كۈتۈرەلگۈسىز ئېغىر ئازاپ - ئۇقۇبەتلىك كۈنلەر بىزنى كۈتمەكتە ئىدى. چۈنكى، كوممۇنىستلارنىڭ تۈرمىسىنىڭ قانداق بىر دوزەخ ئىكەنلىكى ۋە قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىگە جەمئىيەتتە راۋا كۆرۈلىدىغان مۇئامىلە ۋە خورلاش ئەھۋالى ھەممىگە ئايان بىرىش بولۇپ قالغان. مەسىلە مەخپى ساقچى ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە قالدۇرۇپ، دادامنىڭ ھايات قالدىغانلىقىغا كۆزىمىز يەتتى ۋە بىرمەزگىل بۇ قورقۇنچ قارابۇلۇتلار تارقالغاندەك قىلدى.

(8) 1959 - يىلى، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە كەڭ كۆلەملىك ئىستىل تۈزۈتۈش ھەرىكىتىدىن ئىبارەت بىرقانلىق تازىلاش باشلىنىپ، ھەممە يەرنى قىزىل تېرور قاپلىدى ۋە بىز ئۈچۈن ئەندىشىلىك كۈنلەر يەنە باشلىدى. ئارقا - ئارقىدىن ئېچىلىۋاتقان ھۆكۈم ئىلان قىلىش ئۇچۇق سوت يىغىنلىرى، كۈچلەردە دوقمۇش - دوقمۇشقا چاپلانغان ئۈستىگە قىزىل رەڭ چېچىلغان ھەيۋەتلىك ئۆلۈم جازاسى ئېلانلىرى، يۈزىگە قارا

[7] 57- yili, dadam soda sanaetçılar arisida ilip birilgan «istil tüzütüş herikiti» din ibaret tazılaş ceryanida 15 kün «küreşke tartılıp» mislisiz kiyin kistak ve rohi azaplarga uçrıldı. Bir küni ahşımı «üginış»tin kaytıp kilip mining işim bolmıdı. Hökümet bizdin bek gumanlinidiken mini kolga alidigandek turıdu. Hazirlikta bulunglar. 49- yili Hezritim bilen ketmiginimge emdi bekmı puşman kildim» digen idi. Kütürelgüsüz igir azap ukubetlik künler bizni kütmekte idi. Çünki kommunistlarning turmisining kandak bir dozeh ikenlikı ve kolga ilinganlarning aile tevelirige cemiyyette rava körülidigan muamile ve horlaş ehvali hemmige ayan bir iş bolup kalgan. Mesile mehpi sakçı idarisining tekşuruşige kaldurup dadamning hayat kalidiganlikiga közimiz yetti ve bir mezgil bu korkunç kara bulutlar tarkalgandek kildi.

[8] 1959- yili, pütün memliket boyıçe keng külemlık istil tüzütüş herikitidin ibaret bir kanlık tazılaş başlinip hemme yerni kizil tiror kaplıdı ve biz üçün endişilik künler yene başlıdı. Arka arkidin içilivatkan höküm ilan kiliş uçuk sot yiginliri, kuçılarda dokmuş dokmuşka çaplangan üstige kizil reng çiçilgan heyvetlik ölüm cazası ilanliri, yüzige kara suvap boyniga ismi ve kalpiki

[7] [19]57 yılıydı; babam, esnaf ve sanat-kârlara yönelik yürütülen “İdeoloji Düzeltme!”³ denen temizlik hareketinde on beş gün “mücadeleye!” tabi tutulup benzersiz maddi ve manevi işkencele-re uğradı. Bir akşam “eğitim”den döndüğünde “Benim işim olmadı, hükümet bizden çok şüpheleniyor, beni tutuklayacaklar gibi gözüküyor; hazırlıklı olun! 1949'da Hazretim'le gitmediği-me şimdi çok pişman oldum.” demişti. Dayanılmaz ağır ve sıkıntılı günler bizi beklemekteydi. Çünkü komünistlerin hapishanesinin nasıl bir cehennem olduğu, tutuklananların aile fertlerine toplum içinde reva görülen kötü muamele ve aşağılanma herkes tarafından ayan beyan biliniyordu. Konunun gizli polis teşkilatının soruşturmasına bırakılmasıyla babamın hayatta kalacağına yönelik ümidimiz arttı. Bir süreliğine bu korkunç karabulutlar üzerimizden dağılır gibi oldu.

[8] 1959'da memleketin her yerinde geniş kapsamlı bir “İdeoloji Düzeltme” temizlik hareketi kanlı bir şekilde yeniden başladı. Her yeri kızıl terör kapladı. Bizim için endişeli günler yeniden kendini hissettirmeye başladı. Ardı ardına hüküm vermek için açılan toplu mahkemeler; sokaklarda her köşe başına asılan kızıla boyanmış heybetli ölüm cezası ilanları; yüzüne kara sürülüp

سۇۋاپ، بويىغا ئىسمى ۋە قالىپتى يېزىلغان يوغان بىر تاختا ئېسىپ، قولىنى گەجگىسىگە تارتىپ باغلاپ ئېلىپ كىرىپ، ھەر بازار كۈنلىرى شەھەردە كۇچا ئايلاندۇرۇپ، سازايى قىلىنىۋاتقان ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر، پومىشچىك، زومىگەر، باي دېھقان ۋە دىنى تونغا ئورۇۋالغان نەخ ئەكسىل ئىنقىلابچىلار دەپ نام بەرگەن بىچارە كىشىلەر ۋە باشقا تەھدىت بىلەن تولغان قورقۇنچ مەنزىرىلەر.....

(9) بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر پالاكەتنىڭ خەۋەرچىسى ئىدى. دادام 6 ئاي كېچىلەپ - كۈندۈزلەپ داۋام قىلغان «ئىستىل تۈزۈتۈش ئۆگىنىشى» گە چاقىرىلدى. (بىرى كەلگەندە كوممۇنىستلارنىڭ ئۆگىنىش، تەربىيەلەش، پېيەن قىلىش، قارشى تۇرۇش، كۈرەش قىلىش، قالپاق كەيگۈزۈش، يوقۇتۇش ۋە ھاكازا..... دېگەنلىرى ئۈستىدە توختىلىمەن).

(10) 1959 يىلى 2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، دوختۇرلۇق خىزمىتى بىلەن گۇماننىڭ قوشتاغ دېگەن يېرىدە دادامنىڭ ۋاپات بولغان خەۋىرىنى ئالدىم. كۈتۈلمىگەن بۇ مۇسەببەت بېشىمغا خۇددى بىر تاغ يېقىلغاندەك كەلدى. ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىدىن ئەۋەتكەن ماشىنا بىلەن كېچىسى يولغا چىقىپ، ئەتىسى سەھەردە خوتەنگە كەلدىم. دادامنى ئىككى كۈن بۇرۇن (2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى) يەرلىكتە قويۇپ بولغانىكەن. پۈتۈن ئائىلە، تۇغقانلار ۋە يۇرت - مەھەللە جۇڭقۇر ماتەم ئىچىدە ئىدى. دادامنىڭ ئېچىندىلىق ئۆلۈمى بىلەن غەم - ئەندىشىگە تولغان كۆڭلۈم بىردىن بۇزۇلدى.....

yizilgan yogan bir tahta isip, kolini gecgisige tartip baglap ilip kirip her bazar künliri şeherde kuça aylandurup sazayi kilinivatkan inkilabka karşı unsur, pomişçik, zomiger, bay dihkan ve dini tonga oruvalgan neh eksil inkilabçılar dep nam bergen biçare kişiler ve başka tehdit bilen tolgan korkunç menziriler

[9] Bularning hemmisi bir palaketning heverçisi idi. Dadam 6 ay kiçilep kündüzlep davam kilgan»istil tüzütüş ügüniş»ge çakirildi. (Yiri keligende kommunistlarning ügüniş, terbiyeleş, pipen kiliş, karşı turuş, küreş kiliş kalpak keygüzüş, yokutuş ve hakazadigenliri üstide tohtilimen).

[10] 1959- yili 2- ayning 19- küni, dohturluk hizmiti bilen Guma'ning Koştag digen yiride dadamning vapat bolgan hevirini aldim. Kütülmigen bu musibet bişimga huddi bir tag yikilgandek keldi. Vilayetlik dohturhandin evetken maşına bilen kiçisi yolga çikip etisi seherde Hotenge keldim. Dadamni ikki kün burun (2- ayning 17- küni) yerlikte koyup bolganiken. Pütün aile, tugkanlar ve yurt mehelle çongkur matem içide idi. Dadamning içinişlik ölümi bilen gem endişige tolgan könglüm birdin buzuldi.

boynuna ismi ve suçunun yazıldığı büyük bir tahta asılı, kolu ensesine kadar çekilip bağlanmış hâlde her pazar günü şehrin sokaklarında dolaştırılıp ibreti âlem yapılan “toprak ağası, zorba, zengin çiftçi, din kisvesi ardına saklanmış karşı devrim unsur” diye yaftalanan biçareler ve birçok başka tehditle dolu korkunç manzaralar yaşanmaktaydı....

[9] Bunların hepsi bir felaketin habercisiydi. Babam 6 ay boyunca gece gündüz devam eden “İdeoloji Düzeltme Eğitimi”ne çağırıldı (Yeri geldikçe eğitim, terbiye, eleştirme, karşı koyma, mücadele, halk gözetimine bırakma, yok etme ve bunun gibi komünist terminoloji üzerinde duracağım).

[10] 19 Şubat 1959'da doktorluk hizmetini yaptığım Guma'nın Koştag bölgesinde babamın vefat haberini aldım. Beklenmedik bu acı haberle sanki başıma bir dağ yıkıldı. Hoten Devlet Hastanesi'nden gönderilen araçla gece yola çıkıp ertesi sabah seher vakti Hoten'e geldim. Babam iki gün önce (17 Şubat'ta) defnedilmişti. Bütün aile, akrabalar ve konu komşu derin bir matem içindeydi. Babamın acıklı ölümüyle gam ve endişe dolan içim birden bire karardı.

(II) ئانام ئۇ كۈنى ماڭا، دادامنىڭ بىزگە يازغان ئاخىرقى خېتىنى كۆرسەتتى.

(بۇ خەت دادامنىڭ مەسىسىدىن چىققان ئىكەن). دادام ھەممە دەرت -

ئەلەم، زۇلۇم، قىيىن - قىستاق، تاپا - تەنە ۋە پۇشمان - نادامەتلەرنى

ئۆزى بىلەن ئېلىپ كەتكەندى. دادامنىڭ بىزگە سۆزلەپ بېرىدىغان يەنە

قانچىلىك سۆزلىرى ۋە دەرتلىرى بولغىدى!

ئەمما، بىزگە خېتىدە (مېنى قىلمىغان ئىشلارنى قىلدىم دەپ ئىقرار قىلىسەن

دەپ، زورلاۋاتىدۇ. ھەر قانداق بىر ئەھۋال يۈز بېرىشى مۇمكىن، غەمكىن

بولماڭلار) دەپ تەسەللى قىلماقچى بولغان.

(II) ئانام «بۇ خەتنى ئوبدان ساقلاپ، خۇدايىم ئاڭلىغۇز بىلەن

كۆرەشكىلى نىسىپ قىلسا، ئۇنىڭغا كۆرسىتىمىز» دەپ ئۈمىد

قىلغان بولسىمۇ بۇ، مۇمكىن بولمىدى. چۈنكى، ئەتىسى ساقچى

ئىدارىسىدىن ئادەم كىرىپ، ئۇ خەتنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن.

جاسۇسلار بۇنى دەرھال مەلۇم قىلىشقان بولسا كېرەك.¹ بۇ پاجىئەدىن

17 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، خۇدايىم ئاكام بىلەنمۇ كۆرەشكىلى

نىسىپ قىلدى. ئانام بۇلارنى ئاكامغا ئاڭلىتالدىمۇ؟ بىلمەيمەن.

1 خوتەندە ئېلىپ بېرىلغان ئىستىلا تۈزۈتىش ھەرىكىتىگە رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ھۆكۈمەت كىشىلىرى ئۆزى تارقاتقان يالغان - ياۋاداق سۆزلىرى ۋە ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان، قىناپ - قىستاپ ئىقرار قىلدۇرۇش قاتارلىق زالىملىق ماھىيىتىنىڭ ئاشكاراللىنىپ قىلىشىدىن ئەندىشە قىلغان بولۇش كېرەككى، بۇ خەتتىن ناھايىتى چۈچۈپ كەتكەن. ئانام بەرمەسلىككە تىرىشقان بولسىمۇ، ساقچى ئىدارىسىدىن كەلگەنلەر چىڭ تۇرۇۋېلىپ، ئېلىپ چىقىپ كەتكەن.

[II] Anam u küni manga, dadamning bizge yazgan ahirki hetini körsetti. (Bu het dadamning mesisidin çikkan iken). Dadam hemme dert, elem, zulum, kıyın kistak, tapa, tene, puşman ve nadametlerni üzi bilen ilip ketkenidi. Dadamning bizge sözlep biridigan yene kañçilik sözliri ve dertliri bolgidi! Emma bizge hetide (mini kilmigan işlarni kildim dep ikrar kilisen dep zorlatatidu. Her kandak bir ehval yüz birişi mumkin, gemkin bolmanglar) dep teselli kilmakçi bolgan.

[I2] Anam «Bu hetni obdan saklap hodayim akingiz bilen küreşkili nisip kilsa uningga körsitimiz» dep ümid kilgan bolsimu bu, mumkin bolmıdı. Çünki etisi sakçı idarisidin adem kirip u hetni ilip çikip ketken, casuslar buni derhal melum kilişkan bolsa kirek¹. Bu paciedin 17 yıl ötkendin kiyin hodayim akam bilenmu küreşkili nisip kildi. Anam bularni akamga angltalidimu? bilmeymen.

1 Hotende ilip birilgan istil tuzutış herikitige rehberlik kilivatkan hökûmet kişiliri özi tarkatkan yalğan – yavdak sözliri ve insaniyet kilipidin çikkan, kinap – kistap ikrar kilduruş katarlik zalimlik mahiyitining aşkariliniş kilışidin endişe kilgan buluş kirekki bu hettin nahayiti çuçuş ketken, anam bermeslikke tirişkan bolsimu, sakçı idarisidin kelgenler çing turuvilip ilip çikip ketken.

[II] Annem o gün bana babamın yazdığı son mektubu gösterdi (Bu mektup babamın mesh ayakkabısının içinden çıkmıştı). Babam bütün dert, elem, zulüm, işkence, mihnet, pişmanlık ve nedametlerini alıp gitmişti. Babamın bize söyleyeceği daha ne kadar sözü ne kadar derdi vardı kim bilir! Mektubunda “Beni, yapmadığım işleri yaptım diyerek itiraf etmem için zorluyorlar. Her şey mümkün, kendinizi üzmeğin.” diye bize teselli vermekteydi.

[I2] Annem “Bu mektubu saklayıp Allah, ağabeyinle görüşmeyi nasip ederse ona göstereceğiz.” diye ümit ettiyse de bunun gerçekleşmesi mümkün olmadı. Çünkü ertesi gün polis gelip o mektubu alıp gitti. İspyoncular bu mektubu derhâl ihbar etmiş olsa gerek.¹ Bu faciadan on yedi yıl sonra Allah, ağabeyimle görüşmeyi nasip etti. Annem olan biteni ağabeyime anlatabildi mi bilmiyorum.

1 Hoten’de yürütülen “İdeoloji Düzeltme” hareketine liderlik eden hükûmet idarecileri, kendilerinin dağıttığı yalan uydurma sözlerinin ve insanlıktan çıkmış, işkenceyle itiraf ettirmek gibi zalimane yöntemlerinin açığa çıkmasından endişe etmiş olsalar gerek ki bu mektuptan çok korkmuşlardı. Annem vermemek için çok uğraşmış olsa da polisler tavizsiz durup mektubu alıp gitmişti.

(13) دادامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، ھۆكۈمەتنىڭ ئائىلىمىزنى تەقىپ ئاستىغا ئېلىشى ۋە مىنىڭ ئۈستىمدىكى تەكشۈرۈشلەر كۆپەيدى. بۇلارنىمۇ خاتىرەمنىڭ مۇناسىۋەتلىك جايلىرىدا يازامەن.

(14) بۇ مېنىڭ دۇختۇرلۇق خىزمىتىمدە مەلۇم نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرگەن چاغلىرىم ئىدى ۋە كەسپىمنىڭ سايبىسىدا بۇ قېتىمقى قاپقاندىن قۇتۇلۇپ قالدىم. كېيىنچە، ھۆكۈمەت بۇنى «توردىن چۈشۈپ قالغانلىق» دەپ ئاتىدى. مانا، شۇنداق چاغلاردا كاشكى خۇدايىم شۇنداق بىر كۈن نىسىپ قىلسا، بۇلارنى خاتىرە قىلىپ، يېزىپ قالدۇرسام دەپ، ھەسرەت چەككەندىم!

(15) 1966 - يىلى «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» نىڭ ئايىغىدا قوشۇننى تازىلاش دېگەن نام بىلەن يەنە بىر قېتىم كوممۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ ئەڭ دەھشەتلىك قىرغىنچىلىق ھەرىكىتى باشلىدى. مېنى 2 يىل خىزمەتتىن ئايرىپ، مەجبۇرى ئەمگەككە يەنى، ئىدارىنىڭ كۆكتات تېرىش ئىشلىرىدا ئىشلەش ھەتتا خالانىڭ گەندىلىرىنى چىقىرىپ، ئېتىزغا تۇشۇغىلى سالىدى. كۈندۈزى ئەمگەك قىلىپ، كېچىلىرى پۈتۈن ھايات ۋە ئۇقۇش تارىخىمنى ئاي كۈنلىرى بىلەن يېزىپ چىقىشقا مەجبۇر قىلدى. بۇ جەرياندا قاتتىق رۇھىي ئازاپ ئاستىدا ئادەمنىڭ ئەقىلىغا كەلمەيدىغان ئۇيدۇرما مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يالغان ئەزە ئۇيدۇرۇپ چىقىپ ئۈستۈمگە ئېغىر جىنايەتلەرنى ئارتىپ، جازالمىچى بولدى.

{13} Dadamning vapatidin kiyin hökümetning ailimizni tekup astiga ilişi ve mining üstümdiki teکشirishler köpeydi. Bularnimu hatiremning munasivetlik caylirida yazamen.

{14} Bu mining dohturluk hizmitimde melum neticiler kolga kelturgen çaglim id i ve kespimning sayisida bu kitimki kapkandin kutulup kaldim. Kiyinçe hökümet buni «tordin çüşüp kalganlik» dep atidi. Mana şundak çaglarda kaşki hundayim şundak bir kün nisip kilsa bularni hatire kilip yizip kaldursam dep hesret çekkenidim!

{15} 1966- yili «medeniyet inkilabi»ning ayigida koşunni tazilaş digen nam bilen yene bir kitim kommunist hakimiyitining eng dehşetlik kirginçilik herikiti başlidi. Mini 2 yil hizmettin ayrip mecburi emgekke yeni, idarining köktat tiriş işlirida işleş hetta halaning gendilirini çıkirip itizga tuşugili saldi. Kündüzi emgek kilip kişiliri pütün hayat ve ukuş tarihimni ay künliri bilen yizip çıkışka mecbur kildi. Bu ceryanda kattik ruhi azap astida ademning ekliga kelmeydigan uydurma mesililerni otturga kuyup yalğan enze uydurup çıkıp üstümge igir cinayetlarni artip cazalimakçi boldi.

{13} Babamın vefatından sonra rejim ailemi sıkı takip altına aldı. Özellikle benim üzerimdeki kontrollerini arttırdı. Bunları hatıramın ilgili bölümlerinde anlatacağım.

{14} Bu benim doktorluk hizmetinde gelişme gösterdiğim bir dönemdi ve mesleğim sayesinde bu kapandan bur seferlik kurtuldum. Daha sonra rejim bunu “ağdan düşüp kalma” olarak adlandırdı. İşte böyle zamanlarda “Keşke Rab-bim öyle bir gün nasip etse de bunları hatıramda yazsam!” diye hasret çek-mekteydim.

{15} 1966 yılı “Kültür Devrimi” sırasında “safları temizleme” diye adlandırılan, komünist hâkimiyetinin dehşet verici bir başka katliam hareketi başladı. Beni iki yıl görevden alıp mecburi kamu hizmetinde, yani devletin sebze ekim işlerinde çalıştırdılar. Hatta tuvaletten dışkılar alıp tarlaya taşıttılar. Gündüz mecburi hizmette çalışmaya, geceleri hayat ve tahsil tarihimi ay ay, gün gün yazmaya mecbur ettiler. Ağır psikolojik baskı altında akla hayale gelmez uydurma meseleler ortaya atıp, hakkımda dosya uydurup üstüme ağır suçlar atarak cezalandırmak istediler.

(16) (كوممۇنىستلارنىڭ، بىر باھانە بىلەن يالغان ئەنزە توقۇپ چىقىپ، بىر قىسىم تۈزۈمگە نارازى كىشىلەرنىڭ ئۈستىگە يوق يەردىن جىنايەت ئارتىپ، ئۇلارنى يوقۇتۇشتىن ئىبارەت فاشىستلىك نېرەڭلىرىنى خاتىرەمنىڭ مۇناسىۋەتلىك يېرىدە تەپسىلى يازمەن). شۇنداق قىلىپ، مەندىن بىر ئىلىنجۇك تاپالمىدى ۋە خىزمىتىم ئەكسىگە كەلتۈرۈلدى. شۇكۈنى بىر يېقىن خىزمەتدەشىمىز «48- يىلى قايتىپ كەلمىگەن بولسىلا بۇ ئىشلار باشلىرىغا كەلمەيتتى» دېگەندى. كېچىسى بۇ بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر بىر- بىرلەپ كۆز ئالدىمغا كەلگىلى باشلىدى. ئەسلىگە نىسبىتى ئۇزۇنراق بىر خاتىرىگەم كۈنلىرىم يوقتەك كۆرۈندى.

(17) دادام تىللارغا دەستىن بولغىدەك كۈنلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن. ئانامنىڭ پۈتۈن ياشلىق ھاياتى غەم- قايغۇ ۋە ئەندىشىلەر بىلەن تولغان. ئانامنىڭ بىزگە پات- پات سۆزلەپ بېرىدىغان خۇددى رومانلار دىكىدەك ھادىسىلەر- تۈگگانلارنىڭ دەھشەتلىك قەتلىئاملىرى، دادامنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ، بىر مۆجىزە بىلەن ساق قېلىپ، كېيىنچە قېچىپ، قۇتۇلغانلىقى. ئانامنىڭ مېنى ھاپاچ ئېتىپ، يۈدۈپ قېچىپ يۈرگەن كۈنلەردە سامانلىقتا ۋە پىچان دۆۋىلىرى ئارىسىدا يۇشۇرۇپ يېتىپ، ئاسماندىكى چولپان يۇلتۇزنى كۆرۈپ، خۇدايمغا يالۋۇرۇپ، تاڭ ئاققۇزغان كېچىلىرى!..... ۋە باشقىلار.

[16] (Kommunistlarning, bir bahane bilen yalغان enze tokup چىكىپ bir kisim tuzumge narazi kishilarning üstige yok yerdin cinayet artip ularni yokutuştin ibaret faşistlik nirengilirini hatiremning munasivetlik yiride tepsili yazimen). Şundak kilip mendin bir ilincuk tapalmidi ve hizmitim eksige kelturuldi. Şu küni bir yikin hizmetdişimiz «48 yili kaytip kelmigen bolsila bu işlar başliriga kelmeytti» digenidi. Kişisi bu bolup ötken vekeler bir birlep köz aldimga kelgili başlidi. Esligensiri uzunrak bir hatircem künlirim yoktek köründi.

[17] Dadam tillarga destan bolgidek künlarni beşidin ötküzgen. Anamning pütün yaşlik hayati gem, kaygu ve endişiler bilen tolğan. Anamning bizge pat pat sözlep biridigan huddi romanlar dikidek hadisiler, Tungganlarning dehşetlik ketliamliri, dadamning ölümge höküm kilinip bir möcize bilen sak kilip kiyinçe kiçip kutulğanliki. Anamning mini hapaç itip yüdüp kiçip yürgen künlerde samanlikta ve piçan döviliiri arisida yuşurnup yitip asmandiki Çolpan Yultuzni körüp, huda yimğa yalvurup, tang atkuzgan kiçiliri!.....ve başkilar.

[16] (Komünistlerin bahanelerle uydurma dosya hazırlayıp mevcut rejimden rahatsız bazı kişileri yok yere suçladıklarını, yine o kişileri yok etmek için uyguladıkları faşistçe yöntemlerini hatıramın ilgili yerlerinde ayrıntılı olarak yazacağım). Bu yöntemleri bana da uyguladılar, fakat benden istedikleri neticeyi alamadılar. Bunun üzerine görevime iade edildim. O gün yakın bir meslektaşım “[19]48’de geri gelmeseydiniz bu işler başınıza gelmezdi.” demişti. O gece bu olan biten işler tek tek gözümün önüne gelmeye başladı. Hatırladıkça uzun süre huzurlu tek bir gün geçirmedığım hissine kapıldım.

[17] Babam zorluklarla, sıkıntılarla, işkencelerle dolu günler geçirmişti. Annemin gençlik hayatı gam, kaygı ve endişelerle doluydu. Annemin bize sık sık anlattığı roman gibi hadiseler vardı: Tunganların dehşete düşüren korkunç katliamları, babamın idama mahkûm edilip bir mucize eseri sağ kalışı, daha sonra kaçıp kurtuluşu, annemin beni sırtlayıp kaçtığı günlerde samanlıkta mısır koçanları arasına saklanıp yatar-ken, gökteki Çolpan Yıldızı’nı⁴ görüp Allah’a yalvarıp sabahladığı geceleri! ve niceleri...

(18) ئۇندىن باشقا ئۆزەمنىڭ مىڭ بىر ماجىرالار بىلەن تولغان 27 يىللىق جەريان - قەدەمدە بىر تازىلاش، قارشى تۇرۇش، رەتلەش ئىنقىلاش ۋە تەربىيە بېرىش دېگەن غەلىبىلەرگە چۈشۈپ، گۇمانلىق ئۇنسۇر، ئىمىن ھەزرەتنىڭ يېقىن تۇغىنى، ھىندىستاندا جاسۇسلۇق مەكتەپتە ئوقۇغان، ئاكىسى ئىمىن ھەزرەت بىلەن چەت ئەلدە، چەت ئەلگە باغلانغان خەتەرلىك ئۇنسۇر دېگەن قالاقلار ئاستىدا بىر چۆكۈپ - بىر لەيلەپ چىقىپ، بۈگۈنغۈ كەچ بولدى، ئەتە نېمە بولسا؟ دەپ يۈرگەن ئۆمىدىسىزلىكلەر ئىچىدىكى كۈنلىرىمدە..... مانا بۇلارنى يېزىپ بىر خاتىرە قالدۇرسام دەپ ئارزۇ قىلغانىدىم.

(19) بۇنىڭدىكى مەقسىدىم: بۇ ۋەقەلەر بولۇپ ئۆتكەندە تېخى دۇنياغا كەلمىگەن نەۋرىلىرىم ۋە ئۇچاغدا كىچىك بولۇپ، ھازىر ئېسىدە قالغان بالىلىرىمنىڭ بىلىپ قېلىشىنى، مىللىتىمىزنىڭ بولۇپمۇ، ئائىلىمىزنىڭ بېشىغا كەلگەنلەرنى بىلىپ قېلىشلىرىنى ئارزۇ قىلىمەن. بۇ يازغانلىرىمدا ئۆز ئەۋلادلىرىمنى نىشان قىلىدىم. نەشىر قىلىش - تارقىتىش نىيىتىم يوق. بىر زامان كېلەركى، ئەركىن دۇنيادا ئۆسۈپ يېتىشكەنلەرگە مېنىڭ بۇ يازغانلىرىم غەلىتە بولۇپ تۇيۇلا. ھەتتا بۇنىڭغا ئىشەنمەس! بۇنداقلارنىڭ بارلىقىنى ھازىرمۇ كۆرۈۋاتىمەن.

{18} Undin başka üzemning ming bir maciralar bilen tolğan 27 yillik ceryan, kedemde bir tazılaş, karşı turuş, retleş iniklaş ve terbiye biriş digen gelvilerge çuşup, gumanlık unsur, Emin hezretning yikin tugkini, Hindistanda casusluk mektepte okugan, akisi Emin hezret bilen çetelde, çetelge bağlangan heterlik unsur digen kalpaklar astida bir çöküp bir leylep çikip bügüngu keç boldi, ete nime bola? Dep yürgen ümidsizlikler içidiki künlirimde..... Mana bularni yizip bir hatire kaldursam dep arzu kilganidim.

{19} Buningdiki meksidim: Bu vekeler bolup ötkende tihi dunyaga kelmigen nevrilirim ve u çağda kiçik bolup hazir iside kalmigan balilirimning bilip kilişini, millitimizning bolupmu, ailimizning bişiga kelgenlerni bilip kilişlerini arzu kilmen. Bu yazganlirimda öz evladlirimni nişan kildim. Neşir kiliş tarkitiş niyitim yok. Bir zaman kilerki erkin dünyada ösüp yitişkenlerge mining bu yazganlirim gelite bolup tuyula. Hetta buningga işenmes! Bundaklarning barlikini hazir mu körivatimen.

{18} Bunlardan başka kendimi, bin bir çeşit eziyetle dolu yirmi yedi yıl boyunca sürekli bir “temizlik”, “karşı duruş”, “düzenleme”, “açığa çıkarma” ve “terbiye etme” denen karmaşaları... Keza “şüpheli unsur”, “Emin Hazretin yakın akrabası”, “Hindistan’da casusluk okulunda okudu”, “abisi yurt dışında Emin Hazret’le birlikte”, “yurt dışına bağlı tehlikeli unsur” diye yapııştırılan suçlamaları... Bir batıp bir çıkan, “Bugün de akşam oldu, yarın ne olacak?” diye geçen ümitsiz günlerimi..... İşte, bunları yazıp hatıra bırakmayı çok istiyordum.

{19} Hatıralarımı yazmaktaki asıl amacım: Tüm bu olaylar olup biterken daha doğmamış olan torunlarım ve o zamanlarda küçük olup tüm bu olanları hatırlamayan çocuklarımla yaşananları bilmesini, milletimizin özellikle ailemin başına gelenleri öğrenmelerini istememdir. Bu yazdıklarımda hedef kitlem öncelikle öz evlatlarımdır. Basma ve dağıtma niyetim yok. Bir gün gelir; özgür dünyada büyüyenlere benim bu yazdıklarım garip gelebilir. Hatta bunlara inanmazlar. Böylelerinin varlığını maalesef şimdiden görüyorum.

(20) بولۇپمۇ، سوتسىيالىزىم ۋە كومونىزىمنىڭ سايسىنى كۆرۈپ، ماركسىزىم -

لېنىنىمغا سەجدە قىلىدىغانلار..... بۇلار ئۇخلىسامۇ چۈشۈمگە

كىرمەستى!

لېكىن، ئەۋلادلىرىمنىڭ مەندەك تەقدىرنىڭ ئىگىز - پەس دولقۇنلىرىدا

چۆكۈپ يۈرۈپ، ئاخىرى «بىرتال سامانغا ئېسىلىپ، قىرغاققا

چىقىۋالغان» تېخىچە ئەس ھۇشىنى تاپالمىغان مەندەك بىر ئەجدادىنىڭ

بېشىدىن ئۆتكەنلىرىنى ئۇتۇماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمەن. دىنىگە ۋە مىللىتىگە

مەڭگۈ سادىق قېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

(21) ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنىنى ۋە مىللىتىنى قوغداش ئۈچۈن قىلغان

كۈرەشلىرىنى ۋە بۇ يولدا ئېقىتقان قانلىرىنى ئۇتۇماسلىقلىرىنى ئۈمىد

قىلىمەن. ئەۋلادلىرىم ئىچىدە بۇ يازغانلىرىمنى ئوقۇيالمايدىغانلار بولا. ئەمما،

ئوقۇيالمايدىغانلارمۇ تۈگەپ كەتمەس. بالىلىرىمنىڭ بىر قېتىم بولسىمۇ ئوقۇپ

كۈرۈشلىرىنى ۋە يا ئوقۇتۇپ ئاڭلاشلىرىنى ئارزۇ قىلىمەن.

(22) ئانام رەھمەتلىك تاكىچىكىلىگىمىزدىن تارتىپ، ۋاقىت تاپسىلا،

ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئىش ئىزلىرىنى، خوتەن ئىنقىلابىنىڭ جەريانىنى

(بۇ ئىنقىلابنى خەلقىمىز ئىسلام ئېچىش دەپ ئاتايدىكەن)، تۈگىگەن

ئىستىلاسىنىڭ دەھشىتىنى ۋە مۇھاجىرەت ھاياتىمىزدىكى دەرتلىك

كۈنلىرىمىزنى سۆزلەپ بېرەتتى. بۇلاردىمۇ بالىلىرىمنىڭ خەۋەردار بولۇپ

قېلىشىنى خالايتتىم. ئىسىمدە قالغانلىرىنى خاتىرەمدە يازامەن. ئۇندىن باشقا

كۈن ئۆتكەنسېرى ئانا تېلىمىزنى ۋە ئۇنىڭغا خاس تەلەپپۇزنى ئۇتۇتۇپ

{20} Bolupmu, sotsiyalizim ve komonizimning sayisini körüp markisizim linizimga secde kilidiganlar..... Bular uhlisammu çüşümge kirmesti!
Likin evladlirimning mendek tekdirning igiz, pes dolkunlirida çöküp yürüp ahiri «bir tal samanga isilip kirkakka çikivalgan» tihiçe es huşini tapalmigan mendek bir ecdadining bişidin ötkenlirini unutmaslikini ümid kilimen. Dinige ve millitige menggü sadık kilişini ümid kilimen.

{21} Ata – bovilirimizning dinini ve millitini kogdaş üçün kilgan küreşlirini ve bu yolda ikitkan kanlirini unutma[ma] slikerini ümid kilimen. Evladlirim içide bu yazganlirimni okuyalmaydiganlar bola. Emma okuyalaydiganlarmu tügep ketmes, ballirimning bir kitim bolsimu okup kürüşlirini ve ya okutup anglaşlirini arzu kilimen.

{22} Anam rehmetlik ta kiçikligimizdin tartip vakit tapsila, ata - bovilirimizning iş izlirini, Hoten inkilabining ceryanini (bu inkilabni helkimiz islam içiş dep ataydiken), Tunggan istilasining dehşitini ve muhaciret hayatimizdiki dertlik künlirimizni sözlep biretti. Bulardinmu balilirimning heverdar bolup kilişini halayttim. Isimde kalganlirini hatiremde yazarmen. Undin başka kün ötkensiri ana tilimizni ve uningga has teleppuzini

{20} Özellikle, sosyalizm ve komünizmin gölgesini görüp Marksizm ve Leninizm'e secde edenlerin rüyalarında dahi göremeyecekleri -benim gibi kaderin ileri geri dalgalarında batıp çıkıp sonunda bir saman tanesine tutunup kıyıya çıkabilen, hâlâ kendine gele-memiş ecdadının başından geçenleri- evlatlarımın unutmamasını ümit ediyorum. Evlatlarımın dinine ve mil-letine gönülden sadık olmalarını Yüce Allah'tan temenni ediyorum.

{21} Atalarının dinini ve milletini korumak için verdiği mücadeleyi ve bu yolda akıtılan kanlarını unutmamalarını ümit ediyorum. Evlatlarımın içinde bu yaz-dıklarını okumayacaklar olacaktır ama okuyacaklar da tükenmeyecektir. Ço-cuklarımların bir kere bile olsa okuma-larını veya okutup anlamalarını arzu ediyorum.

{22} Rahmetli annem küçüklüğümüzden beri her fırsatta atalarımızın ayak izle-rini, Hoten İnkılabı dönemini (bu İnkıla-bı halkımız İslam açmak⁵ diye adlandı-rırmış), Tungan istilasının dehşetini ve hicret hayatımızdaki dertli günlerimizi anlatırdı. Bu anlatılanlardan aklımda kalanları hatıratımda yazacağım. Kor-karım ki gün geçtikçe ana dilimi ve ona has telaffuzu unutacak gibiyim. Neyse

كېتىدىغاندەك تۇرمەن. بۇ يازغانلىرىم تىلىمىزنى تەكرارلاپ تۇرۇشقىمۇ پايدىلىق بۇلار.

(23) بېرى كەلگەنكەن، چولپان يۇلتۇزنىڭ ئاسمانغا چىقىپ كېتىشى توغرىسىدىكى رىۋايەتنى سۆزلەپ ئۆتەي؛ ئانامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىگە قارىغاندا چولپان يۇلتۇز ئەسلىدە بىر سالھ ئايال كىشى بولۇپ، زالىم بىر پادىشاھنىڭ قولىغا ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان. زالىم پادىشاھ ئۇنى دەھشەتلىك ئازاپ بىلەن قىناپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان. چولپان، زىنداندا يېتىپ، كېچە - كۈندۈز ئۇخلىماي قۇرئان كەرىمدىكى ئىسمى ئەزەم ئايىتىنى ئوقۇپ، خۇداغا يىغلاپ، مۇناجات قىلىدىكەن. خۇدايىم بىر كۈنى دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، چولپاننى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتكەنكەن. شۇنىڭدىن تارتىپ، چولپان يۇلتۇز بولۇپ، سەھەرگە يېقىن ئاسماندا پارلاق نۇرىنى چېچىپ، ئىنسانلارغا تاڭ يورۇشنىڭ ئاز قالغانلىقىنى ۋە ھەر زۇلمەتتىن كېيىن بىر تاڭنۇرنىڭ يېتىپ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدىكەن.

(24) خوتەن ئىنقىلابى يېقىلغاندىن كېيىن ھەزرىتىم بىر قىسىم ئادەملەرنى بىلەن قاراڭغۇ تاققا چېكىنىپ كەتكەندە دادام تۈگگانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان. ئائىلىمىز ئۆي - ۋاقىنى تاشلاپ بىر مەزگىل قېچىپ يۇشۇرۇنۇپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئانام شۇ قېچىپ يۈرگەن چاغلىرىمىزدا خۇدايىمغا يىغلاپ مۇناجات قىلىپ «چولپان يۇلتۇزنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ كەتكەندەك بىزنىمۇ شۇ زالىملاردىن قۇتقۇزۇپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ ئۇنى زالىملاردىن قۇتقۇزۇپ ئۆز ھەرىمىگە يەتكۈزگەن»

unutup kitidigandek turimen. Bu yazganlirim tilimizni tekrarlap turuşkimu paydilik bular.

[23] Yiri kelgeniken, Çolpan Yultuzining asmanga çikip kitişi togrisidiki rivayetni sözlep ütey; Anamning iytip birişiğe kariganda Çolpan Yultuz eslide bir salih ayal kişi bolup zalim bir padişahning koliga esirge çüşüp kalgan. Zalim padişah uni dehşetlik azap bilen kiynap öltürmekçi bolgan. Çolpan, zindanda yitip kiçe kündüz uhlamay Kuran Kerimdiki ismi ezem ayitini ukup hudaga yiglap münacat kilidiken. Hodayim bir küni duasini icabet kilip Çolpanni asmanga ilip çikip ketkeniken. Şuningdin tartip, Çolpan Yultuz bolup seherge yikin asmanda parlak nurini çiçip insanlarga tang yuruşning az kalganlikini ve her zulmettin kiyn bir tangnurining yitip kilidiganlikidin hever biridiken.

[24] Hoten inkilabi yikilgandin kiyn hezritim bir kisim ademleri bilen karanggu tagka çikinip ketkende dadam Tungganlarning koliga çüşüp kalgan. Ailimiz öy, vakini taşlap bir mezgil kiçip yuşurnup yürüşke mecbur bulidu. Anam şu kiçip yürgen çağlirimizda hodayimga yiglap münacat kilip «Çolpan Yultuzining duasini icabet kilip ketkende biznimu şu zalimlardan kutkuzup asmanga ilip çikip ketkende biznimu şu zalimlardan kutkuzup öz

ki bu yazdıklarımın ana dilimi tekrarlama da faydası olacaktır.

[23] Yeri gelmişken Çolpan Yıldızı'nın göğe yükselişi hakkındaki rivayeti anlatayım. Annemin anlattığına göre Çolpan Yıldızı, zalim bir padişahın eline esir düşmüş salih bir kadınmış. Zalim padişah ona işkence edip öldürecekmiş. Çolpan zindanda yatıp gece gündüz durmadan Kur'ân-ı Kerîm'deki İsm-i A'zâm âyetini⁶ okuyup Allah'a gözyaşları içinde yalvarmış. Rabbim, bir gün duasını kabul edip Çolpan'ı göğe yükseltmiş. Ondan sonra Çolpan Yıldızı olup sehere yakın gökyüzünde parlak ışığını saçarak insanlara güneşin doğuşuna az kaldığını ve her karanlıktan sonra bir aydınlığın geleceğini haber verir olmuş.

[24] Hoten İnkılabı yıkıldıktan sonra Hazretim bir kısım adamlarıyla birlikte Karangutag'a çekildiğinde babam Tungganların eline esir düşmüştü. Ailemiz evi barkı terk edip bir müddet kaçıp gizlenmek zorunda kaldı. Annem o kaçak günlerimizde Allah'a gözyaşları içinde yalvarıp "Çolpan Yıldızı'nın duasını kabul edip onu zalimlerden kurtararak göğe yükselttiğin gibi bizi de şu zalimlerden kurtarıp kendi Haremin'e

دەپ نەچچە - نەچچە كېچىلەرنى يىغلاپ ئۆتكۈزگەن بىر يىلغا قالماي ئادەمنىڭ ئەقىلىغىمۇ كەلمەيدىغان مۆتىدىلەر بىلەن بۇ زالىملاردىن قۇتۇلۇپ ھەرەمگە چىقىپ كەتتۇق.

(25) بۇلاردىن بىر قىسمىنى قىسقىچە ئاڭلىتىپ ئۆتەي؛

يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمدەك تۈگگانلار خوتەنگە بېسىپ كىرگەندىن كېيىن، ئىنقىلاپچىلار قاراڭغۇ تاغقا چېكىنگەندە دادام تۈگگانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدۇ. تۈگگانلار «ئىمىن ھەزرەتنىڭ خەزىنىسىنى سەن بىلىدىكەنەن، خەزىنىنىڭ يېرىنى ئېيتىپ بېرىسەن» دەپ بىر ئاي ئىسىپ تۇرۇپ، قاتتىق قىيىنغان. دادامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىگە قارىغاندا قولىنى ئارقىسىغا باغلاپ ئېسىپ، قامچىلاپ تۇرغان، كىچىلىرى پۇتىغا چىتەسېلىپ، يالاڭچاق ماڭغۇزۇپ، ئاچچۇي (بىزنىڭ يېزىدىكى يەر - زېمىنلىرىمىز بار جاي) غا ئېلىپ چىقىپ دەرەخقە ئېسىپ

ئۇشۇققا بولغا بىلەن تۇرۇپ «خەزىنە نەردە؟» دەپ قىيىنغان. ئاخىرى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان. بىر كۈنى گۈندىپاي كىرىپ، بۈگۈن سىز چاپىدۇ، ئاخىرقى تىلىگىڭىزنى ئېيتىڭ دەپ، سورايدۇ. دادام بالا-چاقاللىرىم بىلەن كۈرشۇۋالسام ۋە غۇسلى قىلىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇۋالسام دېگەن. گۈندىپاي، «بالىلىرىڭىز قېچىپ كېتىپتۇ تاپالمىدۇق. غۇسلى قىلىسىز ئەمما، نامازنى سوچاڭ (جازا مەيداندا) دا ئوقۇيسىز» دەپتۇ.

herimingge yetküzgin» dep neççe, neççe
kiçilerni yiglap ötküzgen bir yılg
kalmay adamning akligimu kelmeydigan
müciziler bilen bu zalimlardan kutulup
heremge çikip kettuk.

[25] Bulardin bir kismini kiskiçe anglitip ütey;
Yukirida sözlep ötkinimdek Tunganlar
Hotenge bisip kirgendin kiyyin
inkilapçılar karanggu tagka çikingendek
dadam Tunganlarning koliga çüşüp
kalidu. Tunganlar «Emin hezretning
hezinisini sen bilidikensen, hezinining
yirini iytip birisen» dep bir ay isip urup
kattik kiynigan. Dadamning kariganda
kolini arkisiga baglap isip kamçilap
urgan, kiçiliri putiga çite silip, yalang
ayak mangguzup, aççuy (bizning yizidiki
yer, zimnirimiz bar cay) ga ilip çikip
derehke isip uşukiga bolka bilen urup
«hezine nerde» dep kiynigan. Ahirki
tiligingizni iting dep soraydu. Dadm
bala çakalirim bilen kürşivalsam ve gusli
kilip ikki reket namz ukuvalsam digen.
Gundipay, «Baliliringiz kiçip kitiptu
tapalmiduk. Gusli kilisiz emma namazni
Şoçang (caza meydanida) da okuysi.»
deptu.

ulaştır» diye nice geceleri ağlayarak
geçirmişti. Bir yıl geçmeden insanın
aklına gelmeyecek mucizelerle bu za-
limlerden kurtulup Mekke'ye gittik.

[25] Bunlardan bir kısmını kısaca anlatayım:
Yukarıda anlattığım gibi Tunganlar
Hoten'i işgal edip millî birlikler Karan-
gutag'a çekildiğinde babam Tungan-
ların eline esir düştü. Tunganlar «Emin
Hazret'in hazinelerinin yerini sen bili-
yormuşsun, hazinenin yerini söyleye-
ceksin.» diye bir ay döverek işkence
etmişler. Babamın anlattığına göre ko-
lunu arkadan bağlayıp asarak günlerce
kamçılamışlar. Geceleri ayağına kelep-
çe vurup çıplak ayak yürütüp Atçuy'a
(bizim taşradaki arazi ve evlerimizin
olduğu yer) götürüp ağaca asıp aşık
kemiğine çekiçe vurarak «Hazine ne-
rede?» diye diye işkence etmişler. So-
nunda da ölüm cezasına hükmetmişler.
Bir gün gardiyan gelip «Bugün kafanı
kesecekler. Son arzun nedir?» diye sor-
muş. Babam ailemle görüşsem ve gu-
sül alıp iki rekât namaz kılsam demiş.
Gardiyan «Ailen kaçıp gitmiş, onları
bulamadık. Gusül alırsın ama namazı
Şoçang'da (ceza [infaz] meydanında)
kılabilirsin.» demiş.

(26) تۈگگانلار خەلقى قورقۇتۇپ، ئىبرەت بولسۇن دەپ، سوچاڭدا نۇرغۇن خەلقى توپىلغانىكەن. دادام بۇلارنى ئاڭلىتىپ كېلىپ، (بۇ 1942 - يىلى 5 - ئايدا، ھىندىستاننىڭ يەنى ھازىرقى پاكىستاننىڭ پىشاور شەھىرى مەركىزى تۇرمىسىدا دادام مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا بىلەن 6 ئاي تۇرمىدا يېتىپ، چىققان ئاخشىمى ئىدى). مۇنداق دېگەن: «مەيدان ئەتراپىدا نۇرغۇن تۈگگان ئەسكەرلىرى ھەيۋەت بىلەن يۇملاق بىر دائىرە شەكلىدە تىزىلىپ تۇرۇپتۇ. ئېىراقتا ئىگىز بىر يەرگە راۋاق ياسالغان بولۇپ، تۈگگانلارنىڭ ئاخۇن لۇجاڭ دېگەن باشلىقمۇ كەلگەنىكەن. مەن شۇ يەردىلا ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇۋالدىم. ئەسكەر قولۇمنى ئارقامغا قىلىپ باغلاپ، تىزىلىپ ئولتارغۇزدى. يېنىمدا مەندىن باشقا يەنە ئىككى كىشى بار. قارىسام ئۇلار غال - غال تىتىرىپ كېتىپتۇ. ئەمما، مەن ھېچ قورقمىدىم. لېكىن، ھازىر ئۇ مەزىرىنى ئويلىساممۇ قورقۇدىن تۈگكلىرىم تەتۈر ئورلىرىدۇ. مەن يېنىمىدىكى ئادەمگە ئاستا پىچىرلاپ، قورقما! ئىمان ئىسلام ئوقۇ، شېھىت بولىمىز دېدىم. لېكىن، ئۇنىڭ ئاللىقاچان تىلى توتۇلۇپ قاپتۇ. ئاخۇن لۇجاڭنىڭ ئىشارەت قىلىشى بىلەن تەڭ بىرتۈگگان قولىدا قېلىچ ئۈزى يېرىم يالاڭچاچ، بىر نېمىلەر دەپ ۋاقراپ، قېلىچنى بېشىدىن ئۈرۈپ - چۆرۈپ ئالدىمىزغا سەكرەپ چۈشتى. مەن كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم ۋە ئارقا - ئارقىدىن يەرگە گۈپىدەك قىلىپ، ئىككى ئېغىر نەرسىنىڭ چۈشكەنلىكىنى سەزدىم. ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلدى دەپ ئويلىشىمغا بىرسى دەل ئالدىمغا يېقىلغاندەك قىلدى. كۆزۈمنى شۇنداق ئېچىپ قارىسام، ھېلىقى جاللات تۈگگان ئالدىمدا قان ئىچىدە دۈم يېتىپ، خار تىلداپ پۇت

[26] Tungganlar helkni korkutup ibret bolsun dep soçangda nurgun helkni topliganiken. Dadam bularni anglitip kilip (bu 1942-yili 5- ayda, Hindistan ning yeni hazirki Pakistanning Pişavur şehri merkizi turmisida dadam Muhemmed Emin Buğra bilen 6 ay turmida yitip çikkan ahşimi idi). Mundak digen; «Meydan etrapida nurgun Tunggan eskerliri heyvet bilen yumlak bir daire şeklide tizilip turuptu. Nirirakta igiz bir yerge ravak yasalğan bolup Tungganlarning Ahun lucang digen başlikmu kelgeniken. Men şu yerdila ikki reket namaz ukuvaldim. Esker kolumni arkamga kilip baglap tizlinip oltarguzdi. Yininmda mendin yene ikki kişi bar. Karisam ular gal gal titirep kitiptu. Emma men hiç korkmidim. Likin hazir u menzirini oyilasammu korkudin tüklerim tetür öriledi. Men yinimdiki ademge asta piçirlap korkma! İman islam oku, şihit bolimiz didim. Likin uning allikaçan tili tutulup kaptu. Ahun Lucangning işaret kilişi bilen teng bir Tunggan kolida kiliç özi yirim yalangaç, bir nimiler dep varkirap, kiliçini bişidin örüp körüp aldimizga sekrep çüştü. Men küzüمنى yumuvaldim ve arka arkidin yerge guppidex kilip ikki igir nersining çüşkenlikini sezdim. Emdin növet manga keldi dep oylišimga birsi del aldimga yikilgandek kildi. Közüمنى şundak içip karisam, hiliki callat Tunggan aldimga kan içide dum yitip har tildap put itivatatti.

[26] Tunganlar halkı korkutup âleme ibret olsun diye ceza meydanında büyük bir kalabalık toplamış. Babam bunları anlatıktan sonra (bu Mayıs 1942'de, babam Hindistan'ın -bugünkü Pakistan'ın- Peşaver şehri merkez cezaevinde Mehmet Emin Buğra'yla altı ay hapiste yatıp çıktığı günün akşamı) şöyle demişti "Meydanda çok sayıda Tungan askeri bir daire şeklinde dizilmişti. Uzakta yüksek bir yere revak yapılmış olup Tunganların Ahun Locang⁷ dedikleri liderleri de gelmişti. Ben orada iki rekât namaz kıldım. Asker kolumu arkadan bağlayıp dizüstü çöktetti. Yanımda benden başka iki kişi daha vardı. Baktım onlar tir tir titriyordu. O zaman ben hiç korkmadım. Fakat şimdi o manzarayı hatırladıkça korkudan tüylerim diken diken oluyor. Ben yanımdaki adama fısıldayarak 'Korkma! Dua et, şehit olacağız.' dedim. Büyük ihtimalle onun dili tutulmuştu. Ahun Locang'ın işaretiyle bir Tungan elinde kılıç, yarı çıplak, bağırıp çağırarak kılıcını başının üstünde döndürerek önümüze zıpladı. Ben gözümü kapadım ve arka arkaya iki ağır cismin pat diye yere düştüğünü fark ettim. Şimdi sıra bana geldi diye düşünmeye başladığım anda birisi tam önümde yere yığıldı gibi geldi. Gözümü şöyle bir açıp baktığımda deminki cellat Tungan önümde kanlar içinde yüzükoyun hırlayarak can çekişiyordu. Halk birden galeyana geldi. Askerler

ئېتىۋاتاتتى. خەلق ئارىسىدا بىردىن چۇقان كۆتۈرۈلدى. ۋە مېنى ئەسكەرلەر كۆتەرگەن پېتى ھارۋىغا سېلىپ ئەكرىپ كەتتى. نېمە بولغانلىقىنى ئۇقالمىي قالدىم. كېيىنچە، گۈندىيەنىڭ ئېتىپ بېرىشىگە قارىغاندا؛ جاللات ھەيۋەت بىلەن ئادەمنى چېپىشتىن بۇرۇن قېلىچىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ، بېشىدىن بىر قانچە قېتىم قاتتىق ئايلاندۇرۇپ كېلىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئولتۇرغان كىشىنىڭ بويۇنىغا بىر ئۇرۇش بىلەن ئۇزۇپ تاشلايدىكەن. مانا شۇنداق قىلىپ يېنىمدىكى ئىككى كىشىنى چاپقان جاللات، ماڭا كەلگەندە تېخىمۇ قىزىپ كېتىپ، قېلىچىنى چاقماقتەك ئوينۇتۇپ كېلىپ، مېنىڭ بۇيۇمغا ئۇرۇشقا كەلگەندە قېلىچ ئۇنىڭ پىشانىسىگە تىگىپ كېتىپ، چوققىسى ئۇزۇلۇپ، يەرگە دۈم چۈشۈپ جان بېرىدۇ. مانا، بۇ خۇدايىمنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئانىڭىزنىڭ ئوقۇغان ئىسمى ئەزەمنىڭ كارامىتى ئىدى. ئەگەر، ئۇ كۈنى جاللاتنىڭ قېلىچى ئۆزىنىڭ بېشىغا تەگمەي، مېنىڭ بويۇمغا تەككەن بولسا، بۈگۈن دادىڭىز ئالدىڭىزدا ئولتۇرمىغان بولاتتى!» دىدى. (1987 - يىلى 8 - ئايدا خوتەنگە بېرىش نىسبى بولغانىدى. بىر كۈنى دادامنىڭ تۇپراق بېشىدىن قايتىپ كىرىۋاتقىنىدا يولدا بۇرۇن مەن تۇتۇيدىغان لەڭگۈڭچى ئابدۇللا تۈڭگەنى ئۇچراپ قالدى. ئۇ مېنى توختىتىپ، «دادىلىرى تۇغرىسىدا سىلىنىڭ خەۋەرلىرى يوق، مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن بىر كارامەتنى ئاڭلىتىپ بىرەي» دەپ، بۇ ۋەقەنى ئۇمۇ ئەينەن سۆزلەپ بەرگەندى. ئابدۇللا تۈڭگەنى، شۇ چاغلاردا ماخوسەنىڭ ئەسكىرى ئىكەن ۋە شۇ كۈنى مەيداندا ئىكەن. ماخوسەن قاچقاندىن كېيىن، خوتەندە قېلىپ، يەرلىشىپ قالغان تۈڭگانلاردىن بىرى ئىدى.)

Helk arisidin birdin çokan kütürüldi. Ve mini eskerler kötergen piti harviga silip ekirip ketti. Nime bolganlikini ukalmay kaldim. Kiyinge gundipayning itip birişiğe kariganda; Callat heyvet bilen ademni çipiştin burun kiliçini igiz kütürüp bişidin bir kançe kitim kattik aylandurup kilip pütün küçi bilen olturğan kişining boyuniga bir uruş bilen uzup taşlaydiken. Mana şundak kilip yinimdiki ikki kişini çapkan callat, manga kelgende tihimu kizip kitip kiliçini çakmaktek oynutup kilip mining boynumga uruşka kelgende kiliç uning pişanisige tigip kitip, çokisi uzulup, yerge dum çüşüp can biridu. Mana bu huda yimning kudriti bilen aningizning ukugan ismi ezemning karamiti idi. Eger, u küni callatning kiliçi uzining bişiğa tegmey mining boynumga tekken bolsa bugün dadingiz aldingizda olturmigan bulattı!» didi. (1987- yili 8- ayda Hotenge biriş nisip bolganidi. Bir küni dadmning tuprak bişidin kaytip kitivatkinida yolda burun men tunuydigan lengpungçi Abdulla Tunggani uçrap kaldı. U mini tohtitip «dadiliri tugrisida silining heverliri yok, men öz küzüm bilen körgen bir karametni anglitip birey» dep bu vekeni umu eynen sözlep bergenidi. Abdulla Tunggani, şu çağlarda Mahosenning eskiri iken ve şu küni meydanda iken. Mahosen kaçkandin kiyin Hotende kilip yerleşip kalgan Tungganlardin biri idi.)

beni kaldırdıkları gibi arabaya koyup götürdüler. Ne olduğunu anlayamadım. Daha sonra gardiyanın anlattığına göre cellat, büyük bir gösterişle mahkûmun kafasını kesmeden önce kılıcı yüksekçe kaldırıp başının üzerinde birkaç kez hızlıca çevirerek bütün gücüyle önünde oturan kişinin başını bir vuruşta koparıp atıyormuş. İşte bu şekilde yanımda duran iki kişinin kafasını uçuran cellat, sıra bana geldiğinde iyice coşup kılıcını yıldırım gibi sallayarak benim boynumu vurmak için harekete geçtiğinde sallayıp durduğu kılıcı kendi alınına çarpıp başının üst kısmını uçurmuş, cellat yüzüstü yere düşerek can vermiş. İşte bu Allah'ın kudretiyle annenizin okuduğu İsm-i A'zâm duasının kerameti idi. Eğer o gün Tungan'ın kılıcı kendi alınına değmeyip benim boynuma gelmiş olsaydı bugün babanız karşınızda oturuyor olmazdı." dedi. (Ağustos 1987'de Hoten'e gitmek nasip olmuştu. Bir gün babamın mezarından gelirken yolda benim önceden tanıdığım seyyar satıcı Abdullah Tungan'la karşılaştık. Beni durdurup "Babanız hakkında sizin bilmediğiniz benim kendi gözümle gördüğüm bir kerameti anlatayım." diye bu olayı o da aynen anlattı. Abdullah Tungan o zaman Ma Huseng⁸'in askeri imiş ve o gün meydana çıkmış. Ma Huseng kaçtıktan sonra Hoten'de kalıp yerleşmiş olan Tunganlardan biriymiş.)

(27) تۈگگانلارنىڭ باشلىقى ئاخۇن لوجاڭ، بۇ ھادىسىنى كۆرۈپ، «بۇ ئادەمدە بىر خىسلەت بار. ئۇنى ئۆلتۈرمەڭلار» دېگەنمىش. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇم. لېكىن، قىيناشلار داۋام قىلماقتا ئىدى. ئاخىرى بۇ ئازاپقا تاقەت قىلالماي، يالغان ئېتىپ بولسىمۇ بىر قۇتۇلاي دەپ، خەزىنىنىڭ يېرىنى ئايالىم بىلىدۇ دېسەم، ئەمەلىي ئايالىڭنى تاپسىەن دەپ، ئىككى يەرلىك بىر تۈگگان ئەسكەرنى قوشۇپ مەپكە سېلىپ، بىزنىڭ يېزىدىكى مەھەللىمىزگە ئاتىچۈگە ئېلىپ ماڭدى. قولىمنى قاتتىق باغلىۋاتقانلىقتىن كۆزۈمگە قان چۈشۈپ كۆرمەس بولۇپ قالدى. قولىمنى يېشىۋاتمىسا ماڭالمايمەن دەپ تۇرۇۋالدىم. ئاخىرى قولىمنى يېشىۋاتتى ۋە ئۆيۈم ئۆي كىرىپ، ئانىڭنى ئىزدەپ يۈردۈك بارغانلىقى جايدا تۈگگانلار ئابدۇكەرىمنىڭ ئايالى نەردە؟ دەپ، تۇغقانلارنى دەرەخقە ئېسىپ ئورغىلى باشلىدى.

(28) بۇ ئارىدا ئاتىچۈي ئۆستېڭى بويىغا كەلگەندە مەن تەرەت قىلىشنى باھانە قىلىپ، مېنى كۆزىتىۋاتقان تۈگگان ئەسكەرنىڭ بىخۇتلۇقىدىن پايدىلىنىپ سۈيى توختاپ قالغان ئۆستەڭگە سىرىلىپ چۈشتۈم ۋە ئۆستەڭ ئىچىدە يۈمۈلىنىپ مېڭىپ، يېقىلىپ - قوپا قاچتىم. بىر ئاز مېڭىپ، چاللىقنىڭ ئارىسىدىن ئۆستەڭدىن چىقتىم. تاپنىم تايلاق دەستىدىن تىلىم - تىلىم بولۇپ كەتكەنلىكتىن يەرگە دەسسىيەلمەيتتىم. بېشىمدىكى دوپپامنى ئېلىپ يىرتىپ، پۇتىمنى تاڭدىم. ئالدىغا ئادەم ئۇچرىسا قاچ! تۈگگانى كەلدى دەپ ۋاقىرىمەن. ئۇلار قۇقۇپ

[27] Tungganlarning başliki Ahun Locan, bu hadisini körüp «bu ademde bir hislet bar. Uni öltürmenglar» digenmiş. Şuning bilen men ölümdin kutuldum. Likin kiynaşlar davam kilmakta idi. Ahiri bu azapka taket kilalmay, yalğan eytip bolsimu bir kutulay dep hezinining yirini ayalım bilidu disem, emisi ayalıngni tapisen dep ikki yerlik bir Tunggan eskerni kuşup mepige silip, bizning yizidiki mehellimizge Atçuyge ilip mandı. Kolumni kattik baglivatkanlıktin közümgə kan çüşüp körməs bulup kaldı. Kolumni yişivatmisa mangalmaymen dep turivaldim. Ahiri kolumni yişivatti ve öymü öy kirip aningizni izdep yurduk. Barganliki cayda Tungganlar Abdikirimning ayali nerde? dep Tunganlar uni derehke isip urgili başlıdı.

[28] Bu arida Atçuy östingi boyiga keltende men teret kilişni bahane kilip mini küzitivatkan Tunggan eskerning bihutlukidin paydilinip suyi tohtap kalğan östengge sirilip çüşüm ve östeng içide yumulinip mingip, yikilip kopa kaçtım. Bir az mingip çallikning arisidin östengdin çıktım. Tapinim tayak destidin tilim tilim bolup ketkenlikdin yerge dessiyelmeyttim. Bişimdiki doppamni ilip yırtıp putimni tangdim. Aldiga adam uçrisa kaç! Tunggani keldi dep vakiraymen. Ular kokup öylirininimu

[27] “Tunganların lideri Ahun Locan bu hadiseyi görüp ‘Bu adamda bir özellik var, onu öldürmeyin.’ demiş. Böylece ben ölümden kurtuldum fakat işken-celer devam etmekteydi. Sonunda bu azaba dayanamayıp yalan da olsa bir şeyler söyleyip kurtulmak için hazine-nin yerini eşim biliyor dediğimde, ‘O zaman eşini bulacaksınız.’ deyip iki yerel ve bir Tungan askerle birlikte at arabasına bindirip bizim köydeki mahallemiz olan Atçuy’a götürdüler. Elimi çok sıkı bağladıkları için gözüm kanlandı, göremez oldum. ‘Elimi çözmezseniz yürüyemem.’ diye direttim. Sonunda elimi çözdüler ve ev ev dolaşıp annenizi aradık. Her gittiğimiz yerde Tunganlar “Abdülkerim’in hanımı nerede?” diye akrabaları ağaca asıp dövdüler.

[28] Bu arada Atçuy Çayı’nın kenarına geldiğimizde ben tuvaleti bahane edip, beni gözetleyen Tungan askerin gafletinden yararlanıp suyu kesilmiş çayın içine kayarak indim ve çayın içinde debelenerek düşe kalka kaçtım. Biraz yürüdükten sonra çalılıkaların arasından çıktım. Tabanım dayak yemekten parça parça olduğu için yere basamıyordum. Başımdaki doppamı⁹ yırtıp bacağıma sardım. Karşıma çıkan herkese ‘Kaçın, Tunganlar geliyor.’ diye bağırdım. İnsanlar korkup evlerini bile bırakıp

ئۆيلىرىنىمۇ تاشلاپ قاچىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئارقامدىن قوغلاپ كەلگەن ئەسكەرلەر ئىزىمنى تاپالمىدى ۋە قېچىپ قۇتۇلدۇم.

(29) بۇ يەرگە كەلگەندە ئانام قوشۇمچە قىلىپ مۇنداق دېگەن: «بىز شەھەردىن

قېچىپ، ئاتچۇيدىكى يېقىنلىرىمىزدىن مەتتۇخنى ئاكامنىڭ ئۆيىگە چىققۇق.

ئۇلار بىزنى 4، 3 كۈن قازانقتا ساقلىدى. تۈگگانلارنىڭ ئۆيىمۇ - ئۆي

كېرىپ ئاخشۇرۇپ مېنى ئىزدەۋاتقان خەۋىرىنى ئالدۇق. مەن كېچىسى

سىزنى ھاپاچ ئېتىپ ئۇ ئۆيدىن چىقىپ كەتتىم. مەتتۇخنى ئاكام ئارقامدىن

چىقىپ بىزنى ئاخۇنلۇقۇمنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويماقچى بولدى. (ئاخۇنلۇقۇم

دېگەن زات خوتەننىڭ مەشھۇر دېنى پېشىۋالدىرىدىن بولۇپ چوڭ ئانام

بىلەن توققان ئىكەن.) يولدا كېتىۋېتىپ ئالدى بىلەن ئاخۇنلۇقۇمنىڭ

ئۆيىدىكى ۋەزىيەتنى ئۇقۇپ ئاندىن ئۆيەرگە بېرىش پىكرى تۇغۇلدى.

بىز يولدىن بىر ئاز يېراقتىكى ئېتىزلىقتا ئۇراپ چېدىردەك قىلىپ تىكلەپ

قويۇلغان پىچان دۋۇبلىرى ئارىسىغا كىرىپ يۇشۇرتۇپ تۇرىدىغان بولدۇق.

مەتتۇخنى ئاكام ئەرتىسى كېچىسى كېلىپ بىزنى بۇ يەردىن ئېلىپ

كېتىدىغان بولدى. مەن كېچە تاڭ ئاتقۇنچە ئىسمى ئەزەمنى 11 مىڭ

ئوقۇپ خەتنى قىلدىم، چولپان يۇلدۇزنىڭ ئىسمى ئەزەمنىڭ كارامىتى

بىلەن ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن رىۋايىتىنى ئەسلىدىم. خۇدايمغا يىغلاپ

دۇئا قىلدىم. بۇ ئارىدا سىز قوسۇقۇم ئاچتى دەپ يىغلىغىلى باشلىسىڭىز

مەن يىغلىما، تۈگگانلار ئىشىتىپ قالسا بىزنى تۇتۇۋالدى دېسەم سىز

دەرھال جىم بۇلاتتىڭىز. سەھەرگە يېقىن تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن پىچان

دۋۇبلىرى ئارىسىدىن ئاستا ئۆمۈلەپ چىقىپ يول بويىدىكى ئېرىقتا تاھارەت

taşlap kaçıdu. Şuning bilen arkamdin koglap kelgen eskerler izimni tapalmidi ve kiçip kutuldum.

{29} Bu yerge kelgende anam koşumçe kilip mundak digen: «Biz şeherdin kiçip Atçuydiki yikinlirimizdin mettuhti akamning öyige çiktuk. Ular bizni 3,4 kün kaznakta saklidi. Tungganlarning öymu, öy kirip ahturup mini izdevatkan hevirini alduk. Men kiçisi sizni hapaç itip u öydin çikip kettim. Mettohti akam arkamdin çikip bizni Ahunlukumning öyige apirip koymakçi boldi. (Ahunlukum digen zat Hotenning meşhur dini pişivaliridin bolup çong anam bilen tokkan iken.) yolda kitivitip aldi bilen ahunlukumning öyidiki veziyetni ukup andin u yerge biriş pikri tuguldi. Biz yoldin bir az yiraktiki itizlikka urap çidirdek kilip tiklep kuyulgan piçan döviliiri arisiga kirip yuşurnup turidigan bolduk. Mettuhti akam ertisi kiçisi kilip bizni bu yerdin ilip kitidigan boldi. Men kiçe tang atkuçe ismi ezemni 11 ming okup hetmi kildim Çolpan Yulduzining ismi ezemning karamiti bilen asmanga çikip ketken rivayitini eslidim. Hudayimga yiglap dua kildim. Bu arida siz kosukum açti dep yigligili başlısingiz men yiglima, Tungganlar işitip kalsa bizni tutuvalidu disem siz derhal cim bulattingiz. Seherge yikin taharet iliş üçün piçan döviliiri

kaçmaya başladı. Böylece arkamdan kovalayan askerler izimi süremedi ve kaçıp kurtuldum.”

{29} Konu buraya geldiğinde annem ek olarak şunu anlatmıştı:
“Biz şehirden kaçıp Atçuy’daki yakınlarımızdan Muhammed Durmuş ağabeyin evine geldik. Onlar bizi üç dört gün kilerde sakladı. Tunganların ev ev dolaşip beni aradıkları haberini aldık. Ben o gün akşam sizi sırtlayıp o evden çıkıp gittim. Muhammed Durmuş abi arkamdan gelip bizi Ahunlukum’un evine götürmeye karar verdi (Ahunlukum denen zat Hoten’in meşhur din büyüklerinden biri olup büyükannemin akrabasıydı). Yolda giderken önce Ahunlukum’un evindeki vaziyeti öğrenip daha sonra oraya gitmeye karar verdik. Biz yolun biraz yuvarısındaki tarlada, biçilerek çadır gibi dikilmiş buğday başak yığınları arasında saklanacaktık. Muhammed Durmuş ağabey ertesi gece gelip bizi bu yerden alacaktı. Ben gece tan yeri ağarana dek İsm-i A’zâm’ı on bir bin kere okuyup hatmettim. Çolpan Yıldız’nın, İsm-i A’zâm duasının kerametiyle göğe yükseldiği rivayetini hatırladım. Rabbime gözyaşları içinde dua ettim. Bu arada siz ‘Karnım acıktı.’ diye ağlaşmaya başladınız. Ben ‘Ağlamayın! Tunganlar duyarsa bizi yakalarlar.’ dediğimde siz hemencecik sus pus oluyordunuz. Se-

ئالدىم. ئارقامغا ياناي دەپ تۇرۇشۇمغا بىر ئاياق شەپسى كەلدى. بىرئاز پېراقتا بېشىدا ئاق سەللە ئاق تون بىلەن بىرسىنى كۆردۈم ۋە قورقۇپ قاچاي دەپ تۇرۇشۇمغا ئۈكشى، سىلەنى ئۆيگە ئېلىپ كەتكىلى كەلدىم دەدى. مەلتۈك سۆزى ۋە يەرگە قاراپ گەپ قىلىشىدىن ئۈكشىنىڭ ئابدۇسۇبۇر ئاخونۇم ئىكەنلىكىنى دەرھال سەزدىم ۋە يىغلاپ سالدىم. خۇدايىم دۇئايىمنى ئىجابەت قىلغاندى! «بۇ كىشى بىزنىڭ بورزان دىكى توغقانلىرىمىزدىن بولۇپ خەلق ئىچىدە ئەۋلىيا دەپ نامى چىققان ئىكەن.

(30) ئانامنى ئىزدەپ تۇرغان ئەسكەرلىرى توغقانلىرىمىزدىن زۈھرەخاننى تۇتۇۋېلىپ قىينىسا، ئانام بىلەن مېنىڭ يوشۇرۇنۇپ ياتقان جايىمىزنى ئېيتىپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن تۇرغان ئەسكەرلىرى ئات چاپتۇرۇپ، ئاتچۇيدىكى ئاخۇنلۇقۇمنىڭ ھويلىسىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئانام بۇ ھالەتتە يۈزىگە قازان قارسى سۇرتۇپ، ئۈستىگە يىرتىق كىيىم - كىچەك كىيىۋېلىپ، يەر سۇيۇرگەن بولۇپ ھويلىدا يۈرگەن. ئۆيى ئاختۇرۇپ تاپالماي ھويلىغا چىققان تۇرگانلار ئانامنى كۆرۈپ، بۇ كىم؟ دەپ سورىدى. قەمەر خېنىم (ئاخۇنلۇقۇمنىڭ ئايالى) دەرھال يېنىغا كېلىپ، «بىزنىڭ خىزمەتچىمىز، تىلى يوق گاس بىر ئايال» دەپ، جاۋاپ بېرىشى بىلەن تۇرگانلار چىقىپ كېتىدۇ ۋە ئانام تۇرگانلارنىڭ قولىغا چۈشمەكتىن قۇتۇلۇپ قالغان يەنى، بىر ئۆلۈمدىن قۇتۇلغان.

arisidin asta ömülep çikip yol buyidiki irikta taharet aldım. Arkamga yanay dep turuşumga bir ayak şepisi keldi. Bir az yirakta bişida ak selle ak ton bilen birsini kördüm ve korkup kaçay dep turuşumga u kişi, sileni öyge ilip ketkili keldim didi. Meltuk sözi ve yerge karap gep kilişidin u kişining abdusubur ahunum ikenlikini derhal sezdim ve yiglap saldim. Hudayim duayimni icabet kilganidi!» Bu kişi bizning borzan diki tugkanlirimizdin bolup helk içide evliya dep nami çikkan iken.

[30] Anamni izdep Tunggan eskerliri tugkanlirimizdin ziverihanni tutuvilip kıynisa anam bilen ikkimizning yuşurinivalgan cayimizni dep kuyuptu. Şuning bilen Tunggan eskerliri at çapturup, Atçuydiki ahunlukumning hoylisiga karap mangidu. Anam bu halette yuzige kazan karisi sürtüp, üstige yirtık kiyim kiçek kiyivilip, yer süpürge bolup hoylida yürge. Öyni ahturup tapalmay hoyliga çikkan Tungganlar anamni körüp, bu kim? dep soraydu. Kemer Hinim (Ahunlukumning ayalı) derhal yiniga kilip «bizning hizmetçimiz, tili yok gas bir ayal» dep cavap birişi bilen Tungganlar çikip kitidu ve anam Tungganlarning koliga çüşmektin kutulup kalgan yeni, bir ölümdin kutulgan.

here yakın abdest almak için başak yığınlarının arasından yavaşça emekleyerek çıktım. Yol boyundaki su kanalında abdest aldım. Geriye dönmek üzereyken bir ayak sesi duydum. Biraz uzakta beyaz sarıklı, beyaz cübbeli birisini gördüm ve korkup kaçmak üzereyken o kişi, ‘Sizi eve götürmeye geldim.’ dedi. Peltek ve yere bakarak konuşmasından onun Abdussabır Ahunum olduğunu hemen anladım, ağlamaya başladım. Rab-bim dualarımı kabul etmişti.” Bu kişi, Borzan’da bulunan akrabalarımızdan olup halk arasında evliya diye anılırdı.

[30] Annemi arayan Tungan askerleri akrabalarımızdan Ziver Han’ı yakalayıp işkence ettiklerinde o, annemle benim saklandığımız yeri söylemiş. Bizim orada olduğumuzu haber alan Tungan süvarileri dörtnala Ahunlukum’un evine doğru yola çıkmış. Annem yüzüne kazan karası sürüp, üstüne yırtık giysiler giyip evi süpüren kişiymiş gibi avluda durmuş. Evi arayıp kimseyi bulamayan Tunganlar annemi görüp “Bu kim?” diye sormuş. Kamer Hanım (Ahunlukum’un Hanımı) hemen yanına gelip “Bizim hizmetçimiz. Dilsiz, sağır bir kadın, sizle konuşamaz.” cevabı üzerine Tunganlar çıkıp gitmiş ve annem Tunganların eline düşmekten, yani ölümden kurtulmuştu.

(31) دېمەك، يۇقىرىقىدەك ھادىسىلەر ھەقىقەتەنمۇ بىز ئۈچۈن، خۇدايىمنىڭ چولپان يۇلتۇزىنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىشىدەك بىر مۆجىزە ئىدى! مانا بۇلارنى يېزىپ بالىلىرىمغا خاتىرە قالدۇرۇش بىر ئارزۇيۇم بار ئىدى ۋە خۇداغا شۇكرى، بۇ كۈن بۇ خاتىرىنى يېزىشقا باشلىدىم. ئىنشائاللاھ ئاخىرغىچە يەتكۈزۈش نىسىپ بولسا.....

(32) بېرىتلىدى كالىندارنىڭ بىر ۋارىغى
چۈشتى يەرگە ئۆمرىمنىڭ بىر خازان ياپرىغى
سەزمىدىم كەتتى ئۆتۈپ، كۈنلەر ۋە ئارمانىم
ئەسلىسىم يوق ئىدى راھەت ۋە دەرمانىم
شۇكرى ئېتاي تەڭرىمە يۈزىمىڭ بۇھالىمغا
يەتكۈزدى بىر زامانلاردىكى چۈش ۋە خىيالىمغا
1978- يىلى 12- ئاينىڭ 30- كۈنى ئەنقەرە،

(33) بىلگى سەيياردا يەنى، كومپىتوردا ئۇيغۇرچە يېزىش ئىشىنى ئاساسەن بېجىردىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەمدى خاتىرەمدە كومپىيوتىردا يېزىپ چىقىشنى قارار قىلدىم ۋە بېرىمنى يېزىپ تاشلاپ قويغان قوليازماخاتىرىنى خېلى ئىزدەپ تېپىپ چىقتىم. دەل بۈگۈندىن 20 يىل بۇرۇن يېزىپ تاشلاپ قويغان قەغىزى ساغرىپ كەتكەن قوليازمالىرىمنى يەنە بىر قېتىم قاراپ چىقىپ، مانا بۈگۈن كومپىتوردا يازغىلى باشلىدىم.....
مۇئاينەخانىە — 1998 - يىلى 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى

[31] Dimek yukirikidek hadisiler hakiketenmu biz üçün hodayimning Çolpan Yultuzini asmanga ilip çikip kitişidek bir möcize idi! Mana bularni yizip balilirimga hatire kalduruş bir arzuyum bar idi ve hudaga şukri, bu kün bu hatirini yizişka başlıdım. İnşallah ahirgiçe nisip bola.....

[32] *Yirtildi kalindarning bir varigi
Çüşti yerge ömrümning bir hazan yaprigi
Sezmidim ketti ötüp künler ve armanim
Eslisem yok idi rahet ve dermanim
Şukri eytay Tengrime yüzming bu
halimga
Yetküzdi bir zamanlardiki çüş ve
hiyalimga*

1978- yili 12- ayning 30- küni Ankara,

[33] Bilgi seyyarda yeni, kompiyoturda Uygurçe yiziş işini esasen bicirdim. Şuning üçün emdi kompiyoturda yizip çikirişni karar kildim ve yirimini yizip taşlap koygan kol yazma hatirini hili izdep tipip çıktım. Del бүгүндin 20 yıl burun yizip taşlap kegizi sagrip ketken kolyazmilirimni yene bir kitim karap çikip, mana бүгүнün kompiyoturda yazgili başlıdım

Muayine hane, 1998- yili 12- ayning 30- küni

[31] Yukarıdaki hadiseler bizim için Rabbi-min Çolpan Yıldızını göğe yükseltmesi gibi bir mucizeydi. İşte bu yazdıklarımı çocuklarıma hatıra bırakmak arzusundaydım. Rabbime şükürler olsun bugün bu hatırayı yazmaya başladım. İnşallah sonunu getirmek nasip olur.

[32] *Yirtıldı takvimin bir yaprağı,
Düştü yere ömrümün bir hazan yaprağı.
Fark etmedim geçip gitti günlerim ve
ümidim,
Hatırladım yok idi rahatım dermanım.
Şükredeyim Tanrıma yüz binlerce bu
hâlîme,
Ulaştırdı bir zamanlardaki rüya ve
hayalime.*

30.12.1978/Ankara

[33] Bilgisayarda Uygurca yazmayı tamayla başardım. Artık hatıramı bilgisayarda yazmaya karar verdim. Yarısını yazıp bıraktığım el yazısı hatıralarımı epey bir aramadan sonra buldum. Bundan 20 yıl önce yazıp bir kenara koyduğum sararmış kağıttaki el yazmalarımı tekrar gözden geçirdim. Bugün bilgisayarda yazmaya başladım.

30.12.1998/Muayenehane [Ankara]

(34) خاتىرىنىڭ بۇ كۈرۈش سۆز قىسمىنى بىلگى سەيياردا يېزىپ، بۇيەرگە كەلگەندە ئەجدادىمدىن، تۇغۇلغان يېرىمدىن ۋە نەسەبنامىمىزدىن بىرئاز يېزىپ ئۆتۈشنى ئويلىدىم.

(35) تۇغۇلغان جايىم، خوتەن شەھەر ئىچى خەلىپىلىك ھويلا مەھەللىسى، «خەلىپە - خەلىپەت» بىزدە دىنى مەكتەپلەردە مۇدەررىسنىڭ ياردەمچىسى دەرىجىسىگە يۈكسەلگەن تالىپلارغا بېرىلىدىغان نام. سۇلالىمىز دىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى، دىنى تەلىم ۋە تەلىغ ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان كىشىلەر بولغانلىقىدىن، ئۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي «خەلىپىلىك ھويلا» دەپ، ئاتالغان بولۇشى كېرەك.

چوڭ دادام مەھەممەد نىياز ھاجىم تىبب (ھازىرقى ئۇيغۇر چىمىزدا بۇ «تېۋىپ» يېزىلىدۇ)، شەرقى تۈركىستاننىڭ بۈيۈك تىبابەت ئالىمى تەجەللى ھەزرىتىنىڭ شاگىرتى بولۇپ خوتەننىڭ مەشھۇر تىببىلىرىدىن ئىكەن. دادام، تىبابەتنى چوڭ دادامدىن ئۆگىنىپتىكەن.

تۇغۇلغان يىلىم، خوتەندە ئىسلام ئېچىلغان 1933- يىلىدىن ئۈچ يىل بۇرۇن، قىزىل ئۇزۇم تازا قىزارغان چاغدا، يەنى، 1930 - يىلى 9- ئاينىڭ مەلۇم كۈنى.

(36) 1984 - يىلى خوتەنگە بارغان چېغىمدا، تاغام ئابدۇلھېمىد ھاجىم (يۇسۇفى) ئۆزى رەتلەپ چىققان نەسەپ شەجەرىمىزنى ماڭا كۆرسەتكەندى. (دادىسى يۈسۈپ ئاخۇتۇم يەنى، دادامنىڭ تاغىسى، ھايات چېغىدا يازغانىكەن).

[34] Hatirining bu kiriş söz kismini bilgisayarsa yizip, bu yerge kelgende ecdadimdin, tugulgan yirimdin de neseb namimizdin bir az yizip ötüşni oyliDIM.

[35] Tugulgan cayim, Hoten şehir içi helpilik hoyla mehellisi, «helpe – helpet» bizde dini mekteplerde muderrisning yordimçisi dericisige yükselgen taliplarga birilidigan nam. Sulalimiz dikilerning köpinçisi, dini telim ve teblig işliri bilen şugullangan kişiler bolganlikliridin, ular toplişip olturaklaşkan cay «helpilik hoyla» dep atalgan boluşı kirek. Çong dadam Muhammed niyaz hacim tibib (hazirki Uygurçimizda bu «tivip» yizilidu), Şerki Türkistanning büyük tibabet alimi Tecelli Hezretning şagirti bolup Hotenning meşhur tibibliridin iken. Dadam, tibabetni çong dadamdin üginiptiken. Tugulgan yilim, Hotende İslam içilgan 1933- yilidin üç yıl burun, kizil üzüm taza kizargan çağda, yeni, 1930- yili 9- aynning melum küni.

[36] 1984- yili Hotenge bargan çigimda tagam Abdulhemid Hacim (Yusufigi) özi retlep çikkan nesep şecerimizni manga körsetkenidi. (Dadisi Yusuf ahunum yeni, dadamning tagisi, hayat çigida yazganiken).

[34] Hatıranın bu ön sözünü bilgisayarda yazdım. Burada ecdadımdan, doğduğum yerden ve nesebimizden bahsetmem gerektiğini düşündüm.

[35] Doğduğum yer Hoten şehrinin Helpilik Hoyla Mahallesi. Helpe-helpet bizim eski dinî okullarda, müderris yardımcısı derecesine yükselen öğrencilere verilen ünvandır. Sülalemizdeki kişilerin çoğunluğu dinî talim ve tebliğ işleriyle uğraşan kişiler olduğu için onların oturduğu mahalle “Helpelik Hoyla” diye adlandırılmış olsa gerek.¹⁰ Büyük babam Hacı Muhammed Niyaz, tabiptir (şimdiki Uygurcada bu “tivip” diye yazılıyor). Doğu Türkistan’ın büyük tababet âlimi Tecelli Hazret’in öğrencisi olup Hoten’in meşhur tabiplerindenmiş. Babam tababeti büyükbabamdan öğrenmiş. Doğduğum tarih; Hoten’de İslam açılan (İslâm hükûmetinin kurulması) 1933 yılından üç yıl önce, kızıl üzüm tam kızardığı zaman yani Eylül 1930’un malum günü.

[36] 1984 yılında Hoten’e gittiğim zaman dayım Hacı Abdülhamid (Yusuf) kendi hazırladığı soy ağacını bana göstermişti. Babası Yusuf Ahunum (babamın dayısı) hayattayken hazırlamış.

(37) بۇ نەسەبنامىنىڭ ئەڭ بېشىدا «خوجا ئەبەيدۇللاھ ئەھرايى» دېگەن ئىسىم بار. يەنى، ھازىر قولمىزدا بار ئاساسلارغا قارىغاندا بىزنىڭ نەسەبىمىز ئەڭ باشتا بۇ كىشىگە باغلىنىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا، «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» دا خوجا ئەبەيدۇللاھ ئەھرايىنى، شەرقىي تۈركىستان چاغاتاي دۆلىتى (ھىجرى 888، مىلادى 1483 - يىلى) نىڭ مەشھۇر تەرىقەت مۇرىشىدى بولۇپ، سۇلتان يۇتۇس خاننىڭ مۆتىۋەر كىشىلىرىدىن بىرى ئىدى دەپ، كۆرسىتىدۇ. «ئەھرايى» دېگەن ھۆرىيەتكە ئىگە قىلغۇچى ۋە يا ئازات قىلغۇچى دېگەن مەنىدەمىش. (تولۇقراق مەلۇمات ئۈچۈن، مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» ھازىرقى زامان ئۇيغۇرچە نەشرى 221 - بەتكە قاراڭ نەشر قىلغۇچى پەقىر، م. ياقۇپ بۇغرا).

(38) بۈيۈمىز خوجا ئەبەيدۇللاھ، ئۇ دەۋردە ئۇرۇشتا ئەسىرگە ئېلىنغانلارنى قۇل قىلىپ، سېتىشقا قارشى چىققان ۋە بۇ ئىشنى يوقىتىش ئۈچۈن جىددى كۈرەش ئېلىپ بارغانىكەن. ھەتتا، بىرقىسىم مۇسۇلمان ئەسىرلەرنى ھۆكۈمدارلاردىن ئۆزى سېتىۋېلىپ، ئۇلارنى ئازات قىلىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، خەلق ئىچىدە «ئەھرايى» يەنى قۇل ئازات قىلغۇچى دەپ نام ئالغانىمىش. نەسەبنامىنىڭ داۋامى تولۇق ئېسىمدە يوق. ئىسىمدە قالغىنى، بۇ نەسەبنامە داۋام قىلىپ، ھەببۇللاھ ھەزرىت ھاجىم، ئابدۇراھمان پاشا، ئابلىز ئاخۇنۇم، ھىكىمشاھ ئاخۇنۇم، مەھمەد نىياز ھاجىم يۇسۇپ ئاخۇنۇم، ئەلى ئاخۇنۇم، سەيدى بانۇخان، سەكىنە بانۇخان، سەلىمە بانۇخان، بۇسارخان، مۇھەممەد ئىمىن ئاخۇنۇم (بۇغرا) ئابدۇكېرىم ھاجىم،

[37] Bu nesebnamining eng beşide «Hoca Ubeydullah Ehrari» digen isim bar. Yeni hazir kolimizda bar asaslarga kariganda bizning nesebimiz eng başta bu kişiye baglinidu. Muhemmed Emin Buğra, «Şarki Türkistan tarihi» da Hoca Ubeydullah Ehrariyni, Şarki Türkistan Çagatay Dölitining (hicri 888, miladi 1483- yili) meşhur teriket mürşidi bolup Sultan Yunus hanning mötiver kişiliridin biri idi dep körsitidu. «Ehrariy» digen höriyetke ige kilguçi ve ya azat kilguçi digen menide imiş. (Tulukrak melumat üçün Muhemmed Emin Buğraning «Şerki Türkistan Tarihi » hazirki zaman Uygurçe neşri 221 – betke karang neşir kilguçi pekir, M. Yakup Buğra).

[38] Bovimiz Hoca Ubeydullah u devirde uruşta esirge ilinganlarni kol kilip sitişka karşı çıkkan ve bu işni yokitiş üçün ciddi küreş ilip barganiken. Hetta bir kisim musulman esirlerni hökümdarlar din özi sitivilip ularni azat kilidiken. Şuning üçün helk içide «ehrariy» yeni kul azat kilguçi dep nam alganmış. Nesebnamining davami tuluk isimde yok. İsimde kalgini bu nesebname devam kilip Hebibullah Hezret Hacim, Abdurahman Paşa, Abdülaziz Ahunum, Hekimşah Ahunum, Muhemmed Niyaz Hacim, Yusup Ahunum, Eli Ahunum, Seydi Banuhan, Sekine Banuhan, Selime Banu Han, Busarahan, Muhammed

[37] Bu soy ağacının en başında “Hoca Ubeydullah Ehrari”nin ismi var. Yani şu andaki kayıtlara göre bizim nesebimiz en başta bu kişiye bağlanıyor. Mehmet Emin Buğra “Doğu Türkistan Tarihi” kitabında Hoca Ubeydullah Ehrari’yi¹¹ Doğu Türkistan Çağatay Devleti’nin (Hicri 888 Miladi 1483 yılı) meşhur tarikat mürşidi olup Sultan Yunus Han’ın¹² muteber adamlarından biriymiş diye gösteriyor. “Ehrari” özgürleştiren manasındaymış.¹³ (Detaylı bilgi için Muhammed Emin Buğra’nın “ŞarkiTürkistan Tarihi”, Günümüz Uygurca Neşri, sayfa 221’e bakınız. Neşre hazırlayan -bu fakir- M. Yakup Buğra).

[38] Dedemiz Hoca Ubeydullah zamanında savaşta esir alınanlar köle yapıp satılmış. O bu durumu ortadan kaldırmak için ciddi mücadele göstermiş. Hatta bir kısım Müslüman esirleri hükümdarlardan kendisi satın alıp onları azat ediyormuş. Bu yüzden halk içinde “Ehrari” yani “köle azat eden” ismiyle nam almış. Soy ağacımızın devamını tam olarak hatırlamıyorum. Hatırladığım kadarıyla soy ağacımız şöyle devam ediyor: Hacı Habibullah Hazret, Abdurrahman Paşa, Abdülaziz Ahunum, Hekimşah Ahunum, Hacı Muhammed Niyaz, Yusuf Ahunum, Ali Ahunum, Seyide Banu Han, Sekine Banu Han, Seli-

قۇربان نىياز ئاخۇن، ئابدۇلىم ھاجىم، مۇھەممەد رۇزى (مەھەممەد رىزا)،
 تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن، نىياز مۇھەممەد، ئابدۇغېنى (ئەھمەد رىزا)،
 ئابدۇلھەمىد (يۇسۇپى)..... ۋە بىزلار.

Emin Ahunum (Buğra) Abdikirim
 Hacim, Kurban Niyaz Ahun, Abdilim
 Hacim, Muhemmed Ruzi (Muhemmed
 Rıza), Turdi Muhemmed Ahun, Niyaz
 Muhemmed, Abdugini (Ahmed Rıza),
 Abdulhemid (Yusupi) ve bizler.

me Banu Han, Bibi Sara Han, Mehmet
 Emin Ahunum (Buğra), Hacı Abdülke-
 rim, Kurban Niyaz Ahun, Hacı Abdülha-
 lim, Muhammed Ruzi (Mehmet Rıza),
 Turdi Muhammed Ahun, Niyaz Muham-
 med Abdülgani (Ahmet Rıza), Abdülha-
 mid (Yusuf) ... ve bizler.¹⁴

(39) «تىنچلىق بىلەن ئازات بولغان» لىقنىڭ ئېلانى

(40) 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، سەھەردە خوتەن رەستىلىرىگە تەرەپ - تەرەپكە چوڭ خەتلىك ئېلانلار يېيىشتۈرۈلدى. مەزمۇنى: بۇرھان شەھىدى ۋە تاۋسىيۇنىڭ ئىمزاسى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكۈلۈك ھۆكۈمەت بىلەن ھەربىي رايۇننىڭ «شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازات بولغانلىقى توغرىسىدا ئېلان» نى ئىدى. بۇنىڭدا يەنە، پۇقرالارنىڭ دىققەت قىلىشىغا تىگىشلىك بىرقانچە ماددىلار بولۇپ، بۇيرۇققا ئىتائەت قىلىش تەرتىپ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش تەلەپ قىلىنغان. ئۇنىڭدىن باشقا چوڭ خەت بىلەن «ئۆتمۈش سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ» دەپ، يېزىلغانىدى. ئېلاننىڭ ئالدىغا بىرقانچە كىشى توپلانغان بولۇپ، ھەربىرى ئۆز ئالدىغا بىر نېمە دەپ، چۈشەندۈرمە كەتتى. مەنمۇ ئىچىمدە ئەگەر «ئۆتمۈش سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ» دېگەننى راست بولسا ئانچە قورقۇپ كېتىدىغان ئىشنىمۇ يوق ئىكەن دەپ، ئويلىدىم. ئەمما، بۇ «تىنچلىق بىلەن ئازات بولدۇق» دېگەن نېمە مەنادا يېزىلغاندۇ؟ دەپ، ئويلاپ قالدۇم. كېيىنچە، بۇنىڭ شەرتىسىز تەسلىم بولۇش دېگەن سۆز ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇم.

(41) شۇ كۈندىن باشلاپ، ۋەتىنىمىزدە يېڭى بىردەۋر باشلانغان بولدى. خەلق ئارىسىدا ھەر كۈنى يېڭى بىر مىش - مىش ۋە ئەندىشلىك خەۋەرلەر تارقىلىپ، تۇردى. ئېلاندىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ ھەممە دوقمۇشلىرىغا بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايراق ئېسىلدى. بۇنىڭدا ئوغاق بولغا يوقتى. بۇنى كۆرگەن خەلق، يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ روسلار

[39] «TİNÇLİK BİLEN AZAT
BOLGANLIKNIŃ» İLANI

[40] 1949- yili 9- ayning 27- künü, seherde Hoten restilirige terep terepke çong hetlik ilanlar yipıştıruldi. Mezmuni: Burhan şehidi ve Tavsiyuning imzası bilen Şincang ölkülük hökümet bilen herbi rayunning «Şincangning tinçlik bilen azat bolganliki togrisida ilan» ni idi. Buningda yene, pukralarning dikket kilişiga tigişlik bir kançe maddilar bolup, buyrukka itaet kiliş tertip intizamga riaye kiliş telep kilingan. Uningdin başka çong het bilen «ötmüş sürüşte kilinmaydu» dep yizilganidi. İlanning aldiga bir kançe kişi toplanan bolup her biri öz aldiga bir nime dep çüşendürmekte idi. Men mu içimde eger «ötmüş sürüşte kilinmaydu» digini rast bolsa ançe korkup kitidigan işimu yok iken dep oylidim. Emma bu «tinçlik bilen azat bolduk» digen nime menada yizilgandu? dep oylap kaldim. Kiyinge buning şertsiz teslim buluş digen söz ikenlikini uktum.

[41] Şu kündin başlap vetinimizde yingi bir devir başlangan boldi. Helk arisida her künü yingi bir miş miş ve endişilik heverler tarkilip, turdi. İlandin ikki kün ötüp şeherning hemme dokmuşliriga beş yultuzluk kizil bayrak isildi. Buningda ogak bolka yokti. Buni körgen halk, yingi hakimiyetning Ruslar dikidek bir

[39] “BARIŞLA KURTULUŞ”UN İLANI

[40] 27 Eylül 1949’un seher vakti, Hoten şehir merkezinin her tarafına büyük harflerle yazılmış ilanlar yapıştırıldı. İçeriği Burhan Şehidi ve Tao Zhiyue’nin imzası ile “Xinjiang”¹⁵ bölgesel yönetimi ve garnizon komutanlığının “Xinjiang’ın barışla kurtarılması hakkında” ilanıydı. Bu ilanda vatandaşların dikkatinin çekildiği birkaç madde vardı. Emre itaat, tertip, intizama riayet istenmekteydi. Bunun haricinde büyük harflerle “Geçmiş Soruşturulmayacak” diye yazılmıştı. İlanın önünde toplanan birkaç kişi kendi kendine bir şeyler söylenerek meseleyi anlamaya çalışıyordu. Ben de içimden eğer “geçmiş soruşturulmayacak” sözleri doğruysa o kadar korkulacak bir iş yok diye düşündüm. Ama bu “barışla kurtulduk” denen şey ne manada yazılmıştır acaba diye düşünmeye başladım. Sonra bunun kayıtsız şartsız teslim manasına geldiğini anladım.

[41] O günden sonra vatanımızda yeni bir devir başlamış oldu. Halk arasında her gün yeni -miş, -mişler ve endişeli haberler yayılmaya başladı. İlandan iki gün sonra şehrin köşe başlarına beş yıldızlı kırmızı bayraklar asıldı. Bu bayrakta orak çekiç yoktu. Bunu gören halk yeni yönetim, Ruslardaki gibi bir düzen olmaya-

دىكىدەك بىر تۈزۈم بولمايدىغانغا ئوخشايدۇ دەپ، ئۈمىد قىلماقتا ئىدى. ئەتسى، رەستىگە چىقسام بايراقلار يوقتى. خەلق بۇ ئىشقا ھەيران قالغان ۋە بەزىلەر «ھۆكۈمەت تېگىشىپتۇ، يەركەندە تاڭ سىلىڭ ئىسيان كۆتۈرۈپ، ئۆزى بىر ھەربىي ھۆكۈمەت قۇرۇپتۇ» دېگەن سۆزلەرنى پىچىرلىماقتا ئىدى. ئەمما بۇلارنىڭ ھەممىسى بوش خىياللار بولۇپ چىقتى. بايراقلاردىكى يۇلتۇز سېرىق بولۇشى لازىمكەن، ئاق بولۇپ قالغانلىقتىن ئەتسى تىگىشتىرىپ، يېڭىسى ئېسىلدى. دېمەك، پۈتۈن ئۈمىدلار يوقالغان ۋە يۇرتىمىزغا يېڭى ھاكىمىيەت ۋە بات بىر تۈزۈم ئورنىتىلغانىدى.

(42) بىر كۈنى، چۇڭقۇر ئويغا پاتقان ھالدا ئۆيگە كېلىۋېتىپ، يولدا دادامنىڭ ساۋاقدىشى ئۇيغۇر ئۇيۇشما رەئىسى ئەمەت ھاجىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئەمەت ھاجىم مەندىن، ھاجىمنى كەتمەپتۇ دەپ ئاڭلىدىم، (ھىندىستانغا چىقىپ كەتمەپتۇ دېمەكچى) شۇنداقمۇ؟ دەپ، سورىدى. مەن، «ھە شۇنداق بولدى، بىز كەتمىدۇق» دېدىم. بۇ مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا ۋە سەپداشلرىنىڭ قاغلىقتىن مېڭىپ كەتكەن خەۋىرى كەلگەن كۈنلەر ئىدى. ئەمەت ھاجىم، بۇ ياخشى بوپتۇ، 5 مىليون كىشىگە يەنە بىر تۈرلۈك قىلىپ ئېتىقاندا 500 مىليون كىشىگە نېمە بولسا بىزگىمۇ شۇ ئەمەسمۇ، قېچىپ نەگىمۇ بارامىز؟ دەپ، يۈرۈپ كەتتى. مەن بىردەم ئويلىنىپ قالدىم ۋە ھېلىقى ئېلاندىكى «ئۆتمۈش سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ» ۋە بۇ باشقىلارغا نېمە بولسا بىزگىمۇ شۇ بولسا ياخشىغۇ! دەپ، ئويلۇدۇم. ئەمما، ئۇنداق بولمىدى. زامان ئۆتكەنسېرى ۋەقەلەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ يالغان ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

tüzüm bolmaydigan ohşaydu dep ümid kilmakta idi. Etisi, restige çıksam bayraklar yokti. Helk bu işka heyran kalgan be beziler «hökümet tigişiptu, Yerkende Tang Siling isyan kötürüp, özi bir herbiy hökümet kuruptu» digen sözlerni piçirlimakta idi. Emma bularning hemmisi boş hiyallar bolup çıktı. Bayraklardiki yultuz sirik boluşı lazımkən, ak bolup kalganlıktın etisi tigiştirip, yingisi isildi. Dimek pütün ümidlar yukalğan ve yurtimizga yingi hakimiyet ve yat bir tüzüm ornitılğan idi.

[42] Bir küni çungkur oyga patkan halda öyge kitivitip yolda dadmning savakdişi Uygur uyuşma reisi emet hacim bilen uçrişip kaldim. Emet hacim mendin, hacimni ketmeptu dep anglidim, (Hindistan ga çikip ketmeptu dimekçi) şundakmu? dep soridi. Men, «he şundak boldi, biz ketmiduk» didim. Bu Muhemmed Emin Buğra ve sepdaşlırining kaglıktın mingip ketken heviri kelgen künler idi. Emet Hacim, «Bu yahşi buptu, 5 milyon kişiğe yene bir türlü kılup iytıkanda 500 milyon kişiğe nime bolsa bizgimu şu emesmu, kiçip negimu baramız?» dep yürüp ketti. Men birdem oylinip kaldim ve hiliki ilandiki «ötmüş sürüşte kılınmaydu» ve bu başkılarga nime bolsa bizgimu şu bolsa yahşıgu! dep oyludum. Emma undak bolmıdi. Zaman ötkensiri vekeler bularning hemmisning yalğan ikenlikini ispatlıdi.

cak galiba diye ümitlenmekteydi. Ertesi gün çarşıya çıktığımda bayraklar yoktu. Halk bu işe çok şaşırılmıştı. Bazı kişiler “Hükümet değişmiş Yarkent’te”¹⁶ General Tang başkaldırıp kendisi bir askerî hükümet kurmuş” diye fıslıdışmaktaydı. Ama hepsinin boş hayal olduğu ortaya çıktı. Meğer bayraklardaki yıldız sarı renkte olması gerekirken beyaz basıldığı için toplanmışlar, nitekim ertesi gün değiştirilerek yenileri asıldı. Böylece bütün ümitler suya düşmüştü. Yurdumuza yeni bir hâkimiyet ve yabancı bir düzen gelmişti.

[42] Bir gün derin düşünceler içerisinde eve dönerken babamın okul arkadaşı, Uygur Derneği başkanı Hacı Ahmet’le karışlaştım. Hacı Ahmet bana “Hacı babanızın Hindistan’a gitmediğini duydum, öyle mi?” diye sordu. Ben “Evet öyle oldu, biz gitmedik.” dedim. Bu dönem Mehmet Emin Buğra ve safdaşlarının Kargalık’tan geçip gittiği haberinin geldiği günlerdi. Hacı Ahmet “Bu iyi olmuş, beş milyon kişiye ne olacaksa bize de o olacak değil mi? Kaçıp nereye gideceğiz?” diyerek ayrıldı. Ben bir an düşündüm ve mezkûr ilandaki “geçmiş soruşturulmayacak” ve başkalarına ne olacaksa bize de o olacak, gayet iyi değil mi diye düşündüm. Fakat öyle olmadı. Zaman geçtikçe olaylar bunların hepsinin yalan olduğunu ispatladı.

(43) «ئۆتمۈشنى سۈرۈشتە قىلمايمىز» دېگەننى ئۈچىچىغا چىققان بىر ئالدامچىلىق ئىدى. بۇ 27 يىل ئىچىدە ئېلىپ بېرىلغان پۈتۈن سىياسى ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەردە كوممۇنىستلار «ئۆتمۈش تارىخى»، «ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى» ۋە «ئائىلە كېلىپ چىقىشى» قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈشنىڭ ئاساسى قىلدى. باشقىلارغا نېمە بولغان بولسا، بىزگەمۇ شۇ بولمىدى. بەلكى، بىزگە باشقىچىراق بولدى. پۈتۈن تازىلاش ھەرىكەتلىرىدە ئائىلىمىز «قارانتىزىملىك» ئىچىدە ئىدى. ئىمىنىڭ قۇيرۇقى، ئىمىن يەرلەشتۈرۈپ قويغان بومبا، چەتەلدە تەربىيەلەنگەن خەتەرلىك ئۇنسۇر، تارىخى ئېنىق بولمىغان گۇمانلىق ئۇنسۇر، چەتەلگە باغلانغان، پاتۇركىست ۋە باشقالاردىن ئىبارەت بىر «نشان» بىز بار ئىدى. بۇنى يالاقچىلار «قاراتۇگورپ قويغانلار» دەپ ئاتايتتى. شۇنىڭ بىلەن ھەربىر تازىلاش ھەرىكىتى باشلانسا، مېنى «تارتىپ چىقىرىپ»، «دۇيشاڭ» قىلاتتى.²

(44) دېمەك «ئازاتلىق» نىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە پەيدا بولغان بىردەملىك خاتىرجەملىك غايىپ بولغانىدى. ھىندىستان چېگرىسىدىن ئۆتەلمەي قېچىپ كەلگەن قۇربان قوداينى كېرىيە پولۇ تېغى (تىبەت چېگرىسى) دىكى تېخى تەسلىم بولمىغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تۇتۇپ بەرگەن خەۋرى كەلدى. ھەزرىتىم ۋە ئەيسا بەگلەرنىمۇ شېدۇللا چېگرا بۇنىكتىدە تۇتۇۋېلىپ، كېيىنچە ئۇلار قۇتۇلۇپ ھىندىستانغا چىقىپ كەتكەن. ئاكام بىلەن كەتكەن چوڭئانام ۋە ئاناممۇ بۇ ھادىسىلەردىن پەرىشان بولۇپ، چېگرىدىن قايتىپ كەلدى.

2 «دۇيشاڭ» خىتايچە ئويىكت يەنى نشان دېگەن بولۇپ، كوممۇنىستلارنىڭ زەربە بېرىدىغانلارغا قويغان نام.

[43] «Ötmüşni sürüşte kilmaymız» digini uççıga chikkan bir aldamaçilik idi. Bu 27 yıl içide ilip birilgan pütün siyasi ve ictimaiy heriketlerde kommunistlar «ötmüş tarihi», «ictimaiy munasiviti» ve «aile kilip chiqışı» katarliklarni tekshirishning asasi kildi. Başkilarga nime bolgan bolsa bizgimu şu bolmide. Belki bizge başkiçirak boldi. Pütün tazilaş heriketliride ailimiz «kara tizimlik» içide idi. Eminning kuyruki, Emin yerleşturup koygan bomba, çetelde terbiyelengen heterlik unsur, tarihi inik bolmigan gumanlik unsur, çetelge baglangan, panturkist ve başkiladin ibaret bir «nişan» imiz bar idi. Buni yalakçılar «kara tügürp koyganlar» dep ataytti. Şuning bilen herbir tazilaş herikiti başlansa mini «tartip chikirip», «duyşang» kilatti.²

[44] Dimek «azatlik» ning deslepki künliride peyda bolgan bir demlik hatircemlik gayip bolganidi. Hindistan çigrisidin ötelmey kiçip kelgen kurban kodayni kiriye polo tigi «Tibet çigrisi» diki tihi teslim bolmigan gomindang eskerliri tutup bergen heviri keldi. Hezritim ve Eysa beglarningmu şidulla çigra punkitide tutuvelip kiyinçe ular kutulup Hindistan ga chikip ketken. Akam bilen ketken çong anam ve anammu bu hadisilerdin perişan bolup çigridin kaytip keldi.

2 Duyşang Hitayçe ubikit yeni, nişan digen bulup kommunistlarning zerbe biridiganlarga koygan nam.

[43] «Geçmişni soruşturmayacağız» dedikleri, yalanın dik âlâsi bir sahtekârlıktı. Sonraki yirmi yedi yıl içinde gerçekleştirilen bütün siyasal ve sosyal hareketlerinde komünistler «geçmiş tarihi», «sosyal ilişkileri» ve «aile geçmişi» gibi konuları soruşturmalarının temeli yaptılar. Başkalarına ne olduysa bize de o olmadı. Belki bize daha farklı oldu. Bütün temizlik hareketlerinde ailemiz «kara liste» içindeydi. Emin'in kuyruğu, Emin'in yerleştirdiği bomba, yurtdışında yetiştirilmiş tehlikeli unsur, tarihî net olmayan şüpheli unsur, yurtdışına bağlı Pantürkist ve benzerlerinden ibaret bir «nişan»ımız vardı. Bunu yalakalar «kara nokta konmuşlar» diye adlandırıyorlardı. Böylece her temizlik hareketi başladığında beni «meydana çıkarıp» «Duixiang»² yaparlardı.

[44] Anlaşılan şu ki «kurtuluş»un ilk günlerinde ortaya çıkan kısa süreli sükûnet kaybolmuştu. Hindistan sınırından geçemeyip geri gelen Kurban Koday'ı,¹⁷ Keriye ilçesinde bulunan Poludağı'ndaki (Tibet sınırı) henüz teslim olmayan Miliyetçi Çin askerlerinin tutukladığı haberi geldi. Hazretim ve İsa Beyler¹⁸ de Şadulla sınır karakolunda tutuklanmış, daha sonra da kurtulup Hindistan'a geçmişlerdi. Ağabeyimle¹⁹ giden annem ve anneannem bu olaylardan perişan olmuş, sınırdan geri dönmüşlerdi.

2 «Duixiang» Çince nişan yani hedef demek olup komünistlerin darbe vuracakları kişilere verdikleri isimdi.

(45) ئۆزۈمچىدىن كەلگەن خەۋەرلەرمۇ ئەندىشىلىك ئىدى. ھەر يەرنى دەھشەت قاپلىدى. دېمەك، بۇرھان ۋە تاۋسىيۇخەلقنى ئالدىغان بەلكى، ئۆزىمۇ ئالدىغان ئىدى.

(46) تېزەك تەرگىلى چىققان كومىسار

(47) 1949 - يىلى 12 - ئايدا خوتەن ھەربىي رايۇنغا «سىياسى كومىسار» دېگەن ھەربىي باشلىق كەپتۇ دەپ، ئاڭلىدۇق.³ بىر كۈنى گۈلۋاغدىن، «يېڭى كەلگەن كومىسار رەستىگە تېزەك تەرگىلى چىقىپتۇ!» دەپ، كىرىشتى. مەن ئالدىراپ، گۈلۋاغقا چىقتىم. پاختىلىق سېرىق ھەربىي كىيىم كىيگەن 4 كىشى بىردىن سىۋەتنى كۈتۈرۈپ، رەستىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن مېڭىپ، ئەتراپقا پەرۋاسىز ھالدا تېزەك تېرىۋاتاتتى. ئۈستىدىكى كىيىم بىر قانچە يەرگە يامغىلىق سېلىنغان ۋە ھېچقانداق ئۇنۋان بەلگىسىمۇ يوقتى. يۈل بويغا يېغىلغان خەلق، بۇ تېزەك تېرىۋاتقان ھەربىي باشلىقلارغا ھەيرانلىق بىلەن قارىشىپ تۇراتتى. (دېھقانچىلىق ئۈچۈن ئوغۇت يىتىشمىگەنلىكتىن تېزەك ۋە گەندە يېغىپ ئوغۇت توپلاش خىتاي دېھقانلىرىنىڭ ئادىتى ئىكەن. كوممۇنىستلارنىڭ يۇرتىمىزغا كېلىپ دېھقانلارغا ياردەم قىلىمىز دەپ بىرىنچى قىلغان ئىشى بۇ بۇلدى!)

3 خوتەن ھەربىي رايۇنى، گۇمىنداڭنىڭ 15 - دىۋىزىيەسى بۇلۇپ 5000 گە يېقىن ئەسكەر تۇراتتى

[45] Ürümçidin kelgen heverlermu endişilik idi. Her yerni dehşet kaplıdı. Dimek burhan ve tavsıyu helkni aldigan belki özimu aldangan idi.

[46] Tizek Tergili Çıkan Komisar

[47] 1949- yili 12- ayda Hoten herbiy rayunga «siyasiy komıyar» digen herbiy başlık keptu dep anglıduk.³ bir küni Gulvagdin, «yingi kelgen komisar restige tizek tergili çıkiptu!» dep kırıştı. Men aldirap gulvagka çıktım. Pahtilik sirik herbiy kiyim kiygen 4 kişi birdin sıvetni kötürüp, restining ottursidin mingip, etrapka pervasız halda tizek tirivatatti. Üstidiki kiyim bir kançe yerge yamaglık silingan ve hiçkandak unvan belgisimu yokti. Yul boyıga yigilgan helk, bu tizek tirivatkan herbiy başliklarga heyranlık bilen karişip turatti. (Dihkançılık üçün ogut yitişmigenliktin tizek ve gende yigip ogut toplaş Hitay dihanlırining aditi iken. Kommunistlarning yurtimizga kilip dihanlarga yardım kilimiz dep birinci kilgan işi bu boldi!)

[45] Urumçi'den gelen haberler de endişe doluydu. Her yeri bir anda dehşet kapladı. Demek ki Burhan ve Tao Zhiyue halkı kandırılmışlardı, belki kendileri de aldanmıştı.

[46] Tezek Toplamaya Çıkan Komiser

[47] Aralık 1949'da Hoten Askerî Garnizonu'na "Siyasi Komiser" ünvanlı bir komutan gelmiş diye duyduk.³ Bir gün Gülvag'dan "Yeni gelen komiser çarşıya tezek toplamaya çıkmış." diye haber geldi. Ben acele ile Gülvag'a çıktım. Pamuklu, çizgili askerî üniforma giymiş dört kişi yanlarına birer sepet almış çarşının ortasında yürüyerek etraftakilere aldirmeden tezek topluyordu. Üzerlerindeki üniforma birkaç yerinden yamalı ve hiçbir rütbe belirtisi de yoktu. Yol boyunca dizilmiş halk bu tezek toplayan komutanlara hayranlıkla bakıp duruyordu (Tarım için yeterli gübre olmadığından tezek ve dışkı toplayıp gübre yapmak Çinli çiftçilerin âdetiymiş. Komünistlerin yurdumuza gelip çiftçilere yardım edeceğiz diye yaptıkları ilk iş bu oldu.).

3 Hoten herbiy rayuni, gomindang 15- dijiyesi bolup 5000 ge yikin esker turatti.

3 Hoten Garnizonu: Milliyetçi Çin Ordusundan kalan 15. kısım olup yaklaşık 5.000 askerden oluşuyordu.

(48) چۈشتىن كېيىن، يانا 4 كىشىلىك تەشۋىقات ئەترىدى رەستە ۋە مەيدانلاردا كىشىلەرنى چاقىرىپ، «تەشۋىق» قىلىشقا باشلىدى. بۇ خىتاي كوممۇنىستلارنىڭ خوتەندە ئېلىپ بارغان بىرىنچى تەشۋىقى ئىدى. ئۇيغۇرغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىرسى تەرجىمانلىق قىلىۋاتاتتى ۋە بىر خىتاي ھەدەپ سۆزلىمەكتە ئىدى. مەنمۇ يېقىن كېلىپ، دىققەت بىلەن تىگىشىدىم. مەزمۇنى؛ «خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ خەلقىنى سۈيۈش ۋە 8 دىققەت -3 چوڭ ئىنتىزام» دىن ئىبارەت سىياسەت ئىدى. بۇنىڭدا، «خەلقنىڭ بىرتال يېڭە ۋە بىرقات يېنىمۇ ئالمايمىز» دېگەن بىر جۈملە سۆز بار. سۆزلەر بەكمۇ مۇلايىم ۋە تەسەللى بېرىش ئاھاڭىدا ئىدى.

(49) بۇ سۆزنى ئاڭلىغان بەزىلەر، بۇگەلەرگە قارىغاندا ئانچە قورقىدىغان ئىشۇمۇ يوقتەك تۇرىدۇ دېسە، بەزىلەر «چۈچۈرنى پىشقاندا ساناڭ دەپتىكەن» دېگەن تونۇشتا ئىدى. ئەمما، ھەر كىمنىڭ ئىچىدە بىر قورقۇ ۋە ئەندىشە بار ئىدى. بۇلارغا ئەگىشىپ، ئەتىسى بەزى ئىدارە باشلىقلىرىمۇ تېزەك تەرگىلى چىقتى. ئۇزۇنغا قالماي تېزەك تېرىش ئىشى پۈتۈن يۇرتقا يېيىلدى.

(50) مانا، بۇلار خەلقىمىز كۆرگەن تۇنجى «خەلق ئازاتلىق ئارمىيە» سىنىڭ ۋەكىللىرى ئىدى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، بۇ مۇلايىم سۆزلەر ۋە ئاددىي — ساددا قىياپەتلەر يوقالدى. پۈتۈن مەملىكەت بويىچە كوپراتسىيەلىشىشكە قارشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلگەن چاغدا بەزى جايلاردا خەلق «كوپراتسىيەلىشىشكە قارشى» نامايىش قىلىپ چىقتى.

[48] Çüştin kiyin yana 4 kişilik teşvikat etridi reste ve meydanlarda kişilerni çakirip «teşvik» kilişka başlıdı. Bu Hitay kommunistlarning Hotende ilip bargan birinci teşviki idi. Uygurga ohşap kitidigan birsi tercimanlık kilivatatti ve bir Hitay hedep sözlimekte idi. Menmu yikin kilip dikket bilen tingşidim. Mezmuni; «Helk Azatlik Armiyisining helkni süyüş ve 8 dikket 3 çong intizam» din ibaret siyaset idi. Buningda, «helkning bir tal yingne be bir kat yipimu almaymız» digen bir cümle söz bar. Sözlär bekmü mülayim ve teselli birış ahnagida idi.

[49] Bu sözni angligan beziler, bu geplerge kariganda ançe korkidigan işmu yoktek turidu dişe beziler «çöçürini pişkanda sanang deptiken» digen tonuşka idi. Emma her kimning içide bir korku ve endişe bar idi. Bularga eğişip etisi bezi idare başlikirimu tizek tergili çıktı. Uzunga kalmay tizek tiriş işi pütün yurtka yiyildi.

[50] Mana bular helkimiz körgen tunci «helk azatlik armıye» sining vekilliri idi. Bir mezigil ötkendin kiyin bu mülayim sözler ve addi sadda kiyapetler yokaldi. Pütün memliket boyıçe kopratsiyelişişke karşı veziyet barlikka kelgen çağda bezi caylarda helk «kopratsiyelişişke karşı» namayış kilip çıktı. Bu namayışçılar

[48] Öğleden sonra dört kişilik propaganda ekibi, çarşı ve meydanlarda insanları toplayıp «propagandaya» başladı. Bu Çinli komünistlerin Hoten'de yaptıkları ilk propagandaydı. Bir Çinli konuşuyor, Uygur'a benzeyen birisi tercümanlık yapıyordu. Ben de yaklaşıp dikkatli bir şekilde dinledim. İçeriği «Halk Kurtuluş Ordusu'nun halk sevgisi, sekiz dikkat ve üç büyük intizam»dan ibaret siyasetiydi. İçinde «Halktan bir tane iğne veya iplik almayacağız» diye bir söz vardı. Sözler pek bir mülayim ve teselli vericiydi.

[49] Bu sözü duyanların bir kısmı «Bu denilenlere bakılırsa o kadar korkmaya gerek yok gibi duruyor» deyince diğerleri «Çöçürü²⁰ pişince saymak lazım» diyerek atışıyorlardı. Ama herkesin içinde bir korku ve endişe vardı. Ertesi gün bazı resmî daire yöneticileri de tezek toplamaya çıktı. Çok geçmeden tezek toplama işi bütün yurda yayıldı.

[50] İşte bunlar halkımızın gördüğü «Halk Kurtuluş Ordusu»nun ilk temsilcileriydi. Bir süre sonra bu mülayim sözler ve sıradan, sade kıyafetler kayboldu. Bütün ülke çapında kooperatifleşmeye karşı bir vaziyet ortaya çıktı. İşte o günlerde, halk «Kooperatifleşmeye» karşı protes-to yürüyüşü düzenledi. Bunların içinde

بۇ نامايىشچىلار ئىچىدە «ماۋجۇشى، گۆڭسەندىڭ ۋە ئازاتلىق ئارمىيە» رەھبەرلىكىدە ئاتالمىش «ئىنقىلاب مېۋە» لىرىگە ئىگە بولۇپ، بىر مەزگىل ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىپ، ھاۋادا ئۇچۇپ يۈرگەن «كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇردا دېھقان» لار كۆپ ساننى تەشكىل قىلغانىدى. بۇ نامايىشچىلاردا خەلق، ئازاتلىق ئارمىيە ئەمەس «ئازاپلىق ئارمىيە»، بۇلار «يىپ - يىگنە مىزنى ئالدى، باشقا نەرسىمىزنىمۇ قويمىدى!» دېگەن شوئارلارنى توۋۇلاپ چىققانىدى.

(51) ھېلىقى، ياماغلىق چاپان كىيگەن «خەلقنىڭ پەرزەنت جەڭچىسى، مەڭگۈ ئاددىي - ساددا، داۋاملىق خەلق ئارىسىدا» دېگەن كومىسار «خۇاڭ شۇجى» مۇ ئۆزۈنغا قالماي ئۆزگىرىپ كەتتى. ۋىلايەتلىك پارتىيە شۇجىسى (سېكرىتارى) بولغاندا ئۈستىگە، كەمچەت ياقىلىق ئېسىل جۇۋا كىيىپ چىقىدىغان بولدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا بۇ ئاددىي - ساددا خەلق جەڭچىسىنىڭ، بىرقانچە قىزلارنىڭ ئۇمۇسىغا تەككەنلىكى، ھۆكۈمەت پۇلىغا ئېيىق تاپىنى، بوغا مۈڭگۈزى قاتارلىقلارنى ئېلىپ، ئىستىمال قىلغانلىقى ئاشكارا بولدى.

(52) يەنى، «پۇرۇلتارىياتنىڭ سادىق جەڭچىسى» قىياپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان خۇاڭ شۇجى، «ئوغرى خۇاڭ» بولۇپ چىقتى. مانا، بۇ يۇرتىمىزغا بېسىپ كىرگەن يۈزمىڭلارچە «خۇاڭ» لاردىن بىرى ئىدى.

içide «Mavcuşi, Gungsendang ve Azatlik Armiye» rehberlikide atalmış «inkilab mive» lirige bolup bir mezigil ot kuyruklu kilip havada uçup yürüen «kembegel dihkan, tüven otturda dihkan» lar sannı teşkil kilganidi. Bu namayışlarda helk, Azatlik Armiye emes «azaplik armiye», bular «yip yingnemizni» mizni almidi, başka nersimiznimu koymidi! digen şoarlarını tovlap çıkkanidi.

[51] Heliki yamaglik çapan kiygen «Helkning perzent cengçisi, menggu addi, sadda, davamlık helk arisida» digen komisar «Hvang şuci» mu uzunga kalmay özgirip ketti. Vilayetlik pertiye şucisi (sikritari) bolganda üstüge, kemçet yakilik isil cova kiyip çıkidigan boldi. Medeniyet inkilabida bu addiy, sadda helk cengçisining, bir kançe kızların numusiga tekkenlik hökümet puliga iyik tapini, boga münggüzi katarlıklarını ilip istimal kilganlik aşkara boldi.

[52] Yeni «purultariatining sadık cengçisi» kiyapitide otturiga çıkkan Hvang şuci,» ogri hvang» bolup çıktı. Mana bu yurtimizga bisip kirgen yüzminglarçe» Hvang» lardin biri idi.

“Başkan Mao, Çin Komünist Partisi ve Kurtuluş Ordusu” liderliğinde sözde “devrim meyveleri”nden istifade edip kısa bir sürede ayakları yerden kesilen fakir, alt ve orta sınıf çiftçiler çoğunlukta idi. Bu gösterilerde halk “azatlık ordusu değil azaplık ordusu” bunlar “iğne ve ipliğimize dokunmadılar ama başka her şeyimizi aldılar” diye bağırırmaktaydı.

[51] Yukarıda sözü edilen yamalı ceket giyen “halk çocuğu savaşçı, ömür boyu sıradan, sade, sürekli halkın arasında” denen komiser “Hu Vang başkan” da çok geçmeden değişti. Çin Komünist Partisinin il başkanı (sekreteri) olduğunda artık meydanlara üzerine kürk yakalı, asil bir ceket giyip çıkar oldu. Kültür devriminde bu sıradan sade halk savaşçısının(!) bir kaç tane kızın namusuna musallat olduğu, hükümet parasıyla ayı ayağı, boğa boynuzu gibi şeyler alıp kamu mallarını yediği ortaya çıktı.

[52] Yani “proletaryanın sadık savaşçısı” görünümünde ortaya çıkan “Hu Vang Başkan” “Hırsız Hu Vang” oldu. İşte bu yurdumuzu işgal eden yüz binlerce “Hu Vang”lardan biriydi.

(53) ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش

(54) بۇ 1950 - يىلى 2 - ۋە 2 - ئايلارغىچە بولغان بىر زامانى ئۆز ئىچىگە

ئالدىدۇ. بۇ دەۋر رەسمىي ئىدارىلارغا ئەۋەتىلگەن «ھەربىي ۋەكىل»
نىڭ پۈتۈن ھوقۇقىنى قولغا ئېلىشى بىلەن باشلاندى. كوممۇنىست
ئەسكەرلىرىنىڭ ئاساسى قىسمى تېخى خوتەنگە يېتىپ كەلمىگەندى
(تەكلىمىكەن چۆلى بويلاپ، يولغا چىققان زور بىر قوشۇن پىيادە مېڭىپ،
خوتەنگە يېقىنلاشقاندى). ھەربىي ۋەكىللەر ئىدارە باشلىقلىرىدىن
«ھېساب ئېلىش ھەرىكىتى» نى باشلىدى. يانا بىر تەرەپتىن، تەسلىم بولغان
خوتەندە تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قىسىملىرىنى «ئۆزگەرتىش» دېگەن نام
بىلەن بىرقىسىم كومىسسارلار باشچىلىقىدا ئائىلە تەۋەلىرى بىلەن قوشۇپ،
«شىنجاڭ - تىبەت تاشيولى ياساش ئارمىيەسى» قىلىپ، كۈننۇن تاغقا
ھەيدىدى. كېيىنچە، بۇلاردىن تەڭدىن توللىسى ئىگىز مۇزتاغلاردا يول
ياساش جەريانىدا ئۆلۈپ تۈگەپ كەتتى. قالغانلىرىنى «قورچاق ئەسكەر»
دېگەن قالدۇق بىلەن تەكلىماكاندا بوزيەر ئېچىشقا ئەۋەتتى. يېزىلاردا
تېخى ئاساسى ئۆزگىرىش يوقتى. چۈنكى تېرىلغۇ ۋاقتى كېلىپ قالغانلىقتىن
دېھقانلار دەرھال ئېتىز - ئەرەك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشلىرى كېرەك
ئىدى. يېزىلاردا تېرىلغۇ ئىشلىرىغا ھەيدەك قىلىش ئۈچۈن ھەممەيەرگە
ھەربىي «كومىسسار» لار رەھبەرلىكىدە تەشۋىق ئەترەتلىرى ئەۋەتىلدى.
بۇلار كوممۇنىستلارنىڭ يېزىلارغا قويغان ئېغىر ئالۋاڭ - سېلىقى ھەرخىل
سۆزلەر بىلەن پەدەزەلەپ، بۇ ئالۋاڭلارنى گومىنداڭنىڭ سېلىقلىرىغا
ئوخشىمايدۇ دەپ، كوممۇنىستلارنىڭ ئالۋاڭ - سېلىقىغا «مۇۋاپىق

[53] Hakimiyetni Mustehkemleş

[54] Bu 1950- yili 2- ve 2- aylargiçe bolgan bir zamanni öz içige alidu. Bu devir resmîy idarılarga evetilgen «herbiy vekil» ning pütün hukukini kolga ilişi bilen başlandı. Kommunist eskerlirining asası tihi Hotenge yitip kelmigenidi (Teklim[a]kan Çöli boylap yolga çıkkan zor bir koşun piyade mingip Hotenge yikinlaşkanidi). Herbiy vekiller idare başlikliridin «Hisap İliş Herikiti» ni başlidi. Yana bir tereptin, teslim bolgan Hotende turuşluk gomindang kisimlirini «özgertiş» digen nam bilen bir kisim komisarlar başçilikida aile teveliri bilen koşup «Şincang, Tibet taşyoli yasaş armiyesi» kilip koinlon tagka heydidi. Kiyinge bulardin tengdin tulisi igiz muz taglarda yol yasaş ceryanida ölüp tügep ketti. Kalganlirini «korçak esker» digen kalpak bilen Teklimakanda boz yer içişka evetti. Yizilarda tihi asası özgiriş yokti. Çünkü tirilgu vakti kilip kalganликтin dihanlar derhal itiz, erek işliri bilen şugullinişliri kirek idi. Yizilarda tirilgu işliriga heydek kiliş üçün hemme yerge herbiy «komisar» lar rehberlikide teşvik etretliri evetildi. Bular kommunistlarning yizilarga koygan igir alvang, silikni herhil sözler bilen pedezlep, bu alvanglarni gomindangning silikliriga ohşimaydu dep kommunistlarning alvang, silikiga

[53] Hâkimiyeti Güçlendirme

[54] Bu dönem 1950 yılı 2. ay ile [1]2. ay arasındaki zamanı kapsıyor. Devlet dairelerine gönderilen askerî vekillerin bütün gücü eline almasıyla başladı. Komünist askerî birliklerin esas kısımları daha Hoten'e gelmemişti. Taklamakan Çölü boyunca yürüyerek yol alan büyük bir piyade birliği Hoten'e yaklaşmıştı. Askerî vekiller, devlet dairelerinin yöneticilerinden "Hesap Sorma Hareketi" başlattı. Diğer taraftan Hoten'deki teslim olmuş Milliyetçi Çin askerleri "dönüştürme" adı altında bir kısım komiserlerin yönetiminde aileleriyle birlikte "Xinjiang –Tibet taş yolu inşaatı askerî birliği" yapıp Kunlun Dağı'na sürüldüler. Daha sonra bunların çoğu yüksek karlı dağlarda yol inşaatında ölüp tükendi. Kalanlar "kurşun asker" diye horlanarak Taklamakan Çölü'ne tarım alanı açmaya gönderildiler. Köylerde esas dönüştürme daha başlamamıştı. Çünkü ekim zamanı geldiği için çiftçilerin acilen tarla ve sulama işleriyle ilgilenmeleri gerekiyordu. Köylerde ekim işlerine teşvik için her yere "askerî komiserler" rehberliğinde propaganda ekipleri gönderildi. Bunlar komünistlerin köylülerden aldığı ağır vergileri her türlü laf ebeliğiyle makyajlayıp bu vergilerin Milliyetçi Çin hükûmetinin aldığı vergilere benzemediğini söyleye-

سېلىق» دەپ نام بەردى. بۇنى دەرھال تۆلەش پارتىيەنى ھىمايە قىلىش ۋە خەلقنى سۈيۈشنى ئىپادىسى دەپ تەشۋىق قىلىشقا باشلىدى. ئەسلىدە، بۇ ئالۋاڭ – سېلىقلار ئوتان، سامان - پىچان، يەم خەشەك، ئەمگەك كۈچى (مەدكار) لاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئالدىنقى زالىم ھاكىمىيەتلەرنىڭكىدىن پەرقى يوقتى. كېيىنچە خەلقىمىز بۇنىڭغا «مۇۋاپىق سېلىق ئەمەس، مۇناپىق سېلىق» دەپ، ئات قويدى.

(55) ئۇنىڭدىن كىيىن يېزىلارغا ئەۋەتىلگەن تەشۋىق ئەترەتلىرى، ئۇ جايلاردىكى يەرلىكلىرىنى، باي ۋە نوپۇزلۇق كىشىلەرنى، كونا ئەمەلدار (ئاۋاپلار) نى يۇشۇرۇنچە تىزىمغا ئالغىلى باشلىدى. يېزىلاردا ئەندىشىلىك ۋە ۋەھىملىك سۆزلەر تارقالمىقتا ئىدى. خىتاي ئىچىدىكى ئاتالمىش «ئازات رايۇن» لاردىن يەرنىڭ ھۆكۈمەت قولىغا ئۆتكۈزۈپ ئېلىنغانلىقى ھەققىدە ھەرخىل مىش - مىش سۆزلەر تارقىلىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن يەر ئىگىلىرى يەرلىرىنى يۇشۇرۇنچە ساتقىلى باشلىدى. ۋەزىيەتنى تولۇق مۆلچەرلىيەلمىگەن ئوتتۇراھال دېھقانلار بۇنداق ئەرزىان باھا يەرنى ھەدەپ سېتىۋېلىشقا باشلىدى. مانا، بۇلارغا ئەگىشىپ، داداممۇ 60 سەرئەگگىگە يەر ئالغانىدى. كېيىنچە، يەر ئىسلاھاتىدا بۇ ئېلىش - سېتىش بىكار قىلىندى ۋە يەرنى ئالغانلار قۇرۇق قول قالدى.

«muvapik silik» dep nam berdi. Buni derhal töleş partiyeni himaye kiliş ve helkni süyüşni ipadisi dep teşvik kilişka başlıdi. Eslide bu alvang, siliklar otan, saman, piçan, yem heşek, emgek küçi «medikar» lardin ibaret bolup aldinki zalim hakimiyetlerningkidin perki yokti. Kiyinçe helkimiz buningga «muvapik silik emes, munapik silik» dep at koydi.

[55] Uningdin kiyin yizilarga evetilgen teşvik etretliri, u caylaydiki yer igilirini, bay ve nupuzluk kişilerni, kona emeldar (avaplar) ni yuşurunçe tizimga algili başlıdi. Yizilarda endişilik ve vehimilik sözler tarkalmakta idi. Hitay içidiki atalmış «azat rayun» lardin yerning hökümet koliga ötküzüp ilinganliki hekkide herhil miş miş sözler tarkilişka başlıdi. Buning bilen yer igiliri yerlirini yuşurunçe satkili başlıdi. Veziyetni toluk mölçerliyelmigen otturahal dihkanlar bundak erzan baha yerni hedep sitivilişka başlıdi. Mana bularga egişip dadammu 60 ser tengige yer alganidi. Kiyinçe yer islahatida bu iliş sitiş bikar kilindi ve yerni alganlar kuruk kol kaldı.

rek komünist vergilerini “muvaşık [uygun, makul] vergiler” diye adlandirdılar. “Bunları derhâl ödemek partiye sadakatin ve halk sevgisinin ifadesidir.” diye propaganda yaptılar. Aslında bu vergiler odun, saman, mısır koçanı, yem, insan emeğinden ibaret olup önceki zalim yönetimlerden farkı yoktu. Sonraları halkımız bunları “muvaşık vergi değil munaşık vergi” diye isimlendirdi.

[55] Ondan sonra köylere gönderilen propaganda ekipleri o yerlerdeki toprak sahiplerini, zengin ve nüfuzlu kişileri, eski yöneticileri (avaplar) gizlice fişlemeye başladılar. Köylerde endişe verici sözler yayılmaya başladı. Çin'in iç kısımlarında sözde “kurtarılmış bölge”lerde toprakların devletleştirildiğine ilişkin çeşit çeşit rivayetler yayılmaya başladı. Bundan dolayı toprak sahipleri arazilerini gizlice satmaya başladı. Durumu tam olarak kavrayamamış orta hâlli çiftçiler çok ucuzlayan bu arazileri almaya başladı. Babam da bu adamlara özenip 60 ons gümüşe arazi almıştı. Daha sonra toprak islahatı [toprakların devletleştirilmesi] zamanında bu alım satım işlemleri geçersiz sayıldı ve toprak alanların eli bomboş kaldı.

(56) شەخسى مۈلكچىلىكىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقى ھەتتا، ئائىلەنىڭمۇ بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەنلىكى نەتىجىدە، ھېچكىمنىڭ شەخسى مۈلكى ۋە ئىگىدارچىلىقى بولمايدىغانلىقى ھەققىدە ھەرخىل سۆزلەر تارقالدى. شۇنىڭ بىلەن خەلق ئۆز مۈلكىنى، ئۆي - ۋاڧلىرىنى ھەتتا، تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنى كېلەر - كەلمەس ساتقىلى ۋە يۇشۇرغىلى باشلىدى. بىزمۇ، ئۆيدىكى بەزى ياخشى ئېسىل كىيىم كېچىكلىرىمىزنى بولۇپمۇ، ھىندىستاندا كىيگەن مەدەنىي پوسۇن كىيىملىرىمىزنى يۇغۇشتۇردۇق. بەزىلىرىنى سۈكۈپ ئۆزگەرتتۇق، بەزىلىرىنى باشقا رەڭدە بوياپ شەكلىنى ئۆزگەرتتۇق، يەنە بىرقىسمىنى يېزىدىكى جايىمىزغا ئېلىپ چىقىپ، ئاخشىنى ئاپىرىپ ئېتىزلىققا كۆمۈۋەتتۇق. سۈلەتلىك ئۆي سەرەمجانلىرىنى، ئادەم بويى كېلىدىغان چىنە لۇڭغالارنى بۇزۇپ، چىقىپ كېچىسى ئاپىرىپ ئېتىزغا كۆمدۇق. ھەتتا، يېزىدىكى ئۆيىنى تاملارنى گەجلەپ سۇۋاپ، ئاقارتىلغانلىقتىن ھەشەمەتلىك كۆرۈنۈپ قالىدىكەن دەپ، كۆلدىن قارا لاۋالاي چىقىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاق سۇۋاغنى قارالاپ قويدۇق. چۈنكى، پۇل - مالى بار ياخشى تۇرمۇش كۆچۈرگەن، ياخشى يەپ - ئىچىپ ياخشى كىيگەن، ياخشىقراق ئۆيدە ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ بېشىغا ئېغىر پالاكەتلەر كەلگەن ھەتتا، جېنىدىنمۇ ئايرىلغان. ئۇندىن باشقا ئىچكىرىدىن كەلگەن خىتايلارغا ئويغۇرلارنىڭ قىزلىرىنى مەجبۇرىي ئېلىپ بېرىدىكەن دېگەن سۆزلەر تارقىلىپ، خەلق قىز - بال ۋاڧلىرىنى ھەتتا، كىچىك ياشتىكى قىزلىرىنى مەجبۇرەن كېلەر - كەلمەس تالاغا چىقىرىش ناھايىتى كۆپىيىپ كەتتى.

[56] Şehsi mülükçilikning emeldin kaldurulganliki, hetta aileningmu birleştrüvtilgenliki neticide hiçkimning şehsi mülki ve igidarçılığı bolmaydigan hekkide herhil sözler tarkaldi. Şuning bilen helk özmülkini, öy vakirini, hetta turmuş vastilirini kiler kelmes satkili ve yuşurgili başlıdı. Biz mu öydiki bezi yahşi isil kiyim, kiçeklirimizni bolupmu, Hindistan da kiygen medeni posun kiyimlirimizni yuguşturduk. Bezilirini söküp özgerttuk, bezilirini başka renge boyap şeklini özgerttuk, yene bir kısmını yizidiki çayimizga ilip çikip ahşimi apirip itizlikka kömüvettuk. Söletlik öy seremcanlırini, adem boyi kilidigan çine longkalarni buzup çikip kiçisi apirip itizga kömdük. Hetta yizidiki öyni tamirini geclep suvap akartilganlıktin heşemetlik körünüp kalidiken dep köldin kara lavalay çikirip uning bilen ak suvagni karalap koyduk. Çünkü pul, mali bar yahşi turmuş köçürgen, yahşi yep içip yahşi kiygen, yahşirak öyde olturgan kişilerning bişığa igir palaketler kelgen hetta cinidinmu ayrılğan. Undin başka içkiridin kelgen Hitaylarga Uygurlarning kızlirini mecburiy ilip biridiken digen sözler tarkilip helk kız bal vakilirini hetta kiçek yaştiki kızlirini mecburen kiler kelmes talaga çikirış nahayiti köpiyip ketti.

[56] Özel mülkiyetin yasaklandığı, hatta ailelerin de birleştirilmesi neticesinde hiç kimsenin özel malı, mülkü ve sahiplenmesinin olmayacağını söyleyen çeşitli sözler yayılmaya başladı. Böylece halk özel mülkünü, evini, hatta günlük ihtiyaç malzemelerini hemen satmaya ve saklamaya başladı. Biz de evdeki bazı güzel ve asil giyeceklerimizi özellikle Hindistan'da giydiğimiz elbiselerimizi ortadan kaldırdık. Bazılarını söküp değiştirdik, bazılarını başka renge boyayıp şeklini değiştirdik. Bir kısmını da köydeki evimize götürüp akşam tarlaya gömdük. Dikkat çekebilecek ev eşyalarını ve büyük vazoları kırıp gece tarlaya gömdük. Hatta köydeki evimizi alçıyla sıvayıp ağarttığımız için heybetli görünüyör diye gölden siyah çamur çıkarıp onunla sıvayı kararttık. Çünkü parası malı olan, rahat hayat yaşayan, iyi yiye içen, güzel giyinen, biraz iyi durumda olan bir evde oturan insanların başına büyük belalar açılmıştı, hatta öldürülmüşlerdi. Daha kötüsü Çin'in iç kısımlarından gelen Çinlilere Uygur kızlarını zorla verecekler diye sözler yayılmaya başlayınca halk kızlarını hızlıca evlendirmeye başladı.

(57) تازىلاش ھەرىكەتلىرىنىڭ باشلىنىشى

(58) بۇ 27 يىل ئىچىدە كوممۇنىستلار، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا جەمئىي 16 قېتىم كەڭ كۆلەملىك تازىلاش ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. بۇ مىسلىسىز زالىمانە قىزىل تېرور ھەرىكەتلىرىنى قانداقتۇر «پۇرۇلتارىيەت دېكتاتورىسىنى مۇستەھكەملەپ، ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇرلارنى بېسىقتۇرۇش»، «ئىجارە ھەققىنى كەمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش»، «بەر ئىسلاھاتى» ، «3 گە ۋە 5 گە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» ، «ئۇلۇغ پۇرۇلتارىيەت مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى ۋە سىنىپى قوشۇنى تازىلاش» ۋاھكازا دەپ ئاتىدى. بۇ ھەرىكەتلەر قاتتىق ھەيۋە قىلىش بىلەن باشلىناتتى. جازا ھۆكۈم قىلىنىدىغان سىياسى ۋە ئادەتتىكى جىنايەتچىلارنىڭ جازالىرىنى ئېلان قىلىشنى يېغىپ تۇرۇپ، ئومۇمەن ئۇ كۈنلەردە ئېلىپ بېرىلغان. ھەرىكەت باشلاش ئالدىدا تەرەپ تەرەپتىن خەلقلەرنى مەجبۇرىي ھالدا توپلاپ، «ئۇچۇق سوت» يەنى، سوراق يېغىنلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئېچىلىشقا باشلىناتتى. بۇنداق مەجلىسلەرگە ئادەم ئېلىپ كىرىش ئۈچۈن ھەربىر يېزىلىق ھۆكۈمەتلىرىگە سان بەلگۈلەپ بېرىلەتتى. خەلق قاتار تىزىلىپ، قىزىل كالتەك كۈتەرگەن «خەلق ساقچى» لىرى يالاپ، «ماۋجۇشى سۆزلىرىدىن ئۆزۈندىلىرى» نى ئۈنلۈك ۋاقدىراپ ماڭغان ھالدا مەيدانغا ئېلىپ كىرىپ، توپلىناتتى.

[57] TAZİLAŞ HERİKETLİRİNİŖ BAŞLİNİŞİ

[58] Bu 27 yıl içide kommunistlar, pütün memliket mikyasida cemii 16 kitim keng kölemlik tazilaş herikiti ilip bardı. Bu misilsiz zalimane kizil tiror heriketlerini kandaktur «purultariyet diktatorisini mustehkemlep inkilabka karşı unsurlarnı bisikturuş», «icare hekkini kemeytip zomigerlerge karşı turuş», «yer islahatı», «3 ge ve 5 ge karşı turuş herikiti» «ulug purultariyet medeniyet zor inkilabi ve sinipi koşunni tazilaş» vahakaza dep atıdı. Bu heriketler kattık heyve kiliş bilen başlinatti. Caza höküm kilinidigan siyasi ve adettiki cinayetçılarning cazalirini ilan kilişni yigip turup umumen u künlerde ilip birilgan. Heriket başlaş aldida terep tereptin heliklerni mecburiy halda toplaş «uçuk sot» yeni sorak yiginliri arka arkidin içilişka başlinatti. Bundak meclislerge adem ilip kiriş üçün herbir yizilik hökümetlirige san belgülep biriletti. Helk katar tizilip kizil kaltek kötergen «helk sakçı» liri yalap «Mavcuşi sözliridin üzündiliri» ni ünlük vakirap manggan halda meydanga ilip kirip toplanatti.

[57] TEMİZLİK HAREKETİNİN BAŞLANGICI

[58] Devam eden yirmi yedi yıl boyunca kommünistler ülke çapında toplam on altı adet geniş kapsamlı temizlik hareketi uyguladı. Bu benzersiz zalimane kızıl terör hareketlerini nasıl da “Proletarya Diktatörlüğünü Sağlamaştırıp Devrim Karşıtı Unsurları Sindirme”, “Kira Hakkını Sınırlama”, “Zorbalara Karşı Duruş”, “Yer Islahatı”, “3’e ve 5’e Karşı Duruş”²¹, “Proletaryanın Büyük Kültür Devrimi” “Sınıfsal Safı Temizleme” ve benzeri sloganik ifadelerle adlandırdılar. Bu hareketler hep büyük bir gürültü patırtıyla başlıyordu. Cezalandırılacak siyasi ve adli mahkûmların hükümleri bekletilip o günlerde ilan ediliyordu. Hareket başlamadan önce şehrin her yerinden insanlar zorla getirilip arka arkaya “açık yargılama” yani sorgu mitingleri yapılmaya başladılar. Bu tür mitinglere adam toplamak için bütün köy idarecilerine sayı verildi. Sıraya dizilen halk, kızıl sopa taşıyan “halk polisleri”nin eşliğinde “Başkan Mao’nun sözleri” bağırarak bağırarak söylenerek meydana getirildi.

(59) بۇلاردىن باشقا ھەرىكەت باشلانغاندا، شەھەرلەر ئارا سەپەر قىلىش،

تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن بېرىش – كېلىش قاتتىق كونترول ئاستىغا
ئېلىنىپ، يول خېتى ئېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. ھەتتا، بەزى چاغلاردا
بازار كۈنلىرىمۇ يېزىدىن شەھەرگە كىرىش مەنئى قىلىنغانىدى. ئىدارەلەردە
كاردىرلەر 12 سائەت ئۆيىگە كىرمەي، خىزمەتنى توختىتىپ، «ئۆگىنىش»
قىلىپ، ھەرىكەت ئېلىپ بېرىلغان. مەسىلىسى بار دەپ تونۇلغان
كىشىلەر، ھەپتىلەر ھەتتا، ئايلار ئۆيىگە كىرىشكە ۋە باشقىلار بىلەن
كۆرۈشۈشكە رۇخسەت قىلىنمىغان. بەزى ھەرىكەتلەردە ئۆز ئىدارىسىدە
تۇرما تەشكىل قىلىپ، مەخسۇس قىيىن - قىستاققا ئېلىپ، ئىتتىپاق
قىلدۇرۇش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلغان. بۇنداق چاغلاردا نە قانۇن بولغان نە
ئادالەت. يۇقىرىغا ئەر ز قىلىش، ئۆزىنى ئاقلاش دېگەن سۆزدىن ئەسەر
يوق ئىدى. ئەگەر بالا – چاقىلىرى مەخپىي ھالدا يۇقىرى ھۆكۈمەت
ئورۇنلىرىغا «بۇ ناھەق بولدى» دەپ، ئەر ز قىلسا، بۇ ئەر ز يەرلىك ئورۇنغا
يوللاپ بېرىلگەن. نەتىجىدە، بىرقانچە قات جىنايەت ئۈستىگە يۈكلىنىپ،
ئېغىر ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىققان.

[59] Bulardin başka heriket başlanganda, şehirler ara seper kiliş, tugkan yoklaş üçün biriş, kiliş kattik kontirol astiga ilinip yol hiti iliş tüzümi yolga kuyulgan. Hetta bezi çağlarda bazar künlirimu yizidin şeherge kiriş meni y kilinganidi. İdarelerde kadirler 12 saet öyige kirmey, hizmetni tohtitip «üginış» kilip heriket ilip birilgan. Mesilisi bar dep tonulgan kişiler, heptiler hetta aylar öyige kirişke ve başkılar bilenkürüşüşke ruhset kilinmigan. Bezi heriketlerde öz idariside turma teşkil kilip mehsus ki yin kistakka ilip ikrar kilduruş guruppiliri kurulgan. Bundak çağlarda ne kanun bolgan ne adalet. Yukiriga erz kiliş, özini aklaş digen sözdin eser yok idi. Eger bala, çakiliri mehpi halda yukiri hökümet urunliriga «bu nahek boldi» dep erz kilsa bu erz yerlik urunga yollap birilgan. Neticide bir kaçge kat cinayet üstige yüklinip igir akivetler kilip çikkan.

[59] Buna ek olarak hareket başladığında şehirlerarası yolculuklar, akraba ziyaretleri sıkı kontrol altına alınıp yol izin kâğıdı olmadan yolculuk yapmaya izin verilmezdi. Hatta bazı Pazar günleri köyden şehre girişler yasaklanırdı. Devlet memurları işi gücü bırakıp eve bile gitmeden 12 saat boyunca “eğitim” adı altında siyasi dersler alırlardı. Problemlili diye bilinen kişilerin haftalarca, hatta aylarca evlerine gitmelerine ve başkalarıyla görüşmelerine izin verilmezdi. Bazı “hareketler”de, devlet daireleri kendi içlerinde nezarethane inşa edip özel sorgu ve işkenceyle itiraf ettirme grupları oluşturmuştu. Böyle zamanlarda ne kanun, ne adalet, ne şikâyet edilebilecek bir merci, ne de kendini savunma denen mefhumdan bahsetmek mümkündü. Eğer kişinin çoluk çocuğu kendisinden habersiz üst mercilere “haksızlık yapıyor” diye müracaat ederse bu başvuru doğrudan doğruya şikâyet edilen kuruma gönderilirdi. Bunun üzerine kişiye daha fazla suç yüklenip cezası kat kat arttırılırdı.

(60) ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇرلارنى تازىلاش» ھەرىكىتى

(61) بىرىنچى قېتىملىق «ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇرلارنى تازىلاش» ھەرىكىتى، پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدە ئوخشاش بولمىغان ۋاقىتلاردا 1951 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئېلىپ بېرىلدى. بۇ قېتىمقى نىشان كونا ھاكىمىيەت دەۋرىدىكى پۈتۈن ۋالىيلار، ھاكىملار، گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ مەسئۇللىرى، ساقچى ئىدارە باشلىقلىرى، مالىيە ۋە مائارىپ ئىدارە باشلىقلىرى ئىدى. بىر كىچىدە بۇلارنىڭ ھەممىسى تۇيۇقسىز قولغا ئېلىندى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، پۈتۈن يۇرتتا «ئىمىن - ئەيسانىڭ ئىشەنچلىك ئادەملىرى» ۋە چېگرىدىن ئۆتەلمەي قاپتىپ كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى قولغا ئېلىندى. 3 - 2 ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، بۇلارنىڭ قىلمىش «جىنايەت» لىرى بېسىلىپ، خەلققە تارقىتىلدى.

(62) ئۇلارنىڭ گۇناھى نېمە ئىدى؟ بىر ھاكىمىيەتكە خىزمەت قىلىپ، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلغان. كوممۇنىستلارغا قاتتىق قول بولغان. بۇنىڭغا «خەلقنى ئەزگەن» دەپ نام قويدى ۋە ئۇچۇق سوت يىغىنلىرى ئېچىپ، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ۋالىي (ئۈرۈمچى، ئاقسۇ ۋە خوتەننىڭ مۇئاۋىن ۋالىلىرى) ۋە ھاكىم (شەنجاڭ) لارغا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىپ، ئاتتى. خوتەن ۋىلايىتىدە شۇ كۈنى 21 كىشى ئېتىلدى.

[60] «İnkilabka Karşı Unsurlarni Tazilaş» Heikiti

[61] Birinci kitimlik «inkilabka karşı unsurlarni tazilaş» herikiti, pütün memliket dairiside ohşas bolmigan vakitlarda 1951- yilining ahirida ilip birildi. Bu kitimki nişan kona hakimiyet deviridiki pütün valiyar, hakimlar, gomindang partiyisining mesulliri, sakçi idare başlikliri, maliye ve maarip idare başlikliri idi. Bir kiçide bularning hemmisi tuyuksiz kolga ilindi. Buningga eğişip pütün yurtta «Emin, Eysaning işençilik ademliri» ve çigridin ötelmey kaytip kelgenlerning hemmisi kolga ilindi. 2- 3 ay ötkendin kiyin bularning kilmiş «cinayet» liri bisilip helkke tarkitildi.

[62] Ularning gunahi nime idi? Bir hakimiyetke hizmet kilip buyrukni icra kilgan. Kommunistlarga kattik kol bolgan. Buningga «helkni ezgen» dep nam koydi ve uçuk sot yiginliri içip pütün memliket boyıçe valiy (Ürümçi, Aksu ve Hotenning muavin valilirini) ve hakim (şencang) larga ölüm cazasi höküm kilip attı. Hoten vilayitide şu küni 21 kişi itildi.

[60] “Devrim Karşıtı Unsurları Temizleme” Hareketi

[61] “Devrim Karşıtı Unsurları Temizleme” hareketinin ilki 1951 yılının sonlarında memleketin her yerinde farklı tarihlerde başladı. Bu sefer hedef eski rejim dönemindeki bütün valiler, hâkimler,²² Milliyetçi Çin Partisi’nin sorumluları, emniyet müdürleri, maliye ve eğitim işlerinin yöneticileriydi. Bir gece ansızın hepsi tutuklandı. Buna bağlı olarak “Emin ve İsa’nın sadık adamları” diye adlandırdıkları kişiler ve yurtdışına çıkamayıp sınırdan geri gelenlerin hepsi tutuklandı. Aradan iki-üç ay geçtikten sonra bu tutuklananların işlediği “suçlar” basılıp halka dağıtıldı.

[62] Bunların suçu neydi? Bir yönetime hizmet edip verilen emirleri uygulayan, daha sonra komünistlere sıkı hizmet eden bu insanlara “Halkı Ezen” diye ad koydular. Bunlara açık “yargılama mitingleri” yapıp bütün memleket boyunca valiler (Urumçi, Aksu ve Hoten’in muavin valileri) ve hâkimlere ölüm cezası verilip kurşuna dizildiler. Hoten şehrinde o gün tam 21 kişi kurşuna dizildi.

(63) خوتەندە بۇ قانلىق بېسىقتۇرۇش 1951 – يىلى كۆز پەسلىدە يۈز بەردى.

بۇ كوممۇنىستلارنىڭ ۋەتىنىمىزدە تۆككەن بىرىنچى قان ئىدى. خەلق ئىچىدە قورقۇ پەيدا قىلىپ، تەھدىت تارقاتماق ئۈچۈن، ئۇ كۈنى يىراق – يېقىندىن ناھايىتى كۆپ كىشىلەرنى يېغىپ، ئۇچۇق مەيداندا مىللىتى بىلەن ئېتىپ ئىجرا قىلىندى. شۇ كۈنى خوتەندە ئاتقانلار ۋالىي نۇرىيەك، مۇئاۋىن ۋالىي لىيۇفېنچە، قوشۇمچە مۇئاۋىن ۋالىي ۋە ھاكىم مەتروۋى بەگ ۋە بىر گومىنداڭ خىتاي لەنجياڭدىن ئىبارەت 4 كىشى ئىدى. باشقا ۋىلايەتلەردىمۇ شۇ كۈنى شۇ سائەتتە ۋالىي ۋە ھاكىملارنى ئاتتى. ئېتىپ بولغاندىن كېيىن، خەلقنى ئىككىدىن سەپ قىلىپ ماڭغۇزۇپ، ئۆلتۈرۈلگەن كىشىلەرنىڭ جەسىدى يېنىدىن ئۆتكۈزدى. يېغىلغان ۋە يا ئىچىنى ئاغرىتقانلاردىن بىر قانچىنى شۇ يەردىلا باغلاپ ئېلىپ كەتتى. كەچتە، جەسەتلەرنى مەيداننىڭ ئاستى تەرىپىدىكى شاللىقتا ئالدىن كولاپ قويغان ئورغا تاشلىۋەتتى. كىچىسى، مىللىتىنىڭ ئىگىلىرى كېلىپ، ئوردىن ئېلىپ چىقىپ – جىت يەرلىكىدە قويدى. دەھشەت ۋە قورقۇ پۈتۈن يۇرتنى قاپلىدى. كىشىلەر روھى چۈشكۈن ۋە ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە قالدى. قېنى بۇلارنىڭ ئۆتمۈش سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ دېگىنى؟ قېنى «ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك» قىلىمىز دېگىنى؟ دېمەك، بۇلارنىڭ ھەممىسى يالغان ۋە ساختاپەزلىك دىن ئىبارەت ئىدى. مەيلى، ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلەر بولسۇن ۋەيا قاماق جازاسى بېرىلگەنلەر بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسى (مېنىڭ بىلگەنلىرىم ئەلبەتتە، خوتەندىكىلەر) تەسلىم بولغانلار، ئىقرار قىلغانلار ھەتتا خىزمەت كۆرسەتكەنلەر ئىدى. ئۇندىن كېيىنكى پۈتۈن

[63] Hotende bu kanlık bisikturuş 1951- yili küz peslide yüz berdi. Bu kommunistlarning vetinimizde tökken birinci kan idi. Helk içide korku peyda kilip tehdit tarkatmak üçün u küni yirak yikindin nahayiti köp kişilerni yigip uçuk meydanda miltik bilen itip icra kilindi. Şu küni Hotende atkanlar valiy Nuribek, muavin valiy Liyufince, koşumçe muavin valiy ve hakim Metruzi beg ve bir gomindang Hitay lencangdin ibaret 4 kişi idi. Başka vilayetlerdi mu şu küni şu saette valiy ve hakimlerini attı. İtip bolgandın kiyn helkni ikkidin sep kilip mangguzup öltürülgen kişilerning cesidi yinidin ötküzdi. Yigilgan veya içini agritkanlardın bir kançını şu yerdila bağlap ilip ketti. Keçte, cesetlerni meydaning asti teripidiki şallıkta aldın kolap koygan origa taşlivetti. Kiçisi, miyitning igiliri kilip oridin ilip cim cit yerlikide koydi. Dehşet ve korku pütün yurtni kaplıdi. Kişiler ruhiy çüşkün ve ümitsizlik içide kaldı. Kini bularning ötmüş sürüşte kilinmaydu digini? Kini «ıkrar kilganlarga kengçilik» kilimiz digini? Dimek bularning hemmisi yalğan ve sahtapezlikdin ibaret idi. Meyli ölüm cazası birilgenler bolsun veya kamak cazası birilgenlar bolsun, bularning hemmisi (mining bilgenlirim elbette, Hotendikiler) teslim bolganlar, ıkrar kilganlar hetta hizmet körsetkenler idi. Undin kiynki pütün heriketliridimu

[63] Bu kanlı sindirme hareketi Hoten'de 1951 yılının sonbaharında gerçekleşti. Bu komünistlerin vatanımızda döktüğü ilk kandı. Halkı korkutup dehşet yaymak için o gün idamları yakın uzak demeden topladıkları büyük bir kalabalığın önünde açık alanda tüfekle kurşuna dizerek icra ettiler. O gün Hoten'de kurşuna dizilenlerin başlıcaları vali Nuri Bey, Çinli vali yardımcısı, valinin ikinci yardımcısı ve Hâkim Metruzi [Muhammed Ruzi] Bey ve bir Çinli yüzbaşı olmak üzere dört kişiydi. Başka şehirlerde de aynı gün, aynı saatte vali ve hâkimleri kurşuna dizdiler. Kurşuna dizdikten sonra halkı ikişerli sıra hâlinde öldürülen kişilerin cesetlerinin yanından geçirdiler. Ağlayan veya acıma emaresi gösteren birkaç kişi derhâl orada bağlanıp götürüldü. Kurşuna dizilenlerin cesetlerini akşam meydanın alt tarafındaki sazlıkta, önceden kazılan çukura atıldılar. Gece mevtanın yakınları gelip cesetleri çukurdan çıkarıp sessiz sedasız gömdüler. Her yer dehşet ve korkuyla kaplandı. İnsanlar dehşete kapıldı ve herkes ümidini yitirdi. Nerede bunların “geçmiş soruşturulmayacak” sözleri? Demek ki bunların hepsi yalan ve sahtekârlıktan ibaretti. Hem ölüm cezasına çarptırılanlar hem de hapis cezası alanlar, bunların hepsi (benim bildiklerim elbette ki Hoten'dekiler) teslim olanlar, itiraf edenler, hatta komünistlere hizmet edenler-

ھەرىكەتلىرىدىمۇ ئەھۋال شۇنداق بولدى. يەنى، ۋەدىلەر قەغەز يۈزىدە باشقا ۋە ئەمىلىيەتتە باشقا بولدى. كوممۇنىست ھاكىمىيىتى ئۆزى تۈزۈمگە نارازى دەپ گۇمان قىلغانلارنىمۇ ھەرخىل يالغان ئەنزە توقۇپ چىقىپ، ھەممىسىنى يوقىتىشتىن ئىبارەت قىزىل فاشىست سىياسەت يۈرگۈزمەكتە بولۇپ، بۇھال بىزنى ئېغىر قايغۇغا سالدى. ئەجەبا، ئەمدى نۆۋەت بىزگىمۇ؟ دېگەن ئەندىشىگە چۈشكەن ئىدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن، ھەر بىر سىياسى، ئىجتىمائىي ھەرىكەت ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ئالدى — كېيىندە بۇخىل كەڭ كۆلەملىك تازىلاش ئېلىپ بېرىلدى. ھەر قېتىمدا بىر قانچە كىشىنى ئېتىپ، ئۆلتۈرۈپ، مەملىكەتنى قانغا بوياپ، بۇنى «ئۇسۇلغۇلارنى تازىلاپ، ھەرىكەتكە ئاساسلىق تۇغدۇرۇش» دەپ ئاتىدى.

(64) ئىجارە ھەققىنى كەمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش

(65) بۇ بىرىنچى قېتىملىق تازىلاش ھەرىكىتىدىن كېيىنلا، پۈتۈن يېزىلاردا «ئىجارە ھەققىنى كەمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش» دېگەن نام بىلەن بىرىنچى قېتىملىق ھەرىكىتى باشلاندى. بۇنىڭدا يېزا ئىگىلىرى ئىگىلىرىنىڭ بايلىقىنى ۋە قولىدىكى ئاشلىقلىرىنى زور بىلەن تارتىۋېلىش ئۈچۈن، يەر ئىسلاھاتىنىڭ ئالدىدا تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن بولۇپلا قالماستىن، ۋە قەتلىئام يۈرگۈزدى. ئىجارە ھەققىنى كەمەيتىشتە يەر ئىگىلىرىنىڭ (يەر ئىسلاھاتىدا بۇلارغا پومىچىك ۋە باي دېھقان دەپ ئات قويدى) ئۆتكەن ئون يىل ئىچىدە باشقا كەمبەغەل دېھقانلارغا ئورتاققا بەرگەن يەرلىرىنىڭ

ehval şundak boldi. Yeni vediler kegez yüzide başka ve emiliyette başka boldi. Kommunist hakimiyiti özi tüzümge narazi dep guman kilganlarnimu herhil yalğan enze tokup çikip hemmisini yokitiştin ibaret kizil faşist siyaset yürügmekte bolup bu hal bizni igir kayguga saldı. Eceba, emdi növet bizgimu? digen endişige çüşken iduk. Şuningdin kiyin her bir siyasi, ictimaiy heriket ve islahat ilip biriş aldı, kiynide bu hil keng külemlık tazilaş ilip birildi. Her kitimda bir kançe kişini itip öltürüp memliketni kanga boyap buni «Tusalgulani Tazilap Heriketke Asanlık Tugduruş» dep atidi.

[64] İcare Hekkini Kemeytiş, Zomigerlerge Karşı Turuş

[65] Bu birinci kitimlik tazilaş herikitidin kiyinla pütün yizilarda «İcare Hekkini Kemeytiş, Zomigerlerge Karşı Turuş» digen nam bilen birinci kitimlik herikiti başlandı. Buningda yizilardiki yer igilirining baylikini ve kolidiki aşliklirini zor bilen tartiviliş üçün yer islahatining aldida tarihta misli körülmigen bolangçilik ve katliam yürügzüdi. İcare hekkini kemeytişte yer igilirining (yer islahatida bularga pomişik ve bay dihkan dep at koydı) ötken on yıl içide başka kembegel dihkanlarga ortakka

di. Ondan sonraki bütün hareketlerde de durum hep aynıydı. Yani vaatler kâğıt üzerinde başka, gerçek hayatta başkaydı. Komünist hâkimiyeti demek, rejimden rahatsız diye şüphelendiklerini de uydurdukları bin bir türlü suçla toptan yok etmekten ibaret kızıl faşist siyaset olup bu durum bizi çok endişelendirmekteydi. “Acaba sıra bizde mi?” diye endişelenmeye başlamıştık. Bu olaylardan sonra her bir siyasi ve toplumsal hareket ve islahat başlamadan önce ve sonra bu tür geniş kapsamlı temizlik yapıldı. Her defasında birkaç kişi kurşuna dizilerek memleket kana bulandı. Bunu “Engelleri Temizleyip Harekete Kolaylık Sağlama” diye adlandırıdılar.

[64] “Kira Hakkını Kısıtlama, Zorbalara Karşı Duruş”

[65] Bu birinci “Temizlik Hareketi”nden hemen sonra bütün köylerde “Kira Hakkını Kısıtlama, Zorbalara Karşı Duruş” isimli hareketin ilk ayağı başladı. Bu hareketle köylerdeki toprak sahiplerinin zenginliğini ve ellerindeki ürünleri zorla almak için toprak islahatının hemen öncesinde, tarihte benzeri görülmemiş gasp ve katliam yapıldı. Kira hakkını kısıtlamada, toprak sahiplerinin (toprak islahatında bunları toprak ağası ve zengin çiftçi diye adlandırıdılar) geçen on yıl içinde fakir çiftçilere kiraya verdik-

ئىجارە ھەققىنى «ناھەق بولغان» دىگەن باھانە بىلەن باشقىدىن يوقىلاڭ بىر باھادا بەلگىلەپ چىقتى ۋە بۇ ئاساستا ھېساپلاپ، يەر ئىگىلىرىدىن ئۆتكەن 10 يىل ئىچىدە ئارتۇق ئالغان ئىجارە ھەققىنى «قەرز» دەپ تۆلىتىۋالدى.⁴

(66) بۇنىڭغا ئالدى بىلەن يەر ئىگىلىرىنىڭ قولىدىكى بارلىق ئاشلىقنىڭ ھەممىسىنى ھېساپلاپ ئالدى. بۇلارنى «قەرزگە چىقىشىمىدى» دەپ (تەبىئىي، بۇ ئۇلارنىڭ پۈتۈن بايلىقىنى قولىدىن ئېلىشنىڭ بىر باھانىسى ئىدى)، ئات – ئۇلاقلىرىنى، دېھقانچىلىق سەيمانلىرىنى، ئۇيۇقلارنى، ئالتۇن ئەسۋاپلىرىنى ھەتتا ئۆي سەرەمجانلىرىنى مەجبۇرى تارتىۋالدى. بۇ ھەرىكەتتە، ئالدى بىلەن يېزىلەردىكى نۇپۇسنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلىدىغان كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇردا دېھقان ۋە ئوتتۇرا دېھقانلارغا، يەر ئىگىلىرىدىن تارتىۋالغان بۇ نەرسىلەرنى «بۇ سىلەرنىڭ كۈرەش مېۋەڭلار، ھەرىكەتتىن كېيىن تارقىتىپ بېرىمىز» دەپ ئالداپ، ئۇلارنى قۇرتىتىپ، پۈتۈن يۇرتتا يېزىدىكى يەر ئىگىلىرى، باي دېھقان ۋە ئۆتمۈشتە ھالى كۈنى ياخشىراق ئۆتكەن دېھقانلارغا قارشى «كۈرەش» قىلىشقا قوزغىدى. «زۇمىگەر پومىشچىكلار ئۈستىدىن شىكايەت قىلىش

4 بىزدە تارىختىن بېرى، يېزىدىكى يېرى ئاز دېھقانلار يېرى كۆپ بايلارنىڭ يەرلىرىنى ئىجارىگە ئېلىپ، كۈزدە يەردىن چىققان مەھسۇلاتنى ئىسلام شەرتلىرىگە ئاساسەن ئىككى تەرەپ پۈتۈشكەن كېلىشىمگە قاراپ تەڭ ۋەيا ئۈچتىن بىرىنى بۆلۈشۈپ ئالىدىغان تۈزۈم «ئورتاققا ئېلىش ۋەيا ئورتاققا بېرىش» دەپ ئاتىلىپ، كەلگەن بۇنىڭدا ئاساسەن ئورتاققا ئالغانلارغا قارىتا بىر ناھەقچىلىك يوقتى. بۇ ئىشتىن بىر ئاز خەۋىرىم بار. بىزمۇ يېزىدىكى 20 مودەك يېرىمىزنى ئۆزىمىز شەھەردە بولغانلىقىمىزدىن يېزىدىكىلەرگە ئورتاققا بەرگەن ئىدۇق. دادام ئورتاقچىلار بىلەن ھېساپلاشقاندا، كىرىم-چىقىم دەپتىرى تۇتۇپ شۇنىڭغا ئاساسەن مەھسۇلاتنى بۆلەشكەنلىكىنى خاتىرىلەيمەن. خىتايچىدە بۇ ئورتاقلىق جازانە ئۇسۇلى بىلەن بولىدىكەن.

bergen yerlirining icare hekkini «nahek bolgan» digen bahane bilen başkidin yokilang bir bahada belgilep çıktı ve bu asasta hisaplap yer igiliridin ötken 10 yıl içinde artuk algan hekkini «kerz» dep tölitivaldi.⁴

[66] Buningga aldi bilen yer igilirining kolidiki barlık aşlıkning hemmisini hisaplap aldi. Bularni «kerzige çikişmıdı» dep (tebiiki bu ularning pütün baylikini kolidin ilişining bir bahanisi idi). At –olaklırini, dihkanchilik seymanlirini, övvaqlirini, altun esvaplırini hetta öy seremcanlirini mecburiy tartivaldi. Bu herikette, aldi bilen yizilerdiki nupusning mutlek köpçilikini teşkil kilidigan kembegel dihkan, töven otturda dihkan ve ottura dihkanlarga, yer igiliridin tartılğan bu nersilerni «bu silerning küreş mivenglar, herikettin kiyyin tarkitip birimiz» dep aldap, ularni kutritip pütün yurtta yizidiki yer igiliri, bay

leri topraklarının kira hakkına “haksız kazanç” dediler ve bu bahaneyle yenden çok düşük fiyattan hesap yapıp bu hesaba göre toprak sahiplerine geçen on yıl içinde fazla aldıkları kira hakkını borç diye geri ödettiler.⁴

[66] Borcu tahsil etmeye önce toprak sahiplerinin elindeki bütün hasadı alarak başladılar. “Hasat borcu ödemeye yetmedi.” diye (tabii ki bu onların bütün mal varlığına el koymak için bir bahane idi) toprak sahiplerinin elindeki her şeyi almaya başladılar. At ve diğer hayvanlarını, tarım aletlerini, evlerini, altın ve ziynet eşyalarını hatta ev eşyalarını zorla aldılar. Bu harekette önce köylerdeki nüfusun çoğunluğunu oluşturan fakir çiftçi, alt sınıf çiftçi ve orta sınıf çiftçileri, toprak sahiplerinden alınan bu arsaları “Bu sizin mücadelenizin meyvesi hareketten sonra dağıtacağız.” diye aldatıp onları galeyana getirerek bütün

4 Bizde tarihtin biri, yizidiki yiri az dihkankar yiri köp baylarning yerlirini icarige ilip küzde yerdin çıkkan mehsulatni islam şertlirige asasen 2 terep pütüşken kilişimge karap teng ve üçtin birini bölüşüp alidigan tüzüm «ortakka iliş ve ya ortakka biriş» dep atilip kelgen. Buningda asasen ortakka alganlarga karita bir nahekçilik yokti. Bu iştin bir az hevirim bar. Bizmu yizidiki 20 mu dek yirimizni özimiz şehirde bolganlikimizdin yizidiklerge ortakka bergeniduk. Dadam ortakçılar bilen hisaplaşkanda, kirim, çikim deptiri tutup şuningga asasen mehsulatni bölüşkenlikini hatirleymen. Hitay içinde bu ortaklık cazane usuli bilen bolidiken.

4 Bizim topraklarda eskiden beri köylerde toprağı az çiftçiler toprağı çok zenginlerin arsalarını kiralayıp sonbaharda elde edilen hasadı İslam şeriatına uygun olarak iki tarafın anlaşmasına göre yarısını yahut üçte birini toprak sahibine veren düzen “ortak almak veya ortağa vermek” diye adlandırılarmıştı. Bunda esasen ortak alınanlar açısından bir haksızlık yoktu. Bu işten biraz haberim vardı. Biz de köydeki 20 dekar kadar tarlamızı kendimiz şehirde olduğumuz için köydekilere ortağa vermiştik. Babamın ortaklarla hesap yaparken gelir gider defteri tutup ona göre hasadı bölüştüğünü hatırlıyorum. Çin’de bu ortaklık tefeci usulüyle oluyormuş.

چوڭ يېغىنلىرى ، «دەرت تۆكۈش يېغىنلىرى» ، «ھېساب سوراڭ» يېغىنلىرى دىگەنگە ئوخشاش كەڭ مىقياستا پىتنە قازىنى قايناپ كەتتى . ئاخىرىدا كۆرەش يېغىنلىرى ئېچىپ ، ئۇ بىچارەلارنى «تولۇق تاپشۇرمىدى» ، «جاھىللىق قىلدى» ، «بايلىقنى يوشۇرۇۋالدى» دەپ جىسمانىي ۋە رۇھىي ئازاپلار بىلەن قىيىندى . ئۇلاردىن بەزىلىرى «قان قەرزى بار» دىگەن بۇھتان بىلەن قولغا ئېلىنىپ ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى . بەزىلىرىغا قالپاق كىيگۈزۈپ چۆل لەرگە سۈرگۈن قىلىندى . كوممۇنىستلار ھېلىقى ئالدىغان كەمبەغەللەرگە بايلاردىن بۇلىۋالغان بايلىقنىڭ يوقلاڭ بىرنەرسىنى «كۆرەش مېۋىسى» دەپ تارقىتىپ بېرىپ ، قالدسىنى «خەلق ھۆكۈمىتى» تاپشۇرۇۋالدى . دېمەك ، بۇلار قانداقتۇر «كەمبەغەللەرنىڭ قەدىنى كۆتۈرۈش» ئۈچۈن بولماستىن خىتاينىڭ چۆكۈش ئالدىدا تۇرغان ئىقتىسادىنى قۇتۇزۇش ئۈچۈن ، خۇسۇسى مۈلكىنى دۆلەت ئىگىلىكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىشنىڭ بىر پارچىسى ئىدى .

(67) پارتىيە رەھبەرلىكىدە «ئەمدى ، بىز باي بولىدىغان بولدۇق دەپ چۈش

كۆرگەن ، ئالدىغان كەمبەغەللەر ئالقىنىنى ياللاپ قالدى . سودا -

سانائەتچىلارنىڭ ئىقتىسادلىرىنى يېغىۋېلىش ئالدىدىمۇ «3 كە قارشى

ھەرىكەت» ، «5 كە قارشى ھەرىكەت» ئېلىپ بېرىلدى . بۇنىڭدا باج

ئوغۇرلىغان ، ھەقسىز پايدا ئالغان ، خەلقنى ئەزگەن دىگەنلەرگە ئوخشاش

dihkan ve ötmüşte hali küni yahşırak ötken dihanlarga karşı «küreş» kilişka kozgidi. «Zomiger pomiciklar üstidin şikayet kiliş çong yiginliri», «dert töküş yiginliri», «hisap soraş» yiginliri digenge ohşaş keng mikyasta pitne kazini kaynap ketti. Ahirida küreş yiginliri içip u biçarelarnı» toluk tapşurmıdi», «cahillik kildi», «baylikni yuşuruvaldi» dep cismaniy ve ruhiy azaplar bilen kiynidi. Ulardın beziliri «kan kerzi bar» digen bühtan bilen kolga ilinip ölüm cazası birildi. Beziliriga kalpak kiyguzup çölgerge sürgün kilindi. Kommunistlar hiliki aldigan kembegellerge baylardin bulivalgan baylikining yokilang bir nersini «küreş mivisi» dep tarkitip birip kaldisini «helk hökümiti» tapşuruvaldi. Dimek bular kandaktur «kembegellerning keddini kötürüş» üçün bolmastin Hitayning çöküş aldida turgan iktisadini kutguzuş üçün hususi mülkni dölet igilikige ötküzüvilişining bir parçısı idi.

[67] «Partiye rehberlikide» emdi, biz bay bolidigan bolduk dep çüş körgen, aldangan kembegeller alkinini yallap kaldı. Soda, sanaetçilerning iktisadlirini yigiviliş aldidimu «3 ke Karşı Heriket», «5 ke Karşı Heriket» ilip birildi. Buningda bac ogurligan, heksiz payda algan, helkni ezgen digenlerge ohşaş

yurtta, köylerdeki toprak sahipleri zengin çiftçi ve geçmişte hâli vakti iyi olan çiftçilere karşı mücadele etmeye teşvik ettiler. “Zorba Toprak Ağalarını Şikâyet Etmek İçin Büyük Toplantı”, “Dert Dökme Toplantıları”, “Hesap Sorma Toplantıları” gibi isimlerle fitne kazanı kaynamaya başladı. Sonunda mücadele toplantıları yapıp bu biçareleri “tam itiraf etmedi”, “inat etti”, “zenginliğini sakladı” diye psikolojik ve fiziki işken celere maruz bıraktılar. Onlardan bir kısmı “kan borcu var” diye itham edilip tutuklanarak idam edildi. Bazıları mesnetsiz suçlamalarla çöle sürgün edildi. Komünistler daha önce kandırdıkları fakir çiftçilere zenginlerden gasp ettikleri mallardan yok denecek kadar az bir kısmını “mücadele meyvesi” diye dağıtıp kalanına “halk hükûmeti” adına el koydu. Demek ki bunlar aslında “fakirlerin durumunu düzeltmek” için değil de, Çin’in batmak üzere olan ekonomisini kurtarmak için özel mülkiyeti devletleştirme siyasetinin bir parçasıydı.

[67] Parti önderliğinde “Şimdi biz zengin olacağız.” diye rüya gören, aldanmış fakirlerin elleri boş kaldı. Tüccar ve esnafın mal varlığına el koymadan önce ise “3’e Karşı Hareket”, “5’e Karşı Hareket” gerçekleştirildi. Bu hareket esnasında vergi kaçırarak, haksız kâr elde eden, halkı ezen ve buna benzer baha-

باھانلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، نۇرغۇن تىجارەتچى بايلارنى قولغا ئالدى. پۈتۈن مال مۈلكىنى «خىيانەت» گە ھىسابلاپ تارتىۋالدى ۋە يىللارچە، سوراقسىز - گۇناھسىز تۈرمىلەرگە سۇلاندى بەزىلىرى ئۆلتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن سودا - سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ئالدىدا يۇرتتىكى چوڭراق تىجارەتچى سودىگەرلەرنىڭ ئىقتىسادىنى بۇ يول بىلەن تارتىۋالدى.

(68) بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ ئەڭ يامان بولغىنى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاخىرىدا ئېلىپ بېرىلغان «سىنىپى قوشۇنى تازىلاش» ھەرىكىتى بولدى. (يېرى كەلگەندە تەپسىلىي يازىمەن.) بۇنىڭدا، پەقەت ئۈرۈمچىدە بىر كۈندىلا 32 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، ئۇچۇق مەيداندا ئېتىپ ئىجرا قىلىندى. يۇقىرىقىدەك «ھەرىكەت» لەردە كوممۇنىستلار، ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان يوللار بىلەن كىشىلەرنى قىيناپ - قىستاپ، زور بىلەن ئىقرار قىلدۇرۇش ئەسناسىدە ئۆلۈپ كەتكەن مىڭلارچە گۇناھسىزلارنى «تەربىيە بېرىش جەريانىدا جاھىللىق قىلىپ، مەسلىسىنى تاپشۇرماي ئۆلۈۋالدى» دېگەن بوھتاننى چاپلىدى. بۇھادىسىلەردىن يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، يېقىنقى كۈنلەردە بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنىڭ ھەرىكەت جەريانىدا، كوممۇنىست جاللاتلىرى ۋە خۇڭخۇيىڭ يەنى «قىزىل مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنى» تەرەپىدىن قىيناپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى رەسمىي ئېيتىپ قىلىنغانلىقى باشلىدى.

bahanılarni oydurup çikip nurgun ticaretçi baylarni kolga aldı. Pütün mal mülkini «hiyanet» ige hisaplap tartivaldı ve yıllarçe, soraksız gunahsız turmilarga sulandı beziliri öltürüldi. Şuning bilen soda, sanaetke sotsiyalistik özgertiş kirküzüş aldida yurttiki çongrak ticaretçi sodigerlerning iktisadini bu yol bilen tartivaldı.

[68] Bu heriketlerning eng yaman bolgini medeniyet inkilabining ahirida ilip birilgan «Sinipi Koşunni Tazilaş» herikiti boldi (yiri kelgende tepsili yazimen). Buningda, peket Ürumçide bir kündila 32 kişiğe ölüm vazasi höküm kilinip uçuk meydanda itip icra kilindi. Yukirikidek «heriket» lerde kommunistlar, insaniyet kilipidin çıkkann yollar bilen kişilerni kiynap kistap zor bilen ikrar kilduruş esnasida ölüp ketken minglarçe gunahsızlarni «terbiye birış ceryanida cahillik kilip mesilisini tapşurmay ölüvaldı» digen bohtanni çaplıdı. Bu hadisilerdin yıllar ötkendin kiyn yikinki künlerde bularning mutlek köpçilikning heriket ceryanida, kommunist callatliri ve hungvibing yeni «kızıl muhapizatçılar koşuni» terepidin kiynap öltürülgenliki resmen itirap kilingili başlıdı.

nelerle çok sayıda tüccarı tutukladılar. Bütün mal varlıklarına “ihanelterine(!)” karşılık el kondu ve yıllarca sorgusuz sualsiz, günahsız hapse atıldılar, bazıları öldürüldü. Böylece ticaret ve esnaf- lığa sosyalist dönüştürme başlamadan önce memleketteki biraz büyük çapta iş yapan tüccar ve esnafın mal varlığı bu yolla elinden alındı.

[68] Bu hareketlerin içinde en beteri Kültür Devrimi'nin²³ sonunda cereyan eden “Sınıfsal Safı Temizleme” hareketiydi. (yeri geldiğinde ayrıntılı olarak yaza- cağım). Bu hareketle Urumçi'de tek bir günde 32 kişiyi idam cezası vererek halka açık bir meydanda kurşuna diz- diler. Yukarıdaki gibi “hareket” sıra- sında komünistler insanlık kalıbından çıkmışlardı. Bunların yanında işkencey- le zorla itiraf ettirme esnasında ölen binlerce masumu “terbiye edilirken inat edip suçunu itiraf etmeden kendini öldürdü” diye yaftaladılar. Bu olaydan yıllar sonra yakın zamanda bunların büyük çoğunluğunun hareket esnasın- da komünist cellatlar ve Hong Weibing yani “Kızıl Muhafızlar Birliği” tarafından işkenceyle öldürüldükleri resmen itiraf edilmeye başlandı.

(69) قىسقىسى، كوممۇنىستلارنىڭ «ھەرىكەت» دېگەن نېمىسى — تازىلاش،

بېسىقتۇرۇش، يەنى، پۈتۈن خەلقنى تىزگىنلەپ تۇرۇش ئۈچۈن داۋاملىق تەكشۈرۈپ (سۈزگۈچتىن ئۆتكۈزۈپ)، تۈزۈمگە نارازى پىكىر ۋە ئېقىملەرنىڭ ئالدىنى ئېلىپ يۇقىتىش ئۈچۈن، بىرتۈگۈمەس — پۈتمەس قىزىل تېرور ھاۋاسىنى دايم ساقلاشتىن ئىبارەت ئىدى.

(70) بېسىقتۇرۇش ئوپىكت (نشان) لىرى

(71) كوممۇنىستلار قوربانلىرى ۋە زىيەت ۋە زامانغا قاراپ، كۆيىتىپ تۇردى. مەسىلەن؛

ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش ھەرىكىتى جەريانىدا — مەملىكەت دەرىجىلىك يۇقىرى مەمۇرىي ۋە ھەربىي ئەمەلدارلار، ئۆلكە دەرىجىلىك ئەمەلدارلار، ناھىيىنىڭ ھاكىملىرى، ئەدلىيە باش سوراقچىلىرى، گومىنداڭ ئەسكىرى قىسىمىنىڭ لەنجاڭ دەرىجىلىك ئەمەلدارى ۋە قېچىپ، چېگرىدىن ئۆتەلمەي قاپتىن كەلگەنلەر. بۇلەردىن مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۆلتۈرۈلدى. قالدسى تۇرمالاردا قالدى.

(72) يەرئىسلاھاتىدا — يېزىلاردا ئالدى بىلەن «سىنىپى تەركىپ ئايرىش» ئېلىپ بېرىلدى. دېھقانلار ئىگىلىگەن يەرنىڭ ئاز — كۆپلىكىگە قاراپ، پومىشچىك، باي دېھقان، ھاللىق ئوتتۇرا دېھقان، ئوتتۇرا دېھقان، كەمبەغەل ۋە ياللانما دېھقان دېگەن سىنىپ گە ئايرىلدى. يەر ئىسلاھاتىدا پومىشچىك ۋە باي دېھقانلارنى «سىنىپى دۈشمەن» دەپ، بۇلارنىڭ

[69] Kiskisi kommunistlarning «heriket» digen nimisi, tazilaş, bisikturuş, yeni, pütün helkni tizginlep turuş üçün davamlık teşürüp (süzgüçtin ötküzüp), tüzümge narazi pikir ve ikimlarning aldini ilip yukitiş üçün bir tügümes, pütmes kizil tiror havasini dayim saklaştin ibaret idi.

[70] Bisikturuş Obikit (Nişan)Liri

[71] Kommunistlar korbanliri veziyet ve zamanga karap köpeytip turdi. Mesilen;

Hakimiyetni mustehkemleş herikiti ceryanida, memliket dericilik yukiri memuriy ve herbiy emeldarlar, ölke dericilik emeldarlar, nahiyining hakimliri, edliyebaş sorakçiliri, gomindang eskiri kismining lencang dericilik emeldari ve kiçip çigridin ötmey kaytip kelgenlar. Bulardin mutlek köpçiligi öltürüldi. Kaldisi turmalarda kaldı.

[72] *Yer islahatida, yizilarda* aldi bilen «sinipi terkip ayriş» ilip birildi. Dihkanlar igiligen yerning az, köplikige karap, pomiçik, bay dihkan, hallik ottura dihkan, ottura dihkan, kembegel ve yallanma dihkan digen sinipge ayrildi. Yer islahatida pomişçik ve bay dihkanlarni «sinipi düşmen» dep

[69] Kısacası komünistlerin hareket dedikleri şey temizleme, sindirme yani bütün halkı dizginlemek için devamlı kontrol edip (süzgeçten geçirip) rejimden şikâyetçi fikir ve akımların önüne geçip yok etmek için bitmez tükenmez bir kızıl terör havasını sürekli hâle getirmekten ibaretti.

[70] Sindirme Hareketinin Hedef Kitlesi [Kurbanları]

[71] Komünistler kurbanlarının sayısını duruma ve zamana bakarak artırıyorlardı. Örneğin:

Hâkimiyeti Güçlendirme Hareketi esnasında ülke çapında üst düzey memurların, komutanların, bölgesel yönetimin başkanlarının, ilçelerin hâkimlerinin, başsavcılarının, Milliyetçi Çin Ordusu'nun “lencang [yüzbaş]” rütbesine sahip komutanlarının ve kaçıp sınırdan geçemediği için geri gelenlerin büyük bir çoğunluğu öldürüldü. Kalanlar hapsedildi.

[72] *Toprak Islahatında köylerde öncelikle* “sınıfsal bir derecelendirme” yapıldı. Çiftçiler sahip oldukları arazinin büyüklüğüne göre “toprak ağası”, “zengin çiftçi”, “iyi durumdaki orta çiftçi”, “orta çiftçi”, “fakir ve topraksız çiftçi” diye sınıflara ayrıldı. Toprak islahatında toprak ağası ve zengin çiftçileri “sınıf-

ھەممىسىنى بېسىقتۇرۇدى. بۇلاردىن باشقا يەنە ئاۋاپ، يەنى، يېزىنىڭ نوپۇزلۇق كىشىسى ۋە يۈزبېشى بولغانلار بېسىقتۇرۇلدى. يېزىلاردىكى بۇ سىنىپى تەركىپ ئايرىش ئىشىدا بىرلىككە كەلگەن بىرئۆلچەم يوقتى. مەسىلەن؛ خىتاي ئىچىدە بەزى جايلاردا 1000 مۇ يېرى بولغان دېھقانلار پومىشچىك بولمىغان بولسىمۇ، بىزدە 100 مۇ يېرى بارلارنى «ئەشەددى پومىشچىك» قىلىپ ھەممىنى ئېتىۋەتتى. بەزى جايلاردا قانداق قىلىپ بولسىمۇ «ئۆلۈم جازاسى شەرتىنى ھازىرلاپ» ھەربىر كەنتتە بىردىن پومىشچىكى ئاتتى (ئۆلۈم جازاسىنى تەسدىقلاش ھوقۇقى ناھىيەلىك ھۆكۈمەتكە بېرىلگەن). كۆمۈنىستلارنىڭ «يەر ئىسلاھاتى» دېگەن نېمىسى ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك، «يېرى كۆپ بولغانلارنىڭ يېرىنى، يېرى يوق كەمبەغەل دېھقانلارغا ئۆلەشتۈرۈپ بېرىش» بولماستىن، يەرگە بولغان خۇسۇسىي ئىگىدارچىلىقنى يوقىتىپ، يەرلەرنى ئائىلىمىش كۆلىمىگە ئىگىدارچىلىق (ئۆچۈرقاق قىلىپ ئېتىقاندا ھۆكۈمەتكە) ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان بىر ئالدامچىلىق بولۇپ چىقتى. داغدۇغلۇق مۇراسىم بىلەن مەيدىسىگە قىزىل لاتا قاداپ، ئۇلارغا «تەقسىم» قىلىپ بېرىلگەن يەر، دېھقانچىلىق سايماڭلىرى، دېھقانچىلىق ھايۋانلىرى ھەتتا ئۆيلەر بىرىلدىن كېيىن، يەنە داغدۇغلۇق مۇراسىم بىلەن «يېزا ئىگىلىكىنى كۆپراتسىيە» لەشتۈرۈش دېگەن نام بىلەن يىغىلىۋېلىندى. ئارقىدىن مەھسۇلاتنى بىر تۇتاش يىغىۋېلىش بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋە بىر تۇتاش تەمىنلەش دېگەن سىياسەتنى ئېلان قىلىندى. بۇنىڭدا، يەردىن چىققان مەھسۇلاتنىڭ ھەممىسى «كۆپراتىپ» ئامبىرىغا يىغىۋېلىنىدۇ.

bularning hemmisini bisikturdi. Bulardin başka yene Avap, yizining nopuzluk kişisi ve yüzbişi bolganlar bisikturuldi. Yizilardiki bu sinipi terkip ayrış işida birlikke kelgen bir ulçem yokti. Mesilen Hitay içide bezi caylarda 1000 mu yiri bolgan dihanlar pomışçık bolmigan bolsimu, bizde 100 mu yiri barlarnı «eşeddi pumişçık» kilip hemmini itivetti. Bezi caylarda kandak kilip bolsimu «ölüm cazası şertini hazırlap» herbir kentte birdin pomışçıkni attı (ölüm cazasını testiklaş hokuki nahiyelik hökûmetke birilgen). Komunistlarning «yer ıslahatı» digen nimisi hergizmu ualrning diginidek, «yiri köp bolganlarning yirini, yiri yok kembegel dihanlarga üleştürüp birış» bolmastin, yerge bolgan hususi igidarçılığını yokitip yerlerni atalmış kolliktip igidarçılık (uçukrak kilip iytıkanda hökûmetke) ötküzüviliş üçün ilip birilgan bir aldımçılık bolup çıktı. Dagduğluk murasim bilen meydisige kızıl lata kadap ularga «teksim» kilip birilgen yer, dihançılık saymanlırı, dihançılık hayvanlırı hetta öyler bir yıldın kiyin. Yene dagduğluk murasim bilen «yiza igilikini kopratsiye» leşturus digen nam bilen yigilvilindi. Arkidin mehsulatni bir tutaş sitiviliş ve bir tutaş teminleş digen siyasetni ilan kilindi. Buningda yerdin çıkkın mehsulat ning hemisini «kopratip» ambiriga yigivilinidu.

sal düşman” diyerek topluca ezdiler. Bundan başka yine Avap, yani köyün nüfuzlu kişisi ve yüzbaşı olanlar ezildi. Köylerdeki bu sınıfsal derecelendirme işinde, üzerinde uzlaşmış bir ölçü yoktu. Örneğin Çin’de bazı yerlerde 100 dekar toprak sahibi olan çiftçiler “toprak ağası” yapılmış olsa da bizde 100 dekar toprağı olanlar “Büyük Toprak Ağası” olarak sayılıp hepsi kurşuna dizildi. Bir şekilde “ölüm cezasının bahanesi bulunup” her şehirde birer tane toprak sahibi kurşuna dizildi (ölüm cezasını onaylama yetkisi ilçedeki hükûmet yetkilisine verilmişti). Komünistlerin “toprak ıslahatı” dedikleri şey kesinlikle onların dediğı gibi “toprağı çok olandan alıp topraksız fakir çiftçilere dağıtma” işlemi değildi. Asıl amaç toprak üzerindeki özel mülkiyeti ortadan kaldırıp toprağı sözde ortak mülkiyete (açıkça ifade edecek olursak devletleştirmeye) geçirmek için yapılan bir kandırmacaydı. Debdebeli bir merasimle meydana kızıl bez asıp “ toprak”, “tarım aletleri”, “kişisel büyük ve küçükbaş hayvanlar”, hatta evler dağıtıldı. Sonra yine şaşaalı bir merasimle “Köydeki Özel Mülkiyeti Kooperatifleştirmek” adı altında geri toplandı. Arkasından hasadın bir kısmını toplama, bir kısmını satma ve bir kısmını temin etme denen siyaset ilan edildi. Bunda topraktan elde edilen hasadın tamamı “koope-

بۇنىڭدىن يۇقىرىدىن بەلگىلەنگەن دۆلەتكە سېتىپ بېرىدىغان «ۋەزىپە» ئاشلىقى دۆلەت باھاسىدا يەنى بازار باھاسىدىن نەچچە ھەسسە تۆۋەن باھادا ئاشلىق ئىدارىسىگە سېتىپ بېرىلىدۇ. دېھقانچىلىق بېجى تاپشۇرۇلىدۇ. ئۇرۇش تەييارلىقى ئۈچۈن «ئېھتىيات ئاشلىقى» ئايرىلىدۇ. ۋە ئېشىپ قالغان ئاشلىق ئەزالارنىڭ ئىشلىگەن «ئەمگەك نومۇر» لىرىغا قاراپ، تەقسىم قىلىنىدۇ. نەتىجىدە دېھقاننىڭ بىرىل تىنماي ئىشلەپ ئالغان ئاشلىقى ئۇنىڭ بىر يىللىق ئوزۇقىغا ئاران يېتىدۇ ۋەيا مەھسۇلات كەمىيىپ كەتكەن يىلى ھېچ يەتمەيدۇ. بىر كېچىدىلا باي بولۇپ، ئەرتىسى يەنە بىر زاغىغا مۇھتاج بولۇپ قالغان كەمبەغەللەرنىڭ ھالىنى، خەلقنىڭ ئاغزىدا تارقالغان شۇ شىئېر ناھايىتى ياخشى ئىپادىلەپ بەرگەندى.

ئەر ئەمەستۇر ئول كىشى كۆكسىدە ۋىژدان بولمىسا
كېچە — كۈندۈز ئىشلەيدۇ ئۆيىدە بىر نان بولمىسا

(73) خۇسۇسى كاپىتالىنى سوتسىيالىستىك كاپىتالغا ئۆزگەرتىشتە - «ئالدى بىلەن 3 گە ۋە 5 گە قارشى ھەرىكەت» دېگەننى باشلاپ، تىجارەتچى، سودا سانائەتچىلەر ئارىسىدىكى نوپۇزلۇق سەرمايەدارلارنىڭ ھەممىسىنى بېسىقتۇردى. شەرقىي تۈركىستاندا سەرمايىسى 4000 كۈيدىن ئاشقانلارنى «كاپىتالىست» قىلدى ۋە دەسلەپتە «دۆلەت بىلەن شىرىك» قىلدى كېيىنچە پۈتۈن سەرمايىسىنى دۆلەتكە ئۆتكۈزۈۋالدى. چۈنكى، خىتاي ئىچىدىكىدەك شەرقىي تۈركىستاندا چوڭ سەرمايەدار كاپىتالىست ۋە فابرىكا تۈرلەر يوقتى. شۇڭا بىزدە بۇ قاراقچىلىق ھەرىكىتى 2 باسقۇچتا

Buningdin yukiridin belgilengen döletke sitip biridigan «vezipe» aşlıki dölet bahasida yevi bazar bahasidin naççe hesse tüven bahada aşlık idarisige sitip birilidu. Dihkançilik bici tapşurulidu. Uruş teyyarlıki üçün «ihtiyat aşlıki» ayrılidu. Ve işip kalgan aşlık ezalarning işligen «emgek nomur» liriga karap teksim kilinidu. Neticide dihkanning bir yıl tinmay işlep algan aşlıki uning bir yıllık uzukiga aran yitidu ve ya mehsulat kemiyip ketken yılı hiç yetmeydu. Bir kiçidila bay bolup ertisi yene bir zagriga muhtaç bolup kalgan kembegellerning haliti, helkning agzida tarkalgan şu şiir nahayiti yahşi ipadilep bergen idi.

Er emestur ol kişi kökside vijdan bolmisa

Kiçe kündüz işleydu öyide bir nan bolmisa

[73] *Hususi kapitalni sotisyalistik kapitalga özgertişte* - «aldi bilen 3 ge ve 5 ge karşı heriket» digenni başlap ticaretçi, soda sanaetçılar arisidiki nopuzluk sermayedarlarning hemmisini bisikturdi. Şerki türkistanda sermayisi 4000 koydin aşkanlarni «kapitalist» kildi ve deslepte «dölet bilen şirik» kildi kiyinçe pütün sermayesini döletke ötküzüldi. Çünkü Hitay içidikedek şerki Türkistanda çong sermayedar kapitalist ve fabir katorlar yokti. Şunga bizde bu karakçilik herikiti 2 baskuçta ilip

ratif” ambarına götürüldü. Bundan yu-
karıdan tayin edilen devlete satılacak
“vazife” tahılı, devletin belirlediği fiyat-
la piyasa fiyatının çok altında Hububat
Dairesi²⁴’ne satılıyordu. Çiftçilik vergisi
ödeniyor, savaş hazırlığı için “ihtiyat
stoku” ayrılıyor, artan tahıl, üyelerin
“emek numaralarına” bakılarak pay-
laştırılıyordu. Neticede çiftçilerin bir yıl
durmadan çalışıp aldığı hasadı onun
bir yıllık gıda ihtiyacını ancak karşılıyor
ve hasadın düşük olduğu sene hiç yet-
miyordu. Bir gecede zengin olup ertesi
gün yine bir kuru ekmeğe muhtaç olan
fakirlerin hâlini halk dilinde meşhur ol-
muş şu şiir çok iyi ifade ediyor:

*Yiğit değil ol kişi, eğer göğsünde
vicdanı yoksa.*

*Gece gündüz çalışır, evinde bir kuru
ekmeği yoksa.*

[73] *Özel Sermayeyi Sosyalist Sermayeye
Dönüştürme:* Öncelikle “3’e Karşı Dur-
ma ve 5’e Karşı Durma Hareketi”ni
başlatıp tüccar, esnaf ve zenaatkârlar
arasındaki nüfuzlu sermaye sahipleri-
nin hepsini ezdiler. Doğu Türkistan’da
sermayesi 4.000 Yuan’dan fazla olan-
ları “kapitalist” olarak kabul edip başta
“devletle ortak” yaptılar. Sonra bü-
tün sermayeyi devletleştirdiler. Çünkü
Çin’deki gibi Doğu Türkistan’da büyük
sermaye sahibi kapitalist ve fabrikatör
yoktu. Onun için bizim memlekette bu

ئېلىپ بېرىلدى. يەنى، ئالدى بىلەن «كاپىتالىست» پەيدا قىلىپ، ئاندىن بېسىقتۇردى.

(74) ئىستىل تۈزۈتىش ھەرىكىتىدە – يۇقىرىدا كۆرسۈتۈلگەنلەرگە، ئوڭچى، يېڭى بۇرژۇازىيە ئۇنسۇرى، يېڭى باي دېھقان، پارتىيە ئىچىدىكى ئايىپ سۈپىتى ئۆزگەرگەن ئۇنسۇر قاتالىقلار قېتىلدى.

(75) ئەدەبىي – سەنئەت ساھىسىدىكى تازىلاشتا - «خوفۇڭ گۇرۇھىنى يوقىتىش» دېگەن نام بىلەن ئىستىل تۈزۈتىش ھەرىكىتى ئاخىردا ئالىملار، يازغۇچىلار ۋە ئەدەبىي سەنئەتچىلار ئىچىدە بىر قېتىملىق تازىلاش ئېلىپ بېرىلدى. خوفۇڭ (مەشھۇر خىتاي يازغۇچى) نىڭ ئىستىل تۈزۈتىش ھەرىكىتىدىكى «ئېچىلىپ – سايىش» جەريانىدا «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» دېگەن رۇماننى تەنقىت قىلغانلىقتىن ئۇنى، «تىغ ئۇچىچىنى ماۋجوشىغا قاراتقان» دەپ، ئەدەبىي – سەنئەت ساھاسىدا «جىن – شەيتانلارنى تۇتۇش» نامى بىلەن كەڭ كۆلەملىك بىر قىرغىن باشلاندى. خوفۇڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. مىليونلىغان ئالىم، ئەدەبىياتچى، يازغۇچىلارنى «سېسىق زىيالىلار» دەپ يېزىلارغا تۈۋەنگە چۈشۈرۈپ، ئەمگەك لاگېرلىرىغا سۈرگۈن قىلدى. شەرقىي تۈركىستاندا ئەدەبىي – سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئاز بولغانلىقتىن، باشقا ئۆلكىلەردىن ئالاهىدە بىر شەكىلدە ئېلىپ بېرىلغان «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە قوشۇپ، مىللىي زىيالىلەر بېسىقتۇرۇلدى.

birildi. Yeni, aldı bilen «kapitalist» peyda kilip andin bisikturdi.

[74] *İstil tüzütiş herikitide* – yukirida körsütülgenlerge, onğçı, yingi burjiaziye unsuri, yingi bay dihkhan, partiye içidiki aynip supiti özgergen unsur katalıklar kitildi.

[75] *Edebiy – senet sahisidiki tazilaşa* – «hopung guruhini yokitiş» digen nam bilen istil tüzütiş herikiti ahirda alimler, yazguçılar ve edebiy senetçilar içide bir kitimlik tazilaş ilip birildi. Hoping (meşhur Hitay yazguçı) ning istil tüzütiş herikitidiki «içilip sayraş» ceryanida «kızıl ravaktiki çuş» digen rumanni tenkit kilganlıktin uni, «tig üççini Mavcuşıga karatkan» dep edebiy, senet sahasida «cin, şeytanlarni karatkan» nami bilen keng külemlik bir kirgin başlandı. Hopingga ölüm cazası birildi. Milyonligan alim, edbiyatçı, yazguçılarni «sisik ziyalılar» dep yizilarga tüvenge çüşürüp emgek lagirliriga sörgün kildi. Şerki Türkistanda edebiy, senet bilen şugullinidiganlar az bolganlıktin, başka ölkilerdin alahide bir şekilde ilip birilgan «Yerlik Milletçilikke Karşı Turuş» herikitide koşup milliy ziyaliler bisikturuldi.

eşkıyalık hareketi iki aşamada yapıldı. Yani öncelikle kapitalist peydahladılar, sonra onları ezdiler.

[74] *İdeoloji Düzeltme Hareketi*: Bu hareketle yukarıda gösterilenlere “yeni burjuva unsuru”, “yeni zengin çiftçi”, “parti içindeki özü değişmiş unsurlar” katıldı.

[75] *Edebiyat Sanat Alanındaki Temizlik*: “Hu Feng Güruhunu Yok Ediş” ismiyle yapılan ideoloji düzeltme hareketinde bilim adamları, yazarlar ve edebiyatçılar içinde bir defalık temizlik yapıldı. Hu Feng'un (meşhur Çinli yazar) ideoloji düzeltme hareketindeki “açılıp şakıma” sırasında “Kızıl Revaktaki Rüya” denen romanı incelenip onu “mızrağın ucunu Mao Başkan’a tutan” diye edebiyat-sanat alanında “cin şeytanları yakalamak” namıyla anılan geniş kapsamlı bir katliama başlandı. Hu Feng’a ölüm cezası verildi. Milyonlarca bilim adamı, edebiyatçı ve yazarı “kokuşmuş aydınlar” diye tenzilirütbeyle köylerdeki çalışma kamplarına sürgün ettiler. Doğu Türkistan’da edebiyat ve sanatla ilgilenenler nispeten az olduğu için diğer bölgelerden farklı olarak “Etnik Milliyetçiliğe Karşı Duruş” hareketi eklenip millî aydınlar ezildi.

(76) يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىدە - يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ ئۇيغۇرلاردىن رەھبىرى ئۇرۇنغا چىقىپ قالغانلارنى، تارىخ - ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللانغان مىللى زىيالىلارنى ۋە شائېرنىڭ ھەممىسىنى يەرلىك مىللەت ئىدىيەسى بار دەپ، بىرقاتار تەكشىرىشتىن ئۆتكۈزدى. ھەتتا، ئادەتتىكى مىللىي ئىشچى - خىزمەتچىلارنى «ئۆز - ئۆزىنى تەنقىت قىلىش» تىن ئۆتكۈزۈپ، نۇرغۇن كىشىلەرنى «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر»، «پانتۈركىست» «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر» دېگەن نام بىلەن بېسىقتۇرۇلدى.

(77) مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا - سېلىسقا نامى پۈتۈن دۇنياغا پۇر كەتكەن مىسىلسىز قىرغىن ھەرىكىتى جەريانىدا، ئەسلىدىكى «7 خىل ئۇنسۇر» بېسىقتۇرۇش نىشانلىرى «11 خىل ئۇنسۇر» بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت ئالتى - ئۈستۈن بولۇپ كەتتى. يەنى، كوممۇنىستلارنىڭ سىنىپى دۈشمەنلىرىگە يېڭىدىن «ئۆلگۈچە توۋا قىلمايدىغان كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار»، «توردىن چۈشۈپ قالغان ئۇنسۇر»، «يېڭى بۇرژۇا ۋەكىلى»، «يېڭى باي دېھقان»، «دىنىي تونغا ئورنۇۋالغان ئەكسىيەتچى ئاخۇن» قوشۇلدى.

(78) مانا، يۇقىرىدىكىلەر 27 يىل ئىچىدە ئېلىپ بارغان تازىلاش ھەرىكەتلىرى جەريانىدا كوممۇنىستلارنىڭ «سىنىپى دۈشمەن» دەپ نام بەرگەن بېسىقتۇرۇش ئوبيېكتلىرى يەنى، قۇربانلىرى ئىدى. بۇ قۇربانلار داۋاملىق ھەرخىل يېڭى بىر نام بىلەن كۆپىيىپ تۇردى. بۇ دېگەنلىك، كوممۇنىستلارنىڭ دۈشمىنى بېسىقتۇرغانسېرى ئازالماستىن بارغانسېرى

[76] *Yerlik milletçilikke karşı turuş herikitide* – yok yerdin putak çıkirip Uygurlardin rehbiriy urunga çıkıp kalğanlarni, tarih, edebiyat bilen şugullangan milliy ziyalıları ve şairning hemmisini yerlik millet idiyesi bar dep bir katar tekşiriştin ötküzdi. Hetta adetteki milliy işçi, hizmetçilarni «öz, özini tenkit kiliş» tin ötküzüp nurgun kişilerni «yerlik milletçi unsur», «pantürkist» «çet elge bağlangan unsur» digen nam bilen bisikturuldi.

[77] *Medeniyet inkilabida* — sisik nami pütün dunyaga pur ketken mislisiz kırıgın herikiti ceryanida, eslidiki «7 hil unsur» bisikturuş nişanliri «11 hil unsur» bolup pütün memliket alti, üstün bolup ketti. Yeni, kommunistlarning sinipi düşmenlirige yingidin «ölgüçe tova kilmaydigan kapitalizm yoliga manggan hokukdar» «tordin çüşüp kalğan unsur», «yingi burja vekili» «yingi bay dihkān», «diniy tonga ornuvalgan eksiyetçi ahun» koşuldi.

[78] Mana yukiridikiler 27 yıl içide ilip bargan tazilaş heriketliri ceryanida kommunistlarning «sinipi düşmen» dep nam bergen bisikturuş obikitliri yeni kurbanliri idi. Bu kurbanlar davamlık herhil yingi bir nam bilen köpiyip turdi. Bu digenlik, kommunistlarning düşmini bısıkturgansiri bısıkmastin

[76] *Etnik Milliyetçiliğe Karşı Duruş Hareketi*’nde ise yok yere problem çıkartılıp Uygurlardan halkın teveccühünü kazanmış kişileri, tarih ve edebiyatla uğraşan millî aydınları, şairlerin hepsini etnik milliyetçilik ideolojisine sahip diye soruşturmada geçirdiler. Hatta sıradan Uygur işçi ve hizmetçileri “özeleştirisini verme” işleminden geçirip bir sürü insanı “etnik milliyetçi unsur”, “Pantürkist”, “yurtdışına bağlı unsur” namı altında ezdiler.

[77] *Kültür Devrimi*: Kokuşmuş, namı tüm dünyaya yayılan benzersiz zulüm hareketi sırasında, aslında 7 tane olan sindirilecek unsurlar “11 çeşit unsura” dönüştürölüp memleketin altı üstüne getirildi. Yani komünistlerin sınıfsal düşmanlarına ek olarak “ölene kadar tövbe etmeden kapitalizm yolunda yürüyen yetkili”, “ağdan düşen unsur”, “yeni burjuva vekili”, “yeni zengin çiftçi”, “dinî kisveye bürünmüş rejim karıştı hoca” unsurları katıldı.

[78] İşte yukarıdakiler yirmi yedi yıl içinde uygulanan temizlik hareketleri sırasında komünistlerin “sınıfsal düşman” diye adlandırdıkları, sindirme hareketlerinin hedef kitlesi yani kurbanlarıydı. Bu kurbanlar sürekli yeni adlandırmalarla artmaya devam etti. Komünistlerin bu bahsettiğimiz düşmanları sindiril-

كۆپىيىپ كەتتى. ھەتتا، بىر زامانلار كوممۇنىستلارنىڭ سادىق كىشىلىرى بىر كۈنلەردە «خەلق دۈشمىنى»، «ئۆلگۈچە توۋا قىلمايدىغان، كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار....» بولۇپ قالدى.

(79) ماۋ ئۆزى بېۋاسىتە يوليۇرۇق چىقىرىپ؛ «سىنىپى دۈشمەن ئومۇمىي نوپۇسىمىزنىڭ %5 نى تەشكىل قىلدۇ، %95 كىشىلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، %5 سىنىپى دۈشمەنلەر» گە زەربە بېرىش دەپ، بەلگۈلەپ بەرگەنلىكتىن پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا سۇنئىي «سىنىپى دۈشمەن» لار قوشۇنى مەيدانغا چىقىرىلدى. شۇنىڭ بىلەن ھەر قايسى جايلار قانچىلىك كىشىلەرگە زەربە بېرىش كېرەكلىكىنى ئۆز پېرىنىڭ نوپۇسىغا قاراپ بەلگۈلەپ چىقتى. مەسىلەن؛ خوتەن ناھىيىسى ئىستىل تۈزۈتىش ھەرىكىتىدىن ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتىگە دوكلات سۇنغاندا، خۇاڭ چىڭ بۇنى ماۋجۇشنىڭ يوليۇرۇقىغا ئۇيغۇن ئەمەس. تەكرار پاش قىلىش - كۈرەش قىلىشنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئېلىپ بېرىش لازىم دەپ بۇيرۇق قىلغان. يەنى، خوتەن ناھىيىسىدە زەربە بېرىلگەن كىشىلەر (ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلار، قاماق جازاسى بېرىدىغانلار ياكى سۈرگۈنگە ئەۋەتىلىدىغان كىشىلەر) نىڭ سانى خوتەن ناھىيىسىنىڭ نوپۇسىغا قارىغاندا ئاز بولۇپتاقۇ، دېگەن. بۇ تېخىمۇ كۆپراق ئادەم تۇتۇڭلار دېگەنلىك. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خوتەن ناھىيىسىدە مەسىلىسى بار دەپ گومان قىلغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى، بار - يوق دېمەستىن جىنايەت توقۇپ چىقىپ، قارالاش. ئىقرار قىلمىسا، قىيناش - ئازاپلاش ھەرىكىتى باشلاندى. نەتىجىدە خوتەن ناھىيىسىدە نۇرغۇن كىشى بۇ

turgansırı köpiyip ketti hetta bir zamanlar kominislarning sadik kişiliri bir künlarde «helk düşmini», «ölgüçe tova kilmaydigan, kapitalizm yoliga manggan hokokdar....» bolup kaldı.

[79] Mav özi bivaste yolyuruk çıkırip «sinipi düşmen umumiy nopusimizning %5'ini teşkil kilidu, %95 kişiler bilen ittipaklışıp %5 sinipi düşmenler» ge zerbe biriş dep belgulep bergenликтin pütün memliket mikiyasida sun i «sinipi düşmen» lar koşuni meydanga çikirildi. Şuning bilen her kaysi caylar kaçılık kişilerge zerbe biriş kireklikini öz yirining nopusiga karap belgulep çıktı. Mesilen Hoten nahiyisi Istil Tüzitiş Herikitidin vilayetlik partiye komititige dokilad sunganda, Hvang Çing buni Mavçuşining yolyurukiga uygun emes. Tekrar paş kiliş küreş kilişni tihimu çungkur ilip biriş lazim dep buyruk kilgan. Yeni Hoten nahiyiside zerbe birilgen kişiler (ölüm cazasi birilidiganlar, kamak cazasi biridiganlar yaki sürgünge evetilidiganlar kişiler) ning sani Hoten nahiyisining nopusiga karigan da az bolupkaptu, digen. Bu tihimu köprak adem tutunglar digenlik. Şuning bilen pütün Hoten nahiyiside mesilisi bar dep guman kilgan kişilerin hemmisini, bar yok dimestin cinayet tokup çikip karalaş ikrar kilmisa kiynaş, azaplaş herikiti başlandı. Neticide Hoten nahiyiside nurgun kişi bu kiynap kistaş ceryanide

dikçe azalmak yerine arttı. Hatta bir zaman geldi komünistlerin sadık yoldaşları bile bir günde “halk düşmanı”, “ölene kadar tövbe etmeden kapitalizm yolunda yürüyen yetkili” oluverdi.

[79] Mao bizzat kendisi bildiri yayınlayıp “‘Sınıfsal düşmanlar’ toplam nüfusun % 5’ini teşkil ediyor. Halkın % 95’iyle birlik olup % 5 ‘sınıfsal düşmanlara’ darbe vuracağız.” diye emir verdiği için memleket boyunca suni “sınıfsal düşman” toplulukları ortaya çıkarıldı. Böylece her yerde ne kadar “sınıfsal düşman”a darbe vurulması gerektiği, o yerin nüfusuna göre belirlendi. Örneğin Hoten şehir merkezinde, “İdeoloji Düzeltme Hareketi”nde Komünist Parti İl Başkanlığına rapor sunulduğunda Ho Vangzhing; “Mao Başkanın emirlerine uygun değil. İfşa ve mücadeleyi daha yoğun uygulamak lazım.” diye emir vermişti. Bu, Hoten şehir merkezinde darbe vurulan kişilerin (ölüm cezası verilecekler, hapse atılacaklar veya sürgüne gönderilecekler) sayısı Hoten şehrinin nüfusuna bakıldığında yeterli değil daha fazla insan tutuklayın demekti. Böylece bütün Hoten’de “meselesi var” diye şüphelendikleri kişilerin tamamına suçlu olup olmadığına bakmaksızın bir suç uydurup çıkarma, suçlu kabul etmeyenlere işkence yapma hareketi başladı. Sonuçta Hoten şehrinde çok sayıda kişi,

قىناپ - قىستاش جەريانىدە ئۇلۇپ كەتسە، بۇلارنى «مەسىلىسىنى تاپشۇرماي جاھىللىق قىلىپ، ئۇلۇۋالدى» دەپ ئېلان قىلدى. نەتىجىدە، سانسىز كىشىلەر بۇھتاتلار بىلەن چىدىغۇسىز قىيىن - قىستاق ۋە زۇلۇم ئاستىدا ئازاپ - ئۇقۇبەتلەرگە دۇچار بولدى. پۈتۈن يۇرت، ئوت ئىچىدە قالغاندەك بىر ۋەزىيەتتە قالدى. كېيىنكى ھەرىكەتلەردە، قارشىلىق ۋەقەلىرى مەيدانغا چىقتى. زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىق دەستىدىن جاندىن تويغانلار ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىققانلارمۇ بولدى. خىتاي ئىچىدە بۇنداق قارشىلىق كۆرسىتىش ۋەقەلىرى خېلى زور كۈلەملىك بولغانلىقى مەلۇم. شۇنىڭ بىلەن مەركەز پارتىيىنىڭ، «ھەر يەردە دۈشمەن بار، ھەر قانداق ئادەمدىن گۇمانلىنىشقا بولىدۇ» دېگەن فاشىستلىك سىياسىتىنى بىرئاز يۇمشىتىپ، «قانچىسى بولسا شۇنچىسىنى يوقىتىش»، «ھەر يەردە دۈشمەن بار دەپ، زورمۇ - زور دۈشمەن ياراتماسلىق» دەپ، يوليۇرۇق چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ دەھشەت بىرئاز پەسەيدى. ئەمما، قىزىل فاشىستلار قىلىدىغىنىنى قىلىپ، بولغانىدى!

(80) مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا ئوتتۇرىغا چىققان «قىزىل 2 - قوماندانلىق»

دېگەن تەشكىلاتنىڭ تارقاتقان بىر تەشۋىق ۋە رەقەسىدە «شىنجاڭ تۈرمىلىرىدا بىر مىليۇن كىشى بار» دەپ يازغانىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا شەرقىي تۈركىستاندا زەرەبە بېرىلگەن كىشىلەرنىڭ سانى، ماۋ بەلگىلەپ بەرگەن ساندىن ھېچ كام بولمىغان، بەلكى ئېشىپ كەتكەن. بۇنداق «5% دۈشمەن بار» پىرىنسىپى كېيىنچە، ھەربىر ھەرىكەتتە تەكرار يەنە ئوتتۇرىغا چىقىپ، نۇرغۇن كىشىلەر «سىنىپى دۈشمەن» سېپىگە قوشۇلۇپ تۇردى.

ölüp ketse bularni «mesilisini tapşurmay cahillik kilip ölüvaldi» dep ilan kildi. Neticide sansiz kişiler bühtanlar bilen çidigusiz kıyın kistak ve zulum astida azap, ukubetlerge duçar boldi. Pütün yurt ot içide kalgandek bir veziyette kaldi. Kiyinki heriketlerde karşilik vekeliri meydanga çıktı. Zulüm ve nahakçilik destidin candin toyganlar otturiga sekrep çikkanlarmu boldi. Hitay içide bundak karşilik körsitiş vekeliri hili zor külemlik bolganliki melum. Şuning bilen merkez partiyniing «her yerde düşmen bar, her kandak ademdin gumanlinişka bolidu» digen faşistlik siyasetini bir az yumşitip «kançisi bolsa suçisini yokitiş» «heryerde düşmen bar dep zormu zor düşmen yaratmaslik» dep yolyuruk çıkardi. Şuning bilen bu dehşet bir az peseydi. Emma kizil faşistlar kilidiginni kilip bolganidi!

[80] Medeniyet inkilabi ceryanida otturiga çikkan «Kizil 2- Komandanlik» digen teşkilatning tarkatkan bir teşvik verekeside «Şincang turmilirida bir milyon kişi bar» dep yazganidi. Buningga kariganda şerki Türkistan da zerbe birilgen kişilerning sanni Mav belgilep bergen sandin hiç kam bolmigan, belki işip ketken. Bundak «5% düşmen bar» pirinsipi kiyinçe herbir herikette tekrar yene otturiga çikip nurgun kişiler «sinipi düşmen» sipige koşulup turdi.

bu işkenceler sırasında hayatını kaybetti. Bunları “inat edip suçunu itiraf etmeden kendini öldürdü” diye ilan ettiler. Neticede sayısız insan haksız suçlamalar, zulüm ve işkence altında azap ve kötü akıbeta maruz kaldı. Bütün ülke ateş içinde kalmış gibi bir vaziyete büründü. Sonra direniş hareketleri ortaya çıktı. Zulüm ve haksızlıklar yüzünden canından bezmiş kişilerin arasında açıkça meydan okuyanlar da oldu. Çin’de bu tür tepki hareketlerinin epey sorun çıkardığı malum oldu. Onun için Komünist Parti Merkez Komitesi’nin “her yerde düşman var”, “herkes şüpheli olabilir” denen faşist siyaseti biraz yumuşayıp “ne kadersa o kadar”, “her yerde düşman var diye zorla düşman yaratmaysa son” diye talimat çıkarıldı. Ondan sonra bu dehşet biraz azaldı. Ama zaten kızıl faşistler yapacaklarını yapmıştı.

[80] Kültür Devrimi sırasında ortaya çıkan “Kızıl 2. Komutanlık” denen teşkilatın dağıttığı bir propaganda broşüründe “Xinjiang hapishanelerinde bir milyon kişi var.” diye yazılmıştı. Buna bakılırsa darbe vurulan kişilerin sayısı Mao’nun verdiği sayıdan hiç de az değildi. Belki daha fazlaydı. Bunun gibi “% 5 düşman var” prensibi daha sonraki hareketlerde yeniden ortaya çıkartılıp bir sürü kişi “sınıfsal düşman” safına dâhil edildi.

(81) بېسىقتۇرۇشتىكى ئۇسۇل ۋە سىياسەت

(82) يۇقىرىدا كوممۇنىستلارنىڭ بېسىقتۇرۇش نىشانلىرىنى يازدىم. ئەمدى،

سىياسەت ۋە ئۇسۇلنى يازمەن:

(83) بۇ 27 يىل ئىچىدە مەن كۆرگەن ۋە ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن تازىلاش ھەرىكەتلىرىدە كوممۇنىستلارنىڭ بۇ ھەقتىكى سىياسەتلىرى قەغەزە بىرخىل ئەمما، ئەمەلىيەتتە باشقا ئىدى. يەنى ئالدامچىلىق ۋە ساختاپەزلىك نىڭ دەل ئۆزى ئىدى.

(84) كوممۇنىستلار يېڭى كەلگەن چاغلاردا قىلغان تەشۋىقلىرىدە، «ئۆتمۈشنى سۈرۈشتە قىلمايمىز» دېگەننى ئېغىزدىن چۈشۈرمەيتتى. بىرىنچى قېتىملىق ھەرىكەتتە بۇ سۆز ئېلىپ تاشلاندى. بۇنىڭ ئورنىغا «ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك، نەيزىنى ئارقىغا قارىتىپ، ئۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش» دېگەننى ئوتتۇرىغا چىقاردى. بۇ باشقىلارنى چېقىپ، خىزمەت كۆرسەتكەنلەر مۇكاپاتلىنىدۇ دېگەنلىك. ئەمما، ھەرىكەتتە بېسىقتۇرۇلغانلارنىڭ ھەممىسىدە جىنايەتنامىسىنىڭ ئاساسى قىسمى ئۇلارنىڭ ئۆتمۈشتە «خەلقى قانداق ئەزگەن» لىكى تەشكىل قىلغان. مەيلى قانچىلىك تولۇق ئىقرار قىلىپ، باشقىلارنى پاش قىلىپ «خىزمەت كۆرسەتكەنلەر بولسۇن، ھەممىسى بېسىقتۇرۇلدى».

[81] Bisikturuştiki Usul ve Siyaset

[82] Yukirida kommunistlarning bisikturuş nişanlirini yazdım. Emdi, siyaset ve usulini yazimen:

[83] Bu 27 yil içide men körgen ve öz bişimdin ötküzgen tazilaş heriketliride kommunistlarning bu hektiki siyasetliri kegezde bir hil emma emiliyette başka idi. Yeni aldamçilik ve Sahtapezlik Ning del özi idi.

[84] Kommunistlar yingi kelgen çağlirida kilgan teşvikliride, «ötmüşni sürüşte kilmaymız» digenni igizdin çüşürmeytti. Birinci kitimlik heriketila bu söz ilip taşlandı. Buning orniga «ikrar kilganlarga kengçilik, neyzini arkiga karitip urganlarni mukapatlaş» digenni otturiga çıkardi. Bu başkilarni çikip hizmet körsetkenler mukapatlinidu digenlik. Emma herikette bisikturulanlarning hemmisi de cinayet namisning asasi kısmi ularning ötmüşte «helkni kandak ezgen» likini teşkil kilgan. Meyli kançilik toluk ikrar kilip, başkilarni paş kilip «hizmet körsetkenler bolsun, hemmisi bisikturuldi.

[81] Sindirme Hareketinde Yöntem ve Siyaset

[82] Yukarıda komünistlerin sindirme hareketlerindeki hedef kitleyi yazdım. Şimdi siyaset ve yöntemlerini yazacağım.

[83] Bu yirmi yedi yıl içinde benim gördüğüm, kendi başımdan geçen temizlik hareketlerinde komünistlerin bu konudaki siyaseti kâğıt üzerinde başka, uygulamada başkaydı. Yani aldatmacanın ve sahtekârlığın ta kendisiydi.

[84] Komünistler yeni geldiklerinde yaptıkları propagandalarında “geçmiş so-ruşturmayaacağız” sözünü dillerinden düşürmüyorlardı. Fakat yaptıkları ilk harekette bu söz çığnendi. Bunun yerine “itiraf edenlere kolaylık”, “hançeri arkaya tutanlara ödül” sloganları ortaya çıktı. Bu, başkalarını ispiyonlayıp hizmet edenler ödüllendirilecek demkti. Ama harekette ezilen kişilerin suç dosyalarının çoğunluğunu onların geçmişte “halkı nasıl ezdikleri” oluşturuyordu. Bu insanlar, ne kadar suçunu itiraf etse de başkalarını ispiyonlayıp hizmet etse de ezilmekten kurtulamadı.

(85) بۇ يەردە بىر ۋەقەنى مىسال قىلىپ ئۆتەي: مەن بۇنى 1989 - يىلى «شىنجاڭ تارىخىي ماتېرىياللىرى» نىڭ 22 - ساندىكى «خوتەن ئىنقىلابىدىن ئەسلىمىلەر» دېگەن ماقالىمىنىڭ ئارگىئالدا «كۆكتات ۋەقەسى» دېگەن قىسمىدا تەپسىلىي يازغان ئىدىم. ئەمما، بېسىشتا بۇ قىسمىنى چىقىرىۋاتقان ۋە ماڭا «تەشكىل ماقالىڭىز ئىچىدىن بىر قىسمىنى «تارىخىي ماتېرىياللىرى» غا بېسىشنى ئۇيغۇن كۆرمىگەنلىكتىن قىسقارتىمىز. ئەمما، ئارگىئالنى ئارخىپتا ساقلايمىز. ئەگەر بۇنىڭغا قوشۇلمىسىڭىز ماقالىڭىزنى باسالمايمىز» (.....) ۋە خالىق ساقى ئارقىلىق) دەپ ئۇختۇردى. مەن قانداق قىلىپ بولسۇن شۇ ماقالىنىڭ ۋەتىنىمدە نەشىر قىلىنىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، «ئارگىئالنى ئارخىپتا مۇھاپىزە قىلىدىغان ئىش بولسا ماقۇل» دېدىم. (ۋاقىت چىقىرىپ بۇ ماقالىمىنىڭ ئارگىئالنى بىر ئوقۇپ چىقىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلىمەن. بۇ مۇئاينىمە خاندېكى كىتاپلىقىمدا مەۋجۇد چۈنكى بۇ ماقالەم بېسىلغاندىن كېيىن، خەلقىمىز ئىچىدە زۇر تەسىر پەيدا قىلدى. بۇھەقتە ۋەتەندىن تەقدىرلەپ 20 پارچىدەك خەت كەلدى. بۇ خەتلەرنىمۇ بىر كۆرەپ قويۇڭلار).

(86) ھادىسە شۇ: يەركەننىڭ ۋالىيسى پاسارىگ قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، ناھايىتى ئاكتىپ بولۇپ، پۈتۈن قىلمىشىنى تاپشۇرغان ۋە قول ئاستىدىكى 20 دەك كىشىنىمۇ «پاش» قىلغانىكەن. ھەتتا، ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمنىڭ خەۋرى بولمىغان شۇ چوڭ بىر ۋەقەنى پاش قىلغان. مۇھەممەد ئىمىن بوغرا ۋە ئەيسا ئەفەندىلەر ئۆز ئادەملىرى بىلەن ھىندىستانغا قاراپ

[85] Bu yerde bir vekeni misal kilip ötey: Men buni 1989- yili «Şıncang Tarihiy Matiriyalliri» ning 22- sanidiki «Hoten İnkılabidin Eslimiler» digen makalemning arginalida «kökat vekesi» digen kismida tepsili yazgan idim. Emma bisišta bu kismini çikirivatkan ve manga «teşkil makalingiz içidin bir kismini «tarihiy matiriyalliriga» ga bisişni uygun körmigenликтin kiskartimiz. Emma arginalni arhipta saklaymiz. Eger buningga kuşulmisingiz makalingizni basalmaymız» (..... ve halik saki arkilik) dep uhturdi. Men kandak kilip bolsun şu makalining vetinimde neşir kilinişini kolga kelturuş üçün «arginalni arhipta muhapize kilidigan iş bolsa makul» didim (vakit çikirip bu makalemning arginalini bir ukup çikişinglarni tevsie kilimen. Bu muayine hanidiki kitaplikimda mevcut çünki bu makalem bisilgandin kiyin helkimiz içide zur tesir peyda kildi. Bu hekte vetendin tekdirlep 20 parçidek het keldi. Bu hetlernimu bir körep kuyunglar).

[86] Hadise şu: Yerkennig valiyisi Pasar Beg kolga ilingandin kiyin nahayiti aktip bolup pütün kilmişimni tapşurgan ve kol astidiki 20 dek kişinimu «paş» kilganiken. Hetta özidin başka hiçkimning heviri bolmigan şu çong bir vekeni paş kilgan. Muhammed Emin Buğra ve Eysa Efendimler öz

[85] Burada örnek bir olayı anlatayım: Ben bunu 1989 yılı *Xinjiang Tarihi Materyaller* dergisinin 17. sayısında- ki “Hoten İnkılabı’nda Hatıralar” isimli makalemin orijinalinde “Yeşil At Vaka- sı” denen kısımda ayrıntılı yazmıştım. Fakat bu kısım baskıdan çıkarıldı ve bana makalenizin içinden bir kısmını *Tarihî Materyaller* dergisinde basmayı uygun görmediğimiz için kısaltacağız. Orijinali arşivde saklanacak, eğer bunu kabul etmezseniz makalenizi basma- yacağız diye haber ulaştırdılar. Ben nasıl olursa olsun, o makalemin vata- nımda basılmasını temin etmek için “Orijinali arşivde muhafaza edilecekse olur.” dedim. Vakıt bulup bu makalenin orijinalini okumanızı tavsiye ederim. Bu makale muayenehanedeki kitaplıkta mevcuttur. Makalem basıldıktan sonra halkımız üzerinde büyük etki yaptı. Bu hususta vatandan yirmiden fazla te- şekkür mektubu geldi. Bu mektupları da okuyun.

[86] Olay şu: Yarkent Valisi Pasar Bey tutuk- landıktan sonra itiraf etme işine aktif bir şekilde katılıp yaptığı her şeyi orta- ya dökmüştü. Diğer tutuklulardan yir- mi kadar kişiyi de ihbar etmişti. Hatta kendisinden başka hiç kimsenin haberi olmayan şu çok önemli olayı da itiraf etmişti: Mehmet Emin Buğra ve İsa

ماڭغاندا، شېدۇلا چېگرا پونكىتىدىكى گومىنداڭنىڭ تېخى تەسلىم بولماي ئىككىلىنىپ، تۇرغان قىسىملىرى ئۇلارنى توساپ قويغان ۋە مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا بىلەن ئەيسا ئەفەندىنى قولغا ئېلىپ، قايتۇرۇپ سانجۇغا كەلگەندە تۇيۇقسىزدىن، «يەرگەندىن تاڭ سىلىڭدىن سىلەرنى قويۇۋېتىش ھەققىدە تىلگىرام كەلدى. دەرھال چېگرىدىن چىقىپ كېتىڭلار» دەپ ئۇلارنى قويۇۋەتكەن. مانا، بۇتېلگىرامنى پاسار بەگ، تاڭ سىلىڭنىڭ نامىدا مەن ئەۋەتكەن دەپ ئىقرار قىلغان. (شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۇ ئىككى رەھبىرىنىڭ ساق – سالامەت قۇرتۇلۇپ كېتىشى كوممۇنىستلار ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن چوڭ ۋەقە بولغان ئىدى). پاسار بەگ «ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك» قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، ھەممىنى ئىقرار قىلغان بولسىمۇ بۇلار ئىشقا يارىمىدى. ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى.⁵

خۇتەندە، بىرىنچى قېتىملىق تازىلاش ھەرىكىتى جەريانىدا بىر كۈندىلا 52 كىشىنى ئۇچۇق مەيدانغا باغلاپ، ئېلىپ چىقىپ بولاردىن 4نى ئاتتى، 2سىگە ئۆلۈم جازاسىنى بىرىپ كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىشقا ھۆكۈم قىلىندى. قالغانلىرىغا ئۆمۈر بويىدىن 10 يىلغا قەدەر قاماق جازاسى بېرىلدى. بۇلارنى ئىقرار قىلماي، خىزمەت كۆرسەتمەي چىڭ تۇرىۋالغانلار دېشىكە بولامتى؟ ياق ئۇنداق ئەمەستى. چۈنكى، بۇلاردىن ۋالى ئۆربەگ، كىچىگىدىن تارتىپ خىتايلار ئىچىدە چوڭ بولغان ئۆزىگە

5 تاغام، تۇردى مەھمەت ئاخۇن ئاكام 1950 – يىلى ھىندىستان چېگرىسىدىن ئۆتەلمەي قايتىپ كەلگەندە قولغا ئېلىنىپ، يەرگەن تۈرمىسىدا بىر مەزگىل ياتقاندا تەسادىپ پاسارىگ بىلەن بىر كامېردا بىر كېچە قالغانىكەن. پاسارىگ، ئۆز ئاغزى بىلەن بۇ ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپ، ھەممىنى راستىنى سۆزلەپ بەرسەممۇ يەنە، جازالىنىدىغان ئوخشاشمەن دەپ، زارلانغان. تۇردى مەھمەت ئاخۇن ئاكام، بۇنى تاغام ئابدۇلھېمىت ھاجىمغا 1956 – يىلى خوتەن تۈرمىسىدا بىرگە ياتقاندا ئېيتىپ بەرگەنىكەن. ماڭا بۇلارنى، ئابدۇلھېمىت ھاجىم ئاكام 1970 – يىلى سۆزلەپ بەرگەن.

adamliri bilen Hindistan ga karap mangganda, Şidulla çigra ponkitidiki gomindangning tihi teslim bolmay ikiliniş turgan kisimliri ularni tosap koygan ve muhemmed Emin Buğra bilen Eysa Efendimni kolga ilip kayturup Sancuga kелgende tuyuksizdin, «yerkendin Tang Silingidin silerni kuyuvitiş hekkide tiligram keldi. Derhal çigirdin çikip kitinglar» dep ularni kuyuvetken. Mana bu tiligrammini Pasar Beg, Tang Silingning namida men evetken dep ikrar kilgan. (Şerki Türkistanning bu ikki rehbirining sak salamet kurtulup kitişi kommunistlar üçün kütülmigen çong veke bolgan idi). Pasar Beg «ikrar kilganlarga kengçilik» kilidiganlikiga işinip hemmini ikrar kilgan bolsimu bular işka yarimidi. Ölüm cazası birildi.⁵ Hotende, birinci kitimlik tazilaş herikiti ceryanida bir kündila 52 kişini uçuk meydanga baglap, ilip çikip bolardin 4 ni atti, 2 sige ölüm cazasını bir yıl kiçiktürüp icra kilişka höküm kilindi. Kalganliriga ömür boyiyidin 10 yılga keder kamak

⁵ Tagam, Turdi Muhammet Ahun akam 1950. yili Hindistan çigrisidin ötelmey kaytip kелgende kolga ilinip Yerken turmisida bir mezgil yatkanda tesadip Pasar Beg bilen bir kamirda bir kiçe kalganiken. Pasar Beg, öz agzi bilen bu vekeni sözlep birip hemmini rastini sözlep bersemmu yene, cazalinidigan oşşaymen dep zarlangan. Turdi Muhammet akam, buni tagam Abdulhemit Hacinga 1956. yili Hoten turmisida birge yatkanda itip bergeniken. Manga bularni, Abdulhemit Hacim akam 1970. yili sözlep bergen.

Yusuf Alptekin adamlarıyla birlikte Hindistan'a doğru yola çıktığında Şadulla sınır karakolundaki Milliyetçi Çin'in daha teslim olmadan iki arada kalan kısımları onları durdurmuş. Mehmet Emin Buğra ile İsa Yusuf Alptekin'i tutuklayıp Sancu'ya geri getirdiklerinde Yarkent'ten gizlice "General Tang" dan serbest bırakılmaları yönünde telgraf gelmiş ve "Derhâl sınırdan çıkıp gidin" diye onları serbest bırakmışlardı. Pasar Bey bu telgrafı "General Tang adına ben göndermişim." diye itiraf etmişti. Doğu Türkistan'ın bu iki önderinin sağ salım kurtulması komünistler için beklenmedik büyük bir olay olmuştu. Pasar Bey "itiraf edenlere kolaylık" sağlayacaklarına inanıp her şeyi itiraf etmiş olsa da bu, bir işe yaramadı. Ölüm cezasına çarptırıldı.⁵ Hoten'de ilk temizlik hareketi sırasında sadece bir günde elli iki kişi halka açık bir meydanda elleri bağlı olarak ortaya çıkarılıp içlerinden dört kişi orada kurşuna dizildi. İki kişi ise bir yıl sonra infaz edilmek üzere ida-

⁵ Dayım Turdi Muhammed Ahun abi 1950'de Hindistan sınırından geçemeyip geri gelmişti. Tutuklanıp Yarkent Hapishanesinde yatarken tesadüfen Pasar Bey'le aynı hücrede bir gece kalmış. Pasar Bey kendi ağzından bu olayı anlatıp her şeyin doğrusunu söyleyecek olsam bile yine de cezalandırılacak gibi duruyorum diye dert yanmış. Turdi Muhammed abi bunu dayım Abdülhamid Hacı'ya 1956'da Hoten Hapishanesinde beraber yatarken anlatmış. Bana bunları Abdülhamid Hacı abi 1970'de anlatmıştı.

ختايچە «خادۇڭباڭ» دېگەن ئىسىم قويۇلغان، سېپى ئۆزىدىن بىر ختايچە رەس داڭلىق بىرمىلى خائىن ئىدى. ئۆز مەنپىيىتى ۋە مەنسىۋى ئۈچۈن، ئېپلاس نىيىتىدىن ۋازكەچمەيدىغان ۋىجدانسىز بىرى ئىدى. بۇنداق بىرسىنى، «ئۆز مەيداندا ياكى مەسلىگىدە چىڭ تۇرۇپلىشى» مۇمكىنمۇ؟ ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ قىلىش ئۈچۈن، باشقىلارنى ھەق ۋەيا ناھەق بوھتان چاپلاپ، «خىزمەت كۆرسىتىپ، نەزىنى ئارقىغا قارىتىپ» ئورمايدۇ دېگىلى بولامدۇ؟ يەنە بىرسى مۇئاۋىن ۋالى لىۋىنچە، بۇ ئەسلىدە گومىنداڭنىڭ ھەربىي سېستىمىدىكى مەخپىي ئاخباراتنىڭ ئادىمى ئىكەن. كوممۇنىستلارغا جان دىلى بىلەن ئىشىنىپ، خىزمەت كۆرسىتىپ، «جەنۇبىي شىنجاڭ» دىكى ئاگىتىللىرىنىڭ تىزىمىنى تاپشۇرغان بولسىمۇ ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى.

(87) بۇ ھادىسىدىن 15 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغلى «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» ئۆگىنىشىدە، «دادام ئۆلۈم جازاسى بېرىلىشى، ماۋجوشىنىڭ ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك ۋە خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنى مۇكاپاتلاش دېگەن يوليۇرۇقىغا ئۇيغۇن بولغانمىدى؟» دېگەن مەزمۇندا چوڭ خەتلىك تام گېزىتى يېزىپ، دادىسىنىڭ ئۆز مەسلىسىنى تاپشۇرۇپلا قالماي گومىنداڭ جاسۇسلىرىنىڭ ئىسمىلىكىنى بېرىپ، چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەنلىك مەسلىسىنى ئاشكارىلىدى.

cazasi birildi. Bularni İkrar kilmay, hizmet körsetmey çing turivalganlar diyişke bulamti? Yak undak emesti, çünki bular din valiy Nurbeg kiğığidin tartip Hitaylar içide çong bolgan özige Hitayçe «hadungbang» digen isim koyivalgan sipi özidin bir Hitayperes danglik bir milli hain idi. Öz menpiiti ve mensivi üçün iplas niyitidin vaz keçmeydigan vıcdansız biri idi. Bundak birisini, «öz meydanida yaki mesligide çing turivilışı» mumkinmu? Özini kutkuzup kiliş üçün başkılarni hek ve ya nahak bohtan çaplap «hizmet körsetip, neyzini arkiga karitip» urmaydu digili bolamdu? Yene birisi muavin vali Liu Fince bu eslide gomindangning herbiy sistimidiki mehpi ahbaratning adimi iken. Kommunistlarga can dili bilen işinip, hizmet körsetip, «Cenubiy Şıncang» diki aginitlirining tizimini tapşurgan bolsimu ölüm cazasi birildi.

[87] Bu hadisidin 15 yıl ötkendin kiyin uning ogli «siyasetni emelileşturuş» öğinişide, «dadam ölüm cazasi birilişi, Mavcuşining ikrar kilganlarga kengçilik ve hizmet körsetkenlerni mukapatlaş digen yolyurukiga uygun bolganmidi?» digen mezmunda çong hetlik tam giziti yizip dadisining öz mesilisini tapşuruqla kalmay gomindang casuslirining isimlikini birip çong hizmet körsetkenlik mesilisini aşkarlıdi.

ma mahkûm edildi. Kalanlar on yıldan müebbete kadar çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. Bunlar itiraf etmeyip direnenler miydi? Hayır, öyle değildi. Çünki bunların içinde Vali Nuri Bey gibi küçüklüğünden beri Çinliler arasında büyümüş kendisine Çince “Ho Dung Bang” ismi konan kökten Çinperest meşhur bir vatan haini de vardı. Menfaati ve makamı için her şeyi yapabilecek vıcdansız biriydi. Böyle birinin kendi inanç ve düşüncelerinde direnmesi mümkün mü? Kendisini kurtarmak için başkalarına haklı haksız çamur atıp sırtından bıçaklamadı denemez. Bir diğeri Çinli vali yardımcısı, bu adam aslında Milliyetçi Çin’in askerî teşkilatında gizli servis çalışıyormış. Komünistlere canı-gönülden inanıp hizmet ederek “Güney Xinjiang”²⁵ daki ajanların listesini teslim etmiş olsa da ölüm cezasına çarptırıldı.

[87] Bu olaydan 15 yıl geçtikten sonra onun oğlu, “Siyaseti Eyleme Dönüştürme” eğitiminde babama ölüm cezası verilmesi, Başkan Mao’nun ‘itiraf edenlere kolaylık ve hizmet edenlere ödül’ emrine uygun mu?” diye büyük harflerle yazan duvar gazetesi çıkarttı. Ayrıca babasının öz eleştirisini vermekle kalmayıp Milliyetçi Çin hükümetinin casuslarının isimlerini vererek büyük bir hizmet yaptığını söyledi. Bu sayede konuyu gündeme getirdi.

(88) ئىزدەپ كەلسەك، بۇنداق مىساللار ناھايىتى كۆپ. يەنى، پۈتۈن سىياسى ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەردە كوممۇنىستلار بۇخىل ساختا ۋە ئىككى يۈزلۈك سىياسىنى ئىجرا قىلىپ كەلدى. «ئۆتمۈشنى سۈرۈشتە قىلمايمىز» دېگەنمۇ يۇقىرىدىكىلەرگە ئوخشاش ئالدامچىلىق پەردىسى بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئۆتمۈشنى تازا سۈرۈشتە قىلىندى ۋە ھەرقانداق بىر ئىشتا ئۆتمۈش تارىخى، ئائىلە كېلىپ چىقىش يەنى سىنىپى تەركىبىنى ئىنقىلاشنى ئاساسى ئورۇنغا قويدى. سىنىپى تەركىبى ۋە ئىجتىمائىي (ئائىلە) كېلىپ چىقىشى دېگەن سۆز، كوممۇنىزىمنىڭ ئاساسى پىرىنسىپى بولغان «سىنىپى كۈرەش» نەزىرىيىسىنىڭ مەھسۇلى ۋە خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ پۈتۈن ھەرىكەتلىرىنىڭ يادروسى.

(89) بۇ نەزەرىيىگە ئاساسەن؛ بىر كىشىنىڭ بوۋىسى — ئاتا ئانىسى قانداق ئادەم بولسا ئۇنىڭ ئەۋلاتلىرىمۇ خۇددى ئۇلارغا ئوخشاش ئادەم بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ماڭغان يولىدا ماڭىدۇ. يەنى، ئۆتمۈش جەمئەتتىكى يۇقىرى قاتلامغا مەنسۇپ كىشى، يەر ئىگىسى، نوپۇسلۇق ۋە باي بولۇش، بۇلارنىڭ ھەممىسى جىنايەت بولۇپ، بۇنداق كىشىلەرنىڭ ھەممىسى «دۈشمەن سىنىپى» غا مەنسۇپتۇر. شۇنداقلا بۇلارنىڭ ئەۋلاتلىرىمۇ (ھازىرقى مەيدانى ۋە كۆز قارىشىدىن قەتئىي نەزەر) سىنىپى كۈرەشنىڭ ئوبىيكتلىرى ھېساپلىنىدۇ. بۇ 27 يىل ئىچىدىكى پۈتۈن سىياسى، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي مائارىپ — پەن تەخنىكا سىياسەتلىرىدا بۇ پىرىنسىپ ئاساس قىلىندى. بۇ سىياسەتنى چىڭ تۇتمىغان رەھبەرلەر «سىنىپى كۆز قارىشى ياخشى» بولمىغانلىقى سەۋەبىدىن خاتالاشتى. بەزىلىرى «ئايىنىپ، سۈپىتى

[88] İzdep kelsek, bundak misallar nahayiti köp. Yeni, pütün siyasi ve ictimaiy heriketlerde kommunistlar bu hil sahta ve ikki yüzlük siyasitini icra kilip keldi. «Ötmüşni sürüşte kilmaymız» diginimu yukiridikilerge ohşaş aldamçilik perdisi bolup kişilarning ötmüşü taza sürüşte kilindi ve her kandak bir işta ötmüş tarihi, aile kilip çikiş yeni sinipi terkitabini iniklaşni asasi orunga koydi. Sinipi terkitibi ve ictimaiy (aile) kilip çikiş digen söz, kommunizimning asasi pirinsipi bolgan «sinipi küreş» neziriyisining mehsuli ve Hitay kommunistlirining pütün heriketlirining yadrosi.

[89] Bu neziriyige asasen; Bir kişining bovisi, ata anisi kandak adem bolsa uning evletlirimu huddi ularga ohşaş adem bulidu, ularning mangan yolida mangidu. Yeni, ötmüş cemiattiki yukiri katlamga mensup kişi, yer igisi, nopusluk ve bay boluş, bularning hemmisi cinayet bolup bundak kişilarning hemmisi «düşmen sinipi» ga mensuptur. Şundakla bularning evlatlirimu (hazirki meydani ve köz karaştin ketiy nezer) sinipi küreşning obiktirliri hisaplinidu. Bu 27 yıl içidiki pütün siyasi, ictimaiy ve medeniy maarip, pen tehnika siyasatirlirida bu pirinsip esas kilindi. Bu siyasetni çing tutmigan rehberler «sinipi köz karişi yahşi» bolmiganlikli sevebidin hatalaştı. Beziliri «ayinip süpiti özgergen unsur»

[88] Araştınlırsa benzer olaylar epey çoktur. Yine bütün siyasi ve toplumsal hareketlerde komünistler bu çeşit sahte ve ikiyüzlü siyaset politikalarını hep yürüttüler. “Geçmiş soruşturmayaçağız” sözleri de yukarıdakiler gibi aldatma perdesi oldu. İnsanların geçmişi çok sıkı bir şekilde soruşturuldu. Her olayda geçmiş tarih, ailesinin yaptıkları yani sınıfsal pozisyonu esas alındı. Sınıfsal pozisyon ve toplumsal (aile) tarih denen söz, komünizmin temel prensibi olan “sınıf mücadelesi” teorisinin ürünü ve Çin komünistlerinin bütün hareketlerinin özüydü.

[89] Bu teoriye göre kişinin ecdadı nasıl kişiler ise onun evlatları da onlar gibi olur. Onların yürüdüğü yolda yürür. Yani geçmiş toplumlardaki üst tabakaya mensup, toprak sahibi nüfuzlu ve zengin olmak suçtur. Bunların hepsi “düşman sınıfına” mensuptur. Bunların çocukları da (şimdiki medeni bakışın tam zıddı) sınıf mücadelesinin hedefleri olarak görülüyorlardı. Bu yirmi yedi yıl içinde bütün siyasal, toplumsal eğitim, fen ve teknik politikalarında bu prensip esas alındı. Bu siyaseti katı uygulayan yöneticiler “sınıfsal duruşu olmadı için yanlışla saptı” diye, bazen de “kendiliğinden niteliği değişen unsur” denilerek suçlandı. Hatta bir kısmı sınıfsal düşman safına katıldı. Bu siyase-

ئۆزگەرگەن ئۇنسۇر» دېگەن قالىقىنى كېيىدى. ھەتتا بەزىلىرى سىنىپى دۈشمەنلەر قاتارىغا قوشۇۋېتىلدى. بۇ سىياسەتنى تازا چىڭ تۇتقانلار، يەنى، خەلقىمىز «ئائىسىنىڭ ئەمچىكىنى كېسىدىغان، تەلىپىنى ئېلىپ كەل دېسە، بېشىنى كېسىپ كېلىدىغانلار» دەپ ئاتىغان يالاقچىلار، «سىنىپى مەيدانى مۇستەھكەم، پارتىيەگە سادىق يولداشلار» بولدى. پارتىيە مەركىزى كومىتەت تەرەپىدىن ھەرقېتىمقى ھەرىكەت باشلاش يوليۇرۇقىدا، سىنىپى كۈرەشنى «تازاچىڭ تۇتۇش» ئالاھىدە تەككىلەنگەن ۋە ماۋ زەيدوڭنىڭ شۇ نەزەرىيىسىنى «ھەرگىز ئەستىن چىقارماسلىق» نى ئوختۇرغان؛

(90) 1- ساقچاننىڭ يېڭى تۇغۇلغان كۆزى ئېچىلمىغان (قارىغۇ) ۋە تېخى

ئۆستىگە تۈك چىقمىغان بالىسى 7 كۈنلۈك بولغاندا تام تىشىدۇ.

(91) 2- سىمۇرغىنىڭ تېخى قاننى چىقمىغان چۈچىسى ئەژدەھا بىلەن

ئېلىشىدۇ.

(92) كومۇنىستلارنىڭ سىنىپى كۈرەش نەزىرىيەسى، دۆلەتنىڭ كادىرلار

سىياسىتىنىڭ مۇھىم قىسمى ۋە ياش زىيالىلارنى تەربىيەلەش —

ئۆستۈرۈشنىڭ ئۆلچىمى ئىدى. مەسىلەن؛ يۇقىرىقىدەك كېلىپ

چىقىشىدە مەسىلىسى بارھۆكەمەت ئىچى — خىزمەتچىلىرى

ئەگەر، بېسىقتۇرۇش شەرتى يەنى، قولغا ئېلىش ياكى خىزمەتتىن

ھەيدەپ چىقىرىش شەرتى تۇشمىسا، ئىدارەسىدە نازارەت ئاستىدا

ئىشلىتىپ، مەسئۇل ئورۇنغا ئۆستۈرۈلمىگەن كەسپى ئورۇنلاردا

digen kalpakni keydi. Hetta beziliri sinpi düşmenler katariga koşuvitildi. Bu siyasetni taza çing tutkanlar, yeni, helkmiz «anisining emçikini kisidigan, telpikini ilip kel dise bişini kisip kilidiganlar» dep atigan yalakçılar, «sinipi meydanı mustehkem, partiyege sadık yoldaşlar» boldi. Partiye merkizi komitit terepidin her kitimki heriket başlaş yolyurukida, sinipi küreşni «taza çing tutuş» alahide tekdirlengen ve Mavzeydongning şu nezeriyisini «hergiz estin çıkarmaslik» ni ohturgan;

[90] 1- saçkanning yingi tugulgan közi içilmigan (karigu) ve tihi üstige tük çıkmigan balisi 7 künlik bolganda tam tişidu.

[91] 2- simurg ning tihi kaniti çıkmigan çucisi ejderha bilen ilişidu.

[92] Kommunistlarning sinpi küreş nezeriyisi, döletning kadirlar siyasetining muhim kısmi ve yaş ziyalılarni terbiyeleş, östürüş ning ölçimi idi. Mesilen; Yukirikidek kilip çıkışide mesilisi bar hökümet işçi, hizmetçiliri eger, bisikturuş şerti yeni, kolga iliş yaki hizmettin heydep çıkiriş şerti toşmisa idariside nazaret astida işlitip mesul orunga östürülmigen. Kespi urunlarda bolsa (mendek dohtur bolsa) tihnik

ti tavizsiz uygulayanlar, yani halkımızın “anasını bile satar”, “şapkası istense kellesini getirir” diye adlandırdığı yalakalar “sınıfsal duruşu sağlam”, “partiye sadık yoldaşlar” oldu. Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından bütün hareketlerin başlangıcında yayınlanan talimatlarda “sınıf mücadelesini tavizsiz yürütme”ye ayrı bir önem verilirdi. Ve Mao'nun şu teorisini hiç akıldan çıkarmadan öğütlenirdi:

[90] Farenin yeni doğmuş, daha gözü açılmamış (kör) ve daha tüyü bitmemiş yavrusu yedi günlük olduğunda duvar deler.

[91] Simurg'un²⁶ daha kanadı çıkmamış civci, ejderhayla dövüşür.

[92] Komünistlerin sınıf mücadelesi teorisi devletin memur politikasının en önemli kısmıydı. Gece eğitimlerinin temel ölçüsüydü. Örneğin yukarıdaki gibi aile geçmişinde meselesi olan memurlar eğer sindirme şartını yani tutuklanma yahut işten kovulma koşullarını taşııyorsa çalıştığı yerde gözetimde tutuluyor, yönetici pozisyonuna terfi ettirilmiyordu. Meslek sahibi olanlar (benim gibi doktor olanlar) mesleki ola-

بولسا(مەندەك دوختۇر بولسا) تېخنىك جەھەتتە ئۆستۈرۈلمەيتتى. بۇلار جەمئىيەتتىكى ياشلاردىن بولسا، ئالى مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنمىغان، ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىكى ئىجتىمائى تەشكىلاتلىرىگە ئېلىنمىغان. ئوقۇغۇچىلار (قايتا تەربىيە ئېلىش) ئۈچۈن، يىزىلارغا ئەۋەتىلگەندە ئۇنداقلار ئەڭ يېراق جايلاردا ئەڭ مۇشەققەتلىك ئىشتا ئىشلىتىلگەن.

(93) بۇھەقتە باشقا مىسال كۆرسىتىشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى، مەن ۋە ئائىلەم بۇنىڭ جانلىق مىسالى. مەن 21 يىل ئوتتۇرا دەرىجىلىك تىببى خادىم (دوختۇر) ئۇنۋانى بىلەن خىزمەتتە بولدۇم. ئايلىقم 48 كۈي (6 كىشىلىك بىر ئائىلە) ئىدى. مەن بىلەن بىرگە ئوقۇپ، بىللە خىزمەتكە كىرگەنلەر بولۇم باشلىقى ھەتتا ئىدارە باشلىقى بولدى. مۇناشلىرى ئاشتى. ئىشقا كەلگەندە، مېنى ئالدىنقى قاتاردا قۇيدۇ. خوتەننىڭ شۇ چاغدىلىرىدىكى شارائىتتا ۋىلايەت بويىنچە ئىنگىلىزچە بىلىدىغان مەندىن باشقىسى يوق. 3 خىل چەتئەل تىلى بىلىمەن. خەنزۇچە تىببى تەرجىمىدە ياخشى بولغانلىقتىن چوڭ ئىلمى يېغىنلىرىدە تىببى ماتىرىياللارنى تەرجىمە قىلىشتا مەن ئالدىنقى قاتاردا. لېكىن، بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن، يۇقىرىغا ئەۋەتىلىدىغانلار ئارىسىدا مەن بولمايمەن. مۇناشنى ئۆستۈرۈش ئۇنۋان بېرىش يېغىنلىرىغا مېنى قاتناشتۇرمايدۇ. سەۋەب: ئىمىننىڭ يېقىن تۇققىنى، دادىسى ئىمىننىڭ تەرەپتارلىرىنىڭ خوتەندىكى يەرئاستى پائالىيەتلىرىنىڭ ئارقىسىدىكى ئادەم، كېلىپ چىقىشى ئەكسىلىتىنچىلاپچى ئائىلە، چەتئەلدە ئوقۇپ كەلگەن، ئوقۇغان مەكتىبى جاسۇسلۇق مەكتەپ بولۇشى مۇمكىن. تارىخى ئېنىق ئەمەس، زامانغا نارازى خەتەرلىك ئۆنسۈر. ئىقتىسادى

cehette östürülmeytti. Bular cemiyettiki yaşlardın bolsa aliy mekteplerge kobul kilinmigan, Okuguçılar içidiki ictimaiy teşkilatlırige ilinmigan. Okuguçılar «kayta terbiye iliş» üçün yizilarga evetilgende undaklar eng yirak caylarda eng muşekketlik işta işlitilgen.

[93] Bu hekte başka misal körsitişning haciti yok. Çünkü men ve ailem buning canlık misali. Men 21 yıl ottura dericilik tibbi hadem (dohtur) unvani bilen hizmette boldum. Aylık 48 koy (6 kişilik bir aile) idi. Men bilen birge okup birge hizmetke kirgenler bolum başlıki hetta idare başlıki boldi. Muaslıri aştı. İşka kelgende, mini aldinki katarda koyudu. Hotenning şu çağlıridiki şaraitta vilayet boyıçe ingilizçe bilidigan mendin başkisi yok. 3 hil çet el tili bilimen. Henzuçe tibbi tercimide yahşi bolganlıktın çong ilmiy yiginlırida tibbiy matiriyallarnı tercime kilişta men aldinki katarda. Likin bilim aşurus üçün yukiriga evetilidiganlar arisida men bolmaymen. Muasni östürüş unvan birış yiginlıriga mini katnaşturmaydu. Seveb: Eminning yikin tukkini, dadisi Emin tereptarlırining Hotendiki yer asti paaliyetlırining arkisidiki adem, kilip çıkışı eksil inkilapçı aile, çetelde okup kelgen, okugan mektibi casusluk mekteb boluşı mumkin. Tarihi inik emes, zamanga narazi heterlik unsur. İktisadiy

rak yükseltilmiyordu. Bu kişiler gençse üniversiteye alınmıyordu. Öğrenci teşkilatlarına da alınmıyorlardı. Öğrenciler “yeniden terbiye” için köylere gönderildiklerinde bunlar en uzak yerlerde ve en zor görevlerde kullanılıyordu.

[93] Bu konuda başka örnek vermeye gerek yok. Çünkü ben ve ailem bunun canlı örnekleriyiz. Ben yirmi bir yıl orta derece tıbbi memur (doktor) ünvanıyla çalıştım. Maaşım 48 Yuan idi. Benimle aynı eğitimi alıp birlikte çalışmaya başlayanlar bölüm yöneticisi hatta daire başkanı oldu, maaşları yükseldi. İşlerine gelince beni ön safa koydular. O dönemde Hoten’de il çapında İngilizce bilen benden başka kimse yoktu. Üç yabancı dil biliyordum. Çince tıbbi tercümem çok iyi olduğu için büyük bilimsel toplantılar için yapılacak tercüme işlerinde ben ön saftaydım. Fakat bilimsel ilerleme için eğitime gönderilenlerin içinde yoktum. Maaş artış ve terfi toplantılarına beni çağırıyorlardı. Sebep: Emin’in yakın akrabası, babası Emin taraftarlarının Hoten’deki yeraltı faaliyetlerinin arkasındaki adam, geçmişte devrim karşıtı bir aile, yurtdışında tahsil görmüş, okuduğu okul casusluk okulu olabilir, tarihi net değil, gelişmelerden şikâyetçi, tehlikeli unsur... Ekonomik zorluk çekenlere üç

جەھەتتە قىيىنچىلىقى بولغانلارغا ھەر 3 ئايدا بىر ياردەم باھالاشتا، مىنىڭ يۇقىرقى «مەسىلە» دەپتىرىمنى تەكرار ۋاراقلاپ، بىر رۇھى زەرەپە بېرىش ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. بولاردىن باشقا 5 يىل خوتەن تىببى مەكتەپتە مۇئەللىملىك ۋەزىپىسىگە چىقارغان بۇلىسمۇ، قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇئەللىملىك سەھىيە نازارىتىدە 6 ئاي ئىشلەپ «ئۇيغۇر مىللى تىبابەتلىك نەزەرىيە ئاساسلىرى» دېگەن كىتابنى تەھرىرلەپ چىقتىم. خوتەن ۋىلايەتلىك سەھىيە ئىدارىسىدىن، «سىياسى شەرتى ئۇيغۇن بولمىغانلىقتىن كىتابقا ئىسمى يىزىلمىسۇن» دەپ، ئۇختۇرۇلغانلىقتىن بۇ كىتابتا ئىسمىم يىزىلمىدى. 27 يىل ئوتتۇرا دەرىجىلىك دوختۇر ئۇنۋانىدا قالدىم. تۈركىيەدىكى ئەھۋالغا سېلىشتۇرغاندا، بۇيەردە بولغان بۇلىسام ئاللىقاچان پروفېسسور ئۇنۋانى ئالدىكەنمەن.

(94) دېمەك، خىتاي كوممۇنىستلارنىڭ «سىنىپى تەركىب» ۋە «سىنىپى كۈرەش» سىياسىتى بىر «توقى لەنەت» ئىدى. بۇنىڭغا نىسسىپ بولغانلار ھەر قانداق ئىنسانى ھوقۇقتىن مەھرۇم بولۇشقا مەھكۇم ئىدىلار. بۇنىڭ يۇقىرىقىلاردىن باشقا مىسالى؛ 1958 دىن 1969 — يىلىغا قەدەر شەرقى تۈركىستاننىڭ تارىم ۋادىسى ۋە چەرچەن قۇملۇقلىرىدا قۇرۇلغان ئاتالمىش (دېھقانچىلىق مەيدان) لارغا 500 يۈز مىڭدەك ياشلارنى خىتاينىڭ شاڭخەي، تەنجىن ۋە ئوخەن قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردىن ئېلىپ كېلىپ، «قايتا تەربىيەلەش»، «كەمبەغەل دېھقانلاردىن ئۆگىنىپ، سىنىپى كۆز قارىشىنى ئۆزگەرتىش» دېگەن چىرايلىق ناملار بىلەن شەكلى ئۆزگەرگەن جازا لاگېرلىرىدە ناھايىتى

cehette kiyinçiliki bolganlarga her 3 ayda bir yardım bahalaşta, mining yukiriki «mesile» deptirimni tekrar varaklap bir rohiy zerbe biriş adetke aylinip kalgan. Bulardin başka 5 yıl Hoten tibbi mektepte muellimlik vezipisige çıkargan bolsimu, koşumçe muaşimni tesdiklimidi. Sehiye nazaritide 6 ay işlep «Uygur Milliy Tibabetning Nezeriye Asasliri» Digen kitapni tehrirlep çıktim. Hoten Vilayetlik Sehiye Idarisidin., «siyasi şerti uygun bolmiganlikten kitabka ismi yizilmisun»dep uhturulanlikten bu kitabta ismim yizilmidi. 27 yıl ottura dercilik dohtur unvanida kaldim. Türkiyediki ehvalga silişturganda, bu yerde bolgan bolsam allikağan profisur unvani alidikenmen.

[94] Dimek Hitay kommunistlarning «sinpi terkıp» ve «sinpi küreş» siyasiti bir «toki lenet» idi. Buningga nissip bolganlar her kandak insani hokuktin mehrum bolışka mehküm idilar. Şerki Türkistanning tarım vadisi ve Çerçen kumluklirida kurulgan atalmış «dihkañçilik meydan» liriga 500 yüz mingdek yaşlarni Hitayning Şanghey, Tencin ve Wohen katarlık çong şehirledin ilip kilip, «kayta terbiyeleş» «kembegel dihkannlardin üginip sinpi köz karaşini özgertiş» digen çiraylık namlar bilen şekli özgergen caza lagiriride nahayiti igir cismani emgekte işletti. Bu yaşlar toluk ottura mektep ve

ayda bir yardım yapılırken benim yukarıdaki «mesele» defterim tekrar karıştırılarak yapılan psikolojik eziyet sıradan bir iş olmuştı. Bunlardan başka beş yıl Hoten Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmış olsam da ek maaşım onaylanmadı. Sağlık Bakanlığında altı ay çalışıp *Uygur Millî Tıbbı'nın Teorik Esasları* adlı kitabı tercüme ettim. Hoten İl Sağlık Müdürlüğü'nden «siyasi şartı uygun olmadığı için kitaba ismi yazılmasın» diye talimat geldiği için kitaba adım yazılmadı. Yirmi yedi yıl orta dereceli doktor ünvanında kaldım. Türkiye'deki şartlarla karşılaştırıldığında burada muhtemelen profesör olmuştum.

[94] Demek ki Çin komünistlerinin «sınıf düzeni» ve «sınıf mücadelesi» siyaseti bir «yapıştırmı çıkmaz lanet»ti. Buna maruz kalanlar her türlü insani haktan mahrum olmaya mahkûmdu. Bunun bir diğer örneği: 1958'den 1969 yılına kadar Doğu Türkistan'ın Tarım Havzası ve Çerçen kumluklarında sözde «çiftçilik meydan»larına 500.000 kadar genci Çin'in Şangay, Tianjin ve Wuhan gibi büyük şehirlerinden getirdiler. «Yeniden Terbiye Etme», «Fakir Çiftçilerden Öğrenip Sınıfsal Bakışını Değiştirme» diye süslü isimlerle şekli değişmiş ceza kamplarında, çok ağır işlerde çalıştır-

ئېغىر جىسمانى ئەمگەكتە ئىشلەتتى. بۇ ياشلار تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە يا ئالى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ، خىتاي ئىچىدىكى چوڭ سانائەت شەھەرلىرىدىكى بايلارنىڭ، يەر ئىگىلىرىنىڭ ۋە يا يۇقىرى دەرىجىلىك مەنەسەپتارلارنىڭ بالىلىرى ئاتا-ئانىلىرى «پۇر تارتات دېكئاتورلىقى» تەرىپىدىن زەربە بېرىلگەن يەنى، ئۆلتۈرۈلگەن ۋە يا قامالغان ياشلار ئىدى. بۇلار قىيىن شارائىتتا بوزيەر ئېچىشتەك ئەڭ ئېغىر جىسمانى ئەمگەكتە ھايۋان كەبى ئىشلىتىلدى. ئېغىر جىسمانى ۋە روھى ئازاپ ئاستىدا بۇلاردىن بىر قىسمى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى. بىر قىسمى قاچىمىز دەپ، پايانسىز تەكلى ماكان چۆللەردە ئۆلدى 1967 - يىلى بۇ ئەھۋال پۈتۈن خىتاي ئىچىدە ئومۇمىي نارازىلىققا سەۋەپ بولدى.

(95) ھەتتا، جۇئىنلەي (باش مېنىستىر) بۇنى ئىشنى تەنقىت قىلىپ، «كىشىلەر ئۆزىنىڭ كېلىپ چىقىشىنى يەنى، قانداق ئادەمنىڭ بالىسى بولۇشىنى ئۆزى بەلگىلىيەلمەيدۇ. ئەمما، قانداق يولدا مېڭىش ۋە كىمگە ئەگىشىپ مېڭىشنى ئۆزى بەلگىلىيەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ياشلارنى تەربىيەلەشتە ۋە مۇئارپ سىياسىتىدە ئۇلارنىڭ ئائىلە كېلىپ چىقىشىغا ئانچە ئېسىلۋالماستىن كېرەك. ئۇلارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئۆگەرتىشكە پۇرسەت بېرىش لازىم.» دېگەن. بۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشلەر بىر ئاز پەسەيگەن ۋە تۈزۈتۈلگەن بولسىمۇ كېيىنچە، بۇ سۆزلەر قىزىل مۇھاپىزەتچىلار تەرىپىدىن (بۇرژىئازىيە ۋەكىلىنىڭ سۆزى) دەپ تەنقىت قىلىندى.

ya ali mektepte okuvatkan okuguçiliri bolup Hitay içidiki çong sanaet şehirliridiki baylarning, yer iglirining ve ya yukiri dericilik menseptarlarning baliliri ata, analiri «puritariat diktaturluki» terepidin zerbe birilgen yeni, öltürülgen ve ya kamalğan yaşlar idi. Bular kiyyin şaraitta bozyer içiştek eng igir cismani emgekte hayvan kebi işlitildi. İgir cismani ve rohiy azap astida bulardın bir kısmi özini öltürüvaldi. Bir kısmi kaçımız dep payansız tekli makan çöllerde öldi 1967- yili bu ehval pütün Hitay içide umumiy narazilikka sevep boldi.

[95] Hetta Cuinley (baş ministir) buni işni tenkit kilip «kişiler özining kilip çıkışını yeni, kandak ademning balisi boluşını özi belgiliyelmeydu. Emma kandak yolda mingiş ve kimge egişip mingişni özi belgiliyeleydu. Şuning üçün yaşlarni terbiyeleşte ve maarip siyasitide ularning aile kilip çıkışiga ançe isilvalmaslik kirek. Ularning özini özi üzgertişke purset biriş lazım» digen. Buning bilen bu işler bir az peseygen ve tüzütılgen bolsimu kiyyınçe bu sözler Kızıl Muhapizetçılar Terepidin «burjiazıye vekilining sözi» dep tenkit kilindi.

dılar. Bu gençler lise veya üniversitede okuyan öğrenciler olup Çin'in iç kısımlarındaki büyük sanayi şehirlerindeki zenginlerin, toprak sahiplerinin veya üst tabakaya mensup ailelerin çocuklarıydı. “Anne babaları proletarya diktatörlüğü tarafından darbe vurulan yani öldürülen veya hapse atılan gençler” idi. Bu gençler, zor şartlarda tarım arazisi açmak gibi en ağır işlerde hayvan gibi kullanıldı. Ağır fiziki ve psikolojik işkence altında bunların bir kısmı intihar etti. Bir kısmı kaçmaya çalışırken geçit vermez Taklamakan Çölü'nde öldü. 1967 yılında bu durum bütün Çin içinde umumi şikâyetlere neden oldu.

[95] Hatta Zhou Enlai²⁷ (Başbakan) bu durumu eleştirip kişi ailesini, yani nasıl bir insanın evladı olacağını tayin edemez. Ama yürüyeceği yolu ve kimi örnek alacağını kendi belirleyebilir. Onun için gençleri eğitirken ve millî eğitim politikalarında “Onların hangi aileden geldiklerine çok fazla takılmamak lazım. Onların kendilerini değiştirmelerine fırsat tanımak lazım.” demişti. Ondan sonra bu işler biraz hafiflemiş ve düzelmiş olsa da daha sonra bu sözler Kızıl Muhafızlar tarafından “burjuva vekilin sözü” diye eleştirildi.

(96) مانا، يۇقىرىدىكىلار كوممۇنىستلارنىڭ بېسىقتۇرۇش ھەرىكەتلىرىدىكى سىياسىتى. بۈگۈن، ئەنقەرەدە بۇلارنى يېزىپ ئولتۇرۇپ، ئىختىيارسىز كۆز ئالدىغا ۋەتىنىمىدىكى ئۇ ھادىسەلەر بىر - بىرلەپ كەلگىلى تۇردى. ناھاق بۇھتالارغا، دەھشەتلىك زۇلۇم ۋە قىرغىنچىلىققا ئۇچرىغان يۈزمىڭلىغان مىللەتداشلىرىم. ئىنسان ھوقۇقى، ئادالەت، قانۇن، كىشىلىك ئەركىنلىك، پىكىر بايان قىلىش ۋە ئۆزىنى ئاقلاش دېگەنلاردىن مەرھۇم ئىنسانلار. زۇلۇم ۋە ھەقسىزلىكلەرگە، مىللىي ئېزىلىش ۋە ھاقارەتكە ئۇچرىغان ۋەتەنداشلىرىم، كوممۇنىست دېكتاتور تۈزۈمىگە نارازىلىق پىكىرى بايان قىلىش «جىنايەت» دەپ ھېساپلىنىپ، پۈتۈن دۇنيانى ماركس - لېنىن ۋە ماۋنىڭ باتىل كۆز قاراشلىرى رامكىسى ئىچىدە ئۆگىنىشكە مەجبۇر قىلىنغان ئىنسانلار كۆز ئالدىغا كەلدى. بۈگۈن، تۈركىيەدە دېموكراتىيىنىڭ، ئادالەتنىڭ ۋە ئىنسانچە ياشاش ھوقۇقىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرگىنىمىدە، مەملىكەتتە خەلقنىڭ بېشىدىن كۆچۈرگەن بۇ دەۋرى ھەقىقەتەن خۇددى ئوت ئىچىدە قالغاندەك دەۋر ئىدى!

ئاللاھ دىن ئۇلارنىڭ بۇ پالاکەتلىك ئەھۋالدىن پاتراق قۇتۇلۇشىنى تىلىدىم.

[96] Mana yukiridikiler kommunistlarning bisikturuş heriketliridiki siyasiti. Bugün, Ankara de bularni yizip olturup ihtiyarsiz köz aldimga vetinimdiki u hadisiler bir, birlep kelgili turdi. Nahek buhtanlarga, dehşetlik zulum ve kirginçilika uçrigan yüz mingligan milletdaşlirim. İnsan hokuki, adalet, kanun, kişilik erkinlik, pikir bayan kiliş ve özini aklaş digenlardin mehrum insanlar. Zulum ve heksizliklerge, milliy iziliş ve hakaretke uçrigan vetendaşlirim, kommunist diktatur tüzümige narazlik pikri bayan kiliş «cinayet» dep hisaplinip pütün dunyani Markis, Linin ve Mavning batil köz karaşliri ramkisi içide öginişke mecbur kilingan insanlar köz aldimga keldi. Bugün, Türkiyede dimukiratiyining, adaletning ve insaņe yaşaş hokukining nime ikenlikini körginimde, memliketim helkining bişidin köçürgen bu deviri hekiketen huddi ot içide kalgandek devir idi! Allahtin ularning bu palaketlik ehvalidin patrak kutuluşini tilidim.

[96] İşte yukarıda anlatılanlar, komünistlerin sindirme hareketlerinde uyguladıkları siyasetti. Bugün Ankara'da bunları yazarken vatanımdaki o hadiseler gayri ihtiyari gözümün önünden bir bir geçmeye başladı. Haksız suçlamalar, dehşetli zulüm ve katliamlara maruz kalan yüz binlerce vatandaşım; insan hakları, hukuk, kanun, bireysel özgürlük, fikrini açıkça ifade edebilme ve kendini savunmadan mahrumdur. Zulüm ve haksızlıklara, etnik ayrımcılığa uğrayan vatandaşlarım komünist diktatörlük rejimine karşı fikir beyan etmek suç olduğu için bütün dünyayı Marks, Lenin ve Mao'nun batıl ideolojik dairesi içinde gösteren eğitime mecbur bırakılan insanlar gözümün önüne geldi. Bugün Türkiye'de demokrasinin adalet ve insanca yaşama hukukunun ne olduğunu gördüğümde, memleketimin insanların başından geçen bu dönem, haki-katen ateş içinde yaşamak gibiydi. Allah'tan onları bu felaket durumdan bir an önce kurtarmasını diledim.

(97) شۇ پەيتتە دەرىزىدىن تاشقىرىغا كۆزۈم چۈشتى. يېڭى سېلىنىۋاتقان بىرىننىڭ تېمىغا تۈركچە «قۇرتۇلۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى!» دېگەن مەنىدىكى چوڭ خەتلىك بىر شۇئار يېزىلغانلىقىنى كۆردۈم. ئاستىغا، خەلقنىڭ قۇرتۇلۇشى تەشكىلاتى دەپ يېزىلغانىدى. يەنە خىيال قىلىشقا باشلىدىم: «ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى!»، تۈركىيىدە يۈشۈرۈن پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان كوممۇنىستلار ۋە ئۇلارنىڭ يانداقچىلىرىنىڭ شۇئارى ئىدى. يەنى، شۇنداق ئەركىن، ھۈر ۋە ئادالەتلىك بىر دۆلەتتىن «قۇرتۇلۇش» ۋە مەن 27 يىل ياشاپ كەلگەن، ساختا «خەلقچىلىق» ، «يالغان پاراۋانلىق» ، ۋە «بەراۋەرلىك» كە ئۇخشاش ئىككى يۈزلىك دىنسىز يىرگىچ بىر جەمئىيەتكە يېتىشىشنى نىشان قىلغانلىق ئىدى. بۇلار ھەقىقەتەن ئالدىنغان ئىنسانلار ئىدى. خۇددى ۋەتىنىمىدىكى كوممۇنىست رېژىمىنىڭ دەسلەپقى چاغلىرىدا كۆپلىگەن خەلقىمىزنىڭ ئالدىنغىغا ئۇخشاش.... خەلقىم ئەمدى ھەقىقەتنى چۈشەنگەن بولسىمۇ ۋاقىت ئۆتكەنىدى. قىزىل ئىمپېراتورنىڭ دېكتاتورىر پارتىيە ھاكىمىيىتىنىڭ ئىشكەنچىلىرى بەك چىڭىپ كەتكەنىدى.

(98) يۇقىرىدا كوممۇنىستلارنىڭ بېسىقتۇرۇش سىياسەتلىرى ھەققىدە توختالدىم. تۆۋەندە بېسىقتۇرۇش ئۇسۇللىرى ھەققىدە توختىلىمەن؛

[97] Şu peyette derizidin taşkiriga közüim çüştü. Yingi silinivatkan bir binaning timiga Türkçe «kurtuluş için küreş kilayli!» digen menidiki çong hetlik bir şuar yizilganlikini kördüm. Astiga, Helkning Kurtuluş Teşkilati dep yizilganidi. Yene hiyal kilişka başlidim: «aztlik için küreş kilayli!» türkiyide yuşurun paaliyet ilip birivatkan kommunistlar ve ularning yandakçilirining şuari idi. Yeni, şundak erkin, hür ve adaletlik bir dölettin «kurtuluş» ve men 27 yıl yaşap kelgen, sahta «helkçilik» «yalgan paravanlik», ve «beraverlik» ke ohşaş ikki yüzlik dinsiz yirginç bir cemiyetke yitişişni nişan kilganlik idi. Bular hekiketen aldangan insanlar idi. Huddi vetinimdiki kommunist rijimining deslepki çağlirida köpligen helkimizning aldanginiga ohşaş helkim emdi hekiketni çüşengen bolsimu vakit ötkenidi. Kizil impiratorning diktatör bir partiye hakimiyitining işkençiliri bek çingip ketkenidi.

[98] Yukirida kommunistlarning bisikturuş siyasetliri hekkide tohtaldim. Tüvende bisikturuş usulliri hekkide tohtilimen.

[97] Tam o anda gözüm pencereden dışarıya ilişti. İnşaat hâlindeki bir binanın dış cephesine Türkçe “Kurtuluş İçin Mücadele Edelim” manasına gelen büyük harflerle yazılmış bir pankart asıldığını gördüm. Altında “Halk Kurtuluş Ordusu” diye yazılmıştı. Yine düşüncelere dalmaya başladım. “Kurtuluş için mücadele edelim” Türkiye’de gizli faaliyet gösteren komünistler ve onların yandaşlarının sloganıydı. Yani böyle özgür, hür ve adaletli bir devletten “kurtuluş” ve benim yirmi yedi yıl yaşayıp geldiğim “sahte halkçılık”, “yalan refah” ve “birlikteliğe” benzeyen ikiyüzlü dinsiz iğrenç bir toplumda yaşamayı hedeflemektir. Bunlar hakikaten aldanmış insanlardı. Tıpkı vatanımızdaki komünist rejimin ilk yıllarında bunlara aldanmış halkımızın çoğunluğu gibi. Halkım şimdi gerçeği anlamış olsa da iş işten geçmişti. Diktatör bir parti hâkimiyetindeki kızıl imparatorluk işkenceleri çok sıklaşmıştı.

[98] Yukarıda komünistlerin sindirme siyasetleri hakkında bilgi verdim. Bundan sonra sindirme hareketindeki yöntemleri hakkında bilgi vereceğim.

(99) تەشكىللەش: -

(100) ھەرىكەتنىڭ باشلىنىش ئالدىدا پۈتۈن كىشىلەر بىر تەشكىل تەرتىپ

ئاستىغا ئېلىندۇ. مەسىلەن، ئىدارە جەمئىيەتلەر فابرىكا لار ۋە ئۆز

سېستىمىسى بويىچە گۇرۇپپالارغا ئايرىلدى. بىرىم كۈن ئىشلەپ يېرىم كۈن

ۋەيا ئاخشاملىرى ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن ھەرىكەت پائالىيەتلىرى

ئېلىپ باردۇ. رۇخسەت سوراش يوق. يېزىدا دېھقانلارنى تېرىلغۇ

زامانىسىدا چۈشلۈك ئىستىراھەت ۋاقىتلىرىدا، ئېتىز بېشىدا بىر يەرگە

توپلاپ، ئاخشامدا ئىشتىن ھېرىپ كەلگەندە يېزادا بىر جايغاتوپلاپ،

ئۈگۈنىشكە قاتنىشىشكە مەجبۇر قىلغان.

(101) ئۈگۈنىش: -

(102) تەشكىللەنگەن گۇرۇپپالار ئاساسىدا، شۇ قېتىمقى ھەرىكەت ھەققىدىكى

پارتىيە مەركىزىنىڭ يولبۇرۇقلىرى ئۈگۈنىلدى. بۇ باسقۇچتىن تارتىپ،

ھەركۈنلۈك ئۈگۈنىش باشلىنىش ئالدىدا يوقلىما قىلىندۇ. كەلمىگەنلەر

ئەرتىسى كۈنى سۈرۈشتە قىلىندۇ. سەۋەپسىز كەلمەسلىك مۇمكىن

ئەمەس. بۇنداقلارغا «ھەرىكەتكە بۇزغۇنچىلىققىلغۇچىلار» دەپ چارە

كۆرۈلدى. ھەتتا، بىر كۈن كەچكىچە ئېتىزدا ئىشلەپ، چارچاپ كەتكەن

كىشىلەر بىر ئاز سۇسلىشىپ ۋەيا مۈگدەپ قالسا بۇنى، ھەرىكەتكە

«پاسسىپ پوزىتسىيە» تۇتقانلىق دەپ تەنقىت قىلىندۇ. كۈندۈزى

ئىتىزدا ئىشلەپ ھېرىپ قالغان بېچارىلار كېچە تاڭ ئاتقۇچە داۋام

قىلغان «ئۈگۈنىش» يىغىنلىرىدا ئۇخلاپ قالسا كۆمىنىستىلار تەرىپىلەپ

يېتىشتۈرگەن «ئاكتىپ» لار ئۇلارنىڭ ئۈستىگە سۇ قويغان، بېشىغا

{99} Teşkilles

{100} Heriketning başliniş aldida pütün kişiler bir teşkil tertip astiga ilinidu. Mesilen, idare cemiyetler fabrikalar ve öz sistimi boyıçe guruppalarga ayrilidu. Yirim kün işlep yirim kün ve ya aḥşamliri iştin çüşkendin kiyin heriket paaliyitini ilip baridu. Ruhset soras yok. Yizida dihkannarni tirilgu zamanisida çüşlük istirahat vakitlirda, itiz bişida bir yerge topla, aḥşamda iştin hirip kelgende yizida bir cayga topla ügünüşge katnişışge mecbur kilgan.

{101} Üginiş:-

{102} Teşkillengen gurupalar اساسida, şu kitimki heriket hekkidiki partiye merkizining yolyurukliri öginilidu. Bu baskuqtin tartip her künlük üginiş başliniş aldida yoklima kilinidu. Kelmigenler ertisi sürüşte kilinidu. Sevepsiz kelmeslik mumkin emes. Bundaklarga «heriketke buzgunçilik kilguçılar» dep çare körülidu. Hetta bir kün keçkiçe itizda işlep çarçap ketken kişiler bir az suslišip ve ya mügidep kalsa buni, heriketke «pasip pozitisiye» tutkanlik dep tenkit kilinidu. Kündüzi itizda işlep hirip kalgan biçarılar kiçe tang atkuçe davam kilgan «üginiş» yiginlirida uhlap kalsa kommunistlar terbiyilep yitiştürgen «aktip» lar

[99] Organizasyon

[100] “Hareket” başlamadan önce herkes bir düzen altına alınıyordu. Örneğin devlet daireleri, fabrikalar kendi sistemlerine göre gruplara ayrılıyordu. Yarım gün çalışıp işten sonra harekete ilişkin faaliyetler icra ediliyordu. İzin istemek yok, köylerde çiftçiler ekim zamanında, öğlen dinlenme saatinde tarlada bir yere toplanıyorlardı. Akşamsa işten yorgun argın geldiklerinde köyde bir alanda toplanıp eğitime katılmaya mecbur bırakılıyorlardı.

[101] Eğitim

[102] Halk içinde oluşturulan gruplara hareket hakkında Parti'den gelen talimatlar veriliyordu. İlk andan itibaren her gün eğitimden önce yoklama yapılıyordu. Gelmeyenler ertesi gün soruşturuluyordu. Mazeretsiz katılmamak mümkün değildi. Böylelerine “harekete bozgunculuk yapanlar” diye ceza veriliyordu. Hatta bütün gün akşama kadar tarlada çalışıp yorgun düşmüş kişiler biraz mırın kırın etse harekette “pasif pozisyon” alma diye eleştiriliyordu. Gündüz tarlada çalışıp yorulmuş biçareler, akşamdan sabah tan yeri ağarana kadar devam eden “eğitim” toplantılarında uyuyakalsa komünistler tarafından terbiye edilip yetiştirilen “aktifler” onların

تەپكەن ۋە بۇرغا بۇغداي قىلىرىقى تىققان. ھەركەت باشلانغاندىن تارتىپ، كىشىلەرنىڭ باشقا جايلارغا بېرىشى مەنى قىلىندۇ.

ھەتتا، بەزى چاغلاردا دېھقانلارنىڭ بازار كۈنلىرى ھەپتىدە بىر قېتىم شەھەرگە كىرىشى ئەنئەنىۋى ئادەتلىرىمۇ چەكلەنگەن. يەنى، يۇرت بىر تۇتقۇن لاگېرغا ئايلانغان. شۇنداقلا، ھەركەت جەريانىدا نورمال خىزمەتدە سۇسلۇق قىلغان، ئىشقا كىچىكپ قالغانلارنى ھەركەتكە نارازى بولغانلار دەپ «كۆرەش» قىلىندۇ. بۇ خىل «ئۆگىنىش» لارماھىيەتتە ئومۇميۈزلۈك يىغىپ تەربىيەلەش بولۇپ، 4 ئايدىن 6 ئايغىچە داۋام قىلغان. بەزىدە 1-2 يىل داۋام قىلغانلارمۇ بولغان.

(103) پۇزىتسىيە بىلدۈرۈش: -

(104) ئاڭلىتىدىغان يوليۇرۇقلىرى ئوقۇپ بېرىدىغان كىتاپلىرى قالغاندا ھەر بىر كىشىنىڭ «پۇزىتسىيە بىلدۈرۈش» يەنى ئىپادە بايان قىلىش باسقۇچى باشلىندۇ. بۇ باسقۇچلار ئوخشاش بولمىغان دەۋرلەردە باشقا-باشقا ناملار بىلەن ئاتالدى. مەسىلەن: دەسلەپتە بۇنىڭغا «سايراپ-ئېچىلىش»، «ھەممە بەس-بەستە سايراش»، «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش»، «ھەركىشى ئۆتكۈلدىن ئۆتۈش»، «قول-بەدەننى يۇيۇپ كۆرەشكە ئاتلىنىش» دېگەن نام بىلەن پەدەزلەندى. بۇ دېمەك، ھەر كىشىنى بىردىن چىغىرىقتىن ئۆتكۈزۈش دېگەن سۆز. تۆۋەت بىلەن بىر كۈن بۇرۇن ئۆتۈرۈش قىلىنغان كىشى ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى، قىلمىشلىرىنى،

ularning üstige su koygan, bişiga tepken ve burniga buğday kiltiriki tikkan. Heriket başlangandin tartip kişilerning başka caylarga birişi meni kilinidu. Hetta bezi çağlarda dihkannarning bazar künliri heptide bir kitim şeherge kiriş en eniviy adetliri mu çeklengen. Yeni, yurt bir tutkunlar lagiriga aylangan. Şundaklar, heriket ceryanida nural himizmitide susluk kilgan, işka kiçikip kalğanlarni heriketke narazi bolğanlar dep «küreş» kilinidu. Bu hil «öğiniş» lar mahiyette umumyüzlük yigip terbiyeleş bolup 4 aydin 6 aygiçe davam kilgan. Bezide 1-2 yıl davam kilğanlirimu bolgan.

{103} Puzitsiye Bildürüş

{104} Anglitidigan yolyurukliri okup biridigan kitapliri kalmiganda Her bir kişining «puzitsiye bildürüş» yeni, ipade bayan kiliş baskuçi başlinidu. Bu baskuçlar ohşaş bolmigan devirlerde başka, başka namlar bilen ataldi. Mesilen; Deslepta buningga «sayrap içiliş» «hemme bes, beste sayraş», «barçe güller tekşi içiliş», «her kişi ötküldin ötüş», «kol bedenni yüyüp küreşke atliniş» digen nam bilen perdezlendi. Bu dimek her kişini birdin çigiriktin ötküzüş digen söz. Növet bilen bir kün burun uhturuş kiligan kişi özining pütün haatini, kilmişlirini, oyiganlirini,

üstüne su döküyor, başlarına tekme atıyor ve burnuna buğday sapı tikiyorlardı. Hareketin başlangıcından itibaren insanların başka yere seyahat etmeleri yasaklanıyordu. Hatta çiftçilerin haftada bir pazar günleri şehre inme gelenekleri bile yasaklanmıştı. Yani memleket açık bir cezaevine dönüşmüştü. Böylece hareket sırasında normal işini aksatanlar veya işe geç gelenler “harekete karşı olanlar” diye “mücadeleye” tabi tutuluyorlardı. Bu tür “eğitimler” aslında genel katılımlı toplantılar olup dört aydan altı aya kadar devam ediyordu. Hatta bir, iki yıl devam edenleri de oldu.

{103} Pozisyonunu İlan Etme

{104} Talimatlar verildikten ve dağıtılacak kitaplar bittikten sonra herkesin “pozisyonunu bildirme” yani irade beyan etme safhası başlatılıyordu. Bu safhalara farklı zamanlarda değişik isimler verildi. Örneğin ilk başta bunları “şakıyıp açılma”, “herkes yarışarcasına şakısın”, “bütün güller birden açılın”, “herkes geçitten geçsin”, “paçaları sıvayıp mücadeleye atılma” diye isimler vererek makyajladılar. Bu herkesi sırayla elden geçirmek demekti. Sırayla belirlenen kişiler bütün hayatını, yaptıklarını, hayallerini, fikirlerini toplantıda ortaya çıkıp anlatıyordu. Bu iş bazı ki-

ئويلىغانلىرىنى، چۈشەنچىلىرىنى مەجلىستە ئوتتۇردا تۇرۇپ، سۆزلەيدۇ. بۇ ئىش بەزى كىشىلەردە بىر قېتىم بىلەن تۈگىسە، بەزىلەر بىر قانچە قېتىمدا ئاران تۈگىتىدۇ. ھەر قېتىمقى ھەرىكەتتە ئۆزىگە خاس باشقا بىر ئالاھىدىلىك بولمىسىمۇ ئومۇمەن ھەر بىر كىشى ئۆتمۈشنى ۋە ھازىرقى ئىدىيىنى ئەھۋاللىرىنى سۆزلەشكە مەجبۇر. ھەر قېتىمقى ھەرىكەتتە سۆزلىگەنلىرىنى ئارخىپتا ساقلىنىدۇ. يانا بىر ھەرىكەت كەلگەندە، ئۆتكەنكى ھەرىكەتتە مۇنداق دېگەن ئەمدى مۇنداق دېدى دەپ، پۇتاق چىقىرىپ «مەسىلە» تېپىشقا ئۇرۇنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆزى كىشى بىر مەزگىل ناھاق بۇھتەنلەر ئىچىدە بېشىنى كۆتۈرەلمەيدۇ. كېيىنكى يىللاردا ئېلىپ بىرىلغان ھەرىكەتلەردە خەلقىمىز بۇنى دەل جايغا تەسۋىرلەپ، كومۇنىستلارنىڭ «تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈشى» ۋە بۇ ئىشلاردا كومۇنىستلارنىڭ مەخسۇس تەربىيەلەپ يېتىلىشتۈرگەن «ئاكتىپ» غالىپلىرىنى «يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىدىغان» لار دەپ لەقەم قويدى.

(105) پاش قىلىش باشقۇچى : -

(106) بۇ باسقۇچتا ئۆزى سۆزلەپ، ھېرىپ سۆزلەيدىغان سۆزى قالماي چاغدا، باشقىلار ئۇنىڭ ئۈستىدە كۆرگەن-بىلگەن، سەزگەن ۋە ياگۇمان قىلغان بۇ قېتىمقى ھەرىكەتكە خىلاپ سۆز ھەرىكەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ «پاش قىلىش» باشلىنىدۇ. بۇ ئىش مەجلىستە ئوتتۇرىغا چىقىپ سۆزلەشتىن تاشقىرى بۇنى پۈتۈن ئىدارە ھەتتا پۈتۈن شەھەر خەلقىنىڭ ۋاقىپلاندۇرۇش مەقسىدى بىلەن، دازىباۋ (بۇ خىتايچە سۆز بولۇپ، چوڭ خەتلىك تام گېزىتى دېگەن بولىدۇ) يېزىپ چاپلاش ئۇسۇلى بىلەن ئېلىپ بىرىلىدۇ. «تام گېزىتى» نىڭ

çüşençilirini mecliste otturida turup sözleydu. Bu iş bezi kişilerde bir kitim bilen tügse beziler bir kançe kitimda aran tügitudu. Her kitimki herikette özige has başka bir alahidilik bolmısimu omumen her bir kişi ötmüşni ve hazirki idiyviy ehvallirini sözleşke macbur. Her kitimki herikette sözligenliri arhipta saklinidu. Yana bir herket kelgende, ötkenki herikette mundak digen emdi mundak didi dep putak çikirip «mesile» tipışka urinidu. Şuning bilen u kişi bir mezgil nahak buhtanalr içide bişini kötürelmeydu. Kiyinki yıllarda ilip birilgan heriketlerde helkimiz buni del cayida tesvirlep kommunistlarning «tuhumdin tük ündürüş» ve bu işlarda kommunistlarning mehsus terbiyilep yitiştürgen»aktip» galçilirini»yok yerdin putak çikiridigan»lar dep lekem koydi.

{105} Paş Kiliş Baskuçı

{106} Bu baskuçta özi sözlep hirip sözleydigan sözi kalmıgan çağda, başkılar uning üstide körge, bilgen, sezgen ve ya guman kilgan Bu kitimki heriketke hilap söz heriketlirini otturiga koyup «paş kiliş» başlinidu. Bu iş mecliste otturiga çikip sözleştin taşkiri buni pütün idare hetta pütün şehir helkining vakiplanduruş meksidi bilen, Dazibav (bu Hitayçe söz bolup çong hetlik tam giziti digen bolidu) yizip çaplaş usuli

şilerde bir seferde bitse de bazılarının-ki birkaç seferde ancak bitiyordu. Her harekette kendine özgü ayrı bir özellik olsa da genellikle herkes geçmişini ve şimdiki ideolojik durumunu anlatmaya mecburdu. Önceki hareketlerde söylenenler arşivde saklanırdı. Yeni bir hareket geldiğinde bir önceki harekette şöyle demiştin, şimdi böyle dedin diye suçlanıp “mesele” bulmaya çalışılırdı. Böylece o kişi bir süre haksız suçlamalardan başını kaldıramazdı. Sonraki yıllarda yapılan hareketlerde halkımız bunu tam yerinde bir tespitle “komünistlerin öküz altında buzağı araması” ve bu işler için komünistlerin özel yetiştirdiği “aktif yalakaları” “çamur at izi kalsın diyenler” diye adlandırıldı.

{105} İfşa Etme Safhası

{106} İfşa etme safhasında konuşup yorgunluktan takati kalmayan kişi hakkında başkaları; gördüğü, bildiği, tahmin ettiği veya şüphelendiği harekete aykırı söz ve davranışlarını ortaya koyup ifşa etme başlıyordu. Bu iş toplantıda ortaya çıkıp konuşmaktan öte bunu bütün devlet dairelerine hatta bütün şehir halkına duyurmak amacıyla Dazibao (bu Çince bir kelime olup büyük harfli duvar gazetesi demektir) çıkarıp du-

دائىرىسى، ئۆزى ئىشلىگەن ئورۇننىڭ تاملارغا چاپلاش. يۆتكۈلۈپ كەتكەن بولسا، يۆتكىلىپ بارغان جايغا ئاپىرىپ چاپلاش. بۇ تام گىزىتى دېگەن نەرسە بويى 1مېتىر ئېنى يېرىم مېتىر كېلىدىغان بىر تاختا قەغەزگە يوغان قىلىپ يېزىلغان خەتلەر بولۇپ، ئىدارە ئىچىدىكى كارىدور تاملارغا، مەيدانكارغا ئالاصدە جازا ياساپ بۇلارغا ھەتتا، رەستە-بازارلارغا ئاغامچا تارتىپ، چاپلاپ ئېسىش بىلەن داغدۇغۇلۇق بىر توس پەيدا قىلىنغان.

(107) مەزمۇن جەھەتتە: دەسلەپتە، ئۇدۇل كەلگەنلا بىر مەزمۇندا «پالان كىشى ھەققىدە پاش قىلىش» ياكى «پالان كىشىنىڭ ئەپتى بەشىرىنى ئاچمەن» ۋە يا «پالانى دىگەن كىم؟» دېگەن باش ماۋزۇ بىلەن ئالا-پېشىل رەڭلەر بىلەن بوياپ يېزىپ چاپلىنىدۇ. «تام گىزىتى» دولقۇنىنىڭ تەلۋىلەرچە يامراپ كىتىشىدە، ماۋىنىڭ ياردەمچىسى لىنبىياۋنىڭ «ھەرقانداق كىشىدىن شەكلىنىشكە -گۇمانلىنىشكە بولىدۇ، كىم كىمنىڭ ئۈستىدە نېمە دەپ يازسا مەيلى» دېگەن يوليۇرۇقى «ئوتنىڭ ئۈستىگە ياغ چاچقان» دەك تەسىر پەيدا قىلدى ۋە پۈتۈن يۇرت «دازىباۋ» دېگىزىگە غەرىق بولۇپ كەتكەندەك بىر مەنزىرە بارلىققا كەلدى. دازىباۋ يېزىش دەسلەپتە ئومۇميۈزلۈك بولۇپ، كېيىنچە پارتىيە تەشكىلى تەرىپىدىن كۆرسىتىپ بەرگەن كىشى ئۈستىدە مەركەزلىشىدۇ ۋە ئۆكشىلەر ئۈستىدە پاش قىلىش باشلىنىدۇ. بۇ باسقۇچتا، ئۆگىنىشكە قاتناشقان ھەر بىر كىشى «پاش قىلىش» ى لازىم. كىم سۆزلىدى؟ كىم سۆزلىمىدى؟ بۇلارنى خاتىرىلەپ 2، 3كۈندە بىر خۇلاسىە قىلىپ، جىم ئولتۇرۇۋالغانلارنىڭ

bilen ilip birilidu. «tam giziti» ning dairisi, özi işligen orunning tamliriga çaplaş. Yötkülüp ketken bolsa yötkilip bargan cayiga apirip çaplaş. Bu tam giziti digen nerse boyı 1 mitir ini yerim mitir kilidigan bir tahta kegezge yogan kilip yizilgan hetler bolup idare içidiki karidur tamliriga, meydanlarga alahide caza yasap bularga hetta reste, bazarlarga agamça tartip çaplap işiş bilen dagduguluk bir tos peyda kilingan.

[107] Mezmun cehette; Deslepta, udul kelgenla bir mezmunda «palan kişi hekkide paş kilişim» yaki «palan kişinin epti beşrisini açimen» ve ya «palani digen kim?» digen yaş Mavzu bilen ala, yişil renkler bilen boyap yizip çaplinidu. «Tam giziti» dolkunining telvilerçe yamrap kitişide, Mavning yarmemiş linbiyavning «her kandak kişidin şeklini, gumanlini, kim kimning üstide nime dep yazsa meyli» digen yolyuruki «otning üstige yağ çaçkan» dek tesir peyda kildi ve pütün yurt «Dazibav» dingizige gerk bolup ketkendek bir menzire barlikka keldi. Dazibav yiziş deslepte omumyüzlük bolup kiyinçe partiye teşkili terepidin körsitip bergen kişi üstide merkezlişidu ve u kişiler üstide paş kiliş başlinidu. Bu baskuçta, üginişke katnaşkan her bir kişi «paş kiliş»i lazım. Kim sözlidi? Kim sözlimidir? Bularni Hatirlep 2,3 künde

varlara yapıştırılıyordu. Duvar gazetesi kişinin çalıştığı kurumun duvarlarına yapıştırılıyor, tayini çıkmışsa gittiği yere götürülüp oraya asılıyordu. Bu duvar gazetesi denen nesne boyu bir metre eni yarım metre gelen bir tahta içindeki kâğıda büyük puntolarla basılan yazılardı. Devlet dairelerinin koridor duvarlarına, meydanlara, bazı özel durumlarda sokaklara, pazarlara ip çekip asılarak debdebeli bir atmosfer meydana getirilirdi.

[107] İçerik olarak ilk başta rastgele bir konuda “falan kişi hakkında ihbarım” veya “falan kişinin kirli çamaşırlarını ortaya çıkarıyorum” yahut “falan kişi aslında kim?” diye ihbar ederek kırmızı yeşil renklerle yazılıp yapıştırılıyordu. “Duvar gazetesi” rüzgârının bu kadar yaygınlaşmasında Mao’nun yardımcısı Lin Biao’ın “herkesten şüphelenilebilir, kim kimin hakkında ne derse kabul” sözleri “ateşe benzin dökmek” gibi bir etki yaptı. Bütün yurt “Dazibao” denizine gark olmuş bir manzaraya büründü. Dazibao çıkarma başlarda genel olup daha sonraları parti teşkilatları tarafından tayin edilen kişiler üzerine odaklandı ve o kişiler hakkında ihbar etme furyası başladı. Bu safhada, eğitime katılan herkesin ihbarda bulunması şartı. “Kim ihbar etti, kim etmedi?” kaydedilip iki üç günde bir gözden ge-

ئەدۋى بېرىلدۇ. پاش قىلىشتا ئاساس قىلىندىغان سىياسەت «كىم نېمە دەپ سۆزلىسە مەيلى، سۆزلىگۈچىدە خاتا يوق. ئاڭلىغۇچى تۈزىتىپ ئاڭلاش، بولسا تۈزىتىش بولمىسا دىققەت قىلىش» دەپ بەلگىلەپ بېرىلگەن. شۇنىڭ بىلەن ھەممە يەردە بىر پىتنە قازىنى قاينىتىش قازىنى بارلىققا كەلگەن. بۇنىڭدىن مەقسەد، كىشىلەر ئارىسىدا بىر - بىرىگە ئىشەنمەسلىك، گۇمانلىشىش ۋە بىر - بىرلەردىن ئۆركۈشكە ئوخشاش بىر رۇھى (پىسخولوگىك) ھالەت پەيدا قىلىش. مەيلى كىم بولسا بولسۇن، مەزمۇنى نېمە بولسا بولسۇن بىر نەرسە سۆزلەش ۋە يا بىرىنىڭ ئۈستىدە پىكىر بايان قىلىش ۋە مەسىلىنى سىياسەت ۋە تۈزۈمگە ئارازلىق تەرەپكە قارىتىش. بۇلاردىن بىر قانچە كۈلكۈلك مىسال؛

(108) «پالانى يولدا كېتىۋېتىپ، بىر خەنسۇ بالىنى كۆرۈپ، قاراڭلار ئاۋۇ ماڭىنى دېگەن. بۇ ئۇنىڭ ئاكا مىللەتكە بولغان ئۆچمەنلىكىنى ۋە يەرلىك مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ». «پالانى ئۆيدە ھەر كۈنى لەغمەن ئېتىپ يەيدۇ. بۇ ئۇنىڭدىكى بۇرژۇازىيەنىڭ راھەتپەرەسلىك مەپكۇرىسىنىڭ ئېغىرلىقىنىڭ ئىپادىسى». «پالانى خاتىرە دەپتەرگە، ھاۋانى بولۇت باسقىنى ئاينى كۆرگىلى بولماس دېگەن شېئىرنى يازغان. بۇ، ئۇنىڭ كومىنىست پارتىيە ھاكىمىيىتىنى بۇلۇتقا ئوخشاتقانلىق بولىدۇ» ۋە ھاكازالار....

بۇلار ئادەتتىكى ئەھۋال. ئەگەر مەسىلە نىشانلىق كىشى ئۈستىدە بولسا ئىش باشقىچە بولىدۇ.

bir hulase kilip, cim olturvalganlarning edivi birilidu. Paş kilişta esas kilinidigan siyaset «kim nime dep sözliguçide hata yok. Angliguçi tüzütüp anglaş, bolsa tüztiş bolmisa dikket kiliş» dep belgilep birilgen. Şuning bilen hemme yerde bir pitne kazini kaynitiş veziyiti barlika kelgen. Buningdin meksed, kişiler arisida bir, birige işenmeslik, gumanlişış ve bir biriridin ürküşke ohşaş bir ruhiy (pishologik) halet peyda kiliş. Meyli kim bolsa bolsun, mezmuni nime bolsa bolsun bir nerse sözleş ve ya birsining üstide pikir bayan kiliş ve mesilini siyaset ve tüzümge narazilik terepige karitiş. Bulardin bir kançe külkilik misal;

[108] «Palani yolda kitivitiş bir hensu balini körüp karangla av mangkini digen. Bu uning aka milletke bolgan öçimenlikini ve yerlik milletçilik idiyisining barlikini körsitidu». «Palani öyide her künü legmen itip yeydu. Bu uningdiki burj aziyining rahatperslik mepkurisining igirlikining ipadisi». «Palani hatire deptirige, havani bulut basti ayni körgili bolmas digen şiirni yazgan. Bu, uning kommunist partiye hakimiyitini bulutka ohşatkanlik bolidu» ve hakaza Bular addettiki ehval. Eger mesile nişanlik kişi üstide bolsa iş başkiçe bolidu.

çiriliyor ve sesi çıkmayanlar adam(!) ediliyordu. İfşa etmede esas alınan siyaset, “Herkes istediğini söyleyebilir, söyleyende hata yoktur, dinleyen doğru anlamalı, düzeltilecek hususları dikkate almalıdır.” diye talimat verilmişti. Böylece her yerde fitne kazını kaynamaya başladı. Bu hareketin amacı, insanlar arasında birbirine itimatsızlık, şüphe ve birbirinden çekinme gibi bir psikoloji oluşturmaktı. Kim hakkında olursa olsun, ne hakkında olursa olsun bir şey söyleme, birisi hakkında fikir beyan etme, konuyu siyasete ve düzene karşı tarafa çekme... Bunlara dair birkaç komik örnek:

[108] “Falanca kişi yolda giderken bir Çinli çocuğu görüp ‘Bakin şu sümüklüye’ dedi. Bu, onun ağabey millete olan düşmanlığını ve etnik milliyetçilik ideolojisine sahip olduğunu gösterir.” “Falan kişi her gün evde Legmen²⁸ yiyor. Bu, onda burjuvazinin tenperestlik düşüncesinin varlığının ifadesidir.” “Falan kişi hatıra defterine ‘havayı bulut bastı ay görünmüyor’ şiirini yazdı. Bu, onun Komünist Parti hâkimiyetini buluta benzetmesi demek” ve benzerleri... Bunlar sıradan olaylar. Eğer konu hedefteki kişiyle ilgiliyse işin rengi değişiyordu.

(109) بۇ باسقۇچ 1-2 ئاي داۋام قىلغان. بۇنداق چاغدا كىشىلەر، مېنىڭ ئۈستۈمدە كىم نېمە دەپ پىكىر بىرە؟ قانداق بوھتانلارغا دۇچار بولامەن؟ دېگەن غەم - ئەندىشە ئىچىدە قالغان. بۈگۈن نېمە بولۇشىنى ئەرەتە قانداق ئاھانەتكە ئۇچرىشىنى بىلمەي بىر دەھشەت ئىچىدە قالغان. ھەر كۈنى ئەتىگەندە ئىشقا بېرىش ئالدىدا بالىلىرى بىلەن ۋىدالاشقان. يەنى، بۇ خۇددى بىر يازغۇچىنىڭ سىتالدىن دەۋرىنى «كىشىلەرنىڭ ئەتىگەندە ئاخشامغا كۆزى يەتمىگەن، كىچىدە ئەرتىسى تاڭ تۈرىنى كۆرۈشكە ئۈمىد قىلالىمىغان» دەك بىر ۋەزىيەت بارلىققا كەلگەن. بولۇپمۇ بۇنداق كۈنلەر مېنىڭ ئېسىمدىن ھەرگىز چىقمايدۇ. ھەربىر ھەرىكەت باشلانسا، ئىدارەمدىكى «نشان» لاردىن بىرى مەن ئىدىم. بۇ 27 يىللىق ھاياتىمنىڭ كۆپ قىسمى يۇقىرىدا يازغىنىمدا، ئەتىگەندە ئاخشامغا كۆزى يەتمىگەن، كىچىسى تاڭ تۈرىنى كۆرۈشكە ئۈمىد قىلالىمىغان.

(110) پاش قىلىش باسقۇچى بىريەرگە بارغاندا مۇھىم نۇقتا، پارتىيە تەشكىلى «دۇيشاڭ» يەنى، زەربە بېرىدىغان كىشىلەر دەپ بەلگىلەنگەنلەر ئۈستىگە قارىتىلدى. ۋە بۇلارغا «ئۆزىنى تەكشۈرۈش» كە بۇيرىلدى. بۇخىل ۋەزىيەت بولۇپمۇ، «ئىستىلا تۈزۈتىش» ۋە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» جەريانىدا ناھايىتى ئېغىر بولدى. ئەمدى تۆۋەندە بۇلاردىن مېنىڭ بېشىمغا كىلگەنلەردىن بىر قانچىسىنى قىسقىچە سۆزلەپ بىرەي؛

{109} Bu baskuq 1-2 ay davam kilgan. Bundak çağda kişiler, mining üstimde kim nime dep pikir birer? Kandak bohtanlarga duçar bolarmen? Digen gem, endişe içide kalgan. Bütün nime boluşini erte kandak ahanetke uçrişini bilmey bir dehşet içide kalgan. Her küni etigende İşka biriş aldida baliliri bilen bir kitim vidalaşkan. Yeni, bu huddi bir yazguçining sitalin devrini «kişilerning ettigende ahşamga közi yetmigen, kiçide ertisi tang nurini körüşke ümid kilalmigan» dek bir veziyet barlikka kelgen. Bolupmu bundak künler mining isimdin hergiz çıkmaydu. Her bir heriket başlansa idaremdiki «nişan»lardin biri men idim. Bu 27 yıllık hayatimning köp kısmi yukirida yazginimdek, ettigende ahşamga közi yetmigen, kiçisi tang nurini körüşke ümid kilalmigan.

{110} Paş kiliş baskuçı bir yerge barganda muhim nokta, partiye teşkili «Duyşang» yeni, zerbe biridigan kişiler dep belgilgenler üstige karitilidu. Ve bularga «özini tekşiriş» ke buyrilidu. Bu hil veziyet bolupmu, «istil tüzitiş» ve «medeniyet inkilabi» ceryanida nahayiti igir boldi. Emdi tövende bulardin mining bişimğa kelgenlerdin bir kançisini kiskiche sözlep birey;

{109} Bu safha bir iki ay devam ediyordu. Böyle zamanlarda insanlar “Benim hakkımda kim ne der? Hangi suçla-malara uğrarım?” diye endişe ve gam içinde kalırdı. Bugün ne olacağını, yarın hangi ihanete uğrayacağını bilmeden dehşet içinde kalırdı. Her gün sabah işe gitmeden önce çocuklarıyla veda-laşırdu. Yani bu sanki bir yazarın Stalin devrini anlattığı “insanların sabahtan akşamı görmeye gözünün kesmediği, akşamdan sabaha çıkmaya ümidinin kalmadığı” zamanlar gibi bir devreydi. O günler özellikle benim aklımdan hiç çıkmıyor. Bütün “hareketler”de ida-renin hedeflerinden biri bendim. Bu yirmi yedi yıllık hayatımın çoğu yukarıda yazdığım gibi sabahtan akşamı görmeye gözü yetmeyen, gecesi şafağı görmeye ümidi olmayan bir hâl içinde geçti.

{110} İşfa safhası olgunlaştığında, odak noktası parti teşkilatı tarafından “Duixiang” yani darbe vurulacak diye belirlenenler oluyor ve bunlara “özeleştirisini verme” emri veriliyordu. Bu tür olaylar özellikle “İdeoloji Düzeltme” ve “Kültür Devrimi”nde çok ağır yaşandı. Şimdi bunlardan başıma gelenlerin birkaçını kısaca anlatacağım.

(III) 1956-يىلى كۆز پەسلىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر تازلاش ھەرىكىتىدە
 ۋىلايەتلىك دوختۇرخانى «ئۆگىنىش گۇرۇپپا» سىدە جەمئى 12 قېتىم
 ئوتتۇرغا چىقىرىلىپ، ئۆزۈمنى «تەكشىرىپ» چىقىتم. 8 يېشىمدىن تارتىپ
 تا شۇ ۋاقىتقىچە بولغان تارىخىمنى يىزىپ مەجلىستىكى كىشىلەر ئالدىدا
 ئوقۇپ چىقىشىم كېرەك. ھەر قىتىم ئوقۇپ چىققاندىن كىيىن، ماڭا
 سۇئاللار ياغدۇ. مەن بۇلارنى يېزىپ ئالمەن. دەرھال جاۋاب بېرىشكە
 رۇخسەت يوق. بېشىمنى تۆۋەن قىلىپ تۇرۇپ ئاڭلايمەن. پىكىر
 بەرگۈچىگە قاراش ياكى تۆپىدە بىر نەرسە دەپ ئىزاھات ياجاۋاب بىرىشكە
 بولمايدۇ. بۇنداق قىلىش «ئاممىنىڭ ياردىمىگە قارشى چىققانلىق» بولۇپ
 ھېساپلىنىدۇ.

(II2) ئەرتىسى يانا «تولۇقلاپ مەسىلەم» نى تاپشۇرىمەن. ياناسۇئاللار،
 تەھدىتلەر، بۇھتانلار، ئەقلىمگىمۇ كەلمەيدىغان ئىشلار ۋە بەدىنلار
 ئوتتۇرا قويۇشقا باشلىنىدۇ. بۇلارنى سائەتلەرچە ئۆرە تۇرۇپ، قولۇمنى
 قويۇشتۇرغان ھالەتتە بېشىمنى تۆۋەن قىلىپ تىگىشايمەن. بۇ سۆزلارنىڭ
 قايسى بىرىغا، نىمە دەپ، جاۋاب بىرىشىمنى بىلەلمەي قالغەن. مەجلىس
 باشقۇرغۇچى تەرىپىدىن ئەرتىسى نېمىلە ھەققىدە ھازىرلىق قىلىپ، مەسىلە
 تاپشۇرۇشۇمنى ئەگەر ئاممىنى قانائەتلىندۈرەلمىسەم، كۆرەش قىلىنىشىم
 ھەتتا جازارغا ئۇچۇرشىم مۇمكىن دەپ، تەھدىت قىلىنىدۇ.

{III} 1956- yili küz peslide ilip birilgan bir tazilaş herikitide vilayetlik dohtur hane «üginış guruppa» side cemi 12 kitim otturaga çikirilip özümni «tekşirip» çiktım. 8 yışidin tartip ta şu vakitkiçe bolgan tarihimni yizip meclistiki kişiler aldida okup çikişim kirek. Her kitim okup çikkandin kiyyin manga suallar yağıdu. Men bularnı yizip alimen. Derhal cevap birişke ruhset yok. Bişimni töven kilip turup anglaymen. Pikir bergüçiğe karaş ya ki töpide bir nerse dep izahat ya cevap birişke bolmaydu. Bundak kiliş «ammining yardimige karşı çikkanlık» bolup hisaplinidu.

{III2} Ertisi yana «toluklap mesilem»ni tapşurimen. Yana suallar, tehditler, bühthanlar, ekilmigimu kelmeydigan işlar ve bednamlar ottura koyuşka başlinidu. Bularnı saetlerçe üre türüp, kolumnı kuyuşturugan halette bişimni töven kilip tingsaymen. Bu sözlarning kaysı biriga, nime dep cevap birişimni bilemey kalimen. Meclis başkurguçi teripidin ertisi nimiler hekkide hazirlik kilip mesile tapşuruşumni eger ammini kanaetlendurelmisem, küreş kilinişim hetta cazaga uçrişim mumkin dep tehdit kilinidu.

{III} 1956 sonbaharında, yapılan bir temizlik hareketinde Hoten Devlet Hastanesi “Eğitim Grubunda” toplam on iki sefer ortaya çıkarılıp “özeleştirimi” verdim. Sekiz yaşımdan o ana kadar olan özgeçmişimi yazıp toplantıda topluluk önünde okumam gerekti. Her seferinde özeleştirimi verdikten sonra soru yağıyordu. Ben bunları not alıyordum. Her men cevap vermeye izin yoktu. Kafamı öne eğip dinliyordum. Hakkımda konuşana bakmak, konu hakkında izahatta bulunmak, cevap vermek yasaktı. Böyle yapmak “halkın yardımına karşı çıkmak” diye hesaplanıyordu.

{III2} Ertesi gün “tamamlanmış meselemi” teslim ediyordum. Yine sorular, tehditler, suçlamalar, aklımdın ucuna gelmeyecek işler ve beddualar ortaya dökülüyordu. Bunları saatlerce ayakta ellerim önümde bağlı, kafam öne eğik dinliyordum. Bu sözlerin hangi birine, nasıl cevap vereceğimi bilmez bir hâlde kalıyordum. Toplantıyı yöneten kişi tarafından sonraki seferde neler hakkında hazırlık yapıp teslim etmem gerektiği söyleniyor, eğer topluluğu ikna edemezsem mücadeleye tabi tutulacağım, hatta cezalandırılacağım yönünde tehdit ediliyordu.

(113) بۇخىل «ئۆگىنىش» لار جەريانىدا، مېنىڭ ئۈستۈمدە بېرىلگەن «پىكىر» لارنىڭ ھەممىسى دىگەندەك، گۇمان بىلەن ئوتتۇرغا قويۇلغان. ياكى يالغاندىن يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىدىغان ۋە تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرىدىغان يالاقچى «ئاكتىپ» لار تەرىپىدىن ئوتتۇرغا قويۇلغان. بەزىلىرى، ئىدارەمدىكى مېنىڭ ئۈستۈمدە يېزىلغان دازىباۋلارنى «ئىدارەلار ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇش» جەريانىدا كۆرگەنلەر ئۆزىچە تەھلىل قىلىپ، «سايراپ ئىچىلىش» تە باشقا ئىدارىلەردە ئوتتۇرغا قويغان. بۇلاردىن بەزىلىرى ئۇخلاپ چۈشمىگىمۇ كىرمەيدىغان سۆزلەر ۋە ناھايىتى ئېغىر ئاقىۋەت كەلتۈرىدىغان بۆھتانلاردىن ئىبارەت ئىدى. مەسىلەن؛

(114) 1947 - يىلىغا قەدەر چەتئەلدە تۇرغان مەزگىلدە ئاكىسى بىلەن بىرگە شىبېيۇنلۇق مەكتىپىدە ئوقۇغان. ھازىر ئاكىسى تۈركىيىدە جاھانگىرلارنىڭ جاسۇسلۇق ئىدارىسىدە ئىشلەيدۇ. بۇ ئۇنسۇر (مىنى دىمەكچى) خوتەندە قىلىپ جاسۇسلۇق قىلماقچى بولغان. ھازىرمۇ ئاكىسى بىلەن خەت ئالاقە قىلىدۇ».

«تاغىسى مەھمەت رىزا، تۈركىيە جاھانگىرلىكىنىڭ چاۋشەندىكى تاجاۋۇزچى ئەسكەرلىرىنىڭ بىر چوڭ ئەمەلدارى». «3خىل چەت ئەل تىلىنى بىلدۇ. داۋاملىق چەتئەل رادىيوسىنىڭ خەۋەرلىرىنى تىڭشايدۇ ۋە بۇلارنى باشقىلارغا سۆزلەپ بېرىدۇ. چەت ئەل ناخشىلىرىنى ئوقۇپ ھەسرەت چىكىدۇ. كاپىتالىست دۆلەتلىرىدىكى ھاياتنى ماختاپ زەھەر تارقىتىدۇ».

{113} Bu hil «üginış» lar ceryanida, mining üstimde birilgen «pikir»larning hemmisi digidek, guman bilen otturiga kuyulgan. Yaki yalgandin yok yerdin putak çikiridigan ve tohumdin tük ündiridigan yalakçi «aktip»lar teripidin otturiga koyulgan. Bezilirini, idaremdiki mining üstimde yizilgan Dazibavlarni «idarelar öz ara pikir almaşturuş» ceryanida körgenler öziçe tehlil kilip «sayrap içiliş»te başka idarilerde otturiga koygan. Bulardin beziliri uhlap çüşmgimu kirmeydigan sözlar ve nahayiti igir akivet keltüridigan buhtanlardin ibaret idi. Mesilen;

{114} «1947- yiliga keder çetelde turgan mezgilide akisi bilen birge şipiyunluk mektibide okugan. Hazir akisi türkiyide cahangirlarning casusluk idariside işleydu. Bu unsur (mini dimekki) Hotende kilip casusluk kilmakçi bolgan. Hazir mu akisi bilen het, alake kilidu». «Tagisi Mehemmet Rıza, Türkiyecahangirlikining çavşendiki tacavuzçi eskerlirining bir çong emeldari». «3hil çet el tilini bilidu. Davamlık çet el radiosining heverlirini tingşaydu ve bularni, başkilarga sözlep biridu. Çet el nahşilirini okup hesret çikidu. Kapitalist döletliridiki hayatini mahtap zehir tarkitidu».

{113} Bu tür “eğitimler” sırasında hakkımda ileri sürülen suçlamaların hepsi, suizanla ortaya konmuş yahut yalandan, yok yere “çamur atan ve yumurtadan tüy çıkaran” yalaka “aktifler” tarafından ortaya atılmıştı. Bunların bir kısmını, hakkımda çıkarılan Dazibaolardan, kurumlar arası fikir alışverişi sırasında görenler, kendince tahlil yapıp “şakıyıp açılma” hareketinde başka idarelerde ortaya koymuştu. Bazıları rüyama bile giremeyecek sözler ve çok ağır sonuçlar doğurabilecek suçlamalardan ibaretti. Örneğin:

{114} “1947 yılına kadar yurtdışında bulunduğu zamanlarda abisiyle casusluk okulunda okudu. Şu anda ağabeyi Türkiye’de emperyalistlerin casusluk teşkilatında çalışıyor. Bu unsur (beni kastediyor) Hoten’de kalıp casusluk yapmak niyetinde. Şu anda abisiyle mektuplaşarak alaka kuruyor. Dayısı Mehmet Rıza²⁹, Türkiye emperyalizminin Kore’deki tecavüzcü askerlerinin büyük bir komutanı.” “Üç yabancı dil biliyor. Devamlı yurtdışı radyolarının haberlerini dinliyor ve bunları başkalarına anlatıyor. Yabancı şarkıları söyleyip hasret çekiyor. Kapitalist devletlerdeki hayatı övüp zehir yayıyor.”

(115) «دادىسى مەھەممەت ئىمىن ھەزرەتتىن ۋەزىپە ئېلىپ، خوتەندە قالغان.

مەھەممەت ئىمىن ھەزرەت كەتكەندىن كىيىن بىر قانچە قېتىم ئۇنىڭ سادىق ئادەملىرى بىلەن مەخپى مەجلىس ئۆتكۈزگەن. دادىسى بولسا ئىمىننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە خوتەندە بىر قانچە قېتىم يۈز بەرگەن ئىسيان ۋە قوزغىلاڭلارغا ئارقىدا تۇرۇپ، يوليۇرۇق بەرگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ بۇلارنى پاش قىلمىدى».

(116) «ئامىنە خان ھاجى چەتئەلگە قېچىش ئالدىدا خوتەنگە كەلگەندە ئابدۇكېرىم

ھاجىنىڭ ئۆيىدە بىر دانە پولات ساندۇق قويۇپ كەتكەن بۇنىڭدىن خەۋىرى بار تۇرۇپ پاش قىلمىدى».... ۋەھاكازالار⁶

(117) بۇلاردىن باشقا پارتىيە تەشكىلى «زەرىيە بىرىشكە تىگىشلىك» دەپ

كۆرسەتكەن كىشىلەردە ئازىراق گۇمانلىق مەسىلە ئوتتۇرغا چىقىپ قالغاندا ئۇنى ئىلىنجۇك دەپ تۇتۇۋېلىپ، يوق يەردىن مەسىلە ئويدۇرۇپ بېسىقتۇرۇش ئاساسى قىلىندى. تۆۋەندىكىلەر، بۇلاردىن بىزنىڭ بېشىمىزغا كەلگەنلىرىدىن بىر قانچىسى؛

6 بۇ «پولات ساندۇق» دېگەنلىرى، تېشىنى ئېيىز تاختا تۆمۈت بىلەن نەقىشلىپ ياسالغان خانىملارنىڭ ئېسىل كىيىم-كىچەكلىرىنى ساقلايدىغان بىر خىل ياغاچ ساندۇق ئىدى. بۇنى كامۇنىستلار كەلگەندە سېتىۋەتكەن ئىدۇق. ساقچىلار ناھايىتى ھەيۋەت بىلەن كىلىپ، «ئامىنە ھاجىم قوپاپ كەتكەن پولات ساندۇق نەردە دەپ سورايدۇ. ئۆيدىكىلەر ساقچىلارنى ساندۇقنى سېتىۋالغان ئادەمنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بىرىپ، ساندۇقنى كۆرسەتكەندىن كېيىن، ئاندىن بۇنىڭ ئادەتتىكى بىر ساندۇق ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن.

{115} «Dadisi mehemmet Emin hezrettin vezipe ilip Hotende kalgan. Mehemmet Emin hezret ketkendin kiyn bir kançe kitim uning sadik ademliri bilen mehpi meclis ötküzgen. Dadisi bolsa Eminning körsetmisi buyıçe Hotende bir kançe kitim yüz bergen isyan ve kozgilanglarga arkida turup yolyuruk bergenlikini bilip turup bularni paş kilmidi».

{116} «Amine Han Haci çet elge kiçiş aldida Hotenge kелgende abdikirim hacining öyide bir dane polat sanduk koyup ketken. Buningdin heviri bar turup paş kilmidi»..... ve hakazalar.⁶

{117} Bulardin başka partiye teşkili «zerbe biriške tigışlik» dep körsetken kişilerde azrak gumanlik mesile otturiga çikip kalganda uni ilincuk dep tutuvilip yuk yerdin mesile oydurup bisikturuş asasi kilindi. Tövendikler, bulardin bizning bişimizga kelgenliridin bir kançisini;

6 Bu “pulat sanduki” digenliri, tişini nipiz tahta tömür bilen nekışlep yasalğan hanımlarning isil kiyim, kiçeklirini saklıydıgan bir hil yagaç sanduk idi. Buni kommunistlar kелgende sitivetken iduk. Sakçılar nahayiti heyvet bilen kilip “amine han haci koyup ketken pulat sanduk nerde?” dep soraydu. Öydikilar sakçılarni sandukni sitivalğan ademning öyige başlap birip sandukni körsetkendin kiyn andin buning adettiki bir sanduk ikenlikige işengen.

{115} “Babası, Mehmet Emin Hazret tarafından görevli olarak Hoten’de kaldı. Mehmet Emin Hazret gittikten sonra onun sadık adamlarıyla gizli toplantılar yaptı. Yine babası, Emin’in talimatı doğrultusunda Hoten’de birkaç sefer meydana gelen isyan ve ayaklanmalara yol gösterdiğini bilmesine rağmen bunları ihbar etmedi.”

{116} “Hacı Âmine Hanım³⁰ yurtdışına çıkmadan önce Hoten’e geldiğinde Abdülkerim Hacı’nın³¹ evine bir tane çelik sandık bırakmıştı.⁶ Bundan haberi olmasına rağmen ihbar etmedi.”..... ve bunun gibi daha neler neler.

{117} Bunlardan başka parti teşkilatının “darbe vurulacak” diye gösterdiği kişilerde, azıcık şüpheli bir mesele ortaya çıktığında, ona ipucu diye yapışıp yok yere yalanlar uydurup ezmek için bahane yaptılar. Aşağıda anlatılanlar başımıza gelenlerden birkaç tanesidir.

6 Bu “çelik sandık” dedikleri dışı ince sacla desen verilmiş, kadınların değerli kıyafetlerini sakladıkları bir çeşit tahta sandıktı. Bunu kommunistler geldiğinde satmıştık. Polisler büyük bir gürültüyle gelip Hacı Âmine Hanım’ın bırakıp gittiği çelik sandık nerde diye sordu. Evdekiler polisi sandığı sattığımız adamın evine götürüp sandığı gösterdikten sonra bunun sıradan bir sandık olduğuna inandılar.

(۱۱۸) ۱۹۵۱-يىلى «خوتەن گېزىتى» نىڭ ۹-ئاينىڭ ۲۹-كۈنىدىكى سانغا قىزىل

رەڭلىك قىلىپ يېزىلغان «بىر ئەكسىل ئىنقىلاپچىنىڭ پاش قىلىشى»
 دىگەن بىر خەۋەر ماقالىسى بېسىلدى. ماقالىدا، ۱۹۵۰-يىلى ھەجىدىن
 قايتىپ كەلگەن لوپ ناھىيىلىك روزى موللا دېگەن ئادەم مۇنداق دەپ
 ئىقرار قىلغان؛ «مەن ئىمىن ھەزىرەت بىلەن تىبەت يولىدا كۆرەشكەندىم،
 ئۇ ماڭا سىز خوتەنگە باغاندىن كىيىن، مېنىڭ يېقىن ئادەملىرىم بىلەن ئالاقە
 باغلاپ، تەشكىلات قۇرۇپ، كومىنىستلارغا قارشى ھەرىكەت ئېلىپ
 بېرىشقا قاتنىشىش. بۇ ئىشقا خوتەن قىزىق دەرۋازىدىكى ئابدۇكەرىم
 ھاجىم بىلەن كۆرەشسىڭىز قالدى ئىشلارنى ئۇ كۆرسىتىپ بېرىدۇ، دەپ
 ماڭا ۋەزىپە تاپشۇرغان»⁷ دادام گېزىتنى ماڭا ئۇزاتتى. قولى تىترەپ
 تۇراتتى. مانا، ئەگەر بۇنىڭغا ئىشەنسەلەر، مېنىڭ ئىشىم تۈگىدى دىمەك!
 بۇ گېزىتنى سىز ئوبدان ساقلاپ قويۇڭ. بەلكىم بىر كۈنى جاھان ئوڭلىنىپ،
 ئۇلار كىلىپ قالسا كۆرسىتەسىز» دىدى. مەن بۇ گېزىتنى بىر قانچە
 يىل ساقلاپ يۈرۈپ، كېيىنچە كۆيدۈرۋەتتىم. دېمەك، شۇنداق قىلىپ،
 جاھانمۇ ئوڭلانمىدى. ئۇلارمۇ كەلمىدى، گېزىتىمۇ كۆرسىتەلمىدىم!
 ۱۹۵۵-يىلى، ئاتچۇي ئىسيانغا بىزنىڭ تۇققانلىرىمىزدىن قاتناشقانلىقى
 ئوتتۇرغا چىقىپ قالدى بۇلاردىن بىرى تاغام ئابدۇلھەمىد ھاجىم ئىدى.
 بۇ كىشى «ئىسيانچىلار مەندىن مەسلىھەت سورىغاندا مەن، كۈچۈڭلار
 يەتمەيدۇ دېگەن ۋە ئۆزەممۇ بۇ تەشكىلاتقا قاتناشمىغان» دەپ ئېتراپ
 قىلىپ نەتىجىدە ۲۳ يىل تۈرمىدا ياتتى.

⁷ خۇداغا مىڭ شۈكرى، بۇ ئادەم تىببەتتىن كىلىشىدا چېگرىدا قولىغا ئېلىنىپ،³ يىل تۈرمىدا ياتقان. دادام بىلەن كۆرەشمىگەن. ئەگەر دادام بىلەن كۆرەشكەن بولسا بۇ يالغان بوھتان بىلەن بېرىنچى قىتىملىق بېسىقتۇرۇشتىلا ئۆلۈمگە مەھكۇم بولغان بولاتتى.

{118} 1951- yili «Hoten giziti»ning 9- ayning 29- künüdiki saniga kızıl renglik kilip yizilgan «bir eksil inkilabçıning paş kiliş» digen bir hever makalisi bisildi. Makalida, 1950- yili hecdin kaytip kelgen Lop nahiylik Ruzi Mulla digen adem mundak dep ikrar kilgan: «men Emin Hezret bilen Tibet yolida köreşkenidim. U manga, siz Hotenge bargandin kiyin mining yikin ademlirim bilen alake baglap, teşkilat korup kommunistlarga karşı herket ilip birişka katnişing. Bu işka Hoten kızık dervazidiki Abdikirim hacim bilen küreşingiz kaldı işlarnı u körsitip biridu dep manga vezipe tapşurgan». ⁷ dadam gizitni manga uzattı. Koli titrep turatti. «Mana eger buningga işensiler, mining işim tügidi demek! Bu gizitni siz obdan saklap kuyung belki bir kün cahan onglinip, ular kilip kalsa körsiter siz» didi. Men bu gizitni bir kançe yıl saklap yurup kiyinçe köydürüvettim. Dimek şundak kilip cahanmu onglanmidi. Ular mu kelmidi, gizitnimu körsitelmidim! 1955- yili, Atçuy isyaniga bizning tugkanlirimizdin katnaşkanliki otturiga chikip kaldı bulardin biri tagam Abdulhimid hacim idi. Bu kişi «isyançılar mendin meslihet soriganda men, küşüngla yetmeydu digen ve özemmu bu teşkilatiga katnaşmıgan» dep itirap kilip neticide 23 yıl turmida yatti.

⁷ Hudaga ming şukri, bu adem Tibettin kilişida çigridila kolga ilinip 3 yıl turmida yatkan. Dadam bilen köreşmigen. Eger dadam bilen köreşken bolsa dadam bu yalğan bühtan bilen birinci kitimlik bisiktuştila ölümge mehküm bolgan bolatti.

{118} Hoten gazetesinin 29 Eylül 1951 tarihli sayısında kızıl renkte yazılmış “Bir Devrim Karşının İfşa Edilmesi” diye bir makale basıldı. Makalede 1950 yılın da hacdan dönen Lop ilçesinden Rıza Molla denen adam şöyle bir itirafta bulunmuştu “Ben Emin Hazret’le Tibet yolunda görüştüm. O bana ‘Siz Hoten’e gittikten sonra, yakın adamlarımla ilişkiye geçin, teşkilat kurup komünistlere karşı hareketlere katılın. Bu iş için Hoten Kızıkdervaza’daki Abdülkerim Hacı’yla görüşmeniz yeterli, gerisini o hâllerde.’ diye bana vazife vermişti.”⁷ Babam gazeteyi bana uzattı. Elleri titriyordu. “İşte eğer buna inanırlarsa benim işim bitti demektir.” “Bu gazeteyi iyi saklayın belki bir gün dünya düzeler, onlar geri gelirse gösterirsiniz.” dedi. Ben bu gazeteyi birkaç sene sakladık-tan sonra yaktım. Demek ki henüz dünya düzelmedi, onlar da geri gelmedi, gazeteyi de gösteremedim. 1955 Atçuy İsyanı’na³² akrabalarımızın katıldığı ortaya çıktı. Bunlardan biri dayım “Abdülhamid Hacı”³³ idi. O, “İsyancılar ben-den fikir sorduğunda ‘gücünüz yetmez’ dedim ve kendim de bu teşkilata katılmadım.” diye itirafta(!) bulunmasına rağmen neticede 23 yıl hapis yattı.

⁷ Allah’a binlerce şükürler olsun ki bu adam Tibet’ten dönerken sınırda tutuklanıp 3 yıl hapis yatmıştı ve babamla görüşmemişti. Eğer babamla görüşmüş olsaydı babam bu yalan suçlamayla ilk seferki sindirme hareketinde ölüm cezasına çarptırılırdı.

(119) بۇلار دادام ئۈچۈن ۋە ئائىلىمىز ئۈچۈن چوڭ بىر پالاكەت بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يىللەردە ھەزرىتىم ھىندىستان قاتارلىق جايلاردا خەلقئارا مەجىلىسلىرىگە قاتنىشىپ، باياناتلار ئېلان قىلىپ، يۈرگەن چاغلار ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ 27 يىل ئىچىدە، يۇرتىمىزدا كومىنىست خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى ئازىراق بىر شەپە تۈيۈلسىمۇ بۇنى، «ئىمىن ھەزىرەتنىڭ چەت ئەلدە جۇڭگوغا قارشى پىلانلىغان ئەكسىيەتچىلىكى ھەرىكەتى» دەپ بىزنى «گۇمانلىق ھەم مۇھىم دۈيىشاڭ» قىلىش كومۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ ئادىتى بولۇپ قالدى.

(120) ئىككىنچىسى، يەنە بىر تاغام تۇردى مەھەممەت ئاخۇن ئىدى. بۇ كىشى تەشكىلاتقا ئەزا بولمايتىكەن. ئىنقىلاپ غەلبە قىلىپ شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندا ساغلىقنى ساقلاش مېنىستىرى بولماقچى ئىكەن. ئاڭلىشىمچە قوزغىلاڭدىن بىر قانچە كۈن بۇرۇن «تىجارەت ئۈچۈن» قەشقەرگە كەتكەن ئىكەن. تۇردى مەھەممەت ئاخۇن ئاكىمىنىڭ تەشكىلاتقا قاتناشقانلىقىدىن خەۋەرسىز دادام ئۇنىڭغا-3 4 پارچە گىلەمنى قايتىشتا بىزنىڭ تىبابەتچىلىك دۈكىنىمىزغا دورا-دەرمان ئالغاچ كېلىشى ئۈچۈن ئامانەت قىلغان. تۇردى مەھەممەت ئاخۇن ئاكىم قولىغا ئېلىنىپ، قىيىن-قىستاق جەريانىدا قاتتىق ئازاپ تارتقان بولسىمۇ ھېچ ئېپىتار قىلمىغان. ئەمما، قەشقەرگە نېمىشقا بارغان؟ دېگەن سوراققا، تىجارەت ئۈچۈن بارغان ۋە دادامنىڭ مال ئېلىپ كېلىشى ئۈچۈن بىر قانچە پارچە گىلەم بەرگەنلىكىنى ئېيتىپ بەرگەن. مانا، بۇلار دادامنىڭ «ئەينى زاماندا ئاتىچۇي ئىنقىلابىغا مالىيە جەھەتتىن قىلغان ياردىمى» بولۇپ

[119] Bular dadam üçün ve ailimiz üçün çong bir palaket boldi. Uning üstige bu yıllerde hezritim Hindistan katarlık caylarda helkara meclislerge katnişip bayanatlar ilan kilip, yürgen çağliri iken. Şuning bilen bu 27 yıl içide, yurtimizda kommunist Hitay hakimiyitige karşı azrak bir şepe tuyulsimu buni, «Emin hezretning çetelde cungguga karşı pilanligan eksilinkilabi heriketi» dep bizni «gumanlik ve muhim duyşang» kiliş kommunist hakimiyitining aditi bolup kaldı.

[120] İkkinçisi, yana bir tagam Turdi mehemmet Ahun idi. Bu kişi teşkilatka eza bolaptiken. İnkılap gelibe kilip Şerki Türkistan İslam Cumhuriyeti Hökümeti kurulganda saglikni saklaş ministiri bolmakçı iken. Anglişimçe kuzgilangdin bir kançe kün burun «ticaret üçün» Keşkerge ketken iken. Turdi mehemmet Ahun akamning teşkilatka katnaşkanlikidin heversiz dadam uningga 3-4 parçe gilemni kaytişta bizning tibabetçilik dukkinimizga dora, derman algaç kilişi üçün amanet kilgan. Turdi mehemmet Ahun akam kolga ilinip kıyın kistak ceryanida kattik azap tartkan bolsimu hiç ikrar kilmigan. Emma Keşkerge nimişka bargan? Digen sorakta, ticaret üçün bargan ve dadamning mal ilip kilişi üçün bir kançe parçe gilem bergenlikini iytip bergen. Mana bular dadamning «eyni zamanda Atçuy inkilabiga maliye

[119] Bu olaylar babam ve ailemiz için büyük bir felaket oldu. O yıllarda Hazretim Hindistan'da uluslararası toplantılara katılıp açıklamalar yapıyormuş. Böylece 27 yıl içinde yurdumuzda komünistlerin hâkimiyetine karşı azıcık bir şey duyulsa «Emin Hazretin yurtdışından Çin'e karşı planladığı rejim karşıtı hareketi» diyerek bizi «şüpheli ve önemli hedef» göstermek komünist yönetimin alışkanlığı hâline gelmişti.

[120] İkincisi: Diğer dayım Turdi Muhammed Ahun³⁴ idi. O, teşkilatın üyesiymiş. İnkılap başarılı olduğunda, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduğuşu zaman Sağlık Bakanı olacaktı. Duyduğum kadarıyla ayaklanmadan birkaç gün önce ticaret için Kaşgar'a gitmiş. Turdi Muhammed ağabeyimin teşkilata katıldığından habersiz olan babam, üç dört tane halıyı dönüştür tababet dükkânımıza ilaç ve baharat alması için ona vermiş. Turdi Muhammed ağabeyim tutuklanıp gözaltında ağır işkencelere maruz kalsa da hiç konuşmamış. «Kaşgar'a niye gittin?» diye sorduklarında «Ticaret için gitmiştim.» demiş. Babamın mal alıp gelmesi için birkaç tane halı verdiğini söylemiş. İşte bunlar aynı zamanda babamın Atçuy İnkılabı'na mali yardımı(!) oluverdi. Turdi Muhammed ağabeyim hapiste on

چىقتى. تۇردى مەھەممەت ئاخۇن تۇرمىدا 15 يىل يېتىپ ئېچىنىشلىق بىر ھالدا ۋاپات قىلدى.

(121) بۇلاردىن باشقا، كومۇنىستلارنىڭ «تۈزۈمىگە زىيانلىق» دەپ تونۇغان ھەتتاگۇمان قىلغان كىشىلەرنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن، «ئەنزە»⁸ مەيدانغا چىقىرىشلىرى ھەر دايم بولۇپ تۇرغان. بۇلاردىن بىر ئىككىسى سۆزلەپ بېرەي:

(122) بىرىنچىسى، ئۆزەنەڭ بېشىغا كەلگىنى؛ 63 - يىلى خوتەن سەھىيە سىستېمىسى بويىچە باشلانغان «جىن - شەيتان» لەر (بۇ كومۇنىزىمغا قارشى دەپ، تونۇلغان زىيالىلارغا بېرىلگەن نام) نى تارتىپ چىقىرىش جەريانىدا، مىنىمۇ مەسىلەڭنى تاپشۇرسەن دەپ «ئاممىدىن ئايرىپ» قويدى⁹ 2، 3 كۈندە بىر قېتىم مەجلىستە ئوتتۇرغا چىقىرىدۇ، مەن يازغان «مەسىلەمنى» ئوقۇپ بىرىمەن. ئاكتىپ غالىجلار «تولۇق تاپشۇرمىدى، ئاساسى مەسىلىنى يوشۇردى» دەپ ۋاقىراپ كېتىدۇ. ئاساسى مەسىلەمنىڭ نەمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم. بۇ ئەھۋال بىر ئاي داۋام قىلدى. بۇ جەرياندا مېنى باشقا «جىن - شەيتانلار» بىلەن قوشۇپ خوتەن ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىنىڭ چوڭ مەيدانغا مەخسۇس جازا قىلىپ

8 ئەنزە - چىنچە سۆز بولۇپ جىنايەت (ۋەقە) دىلۇسى يەنى، تۈركچىدە دوسىيە دېگەن مەنىدە.

9 «ئاممىدىن ئايرىۋېتىش» تە، ئۆكىشى خىزمەتتىن توختىتىپ قويۇلىدۇ. باشقىلار بىلەن سۆزلىشىشكە رۇخسەت يوق. بەزىلىرى ئۆز ئىدارىلىرىدە مەخسۇس ئۆيىدە ئىدارىدە تەشكىل قىلغان بىر خىل تۈرمىدا تۇرىدۇ. ئۆيىگە كىرىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ. 12 سائەت ئىدارە ئىچىدە جىسمانى ئەمگەككە سىلىپ كېچىسى مەسىلىنى يىزىپ تاپشۇرۇشقا ھازىرلىق قىلىدۇ، ھىچ قانداق پائالىيەتكە قاتناشتۇرۇلمايدۇ.

cehettin kilgan yardimi» bolup çıktı. Turdi mehmet Ahun turmida 15 yıl yitip içinişlik bir halda vapat kildi.

[121] Bulardin başka, kommunistlarning «tuzumge ziyanlik» dep tonugan hetta guman kilgan kişileri bisikturuş üçün «enze»⁸ meydanga çıkirişliri her dayim bolup turgan. Bulardin bir ikkisini sözlep birey:

[122] Birincisi, özemning bişiga kelgini; 63- yili, Hoten sehiye sistimisi buyıçe başlangan «cin, şeytan»ler (bu kommunistge karşı dep tonulgan ziyalılarga birilgen nam) ni tartip çıkiriş ceryanida, minimu mesilengni tepsursen dep «ammidin ayrip» koydı⁹. 2, 3 künde bir kitim mecliste otturiga çıkiridu, men yazgan «mesilemni» okup birimen. Aktip galçılar: «toluk tapşurmidi, asasi mesilini yuşurdi» dep vakirap kitidu. Asasi mesilemning nime ikenlikini bilmeyttim. Bu ehval bir ay devam kildi. Bu ceryanda mini başka «cin, şeytanlar» bilen koşup Hoten vilayetlik dohturhanning çong meydaniga mehsus caza kilip isilgan «paş

beş yıl yatıp çok kötü koşullar altında vefat etti.

[121] Bunlardan başka komünistlerin “düzene zararlı” diye bildikleri hatta şüphelendikleri kişileri sindirmek için “Enze”⁸ Meydanı’na çıkarma işleri sürekli devam etmekteydi. Bunlardan birkaç tanesini anlatayım:

[122] Birincisi: 1963 yılında sağlık teşkilatı içerisinde başlayan “cin şeytanları” (bu komünizme karşı diye tanınan aydınlarla verilen isim) ortaya çıkarma esnasında “meseleni ortaya koyacaksın” diye beni “toplumdan tecrit ettiler.”⁹ İki üç günde bir toplantıda ortaya çıkarılıyor, yazdığım meselemi okuyordum. Aktif yalakalar “Tam anlatamadı, asıl meseleyi sakladı!” diye bağırma-ya başlıyordu. Bense “Asıl meselenin ne olduğunu bilmiyorum.” diyordum. Bu durum böyle bir ay devam etti. Bir keresinde beni diğer cin şeytanlarla birlikte Hoten Devlet Hastanesi’nin

8 Enze, Çince söz bolup cinayet (veke) dilosi yeni, Türkçe dosiye digen meniside.

9 “Ammidin ayrivitiş” te, u kişi hizmettin tohtitip koyulidu. Başkılar bilen sözlüşike ruhset yuk. Beziliri öz idarilirida mehsus öyde idaride teşkil kilgan bir hil turmida turidu. Öyge kırışke ruhset kilinmaydu. 12 saat idare içide cismani emgekke silip kiçisi mesilisini yizip tapşuruşka hazirlik kilidu, hiç kandaq paaliyetke katnaşturulmaydu.

8 Enze, Çince bir kelime olup suç (olay) içeriği, yani Türkçe’deki dosya manasında.

9 “Toplumdan Tecrit”te ilgili kişi işten el çektiliyor, başkalarıyla konuşması yasaklanıyordu. Bazen kendi idaresindeki özel birimde (idare içinde hazırlanan bir tür nezarethane) tutuluyor, evine gitmesine izin verilmiyordu. 12 saat ağır fiziksel işlerde çalıştırılıp gece meselesini ortaya koyması için hazırlık yaptırılıyordu. Hiçbir sosyal faaliyete katılamıyordu.

ئېسىلغان «پاش قىلىش» دازىباۋلىرىنى كۆرسەتكىلى ئېلىپ كىردى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇپ چىقىشىمنى تاپشۇردى ۋە مېنىڭ ئۈستۈمدە يېزىلغان 20 پارچىغا يىقىن دازىباۋ چاپلانغان بىر جازا ئالدىغا ئەكىلىپ قويدى.

(123) بۇلار بىر مېتىر كىلىدىغان قەغەزلىرىگە چوڭ ھەرپلەر بىلەن «يۇنۇس ھاجى دېگەن كىم؟» دېگەن مەزمۇندە بولۇپ، «چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر ياقۇپ ھاجىنى تارتىپ چىقرايلى» دېگەن شۇئار بىلەن ئاياغلاشقان. ئاستىدا ئىدارە بىرگە ئىشلەيدىغان تەلئەت سابىتنىڭ ئىمزاسى بار ئىدى. بۇ چاقىچە ئىدارەمدە مېنىڭ ئۈستۈمدە بېرىلگەن «پىكىر» لار تەكرارلانغان ۋە ئاكىسىدىن كەلگەن خەتنى مەلۇم قىلىمىدى ۋە ھاكازالار.... بۇلارنى ئوقۇغانسىرى كۆزۈمدىن پاشا كۆمۈتلەر ئۇچۇشقا باشلىدى. خەتلەر بىر- بىرگە قوشۇلۇپ كەتتى....

بۇلاردىن باشقا يەنە خوتەندە ئېچىلۋاتقان «تارتىپ چىقىرىش» يېغىنلىرىغا ئوچۇق سوت يېغىنلىرىغا سەپ قىلىپ ئېلىپ باراتتى. بۇ يېغىنلاردا بىر قانچە كىشىنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىپ، مەيدانغا ھەر قايسى ئىدارىلەردىن توپلاپ ئېلىپ كېلىنگەن كىشىلەر ئالدىدا «مەسلىسىنى» تاپشۇراتتى. ئومۇمىي پاش قىلىش پارتىيە تەشكىلى تەرىپىدىن ئالدىدىن بەلگىلەنگەن بىر قانچە كىشىلەر ئۈستىدە مەركەزلەشتى، بۇلاردىن بىر قانچىسىنى سەھنىدىلا ساقچىلار قوللىرىنى ئارقىسىغا قىلىپ چەمبەرچەس باغلاپ ئېلىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا، مەيداندىكى كىشىلەر بىردىن ۋاقىراپ «پۇرۇلتارئات دېكتاتورىنى مۇستەھكەملەيلى»، «يوقالسۇن سېنىيى

kiliş» Dazibavlırını körsetkili ilip kirdi. Bularning hemmisini okup çıkışimni tapşurdi ve mining üstimde yizilgan 20 parçığa yikin Dazibav çaplangan bir caza aldiga ekilip koydi.

[123] Bular bir mitir kilidigan kegezlerge çong herpler bilen «Yunus haci digen kim?» digen mezmunda bulup «çetelge baglangan unsur yakup hacini tartip çikiraylı» digen şuar bilen ayaglaşkan. Astida idarde birge işleydigan telet sabitning imzasi bar idi. Bu çakkiçe idaremda mining üstümde birilgen «pikir» lar tekrarlangan ve akisidin kelgen hettni melum kilmidi ve hakazalar Bularni okugansiri közümda paşa, kumutlar uçuşuşka başlıdi. Hetler bir, birige koşulup ketti Bulardin başka yene, Hotende içilivatkan «tartip çikiriş» yiginliriga uçuk sot yiginliriga sep kilip ilip baratti. Bu yiginlarda bir kançe kişini sehnige ilip çikip meydanga her kaysi idarilerdin toplan ilip kilingen kişiler aldidida «mesilisini» tapşuratti. Omumiy paş kiliş partiye teşkili teripidin aldidin belgilengen bir kançe kişiler üstide merkezlişip bulardin bir kançisini sehnidila sakçılar kollirini arkisiga kilip çemberçes baglap ilip kitidu. Buçağda, meydandiki kişiler birdin vakirap «purultariat diktaturisini mustehkemleyli», «yokalsun sinpi

büyük avlusuna özel olarak asılan ifşa Dazibaolarını göstermeye götürdüler. Bunların hepsini okumam gerektiğini söylediler ve beni hakkımda yazılan yirmiyeye yakın Dazibao yapıştırılmış bir duvarın önüne getirip koydular.

[123] Bunlar bir metre büyüklüğündeki kâğıtlara büyük puntolarla “Yunus Hacı denen kim?” sorusunun cevabı hakkında olup “yurt dışına bağlanan unsur Yakup Hacı’yı ortaya çıkaralım” sloganıyla son buluyordu. Altında birlikte çalıştığım Taltat Sabit’in imzası vardı. Bugüne kadar çalıştığım hastane de benim hakkımda açıklanan “görüşler” tekrarlanmıştı. Ağabeyinden gelen mektubu sakladı vb... Bunları okudukça gözümde cisimler uçuşmaya başladı, yazılar birbirine geçti. Bunlardan başka Hoten’de yapılan “ortaya çıkarma” toplantılarına açık hava sorgulamalarına topluca götürülüyorduk. Bu toplantılarda birkaç kişiyi sahneye çıkarıp meydanda farklı kurumlardan gelen kalabalığın önünde “meselesini” ortaya koydururlardı. Toplu ifşa parti teşkilatı tarafından önceden belirlenen kişiler üzerinde yoğunlaşşıp bunların bir kısmını sahnede polisler ellerini arkadan kelepçeleyp alıp götürdü. Bu sırada meydandaki kişiler birden yüksek sesle “Proletarya diktatörlüğünü güçlendirelim”, “Kahrolsun sınıfsal düşmanlar”, “Yaşasın

دۈشمەنلەر ، «ياشاسۇن كۆمىنىست پارتىيەسى»... «ئەكسىل
ئىنقىلاپچىلار ئىقرار قىلىپ، مەسلىسىنى تاپشۇرسا كەڭچىللىك قىلىندۇ»
ۋە ھاكاڭلاردەپ توۋلاشقا باشلايدۇ. قورقۇ ۋە دەششەت ئىچىدە،
مېنىمۇ سەھنىگە چىقىرامدىكىن دەپ تۇرغان چېغىمدا ئىدارەمدىكى
ئىككى «ئاكتىپ» يېنىمغا كېلىپ، «كۆزدۈڭمۇ! سەنمۇ سەھنىگە چىقىپ
مەسلىگىنى تاپشۇرساڭ، كەڭچىللىك قىلىندۇ. جاھىللىق قىلساڭ ئۇلارغا
ئوخشاش بېسىقتۇرۇلسەن» دەپ تەھدىت باشلايدۇ. مەن «بارىنى
سۆزلىدىم» دەپ جىم ئولتۇرۇۋالدىم. بۇنداق دەششەت مەنزىرىلىرى
1-2 ئاي داۋام قىلىدۇ. نەتىجىدە كىشى تەسەۋۋۇر قىلىپ بولمايدىغان
رۇھى ئازاپ ئىچىدە قالىدۇ.

(124) بۇ ۋەقەدىن 3 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، مېنىڭ خەۋىرىم بولمىغان، خۇددى
كىنۇ(سىنىما) لار دىكىدەك «مەسلىمەنىڭ» جەريانىنى، ئىدارىمىزنىڭ
مۇئاۋىن باشلىقى قۇرباننىياز ماڭا مۇنداق دەپ ئېيتىپ بەرىدۇ؛ خوتەن
ۋىلايەتلىك سەنئەت(تەياتىر)دە ئىسكۇرۇپ چالدىغان نادىرخان ئادەم
دېگەن مېنىڭ ئۈستۈمدە ناھايىتى ئېغىر بىر سىياسى مەسلىنى پاش
قىلغانىمىش. ئۇ، «1949-يىلى ياقۇپ ھاجى، ئۈرۈمچىدىن قايتىشتا بىر
ساندۇقتا رادىئو ئىستانسىسى قاچىلاپ ئېلىپ كەلگەن. كۈچاردىن خوتەن
قىيى يولى بىلەن خوتەنگىچە ھەم سەپەر بولۇپ كەلگەندۇق. ياقۇپ ھاجى
يولدا بۇ رادىئو ئىستانسىسىنى ئورمانلىقلارغا ئېلىپ كىرىپ، خەۋەرلىشىپ
ماڭغان. مەزكۇر رادىئو ئىستانسىسىنى خوتەنگە بىر ئېشەك ئارتىپ ئېلىپ
كەلگەن....» دېگەن مەزمۇندا مېنىڭ ئۈستۈمدە ئېچىلىپ سايىراپ، پاش

düşmenler», «yaşasun kommunist partiyesi» «Eksil inkilabçılar ikrar kilip mesilisini tapşursa kengçilik kilinidu» ve hakazalar dep tovulaşka başlaydu. Korku ve dehşet içide, minimu sehnige çıkramdikin dep turgan çigimda idaremdiki ikki «aktip» yinimga kilip «kördüngmu! Senmu sehnige çıkıp mesilengni tapşursang, kengçilik kilinidu. Cahillik kilsang ularga ohşaş bisikturulisen» dep tehdit başlaydu. Men «barini sözlidim» dep cim olturuvalimen. Bundak dehşet menziriliri 1-2 ay davam kilidu. Neticide kişi tesevur kilip bolmaydigan ruhiy azap içide kalidu.

[124] Bu vekedin 3 yıl ötkendin kiyn mining hevirim bolmigan, huddi kino(sinema) lar dikidek «mesilemning» ceryanini, idarimizning muavin başliki korbanni-yaz manga mundak dep itip beridu; Hoten vilayetlik senet (tiyatir) de isikrup çalidigan nadirhan adem digen mining üstümde nahayiti igir bir siyasi mesilini paş kilganmış. U, «1949- yili Yakup haci, Ürümçidin kaytısta bir sandukta radiu istansisi kaçılup ilip kelgen. Koçardin Hoten kiyni yoli bilen Hotengiçe hem Seper bolup kelgeniduk. Yakup haci yolda bu radiu istansisini ormanliklarga ilip kirip heverlişip manggan. Mezkur radiu istansisini Hotenge bir işek artip ilip kelgen....» digen mezmunda mining üstümde içilip sayrap paş kiptu. Bu mesile

Komünist Parti”, “Devrim karşıtları itiraf edip meselesini ortaya koyarsa kolaylık sağlanacak.” ve benzeri sloganları haykırmaya başladılar. Korku ve dehşet içinde beni de sahneye çıkarırlar mı demeye başladığımda, idaremdiki iki “aktif” yanıma gelip “Gördün mü sen de sahneye çıkıp meseleni ortaya koyarsan kolaylık sağlanacak, inat edersen onlar gibi ezileceksin.” diye tehdide başladı. Ben ne varsa söyledim diye sessizce durdum. Bu tür dehşet manzaraları bir iki ay devam ederdi. Neticede insan tasavvur edilmez psikolojik azap içinde kalıyordu.³⁵

[124] Bu olaydan 3 yıl geçtikten sonra benim haberim olmayan, sanki filmlerdeki gibi “meselemin” hikâyesini idaremden biri bana şöyle anlattı: Hoten Şehir Tiyatrosu’nda keman çalan Nadir Han Âdem diye biri benim hakkımda çok ağır bir siyasi meseleyi ifşa etmiş. O, “1949 yılında Yakup Hacı, Urumçi’den geri dönerken bir sandıkta radyo istasyonu alıp gelmişti. Kuçar’dan Hoten Nehri boyunca Hoten’e kadar beraber gelmiştik. Yakup Hacı bu radyo istasyonunu ormanlık alana götürüp haberleşerek yola devam etti. Söz konusu radyo istasyonu Hoten’e bir eşeğin sırtında getirildi.” diyerek benim hakkımda şakıyıp ifşaat yapmış. Bu mesele ortaya çıktıktan sonra bir taraftan beni

قىتۇ. بۇ مەسىلە ئوتتۇرغا چىققاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن مېنى «تارتىپ چىقىرىپ» ئىقرار قىلدۇرۇش يەنە بىر تەرەپتىن رادىئو ئىستانسىسىنى تېپىش ئۈچۈن مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ئىكەن (تەبىئىي يۇلاردىن بىزنىڭ ھېچ خەۋرىمىز بولمىغان). شەھەردىكى ئۆيىمىزنىڭ ئەتىراپىدا ئادەم قويۇپ، كىچىلىرى ئۆگزىگە چىقىپ مۇرىدىن تىگىشاش ئارقىلىق ئۆيىدىن خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرىنىڭ «دۇت، دۇت» دېگەن ئاۋازى كەلمەدۇ؟ دەپ تىگىشاش ئۈچۈن مەخسۇس ئادەم قويغان. بۇمەخپى تەكشۈرۈش بىر يىلغىچە داۋام قىلغانىكەن. (تۈركىيەگە كېلىشىمىز مۇقۇمدا قالغاندىن كېيىن، قوشنالىرىمىز، كىچىلىرى شەھەردىكى ۋە يېزىدىكى ئۆيلىرىمىز ئەتىراپىدا ساقچىلار تەرىپىدىن ئۇزۇن مۇددەت تەكشۈرۈش ئېلىپ بىرىلغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىشتى). مانا، بۇ ئۇخلاساممۇ چۈشۈمگە كىرمەيدىغان بىر ئىش. نادىرخان دېگەن بىلەن كۈچاردىن بىرگە كەلگەنلىكىمنى كىيىنچە رەك خاتىرىلىدىم. ئىككى تاي قارا چاي ۋە بىرقانچە توپ رەخنى بىر ئېشەككە ئارتىپ ئۆزەم ئات بىلەن 22 كۈندە تەكلىماكان بويىدىكى ئورمانلىق يولىدىن يۈرۈپ كەلگىنىم راس ئەمما، بۇ رادىئو ئىستانسىسى نەدىن چىقتى؟ دەپ قۇرباننىياز دىن سورۇدۇم. ئۇ ماڭا، نادىرخاننى ئۆز ئىدارىسىدە «ئىنقىلاپقا قارشى ئونسۇر» دەپ تارتىپ چىقارغان. قولغا ئېلىنىش ئالدىدا «خىزمەت كۆرسىتىپ، نەزىنى ئارقىغا قارىتىپ» ئۇرسا ئۇنىڭغا كەڭچىللىك قىلىدىغانلىقى ئۇختۇرۇلغاندا، بۇنىڭ بىلەن قۇتۇلۇپ قالارمەنمىكى دەپ، بۇلارنى ئويدۇرۇپ چىققانلىقى مەلۇم بولۇپ قالدى ۋە نادىرخان قولغا ئېلىندى دەپ سۆزلەپ بېرىپ، «ئەگەر

otturiga çıkkandin kiya bir tereptin mini «tartıp çıkırıp» ikrar kildurüş yene bir tereptin radiu istanisisini tipiş üçün mehsus adem belgilep tekşirış ilip bargan iken (tebi bular din bizning hiç hevirimiz bolmigan). Şeherdiki öyimizning etrapida adem koyup kiçiliri ögzige çıkıp müridin tingşas arkilik öy din heverliş apratlırining «dut, dut» digen avazi kilemdü? Dep tingşas üçün mehsus adem koygan. Bu mehpi tekşirış bir yilgeçe davam kilganiken. (Türkiyege kilışimiz mukimdalğandin kiya koşnalirimiz, kiçiliri şeherdiki ve yizidiki öylirimiz etrapida sakçılar teripidin uzun müddet tekşirış ilip birilganlikini sözlep biriştı). Mana bu uhlisammu çüşümge kirmeydigan bir iş. Nadirhan digen bilen koçardın birge kelgenlikimini kiyañçerek hatırlıdım. «İkki tay karaçay ve bir kançe top rehni bir işekke artıp özem at bilen 22 kün tekliman boyıdiki ormanlık yoldın yürüp kelginim ras emma bu radio istanisisi nedin çıktı?» dep kurbanniyaz dın sordum. U manga, nadirhannı öz idariside «inkilapka karşı unsur» dep tartıp çıkargan. Kolga iliniş alıdık «hizmet körsitip neyzini arkıga karitıp» urşa uningga kengçilik kildiganlıkı ohturulğanda, buning bilen kutulup kalar menmikin dep bularnı uydurup çıkkanlıkı melum bulup kaldı ve Nadirhan kolga ilindi dep sözlep birip «eger Nadirhan bu mesilini 56- yilliki herikette otturiga

“ortaya çıkarıp” itiraf ettirmeye çalışmışlar, diğer taraftan da radyo istasyonu bulmak için özel bir ekip kurup araştırma yapmışlar. Tabii bunlardan benim hiç haberim olmadı. Şehirdeki evimizin etrafına geceleri çatıya çıkıp bacadan dinleme yapıp evden haberleşme aletlerinin “dıt dıt” sesi geliyor mu diye dinlemek için özel adam yerleştirmişler. Bu gizli araştırma bir yıl kadar devam etmiş. Türkiye’ye gelmemiz kesinleştikten sonra komşularımız şehirdeki ve köydeki evimizin etrafında polisler tarafından uzun süre araştırma yapıldığını söylediler. İşte bu rüyamda görsem inanmayacağım iş. Nadir Han denen adamla Kuçar’dan beraber geldiğimi sonradan hatırladım. “İki paket siyah çay ve birkaç top kumaş bir eşeğe yükleyip at üstünde yirmi iki gün Taklamakan boyunca uzanan ormanlık yoldan geldiğim doğrudu, fakat “Bu radyo istasyonu nerden çıktı?” diye Kurban Niyaz’a sordum. Nadir Han’ı kendi idaresinde “devrime karşı unsur” diye ortaya çıkarmışlar. Tutuklanmadan önce hizmet edip itirafçı olursa ona kolaylık sağlayacaklarını söylemişler. Böylece kurtulabilirim diye bunları uydurduğu ortaya çıktı ve Nadir Han tutuklandı. Kurban Niyaz; “Eğer Nadir Han bu meseleyi [19]56 yılındaki harekette ortaya koymuş olsaydı, bugün ol-

نادىرخان بۇ مەسىلىنى 56-يىللىقى ھەركەتتە ئوتتۇرغا قويغان بولسا ئىدى، بۇلارنى بۈگۈنكىدەك تەكشىرىپ ئولتاستىن سېلىگە ئۆلۈم جازاسى بىرلىشى مۇمكىن ئىدى» دېگەندى.

(125) ئىككىنچىسى، بۇ خوتەن ۋىلايىتىدە سودا - سانائەتچىلەر ۋە دىنى زاتلار ئارىسىدا ئېلىپ بىرىلغان «ئىستىل تۈزىتىش» ھەركىتىدە يۈز بەرگەن. ئاتچۇي ئىنقىلابقا «ھىسداشلىق قىلغان» دەپ تارتىپ چىقىرىلغان لۇپلۇق سىددىق ئاخۇنۇمغا 50-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستاندىن پوچتا ئارقىلىق بىر تۇغقىنىدىن كەلگەن خەت ئىچىدە كىسوملۇق بىر تال تىللا چىققان ئىكەن. ھەركەتتە بۇ كىشىنى «كۆرەشكە تارتىپ»، ساڭا ئەرەبىستاندىن قانچە دانە تىللا كەلگەن؟، ئاتچۇي ئىسيانغا قانچىلىك پۇل ياردەم قىلىدىك؟» دەپ قىيىن - قىستاققا ئالغان. بىچارە ئادەم ھەر قېتىم قولىنى ئارقىغا قىلىپ باغلاپ ئاسماققا ئاسقاندا تىللانىڭ سانىنى بىردىن ئاشۇرغان ۋە «ئەرەبىستاندىن كەلگەن خەت بىلەن لىپاپە ئىچىدىن چىققان تىللا سانى» 10غا بارغاندا، ئايلىنىپ ھۇشىدىن كەتكەن شۇنىڭ بىلەن بۇ كىشىگە «چەتئەلدىن 10تىللا ئەكەلدۈرۈپ، ئاتچۇي ئىسيانغا مالى ياردەم قىلغان» دىگەن «جىنايەتتى» توقۇپ 20يىللىق جازا ھۆكۈم قىلىندى.

koygan bolsa idi, bularni bugünkidek tekşirip ulturmastin silige ölüm cazasi birilişi mumkin idi» digenidi.

[125] İkkinçisi, bu Hoten vilayitide soda, sanaetçılar ve dini zatlar arisida ilip birilgan «istil tüzitiş» herikitide yüz bergen. Atçuy inkilabiga «hisdaşlik kilgan» dep tartip çikirilgan lopluk sidik ahunumga 50- yili, Seudi erebistandin poçta arkilik bir tugkinidin kelgen het içide 5 somluk bir tal tilla çikkan iken. Herikette bu kişini «küreşke tartip», sanga erebistandin kamçe dane tilla kelgen?, Atçuy isyanga kançilik pol yardım kilding?» dep kıyin kistakka algan. Biçare adem her kitim kolini arkiga kilip baglap asmakka askanda tillaning sanini birdin aşurgan ve «erebistandin kelgen het bilen lipape içidin çikkan tilla sani» 10 ga barganda aylinip huşidin ketken. Şuning bilen bu kişiğe, «çet eldin 10 tilla ekeldurup Atçuy İsyaniga maliy yardım kilgan» digen «cinayet»ni tokup 20 yillik caza höküm kilindi.

duğu gibi araştırmadan, size ölüm cezası verilmesi mümkündü.” demişti.

[125] İkincisi: Hoten il çapında esnaf – sanatkâr ve dinî kişiler arasında yürütülen “İdeoloji Düzeltme” hareketinde “Atçuy İnkılabı’na yardım etti!” diye ortaya çıkarılan Loplu Sıddık Ahun’a [19]50 yılında Suudi Arabistan’dan postayla bir akrabasından gelen mektup içinde 5 dinarlık bir altın sikke para çıkmış. Harekette bu kişiyi sorguya alıp “Sana Arabistan’dan kaç tane altın geldi? Atçuy İsyanı’na ne kadar para yardım yaptın?” diye işkence yapmışlar. Biçare adamın kollarını arkadan bağlayıp [Filistin] askısına astıkları zaman, her seferinde sayıyı birer birer artırmış ve Arabistan’dan gelen mektup içinden çıkan altının sayısı 10’a yükseldiğinde bayılıp kendinden geçmiş. Böylece bu kişiye “yurtdışından on altın getirip Atçuy İsyanı’na mali yardım etmek” suçundan 20 yıl hapis cezası verilmişti.

(126) كېيىن، ئاڭلىشىمچە، «يۇقىردىن، پوچتا ئارقىلىق بىر لىپاپە ئىچىدە 10 دانە (تەخمىنەن 100 گىرام) تىللا، سەئۇدى ئەرەبىستاندىن خوتەنگىچە كېلىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇنى باشقىدىن تەكشۈرۈپ بىقىڭلار» دىگەن ئۇختىرىش كەلگەنمىش. ئەمما سىدىق ئاخۇنۇم بۇ خەۋەر كەلگىچە تۈرمىدا ۋاپات قىلغان. بۇنىڭغا ئوخشاش ۋەقەلەر يۇرتنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ خېلى كۆپ يۈز بەرگەنلىكى مەلۇم.

(127) دېمەك يوقىرىدىكىدەك ئەھۋاللار مىنىڭ ۋە ئائىلەم ئۈستىدە بىر قارا بۇلۇت بولۇپ، دايم قورقۇنچ ۋە دەھشەت چېچىپ تۇردى.

(128) بۇلار كومىنىستلارنىڭ «ھەرىكەت» ئېلىپ بېرىشىدىكى ئۇسۇللىرى ۋە «پاش» قىلىش دېگەنلىرىدىن ۋە مېنىڭ «مەسىلە» لىرىدىن بىر قانچىسىدىن ئىبارەت. بېسىقتۇرۇش ۋەيا كۈرۈش قىلىش «دۇيىشاڭ» ى قىلىنغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دىگۈدەك مۇشۇنداق بۇھتالار ۋە ھەقسىزلىكلەردىن خالى ئەمەستى. بۇلارنىڭ ئېغىر بولغان تەرىپى، بىر قىتىم سۇۋالغان قارا ھېچ ئاقلا ناستىن ھەر قىتىملىق ھەرىكەتلەردە يېڭىۋاشتىن تەكرارلىنىپ تۇرغان. خوتەن ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ھېساپچىسى بىر قىتىملىق كۈرۈش قىلىش يىغىنىدا بۇ خىل تۈگمەس - پۈتمەس «مەسىلە» لەردىن توپۇپ كىتىپ، مۇنداق دېگەندى. «بۇ مەسىلىلەردىن 10 يىلدىن بېرى ھەر قىتىملىق ھەرىكەتتە ئوتتۇرغا قويۇلىدۇ. مەن 100 قېتىم جاۋاپ بەردىم. ئەمما، يەنە بىر ھەرىكەت باشلانسا، كۆپچىلىك خۇددى ئىشىقتا تاپسىنى (جەسەتكە دىمەكچى) پۇراپ تاپقان دەك ماڭا ئېسىلىدۇ» ئۇنىڭ بۇ سۆزى ھەقىقەت ئىدى.

{126} Kiyin anglishimçe, «yukiridin, poçta arkilik bir lipape içide 10 dane (tehminen 100 giram) tilla, Seudi erebistandin Hotengiçe kilişi mumkin emes. Buni başkidin tekşirip bikingla» digen uhturuş kelgenmiş. Emma Sıdık ahunum bu hever kelgiçe turmida vapat kilgan. Buningga ohşaş vekeler yurtning başka cayliridimu hili köp yüz bergenliki melum.

{127} Dimek yukirikidek ehvallar mining ve ailem üstide bir kara bulut bolup dayim korkunç ve dehşet çıçip turdi.

{128} Bular kommunistlarning «heriket» ilip biriştiki usulliri ve «paş» kiliş digenliridin ve mining «mesile» lirimdin bir kançisidin ibaret. Bisikturuş veya küreş kiliş «duyşang»i kilingan kişilarning hemmisi digidek muşundak bohtanlar ve heksizliklerdin hali emesti. Bularning igir bolgan terepi, bir kitim suvalgan kara hiç aklanmastin her kitimlik heriketlerde yingivaştin tekrarlinip turgan. Hoten nahiylik dohtur hanining hisapçisi bir kitimlik küreş kiliş yiginida bu hil tügümes, pütmes «mesile» lerdin toyup kitip mundag digenidi. «Bu mesillirim 10 yildin biri her kitimlik heriketke otturiga koyulidu. Men 100 kitim cavap berdim. Emma yene bir heriket başlansa köpçilik hoddi işit tapisini (cesetke dimekçi) purap tapkandek manga isilidu». Uning bu sözi hekiket idi.

{126} Daha sonra duyduğum kadarıyla yu-
karıdan “Postadan bir zarf içinde on
tane (yaklaşık 100 gram altının) Suudi
Arabistan’dan Hoten’e gelmesi müm-
kün değil. Bunu tekrar araştırın.” diye
talimat gelmiş. Fakat Sıddık Ahun bu
haber gelmeden önce hapiste vefat
etmiş. Buna benzer olayların memle-
ketin başka yerlerinde de sık yaşandığı
biliniyordu.

{127} Yukarıdaki gibi olaylar benim ve ailemin
üzerinde bir kara bulut gibi devamlı
korku ve dehşet saçıp durmuştu.

{128} Bunlar komünistlerin hareketlerinde-
ki usulleri ve ifşa dedikleri şeylerden
ve benim “mesele”lerimden sadece
birkaç tanesiydi. Sindirme veya müca-
delede “hedef” yapılan kişilerden hiç
kimse böyle suçlama ve haksızlıklar-
dan kurtulamıyordu. İşin kötü tarafı bir
kere atılan çamur hiç çıkmıyordu. Her
yeni harekette baştan tekrarlanırdı.
Hoten Devlet Hastanesi’nin muhase-
becisi bir mücadele toplantısında bu
bitmek tükenmek bilmez “mesele”ler-
den bıkip şöyle demişti “Bu meseleler
on yıldan beri her harekette ortaya
koyuluyor. Ben yüz defa cevap verdim.
Ama ne zaman bir hareket başlasa leş
kokuğu almış akbaba gibi bana yük-
leniliyor.” Onun bu sözü gerçeğin ta
kendisiydi.

(129) كۈرەش قىلىش - زەرەبە بېرىش: -

(130) پاش قىلىش باسقۇچلىرىدىن كىيىن، كۈرەش قىلىش - ۋە زەرەبە بېرىش باسقۇچى باشلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن ھەر قايسى ئورۇنلاردا «ئاكتىپلار» قوشۇنى تەرتىپلىنىدۇ. بۇلار ئادەتتە كومۇنىست پارتىيە ئەزالىرى ۋە يا پارتىيىگە كىرىشكە كاندىدات كىشىلەر بولۇپ، خەلقىمىز «تەلپىكىنى ئېلىپ كەل دېسە، بېشىنى كېسىپ كېلىدىغان، ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى كىسىدىغان» لار دەپ ئات قويغان كىشىلەردىن تەركىپ تاپىدۇ. بۇلارنى پارتىيە مەركىزى كومىتېتى 6-قۇرۇلتاينىڭ يوليۇرۇقىدىكى سىنىپى دۈشمەنلەرنى كۈرەش قىلىش - زەرەبە بېرىشتا «رەھىمسىز كۆرۈش - شەپقەتسىز زەرەبە» رۇھى بىلەن بىر قانچە كۈن تەربىيەلىنىدۇ. كۈرەش قىلىدىغان «نشان» لەر بولسا، پارتىيە تەشكىلى تەرىپىدىن كۆرسىتىلىدۇ. بۇلار پاش قىلىش جەريانىدا ئۈستىدە كۆپرەك پىكىر چۈشەنچىلەر، پاش قىلىش جەريانىدا بېرىلگەن ناھەق پىكىرلارنى رەد قىلىپ جاۋاب بېرىپ سالغانلار، ئۆتكەنكى ھەرىكەتلەردە مەسىلىسى بىر تەرەپ بولمىغانلار، ئۆتكەنكى ھەرىكەتتە «كۈرەش قىلىش دۇپىشاڭى» بولغانلار، ئىدارىلەردە گۇمانلىق ئۇنسۇر دەپ نازارەتتە ئىشلاۋاتقانلار ۋە يېزىلاردا تۆرت خىل ئۇنسۇر دېگەن قالپاق ئاستىدا بوز يەرگە سۈرگۈن قىلىنغانلار دىن ئىبارەت.

[129] KÜREŞ KİLİŞ, ZERBE BİRİŞ: -

[130] Paş kiliş baskuçlıridin kiyin küreş kiliş, ve zerbe biriş baskuçi başlinidu. Buningda aldı bilen her kaysi orunlarda «aktiplar» Koşuni tertiplinidu. Bular adette kommunist partiye ezaliri ve ya partiyege kirişke kandidat kişiler bolup helkimiz «telpikini ilip kel dise, bişini kisip kilidigan, anisining emçikini kisidigan» lar dep at koygan kişilerdin terkip tapidu. Bularni partiye merkizi komititi 6- kurultayning yolyurukidiki sinpi düşmenlerni küreş kiliş, zerbe birişta «rehimsiz küreş, şepeketsiz zerbe» ruhi bilen bir kançe kün terbiyelididu. Küreş kilidigan «nişan»ler bolsa partiye teşkili teripidin körsitlidu. Bular paş kiliş ceryanida üstide köprek pikir çükenler, paş kiliş ceryanida birilgen nahek pikirlerini red kilip cevap birip salganlar, ötkenki heriketlerde mesilisi bir terep bolmıganlar ötkenki herikette «küreş kiliş duyşangi» bolganlar, idarilerde gumanlik unsur dep nazarette işlavatkanlar ve yizilarda dört hil unsur digen kalpak astida Bozyerge sürgün kilinganlardan din ibaret.

[129] MÜCADELE ETME, DARBE VURMA

[130] İfşa etme safhasından sonra, mücadele ve darbe vurma safhaları geliyordu. Bu işte, önce her tarafta aktiflerden oluşan gruplar oluşturulurdu. Bunlar aslında Komünist Parti üyeleri veya partiye girmeye aday olan kişiler olup halkımızın “şapkani getir dense kafasını kesip gelen”, “anasını bile satar” diye adlandırdığı kişilerdi. Bunlar Komünist Parti Merkez Komitesi’nin 6. Kurultayında alınan kararlar doğrultusunda sınıfsal düşmanlarla mücadele ve darbe vurmada “acımasız mücadele-şefkatsiz darbe” ruhuyla birkaç gün eğitilirdi. Mücadele edilecek hedeflerse parti teşkilatı tarafından belirleniyordu. Bunlar ifşa etme sırasında hakkında daha fazla iddia ortaya atılanlar, ifşa etme sırasında yapılan hak-sız iddiaları reddedip cevap verenler, önceki hareketlerde meselesi halledilemeyenler, önceki hareketlerde “mücadele etme hedefi” olanlar, idarelerinde nezarette tutulanlar ve köylerde dört çeşit unsur diye Bozyer’e sürgün edilenlerden ibaretti.

(131) بۇ باسقۇچدا پۈتۈن ئىدارە - جەمئىيەت، فابرىكا، مەكتەپ ۋە يېزىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى يۇقىرىدا «تەشكىللەش» مەۋزۇسىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمدەك خۇددى بىر لاگېر ھالىغا كېلىدۇ. كۆرەشكە تارتىلىدىغان كىشى ئاكتىپلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا مەسىلىنى تاپشۇرۇشقا ھازىرلىق قىلىپ، ماتېريالنى يازىدۇ. بەزىلەرنى دەم ئالغىلى قويماي ھەتتا كېچىلىرىمۇ ئۆيىگە كىرگىلى قويمايدۇ. بۇ كىشىلەر ھەركىتىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچلىرىدا بىر قانچە قېتىم ئوتتۇرغا چىقىرىلىپ، سۆزلەيدۇ. ئامما، قانائەتلىنمىدى دەپ، ئويلاپ چىقىشقا قالدۇرۇلىدۇ. بۇ جەرياندا بىر مەزگىل ياش - قېرى، ئەر - ئايال دېمەستىن مەجبۇرى ئېغىر جىسمانى ئەمگەككە سالىدۇ. بۇ باسقۇچتا مېنىڭ بېشىمغا كەلگەنلەردىن بىر قىسىمنى يۇقىرىدىكى مەۋزۇلاردا سۆزلەپ ئۆتتۇم.

(132) كامۇنىستلارنىڭ بۇلاردىن مەقسىدى، جىسمانى رۇھى ئازاپنى بىرلەشتۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ چىداشلىق بىرىش كۈچىنى يوقۇتۇپ، مەجبۇرى ئىقرار قىلدۇرۇش ئۇسۇلى بىلەن ئۆزىنىڭ «سېنىپى دۈشمەن» لىرىنى يوقۇتۇشقا زىمىن ھازىرلاشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ ئەھۋال يېزىلەردە بەك ئېغىر ئىدى. توۋەندە بۇلاردىن بىرنى سۆزلەپ ئۆتەي: بىر قېتىمقى ھەرىكەت ئەسناسىدا، (7- ئايدا ئوما مەزگىلىدە) بىزنى يېزىغا بۇغداي ئورنىلى ئەچىقتى. بىر كىشىگە كۈنلۈك بىر مو يەرنىڭ بۇغدىنى ئوراش ۋەزىپە قىلىپ بېرىلگەندى. تۈگىتەلمەسسەك، دەم ئېلىش سائەتدە چىدىغۇسىز قاقرام ئىسسىقتا قوللىرىمىزدىن قان چىقىپ كەتسىمۇ لاتا بىلەن

[131] Bu baskuçda pütün idare, cemiet, fabrika, mektep ve yizidiki işlepçikiriş etretliri yukirida «teşkelles» mevzusida sözlep ötkinimdek huddi bir lagir haliga kilidu. Küreşke tartilidigan kişi aktiplarning nazariti astida mesilisini tapşuruşka hazirlik kilip matiriyalini yazidu. Bezilirini dem algili koymay hetta kiçilirimu öyige kirgili koymaydu. Bu kişiler herikitining deslepki baskuçlirida bir kançe kitim otturaga çikirilip sözleydu. Amma kanaetlenmide dep oylap çikişka kaldurulidu. Bu ceryanda bir mezigil yaş, kiri, er, ayal dimestin mecburiy igir cismani emgekke salidu. Bu baskuçta mining bişşimga kelgenlerdin bir kismini yukiridiki mevzularda sözlep ottum.

[132] Kammunistlarning bulardin meksidi, cismaniy ruhi azapni birleştürüp, kişilerning çidaşlık biriş küçini yokutup mecburi ikrar kilduruş usuli bilen özining «sinpi düşmen»lirini yokutuşka zEmin hazırlaştin ibaret idi. Bu ehval yizilerde bek igir idi. Tovende bulardin birini sözlep ötümen; Bir kitimki heriket esnasida, (7- ayda oma mezgilide) bizni yiziga buğday orugili eçikti. Bir kişiğe künlük birmu yerning bogdini oraş vezipe kilip birilgenidi. Tugitelmessek, dem iliş saetida çidigusiz kakram issikta kollirimizdin kan çikip ketsimu lata bilen tingip turup orap vezipini tügitişke mecbur iduk. Emma

[131] Bu safhada bütün kamu kurumları, fabrika, okul ve köylerdeki üretim yerleri yukarıda “teşkilat” başlığında anlattığımız gibi sanki bir çalışma kampı hâline geliyordu. Mücadeleye tâbi tutulacak kişi aktiflerin gözetiminde meselesini ortaya koymaya hazırlık yapıp ifadesini yazıyordu. Bazılarına dinlenme fırsatı verilmiyor, hatta akşam evine gitmesine bile izin verilmiyordu. Bu kişiler hareketin ilk safhalarında birkaç kere ortaya çıkarılıp konuşturuluyordu. Fakat “tatmin edemedi” diye tekrar düşünmeye sevk ediliyor, bir süre genç yaşlı, kadın erkek ayırt etmeden ağır fiziki işlere yollanıyordu. Bu safhada benim başıma gelenlerin bir kısmını yukarıda ilgili yerlerde anlatmıştım.

[132] Komünistlerin bunlardan amacı fiziksel ve psikolojik eziyeti birleştirip insanın dayanma gücünü kırıp zorla itiraf ettirme yoluyla “sınıfsal düşmanları” yok etme zemini hazırlamaktan ibaretti. Bu durum köylerde çok daha ağırdı. Aşağıda bunlardan birini anlatacağım. Hareketin birinde (Temmuzda hasat zamanında) bizi kırsala buğday biçmeye götürdüler. Kişi başı bir dönüm yerin buğdayını biçme görevi verilmişti. Bitiremezsek yakıcı sıcak altında ellerimiz kan içinde kalsa bile bezle sarıp mola vermeden işe devam etmek ve işi bitirmek zorundaydık. Fakat bizim

تىگىپ تۇرۇپ، ۋەزىپىنى تۈگىتىشكە مەجبۇر ئىدۇق ئەمما، بىزنىڭ بۇ ھالىمىز دېھقانلاردىن خىلى ياخشى ئىدى. ئۇلار بىر كۈنلۈك بۇغداي ئوراش ۋەزىپىنى ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن، 10-5 كېلۇمىتىر ئوزاقىكى جايدىن بىر ئۇلاغ يەنى، تەخمىنەن 25 كىلۇ كىلىدىغان ياتاق (تەكەن) نى چېپىپ، يۈدۈپ ئېلىپ چىقىشى لازىم ئىكەن. مەن، بىر ئاخشىمى ۋەزىپەمنى تۈگىتىپ، قايتىپ كەلمەكتە ئىدىم. چۆلىدىن ياتاق يۈدۈپ، كىلىۋاتقان بىر گۈرۈپ كىشىلەرگە ئۇچىراپ قالدىم. قاتار تىزىلىپ، بوينىدىنمۇ ئىگىز باغلانغان ياتاقنى يۈدۈپ ئىگىلىپ كەتكەن كىشىلەر بوغۇلۇپ، پۈتۈپ كەتكەن ئاۋازلىرى بىلەن ماۋنىڭ، «بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا يېتەكچىلىك قىلغۇچى كۈچ جۇڭگو گۇڭسەنداكى (چىن كومۇنىست پارتىيىسى)، بىزنىڭ ئىدىيىمىزگە يېتەكچىلىك قىلغۇچى نەزىرىۋى ئاساس ماركسىزىم لېنىنىزىم» دېگەن بۇ ئۈزۈندىسىنى ئۇنلۇك تەكرارلاپ، ئوقۇپ ماڭماقتا ئىدى. بۇلارنى گۇرۇپپانىڭ ئالدى ۋە ئارقىسىدىن قىزىل كالتەك كۆتۈرۈۋالغان 4 «خەلق ساقچىسى» يالاپ ماڭماقتا ئىدى. بۇلار يېزىدىكى تارتىپ چىقىرىلغان «سىنىپى دۈشمەن» لاردىن بىر گۇرۇپپا ئىدى. 50 مېتىر ئارقىدا، بىر قېرى ئايال بىر ئۇلاغ كەلگەدەك ياتاقنى يۈدۈپ، ھېرىپ قالغانلىقتىن ماڭالماي سەتۈرۈلۈپ، ئاران كېلىۋاتاتتى. ئارقىسىدىن بىر «خەلق ساقچىسى» ئۇنى تىللىغاچ قولىدىكى كالتەك بىلەن ياتاق تىشىپ، قاناپ كەتكەن پاچىقىغا ھە دەپ ئۇرۇپ «تېز ماڭ» دەپ ھەيدەپ كەلمەكتە ئىدى. مەن بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ، تۇرۇپ قالدىم. ئەگەر مەن ۋە يا ئانام بۇ ھالغا كېلىپ قالساق قانداق قىلارمەن؟ دەپ تېنىم بىردىن شۈركۈنۈپ كەتتى....!

bizning bu halimiz dihkanlardin hili yahşi idi. Ular bir künlük buğday oraş vezipini orundap bolgandin kiyin 5-10kilumitir uzaktiki caydin bir ulag yeni, tehminen 25 kilo kilidigan yantak (tiken) ni çipip yudup ilip çikişi lazım iken. Men bir ahşimi vezipemni tügitip kaytip kelmekte idim. Çöldin yantak yudup kilivatkan bir gurup kişilerge uçrap kaldım. Katar tizilip boydinmu igiz bağlangan yantakni yudup igilip ketken kişiler boğulup pütüp ketkan avazliri bilen Mavning, «bizning işlirimizga yitekçilik kilguçı küç cunggu kongsendangi (Çin Kommunist Partiyisi), bizning idiyimizge yitekçilik kilguçı nezeriyiviıy esas Markisizim Lininizim» digen bo söz üzündisini ünlük tekrarlap okup mangmakta idi. Bularni guruppaning aldi ve arkisidin kizil kaltek kütürüvalgan 4 «helk sakçı» yalap mangmakta idi. Bular yizidiki taratıp çikirilgan «sinpi düşmen»lardin bir guruppa idi. 50 mitir arkida, bir kiri ayal, bir ulag kelgidek yantakni yudup hirip kalganlikting mangalmay sentürülüp aran kilivatatti. Arkisidin bir «helk sakçisi» uni tilligaç kolidiki kaltek bilen yantak tişip kanap ketken paçikiga hedep urup «tizmang» dep heydep kelmekte idi. Men bu menzirini körüp turup kaldım. «Eger, men ve ya anam bu halga kilip kalsak kandak kılarmen?» dep tinim birdin şürkünüp ketti.....!

bu hâlimiz köylülerin durumuna göre epey iyiydi. Onlar günlük buğday biçme vazifelerini bitirdikten sonra beş on kilometre uzaklıktaki bir yerden bir bağ -yani tahminen 25 kilo gelen- yabani dikenı söküp sırtlayıp getirmek zorundaydılar. Ben bir akşam günlük vazifemi bitirip gelirken çölden diken yüklenip gelen bir grup insana denk geldim. Sraya dizilmiş, boylarından büyük diken yığınlarını sırtlamış gelen kişiler kısılmış sesleriyle Mao'nun “Bizim işlerimize yardım eden güç Çin Komünist Partisi”, “Bizim ideolojimize esas teşkil eden teori Marksizm ve Leninizm” sloganlarını yüksek sesle tekrar ederek yürüyorlardı. Bunları grubun önünde ve arkasında yürüyen, ellerinde kırmızı sopa olan dört tane “Halk Polisi” götürmekteydi. Bunlar köylerde ortaya çıkarılan “sınıfsal düşmanlardan bir grup” idi. 50 metre arkada yaşlı bir kadın bir bağ diken yığınına taşırken yorulduğundan yürümekte zorlanıyor, zar zor hareket edebiliyordu. Arkadan bir Halk Polisi, bir yandan küfür ederken bir yandan elindeki sopayla diken taşırken kanamaya başlayan ayağına vurarak “Çabuk yürü!” diye itekliyordu. Ben bu manzarayı görünce olduğum yerde kalakaldım. Eğer ben veya anam bu hâle düşersek ne yaparız diye aklımdan geçti, irkildim irkildim.

(133) بۇ ئايالنىڭ گۇناھى نېمىدى؟ بۇ ئايال كوممۇنىستلارنىڭ باشقا ئونىمىڭلارچە

«سىنىپى دۈشمەن» دەپ نام بەرگەن بىچارىلەردىن بىرسى، يەنى، بىر زامانلار ئېرى يۇرتتا چوڭ ئۆتكەن، يەر ئىگىسى ۋە ياكى مۇتۋەر بىر دىنى زات. ۋيا زامانغا نارازى، كومىنىزىم تۈزىمىگە، بىلەر-بىلمەز تىگىپ كەتكەنلەردىن بىرى ئىدى. تەبىئىكى، كۆرىنەرلىك نارازىلىق ئىپادىسى بولغانلارنىڭ ھالى بۇلاردىن مىڭ ھەسسە يامان ئىدى.

(134) دېمەك، كومىنىستلارنىڭ «كۈرەش قىلىش دۈپىشاڭ» لىرى كۈرەش قىلىش

جەريانىدا چىكىدىن ئاشقان ئىنسانىيەتسىزلىك مۇئامىلە ۋە خورلاش بىلەن چېدىغۇسىز ئازاپلارغا دۇچار بولۇپ، تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز جىسمانى ۋە روھى ئازاپ ئاستىدا قالاتتى.

(135) كۈرەش قىلىش، ئادەتتە كىچىك ۋە چوڭ كۈرەش يىغىنى ئېچىش

بىلەن باشلىنىدۇ. كىچىك دېگەننى ئۆز ئىدارىسى ۋە يا بىر كىچىك دائىرە ئىچىدە مەجىلىس ئېچىش بىلەن باشلىنىدۇ. چوڭ دېگەننى، ناھىيە ھەتتا ۋىلايەتلەردىن خەلىقلەرنى قاتناشتۇرغان ھالدا ئېچىلىدۇ. يىغىنغا قاتناشقان كىشىلەرنىڭ ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن ماۋنىڭ «سۆزلىرىدىن ئۈزۈندە» لەرنى يادقا ئوقۇش بىلەن باشلىنىدۇ. ئۇندىن كىيىن، پارتىيە تەشكىلاتى تەرەپىدىن ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان «ئاكتىپ» لاردىن بىر قانچىسى تۇيۇقسىز ئورنىدىن تۇرۇپ، ۋاقدراپ، پالانچى دەرھال ئوتتۇرغا چىقىپ، ئاممىغا ھېساپ بەرسۇن! دەپ توۋلاپ كېتىدۇ. ئىسمى ئاتالغان

[133] Bu ayalning gunahi nimidi? Bu ayal kommunistlarning başka onminglerçe «sinpi düşmen» dep nam bergen biçarilerdin birisi, yeni, bir zamanlar iri yurtta çong ötken, yer igisi ve yaki mutiver bir dini zat. Ve ya zamanga narazi, kmmuonizim tüzümige biler, bilmes tigip ketkenlerdin biri idi. Tebüiki körünerlik narazilik ipadisi bolganlarning hali bularningkidin ming hese yaman idi.

[134] Dimek kommunistlarning «küreş kiliş duyşang» liri, küreş kiliş ceryanida çikidin aşkan insaniyetsizlik muamile ve horlaş bilen çidigusiz azaplarge duçar bolup tessevvur kilgusiz cismani ve ruhi azap astida kalatti.

[135] Küreş kiliş, adette kiçik ve çong yigini içiş bilen başlinidu. Kiçik digini, öz idarisi ve ya kiçik bir daire içide meclis içiş bilen başlinidu. Çong digini nahiye hetta vilayetlerdin helklerni katnaşturgan halda içilidu. Yिंगing katnaşkan kişilarning ünlük avaz bilen Mavning «sözliridin özünde» lerni yadka okuş bilen başlinidu. Undin kiyn partiye teşkilati terepidin aldin orunlaşturulgan «aktip»lardin bir kañçisi tuyuksiz ornidin turup «Vakrap palañçi derhal otturiga çikip ammiga hisap bersun!» dep tovulap kitidu. İsmi atalgan biçare korkudin pot, kollirida can

[133] Bu kadının günahı neydi? Bu kadın komünistlerin on binlerce “sınıfsal düşman” diye adlandırdığı biçarelerden birisi yani bir zamanlar kocası “yurtta önemli bir yere sahip dinî bir kişi” veya düzenden rahatsız, komünist rejimi bilinçli veya bilinçsiz rahatsız eden birisiydi. Tabi ki açıkça şikâyet edenlerin hâli bunlarınkinden bin kat daha kötüydü.

[134] Demek komünistlerin “hedef kitle-si”, mücadele esnasında insanlık dışı muamele ve horlamayla dayanılmaz azaplara maruz kalıp tasavvur edilmez fiziksel ve psikolojik işkence altında kalıyorlardı.

[135] Mücadeleye normalde küçük ve büyük mücadele toplantılarıyla başlanıyordu. Küçüğüne kendi idaresi veya kurumu içinde küçük bir grupla toplantı yaparak büyüğüneyse ilçe hatta il bazında daha büyük sayıda insan toplanarak başlanıyordu. Toplantılar katılan kişilerin yüksek sesle Mao'nun sözlerinden alıntıları ezberden okumasıyla başlanıyor, ondan sonra Parti teşkilatı tarafından önceden görevlendirilen “aktifler” den birkaçı ansızın yerinden kalkarak “Falan kişi ortaya çıkıp hepimize hesap versin” diye bağırıma başlıyordu. İsmi söylenen biçare korkudan el ve

بىچارە قورقۇدىن پۇت - قوللاردا جان قالمىغاندەك بىر ھالەتتە سەھنىگە چىقىپ، بېشىنى تۈۋەن سېلىپ، قولىنى باغلاپ تۇرىدۇ. ئارقا-ئارقىدىن گۈلدۈرلىگەن، «پالانىچىدىن ئۈزۈلگۈسىل ھېساب ئالايلى!»، يوقالسۇن پالانى، قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، «ئېشىت كاللىسىنى چىقىپ تاشلايلى، ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك، جاھىللىق قىلغانلارغا قەتئىيلىك...» ۋە ھاكازا دېگەنگە ئوخشاش شۇئارلار بىلەن بىر ھەيۋە قىلىش، كۈرەش قىلىندىغان كىشىنىڭ يانا بىر قىتىم يۈرىكىنى مۇجۇۋىتىپ، دەھشەتكە سالىدۇ.

مەجىلىس ئېچىگە ۋە سىرتىغا ئامللارغا ھەرخىل ھەجۋى رەسىملەر ۋە تام گېزىتلەر چاپلانغان بولۇپ، مەجىلىس ئورنى خۇددى بىر جازا مەيدانىغا ئوخشاپ كىتىدۇ. يېغىندىكى بىر ئۈچۈم ئاكتىپلاردىن باشقا ھەممە كىشى بىر دەھشەت ۋە قورقۇنۇش ئىچىدە قالىدۇ. كىمنىڭ قانداق ئاقىۋەتكە ئۇچۇرشىنى ھىچكىم بىلمەيدۇ. بۇ ئىش مېنىڭ بېشىمغىمۇ كىلىپ قالامۇ دېگەن ئەندىشە ئىچىدە قالىدۇ. سەھنىگە چىقىرىلغان كىشى «ئۆزىنى تەكشىرىش» كە باشلايدۇ، چوڭ بولغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ئارلىقتىكى «قىلىش» لىرىنى سۆزلەشكە باشلايدۇ. بۇ چاغدا ئۆزىنى ئاقلاشقا بولمايدۇ. بۇ كۈرەش قىلىشنىڭ بىرىنچى باسقۇچى بولۇپ،

2- ئاي داۋام قىلىدۇ. ئىككىنچى باسقۇچتا، كۈرەش قىلىندىغان كىشىنىڭ بويىغا «ئەكسىل ئىنقىلاپچى - پالانى...» ۋە ھاكازا دېگەن چوڭ خەت يېزىلغان تاختا ئېسىپ قويۇلىدۇ. بۇلار بەزى جايلاردا كارتۇن قەغەزگە يېزىلسا، بەزى جايلاردا 30-20 كىلو ئېغىرلىقتىكى تاختالار ئېسىپ قويۇلغان. مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا بۇ ئىش تەرەققى قىلىپ، كۈرەشكە

kalmigandek bir halette sehnige çikip, bişini töven silip, kolini bağlap turidu. Arka arkidin goldurligen, «palañçidin üzilgisil hisap alayli!, yokalsun palani, kiçip kutulalmaydu,» «işit kallisini çikip taşlayli, ikrar kilganlarga kengçilik, cahillik kilganlarga ketilik» va hakaza digenge ohşaş şuarlar bilen bir heyve kiliş, küreş kilinidigan kişining yana bir kitim yürikini mucuvitip dehşetke salidu. Maclis içige ve sirtiga tamlarga herhil heciviy resimler ve tam gizitlar çaplangan bolup meclis orni huddi bir caza meydaniga ohşap kitidu. Yigindiki bir üçüm aktiplardın başka hemme kişi bir dehşet ve korku içide kalidu. Kimning kandak akivetke uçrişini hiçkim bilmeydu. Bu iş mining bişigimu kilip kalarmu digen endişe içide kalidu. Sehnige çikirilgan kişi «özini tekşiriş» ke başlaydu yeni, çong bolgandin tartip hazirgeçe bolgan ariliktiki «kilmiş» lirini sözleşke başlaydu. Bu çağda, özini aklaşka bolmaydu. Bu küreş kilişning birinci baskuči bolup 1-2 ay davam kilidu. İkinci baskuçta, küreş kilinidigan kişining boyuniga «eksil inkilapçı, palani» ve hakaza digen çong het yizilgan tahtani isip koyulidu. Bular bezi caylarda kartun kegezge yizilsa bezi caylarda 20-30 kilo igirliktiki tahtalar isip koyulgan. Medeniyet inkilabida bu iş terekki kilip küreşke tartilgan kişining yüzige

ayaklarında derman kalmamış bir sahneye çıkıp başını öne eğerek el pençe divan bekliyordu. Arka arkaya yağan “falancadan aralıksız hesap soralım. Kahrolsun falanca, kaçıp kurtulamaz yılanın başını ezelim, itiraf edenlere kolaylık, inat edenlere zorluk” ve benzeri sloganlarla mücadele edilen kişinin içine korku salıp onu dehşet içinde bırakıyorlardı. Toplantının yapıldığı yere ve dışarıdaki duvarlara onu hicveden çeşit çeşit çizimler ve duvar gazetele-ri yapıştırılıyor, toplantı sanki bir ceza meydanına dönüşüyordu. Toplantıdaki bir avuç “aktif” dışında herkes dehşet ve korku içinde kalıyordu. Kimi nasıl bir akıbetin beklediğini kimse bilmiyordu. Herkes “Bu iş benim başıma da gelir mi?” diye endişe içinde kalıyordu. Sahneye çıkarılan kişi “özeleştiriyе” başlıyordu. Yani aklının erdiği günden bugüne kadar geçen zamanda yaptıklarını anlatmaya başlıyordu. Bu esnada kendisini savunması yasaktı. Bu mücadele-lerin birinci safhası olup bir iki ay devam ediyordu. İkinci safhada mücadele edilen kişinin boynuna büyük harflerle “devrim karşıtı falanca...” vb. yazılan tahta asılıyordu. Bunlar bazı yerlerde kartondan yapılısa da bazı yerlerde 20-30 kilo gelen tahtalar kullanılıyordu. Kültür Devrimi’nde bu iş ileri taşındı; mücadele edilen kişilerin yüzüne kara sıvayıp, başına kırmızı yeşil külah ge-

تارتىلغان كىشىنىڭ يۈزىگە قارا سۇۋاپ، ئالا يېشىل قەغەزدىن ئۇزۇن كولا ياساپ كىيدۈرۈپ، سەھنىگە ئېلىپ چىقىش ئىشلىرى باشلىدى. ھەرىكەت تازا ئەۋجىگە چىققاندا ھەر ساھا بويىچە كۈرەش قىلىۋاتقانلارنى يۇقىرقى قىياپەتلەر بىلەن قوللىرىنى ئارقىغا قىلىپ باغلانغان ھالدا قاتار قىلىپ، شەھەر رەستەللىرىنى ئايلاندۇرۇپ، سازايى قىلىندى.

(136) كۈرەش قىلىشنىڭ 3-باسقۇچىدا «تەربىيە پىرىش-ئىقرار قىلدۇرۇش» ئېلىپ بېرىلدى. بۇنىڭدا كۈرەش قىلىۋاتقان كىشى ئۆز ئىدارىسى ئىچىدە نازارەت ئاستىغا ئېلىندۇ. كەسپى ئىشنى توختىتىپ، كۈندۈزى قارائىشلارغا، ھەرخىل ئېغىر جىسمانى ئەمگەككە سېلىندۇ. ھەتتا، رەستە سۈيۈرۈش، خالا تازلاش قاتارلىق پەس ئىشلارغا سېلىپ، كىشى خورلاش بىلەن جىسمانى ۋە روھى ئىسكەنجىگە ئېلىندۇ. كېچىلىرى ئاكتىپلاردىن تەركىپ تاپقان مەخسۇس گۇرۇپپا «سىياسەتنى چۈشۈندۈرۈپ مەسىلىنى تاپشۇرغۇزۇش» دېگەن نام بىلەن مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا جايلار ئۆز ئالدىغا مەخسۇس شەكىلى ئۆزگەرگەن «تۇرما» قۇرۇپ چىقىپ، كىشىلەرنى رەسمى قېيىن-قىستاققا ئېلىپ ئازاپلىدى. بۇ جەرياندا ئەڭ قەبىھ بولغىنى، يوق يەردىن ۋەقە تېپىپ، يالغان بۆھتان توقۇتۇپ چىقىش، يالغاندىن گۇۋا-شاھىت ياساپ، يۈزلەشتۈرۈش بىلەن ئىقرار قىلىشقا زورلاش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ، ئىقرار قىلمىغانلارنى قىيناش. كۈندۈزى ئېغىر جىسمانى ئەمگەككە سېلىپ، كېچىلىرى ئۇخلاتماي سوراققا تارتىش، تەتۈر ئىسىپ قويۇپ قامچىلاش، تىرناق ئارىسىغا بىجىن قومۇشى (بامبۇك) يىيىچىقلىرىنى قېقىش، يالاڭچىلاپ يانتاق تىكىنى ئۈستىدە

kara suvap, ala yişil kegezdin uzun kola yasap kiydurup, sehnige ilip çikiş işliri başlıdı. Heriket taza Evcige çikkanda her saha boyıçe küreş kilinivatkanlarni yokiriki kiyapetler bilen kollirini arkiga kilip bağlangan halda katar kilip şeher restelirini aylandurup sazayi kilindi.

[136] Küreş kilişning 3. baskuçıda «terbiye biriş, ikrar kilduruş» ilip birilidu. Buningda küreş kilinivatkan kişi öz idarisi içide nazaret astiga ilinidu. Kespi işini tohtitip kündüzi kara işlarga, herhil igir cismani emgekke silinidu. Hetta reste supuruş hala tazılaş katarlik pes işlarga silip kişi horlaş bilen cismaniy ve ruhiy iskencige ilinidu. Kiçiliri aktiplardin terkip tapkan mehsus guruppa «siyasetni çüşendurup masilisini tapşurguzuş» digen nam bilen medeniyet inkilabida caylar öz aldiga mehsus şekli özgergen «turma» kurup çikip, kişilerni resmi kiyin kistakka ilip azaplıdı. Bu ceryanda eng kebih bolgini, yok yerdin veke tipip yalğan bohtan tokutup çikiş, yalgandin guva şahid yasap, yüzleşturuş bilen ikrar kilişka zorlaş usullirini kollinip ikrar kilmiganlarni kiynaş. Kündüzi igir cismani emgekke silip kiçiliri uhlamay sorakka tartış, tetür isip koyup kamçilaş, tirnak arisiga bicin kumuşi (bambuk) yiyiçliklerini kikiş, yalangaçlap yantak tikini üstide yumilitiş, otka

çirilib sahneye çıkarma işleri başladı. Hareketin en hararetili döneminde her alanda mücadeleye tabi tutulanlar, yurkarda anlatılan kıyafetlerle elleri arkadan bağlı bir şekilde bütün şehir dolaştırılarak teşhir edildiler.

[136] Mücadelenin üçüncü safhasında “terbiye etme, itiraf ettirme” hayata geçiriliyordu. Bunda mücadele edilen kişi kendi idaresi içinde gözetilme alınıyordu. Kişi normal işlerini bırakıp gündüzleri kaba işlerde, her türlü fiziki güç gerektiren ağır işlerde, hatta sokakları süpürme, tuvalet temizleme gibi işlerde çalıştırılıp aşağılanarak psikolojik ve fiziki işkenceye alınıyordu. Geceleri “aktif”lerden oluşan özel grup “siyaseti anlatıp meselesini ortaya çıkartma” adı altında, özellikle Kültür Devrimi sırasında her yerde kendi başlarına şekli değişmiş hapishaneler kurup insanları resmî olarak işkenceye tabi tutup azap çektirdiler. Bu dönemdeki en çirkin uygulamalar; yok yere sorun çıkarıp çamur atma, yalancı şahit çıkarıp yüzleştirmeye itirafa zorlama yöntemlerini kullanıp itiraf etmeyenleri sıkıştırma, gündüzleri ağır fiziki işlerde kullanıp geceleri uyutmadan sorgulama, baş aşağı asarak kamçılama, parmaklarına bambu parçaları çakma, çıplak hâlde yabani diken üzerinde yuvarla-

يۇمىلىتىش، ئوتقا قاقلاش، توكقا باغلاش (بەدەنگە ئېلىكتىر ئېقىمى بېرىش) گاڭزىغا بىسىش (ۋەششى تۈگىگەنلارنىڭ ئادەم قىيناش ئۇسۇلى) ئاياللارنى ئېسىپ ئىشتىنى ئىچىگە مۈشۈكنى سېلىپ قويۇپ قىيناش. مانا بۇلار ۋەتەندە «خەلىقنى ئازاتلىققا چىقارغۇچى» لار يۈرگۈزۈلگەن «پۇرۇلتارىغار دېكتاتور» سىنىڭ قۇربانلىرىدىن مەن كۆرگەن يا ئاڭلىغانلىرىمدىن بىر قانچىسى:

(137) دادامنىڭ «ئىستىل تۈزىتىش» ئۆگىنىشىدىكى سىرلىق ئۆلۈمى. (ساقچى ئىدارىسىدىن ئائىلە مەدەنىيەتلىرىگە «تۈنۈگۈن كېچە، ئىنقىلابى ئامما، ئۇنىڭغا مەسلىسىنى تاپشۇرۇغۇزۇشقا ياردەملەشمەكچى بولغاندى...» دېگەن). خوتەننىڭ مەشھۇر دىنىي زاتلىرىدىن ھوشۇر نىياز مۇپتى ئاخۇنۇم، ئابدۇنەبى قارى ھاجىم ۋە مەتتوخى ئاخۇم داموللام ئېغىر يۈرەك كېسەل بولسىمۇ داۋالاش ئۇياققا تۇرسۇن ئېغىر ئەمگەك ۋە تاياق دەستىدىن ئۆلۈپ كەتتى. سانجۇ ئابدۇرەشىد بەگ ھاجىم (ھازىر ئىستانبۇلدا ھايات) ئۆزى ھېندىستانغا قېچىپ ئايالىنى «خوتۇن كىشىگە بىر گەپ بولمايدۇ» دەپ، يۇرتقا قويۇپ چىققان. يەر ئىسلاھاتىدە بۇ ئايالىنى پومىشچىك قىلىپ، كۈرەش قىلىش جەريانىدا ئاتقا سۆرىتىپ قىيناش جەريانىدا ئۆلۈپ كەتكەن.

(138) مەدەنىيەت مەتتۇردى خان غوجامنىڭ ئايالىنى ياتاققا يۇمىلىتىپ، ئۇرغاندىن كىيىن كېسەللىنىپ ئۆلۈپ كەتكەن.

kaklaş, tokka bağlaş(bedenge iliktirik ikimi biriş) gangziga bisiş (vehşi Tungganlarning adem kiynaş usuli), ayallarni isip işini içige muşukni sulap koyup kiynaş. Mana bular vetinimde «helkni azatlikka çıkarguçi»lar yürgüzülgen «purulitariat diktatur» sining kurbanlıridin men körgeñ ve ya angliğanlırimdin bir kançisi:

{137} Dadam ning «istil tüzitiş» üginişidiki sirlik ölümü. (Sakçı idarisidin ailemdiklerge «tünügün kiçe, inkilabi amma, uningga mesilisini tapşuruguzuşka yadremleşmekçi bolganidi...» digen). Hotenning meşhur dini zatlıridin Huşur Niyaz Mupti Ahunum, Abdinebi Kari Hacim ve Mettohti Ahum Damullam igir yürek kisel bolsimu davalaş, uyakta tursun igir emgek ve tayak destidin ulup ketti. Sancu Abdurişit Beg Hacim (hazir İstanbul'da hayat) özi Hindistan ga kiçip ayalini «hotun kişige bir gep bolmaydu»dep yurtta koyup çıkkın. Yer islahatide bu ayalni pomşşik kilip küreş kiliş ceryanda atka sörیتip kiynaş ceryanida ölüp ketken.

{138} Medinidiki Metturdi Han Gucamning ayalini yantakta yumulitip urgandin kiyin kisellinip ölüp ketken.

ma, dağlama, elektrik verme (bedenine elektrik akımı verme), başını kovaya sokma (vahşi Tunganların işkence yön-temi), kadınların giysilerinin içine kedi koyarak işkence etmekte. İşte size vatanımızda “halkı kurtaranlar”ın yaptığı “proletarya diktatörlüğü”nün kurbanlarından benim gördüğüm veya duyduklarımdan birkaç tanesi.

{137} Babamın [sözde] “İdeoloji Düzeltme” eğitimindeki şüpheli ölümü (polis, aileme “Dün gece devrimci kitle ona mesellesini ortaya koymaya yardım ediyordu.” demiş). Hoten’in meşhur din âlimlerinden Hoca Niyaz Müftü, Hacı Hafız Abdünnebi, Muhammed Turdi Damolla ağır kalp hastası olmalarına rağmen tedavi bir yana ağır işkence ve dayaktan öldüler. Hacı Sancu Abdurreşit Bey (şu anda İstanbul’da ve hayatta) Hindistan’a kaçırmıştı. “Kadınlara bir şey olmaz” diye karısını ise yurtta bırakmıştı. Toprak ıslahatında (toprakların devletleştirilmesi, toprak sahibinden zorla ve karşılıksız alınması) bu kadını toprak ağası ilan edip mücadeleye tabi tutma sırasında ata bağlayıp sürükleyerek öldürdüler.

{138} Medine’deki Muhammed Turdi Gucam’ın eşi yabani diken yığnında yuvarlanıp dövüldükten sonra hastalanıp öldü.

- (139) لوپ سامبۇلادىكى مەتبەئە ئاخۇن قارا باچ (پومىشچىك) نىڭ ئايالىنى كۆرەش قىلغاندا، ئۇنى تورۇسقا ئېسىپ قويۇپ، ئىشتىنىنىڭ پاچىقىنى چىگىۋېتىپ، ئىچىگە مۇشۇك تاشلاپ قىيىنغان.
- (140) بىزنىڭ ئىدارىدىكى مېھمان دىگەن تاجىك لابرىرانت، «چەتئەلگە باغلانغان» دېگەن قالپاق بىلەن بىر ئاي قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قىيىناش نەتىجىسىدە بىر ئاي ئۆتمەي قارغۇ بولۇپ قالدى. لاۋازىماتچى ئابلز قارىمىنى، چەتئەل رادىئوسىدىن قۇرئان قىرائىتىنى تىڭشىغان دەپ «چەتئەلگە باغلانغان ئۆگسۇر» قىلىپ، ئىدارىدە بىر ئۆيگە بىر ئاي قاماپ قويغان...
- (141) بۇ مەرەم خان ئاچمىنى ئۆيدە قۇرئان ئوقۇۋاتقان يېرىدىن تارتىپ چىقىپ قۇرئاننى بۇيىنغا ئېسىپ سارايى قىلغان.... ۋە باشقىلار... ۋە باشقىلار...
- (142) رېژىمگە نارازى «دەپ گۇمان قىلغانلار كىشىلەرنى مۇمكىن قەدەر بىرىنمۇ ساق قويماسلىق يولىنى تۇتقان كامۇنىست ھاكىمىيىتى، يۇقىرىقىدەك زامان - زامان ئېلىپ بارغان ھەركەتلەردە ئۇلارنىڭ ئۈستىدە (بىر تۇتارلىق مەسىلە تاپالمىسىمۇ) يالغاندىن «مەسىلە»، «تەشكىلات»، «جىنايەت» لارنى ئويدۇرۇپ چىقتى. بۇلاردىن نۇرغۇنلىرىنى ئىقرار قىلدۇرىمىز دەپ قىيىناپ - قىستاش جەريانىدا ئۆلۈپ كەتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى «خەلق بىلەن ئۆلگىچە دۈشمەنلىشىپ، جاھىللىق بىلەن ئۆلۈۋالدى» دەپ ئېلان قىلدى.

[139] Lop sampuladiki Metrihim Ahun karapaç (pomşçik) ning ayalini küreş kilganda, uni turuska isip koyup, iştinining paçikini çigvitip içige muşuk taşlap kiyinigan.

[140] Bizning idaridiki Mihman digen tacik labirant, «çetelge baglangan» digen kalpak bilen bir ay karangu öyge sulap kiyinaş neticiside bir ay ötmey karigu bolup kaldı. Lavazimatçı Abliz Karimni, çetel radiosidin Kur'an kiraitini tingsigan dep «çetelge baglangan unsur» kilip idarde bir öyge bir ay kamap koygan

[141] Bumerem Han açamni öyde Kur'an okuvatkan yiridin tartip çikip Kuranni boyniga isip sazayı kilgan.... Ve başkılar Ve başkılar.

[142] «Rijimge narazi» dep guman kilganlar kişilerni mumkin keder Birinimu sak koymaslik yolini tutkan kammunist hakimiyiti, yukirikidek zaman zaman ilip bargan heriketlerde ularning üstide (bir tutarlik mesile tapalmisimu) yalgandin «mesile», «teşkilat», «cinayet»larni oydurup çikti. Bular din nurgunlirini ikrar kildurimiz dep kiyinap kistaş ceryanide ölüp ketti. Bularning hemmisini «helk bilen ölgiche düşmenlişip cahillik bilen ölüvaldi» dep ilan kildi.

[139] Lop Sampul'daki Muhammed Rahim Ahun Karapaç'ın (toprak ağası dediler) eşini mücadele sırasında [Filistin] as-kısına asıp, kendisine de pantolonunun paçasını bağlayıp içine kedi koyarak işkence ettiler.

[140] Benim idaremdaki Mihman isimli Tacik laborant "yurt dışıyla bağlantılı unsur" suçlamasıyla bir ay karanlık odaya hapsedilerek yapılan işkence neticesinde bir ay geçmeden kör oldu. Lavazimatçı Abdülaziz Hafız'ı yabancı radyo kanalından Kur'an dinledi diye "yurtdışına bağlanan unsur" yapıp idaredeki bir odaya bir ay hapsedtiler.

[141] Bibi Meryem Hanım ablamı evde Kur'an okurken tutuklayıp Kur'an'ı boynuna asıp teşhir ettiler. Ve diğerleri ve diğerleri...

[142] "Rejimden şikâyetçi" diye şüphelendikleri kişileri mümkün mertebe bir tane bile sağ koymadan yok etmeyi hedefleyen komünist hâkimiyet yukarıdaki gibi zaman zaman yürüttüğü hareketlerle onların üstünde (tutarlı bir mesele bulamasa da) yalandan "mesele", "örgüt", "suç" uyduruyordu. Bu insanların çoğu, itiraf ettirmek için yapılan işkencelerde ölüp gitti. Bunların hepsini "Ölene kadar halka düşmanlık yapıp cahilce kendini öldürdü." diye ilan ettiler.

(143) ماۋزەيدۇڭ ئۆلگەندىن كىيىن «تۆت كىشىلىك گۇرۇھنى» پاش قىلىش دولقۇنىدا بۇلاردىن كۆپ قىسىمنىڭ قىيىناپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ئوتتۇرغا چىقتى. بۇلاردىن بىرىسى مەشھۇر خىتاي گىنىرالى پىڭدەيخۇي. بىزدە بۇ ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىر ئۆتتى. ۋالى مەھكىمىسىدىكى ئەبەيدۇللانى يەرلىك مىللەتچىلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىدە تەشكىلات قۇرغان دېگەن يالغان بۇھتان بىلەن «قىزىل مۇھاپىزاتچىلار قۇماندانلىقى» دا ئىقرار قىلدۇرىمىز دەپ، بىر ئاي قىيىناپ ۋۇجۇدىغا ئېلىكتىر بەرگەندە ئۆلۈپ كەتسە، جاھىللىق قىلىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى دەپ ئېلان قىلىندى. بەش يىل ئۆتكەندىن كىيىن، ئەبەيدۇللانىڭ بويىغا ئېلىكتىر سىمىنى باغلاپ قويۇپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ئوتتۇرغا چىقتى. ۋە باشقىلار..... بۈگۈن، بۇلارنى يېزىپ ئولتۇرۇپ بىردىنلا ئۆكۈنلەر كۆز ئالدىمغا كېلىپ، ئۆزەمنى يەنە شۇ گىرداپلارغا شۇڭغۇپ كېتىۋاتقاندا سېزىۋاتىمەن. داۋامىنى يېزىشقا جۈرئەتم قالمىدى... قەلەمنى تاشلىدىم.

(144) 1986- يىلى 6- ئاينىڭ 19- كۈنى تۈركىيەگە كەلگىنىمىزگە بۈگۈن توپ-توغرا 10 يىل بولدى. تۈركىيەدە ئۆتكەن 10 يىللىق جەريانى ئويلاپ، خىياللار دېڭىزىغا غەرىق بىر ھالەتتە بۇ خاتىرەمنى ئەسلىدىم. يېزىشنى قاچان توختىتىپ قويغىنىم ئېسىمدە يوق. ئاخشۇرۇپ، خېلى تەستە تاپتىم. خاتىرە يېزىشنى توختاتقاندى بېرى ئارىدىن 9- 10 يىل ئۆتتى. ھايات ۋە ئائىلە تۇرمىشىمىزدا نۇرغۇن ئۆزگىرىشلار بولدى. بىر چامادان، بىر دانە خوتەن گىلىسى ۋە 1200 سىتەرلىك بىلەن ئەنقەرەگە قەدەم قويغان ئىدۇق.

[143] Mavzeydung ölgendin kiyin, «tört kişilik gorohni» paş kiliş dolkunida bulardın köp kismining kiyinap öltürülgenliki otturiga çıktı. Bulardin birsi meşhur Hitay ginrali Pingdeyhuy. Bizde bu ehval tihimu igir ötti. Valiy mehkimisidiki Ebeydullani yerlik milletçilarga karşı turuş herikite teşkilat kurgan digen yalğan bühtan bilen «kızıl muhapizetçilar kumandanliki»da ikrar kildurimiz dep bir ay kinap vucudiga iliktirik bergende ölüp ketse cahillik kilip özi öltürüvaldi dep ilan kilindi. Beş yıl ötkendin kiyin Ebeydullaning buyniga iliktirik simni baglap koyup öltürülgenliki otturiga çıktı. Ve başkılar Bugün, bularni yizip öltürüp, birdinla o künler köz aldimga kilip, özemni yana şu girdaplarga şunggup kitivatkandek sizivatimen. Davamni yizişka curitim kalmidi.... Kelemni taşlidim.

[144] 1986-yili 6- ayning 19- küni, Türkiyege kelginimizge bugün top-togri 10 yıl boldi. Türkiyede ötken 10 yillik ceryanni oylap hiyallar dingiziga gerk Bir halette bu hatiremni eslidim. Yizişni kaçan tohtitip koyganlikim isimde yok. Ahturup hili teslikte taptim. Hatire yizişni tohtatkandin biri aridin 9-10 yıl ötti. Hayat ve aile turmuşimizda nurgun özgirişlar boldi. Bir çamidan, bir dane Hoten gilimi ve 1200 siterling bilen Ankara ge kadem koyganiduk. Bugün

[143] Mao Zedong öldükten sonra “dörtlü çetenin” ifşa edilmesi esnasında bunların çoğunun işkenceyle öldürüldükleri ortaya çıktı. Bunlardan biri meşhur Çinli General Yang Dey Hu idi. Bizde bu durum daha vahim cereyan etti. Valilikte çalışan Ubeydullah, “Etnik Milliyetçilere Karşı Durma Hareketi” esnasında örgüt kurdu yalanıyla çamur atılarak “Kızıl Muhafızlar Komutanlığı”na götürüldü, “itiraf ettireceğiz” diye bir ay vucuduna elektrik vererek işkence ettiler, ölünce de “İnat edip kendini öldürdü.” diye ilanda bulundular. Beş yıl sonra Ubeydullah’ın boyuna elektrik verildiği için öldüğü ortaya çıktı ve diğerleri... Bugün bunları yazarken o günler gözümün önüne geliyor, kendimi yine o girdaplarda boğuluyormuş gibi hissediyorum. Devamını yazmaya takatim kalmadı... Kalemi bıraktım.

[144] 19 Haziran 1986 günü...

Türkiye'ye geleli tastamam on yıl oldu. Türkiye'de geçen on yılı düşünüp hayal denizine dalmışken hatıralarım aklıma geldi. Yazmayı ne zaman bıraktım hatırlamıyorum. Arayıp zar zor buldum. Hatıra yazmayı bırakalı dokuz on yıl olmuş. Bu sürede hayatımızda ve ailemizin maddi durumunda epey değişiklikler oldu. Bir bavul, bir Hoten halısı ve 1.200 sterlinle Ankara'ya adım atmıştık. Bugün Rabbime şükürler olsun,

بۈگۈن خۇدايمغا يۈزىڭ شۈكۈر، تۈركىيەنىڭ پايتەختى ئەنقەرەدە ئۆزىمىزنىڭ ئۆي ۋە ھەممىدىن ئىشىپ چۈشكىنى، شەھەر مەركىزىدە ئۆز مۈلىكىمىز بىر مۇئاينە خانىدە ئىشىمىزنى، ھاياتىمىزنى ياخشى يولغا قويىۋالدىق. بۇلار خۇددى مەن خاتىرەمنىڭ بېشىدا سۆزلەپ ئۆتكەن، مۆجىزىلەردەك بىر ئىش ئىدى.

(145) بالىلەرنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن 3-2 يىل تىرىشتىم. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى، دۇنيا قىزىل كىرىست مۇھاجىرلار تەشكىلاتى ۋە تۈركىيەدىكى ئىجتىمائىي ياردەم مېنىستىرلىكى قاتارلىق جايلارغا ئەرەز قىلىپ يۈرۈپ ئاخىرى 1980 - يىلى 6 - ئايدا بۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن 8 كىشىلىك 2 ئائىلىمىز ئەنقەرەگە سالامەت يېتىپ كەلدى.

ھېچ كۈتمىگەن يەردىن بەزى كۆڭۈلسىز ھادىسىلەر ۋە ۋەقەلەرمۇ بولۇپ ئۆتتى. مۇرات ئائىلىمىزدىن ئايرىلىپ چىقىپ كەتتى... يەنى «كۆرۈۋېتىش» ئاستىدىن كۆپ سۇ ئېقىپ ئۆتتى». مېنى ئەڭ يامان رەنجىدە قىلغىنى ئاكام بىلەنكى مۇناسىبەتلىرىمىزدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ تىگىدە ياتقان ئىككىمىزنىڭ دۇنيا قارىشىدىكى زىت قۇتۇپتا بولۇشىمىز ئىدى... مانا، بۇلار ئۆخلاسمامۇ چۈشۈمگە كىرمەيدىغان ئىش ئىدى! ئۇندىن باشقا بۇ ئارا بىرقانچە ئاۋرۇپا ساياھەتلىرىم بولدى. ئىسپانىيەنىڭ «مالاگا» شەھىرىدە ئېچىلغان كۈنگەرە دە PH.D ئىلمى ئۇنۋانى ئالدىم. ۋە بىر قانچە قېتىم خوتەنگە بېرىش نىسبىتى بولدى. بۇلار مەندە ئۇتۇلماس تەسىراتلار قالدۇردى. ۋەتەن زىيارىتىمدە ھەر قېتىمقى سەپەردە ۋەزىيەت بىر ئالدىنقىغا ئوخشىمايتتى. بۈگۈن خاتىرىنى يانا يېزىشقا باشلىشىمنىڭ سەۋەبىمۇ بۇ.

hudayimga yüz ming şukur, Turkiyning paytihti Ankara de özimizning öy ve hemmidin işip çüşkini, şehir merkizide öz mülkimiz bir muayine hanide işimizni hayatimizni yahşi yolga koyuvalduk. Bular huddi men hatiremning bişida sözlep ötken, möcizilerdek bir iş idi.

Türkiye'nin başkenti Ankara'da kendi evimiz ve her şeyden öte şehir merkezinde kendi mülkümüz bir muayenehanemiz var. Hayatımız düzene girdi. Bunlar tıpkı hatıramın başında anlattığım mucizeler türünden bir işti.

[145] Balılarni ilip kiliş üçün 2-3 yıl tiriştım. Birleşken Döletliri Teşkilati, Dünya Kızıl Kirist Muhacirlar Teşkilati ve Türkiyedeki İctimaiy Yardım Ministirliki katarlik caylarga erz kilip yurup ahiri 1980- yılı 6- ayda bularning yardimi bilen 8 kişilik 2 ailimiz Ankara ge salamet yitip keldi. Hiç kütmigen yerdin bezi köngilsiz hadisiler ve vekelermu bolup ötti. Murat ailimizdin ayirilib çıkıp ketti ... Yeni «körvükning astidin köp su ikip ötti». Mini eng yaman rencide kilgini akam bilenki munasibetlirimizdiki köngülsizliklarning tigide yatkan ikkimizning dünya karişidiki zit kutubta boluşimiz idi Mana bular uhlisammu çüşümge kirmeydigan iş idi! Undin başka bu ara bir kançe avrupa sayahetlirim boldi. İspaniyening «malaga» şehriderde içilgan kongrede Ph.D ilmiy unvani aldım. Ve bir kançe kitim Hotenge biriş nisip boldi. Bular mende unutulmas tesiratler kaldurdi. Veten ziyaritimde her kitimki seperde veziyet bir aldinkiga ohşımaytti. Bugün hatirini yana yizişka başlişimning

[145] Çocukları getirmek için 2-3 yıl uğraştım. Birleşmiş Milletler, Dünya Kızıl Haç Göçmenler Teşkilati ve Türkiye İçişleri Bakanlığı gibi kurumlara başvurdum. Sonunda Haziran 1980'de bu kurumların yardımıyla 8 kişiden müteşekkıl iki ailemiz Ankara'ya sağ salım geldi. Bu sırada hiç ummadığımız yerden gelen bazı can sıkıcı hadise ve olaylar yaşandı. Murat³⁷ ailemizden ayrılıp gitti. Yani köprünün altından çok sular aktı. Beni en çok üzen husussa ağabeyimle ilişkimizdeki sıkıntıların temelinde yatan şeyin, ikimizin dünya görüşünün zıt kutuplarda olmasıydı. Bunlar rüyamda görsem inanamayacağım şeylerdi. Ondan başka bu ara birkaç Avrupa seyahatim oldu. İspanya'nın Malaga şehrinde yapılan kongrede Ph.D. [doktora] ünvanı aldım. Birkaç sefer de Hoten'e gitmek nasip oldu. Bunlar benim üzerimde unutulmaz izler bıraktı. Vatanımızı ziyaretimde vaziyet her seferinde değişiyordu. Bugün hatıramı yeniden yazmaya başlamamın nedeni de bu oldu.

يۇرتۇم باشقا بىر توسقا كىرگەندى. ماۋزەيدۇڭنىڭ زۇلىمى ۋە فاشىستلىك تۈزۈمىدىن ئەسەر قالمىغان. خىتاي ھۆكىمىتى «ئىشكىنى ئېچىۋېتىش» ، «ھەممە كىشى باي بولۇش» دېگەنگە ئوخشاش سىياسەتلەرنى يولغا قويغان. مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدىكى ئىچكى ئۇرۇشتا ئۆي جايلىرىمىز ۋەيران بولۇپ، تارتقان زىيانلىرىمىز ئۈچۈن ئەرز قىلدىم. بىر يىلدىن كېيىن، ئاز بولسىمۇ بىر مىقتار پۇل تۈلەپ بەردى. بۇنىڭغا ئۆزەم بىر مىقتار قوشۇپ، شورۋاغدا بىرئۆي ۋە ئۆينىڭ ئالدىغا چوڭ قىلىپ بىر مەسچىت سالدۇردۇم. بىر ھېتتا مەن خوتەندە ئىكەن كونا ئەنئەنىمىز بويىچە ناغرا-كاناي چالدۇرۇپ ھېيت نامىزى ئوقۇلدى.

(146) «سېنىپى كۆرەش» ۋە «سېنىپى دۈشمەن» دېگەن سۆزلەر ئەمدى سۆزلەنمەيدىغان بولۇپتۇ. ئابدۇلھەمىد ئاخۇن ئاكام ۋە مەخسۇم «يېڭى ھايات تۈرمىسىدىن چېقىپتۇ. ئابدۇلھەمىد ئاخۇن ئاكامنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. مەخسۇمۇ مۇددەرسلىكنى باشلاپ ھال كۈنى خېلى ياخشىلىنىپ قاپتۇ.

(147) ۋەتەنداشلىرىم ئۇنلاپ ھەتتا يۈزلەپ ھەجىگە كېلىپ كەلمەكتە ئىدى. تۇققانلاردىن ئابدۇرېھىم ئاكام، ئابدۇلھەمىت ئاخۇن ئاكام، ھېلىمە بانۇخان ئاچام، ئابدۇلئەھمەت مەخسۇم، بۇمەرەم خان ئاچام ۋە نۇسرەتخانلار مۇ ھەج قىلىپ كەتتى! تىجارەتچىلىرىمىز مۇ بەش قولىدەك قاتناپ تۇراتتى. ۋەھەقىقەتەن دەۋر ۋە زامانىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى ھېس قىلدىم. بۇلارنى بىر زامانلار خىيالغىمۇ كەلتۈرەلمەيتتىم. نۇر ئەھمەت ئۈرۈمچىگە بېرىپ

sevebimu bu. Yurtum başka bir toska kirgenidi. Mavzeydongning zulmi ve faşistlik tüzümidin eser kalmıgan. Hitay hökümüti «ışikni içivitiş» «Hemme kişi bay boluş» digenge ohşaş siyasetlerni yolga koygan. Medeniyet inkilabi ceryanidiki içki uruşta öy caylirimiz veyran bolup tartkan ziyanlırimiz üçün erz kildim. Bir yildin kiyn az bolsimu bir miktar pol tölep berdi. Buningga özem bir miktar koşup şorvagda bir öy ve öyning aldiga çong kilip bir mescit saldurdum. Bir hitta men Hotende iken kona enenimiz boyiçe nağra, kanay çaldurup hit namizi okuldi.

[146] «Sinpi küreş» ve «sinpi düşmen» digen sözler emdi sözlenmeydigan boptu. Abdulhimid Ahun akam ve mehsum «yingi hayat» turmisidin çikiptu. Abdulhimid Ahun akamning hizmiti eslige keltürlüptü. Mehsummu muderslikni başlap hal künliri hili yahşilinip kaptu.

[147] Vetendaşlırim onlap hetta yüzlep hecge kitip kelmekte idi. Tokkanlardin abdorihim akam, Abdulhimit Ahun akam, Hilmebanuhan açam ve Abdulehat Mehsum Bumeremhan açam ve Nusrethanlarmu hec kilip ketti! Ticaretçilirimizmu beş koldek katnap turatti. Ve heketen devr ve zamanning özgergenlikini his kildim çünki bularni bir zamanlar hiyaligimu keltürülmeyttim. Nur Ehmet Ürümçige

Yurdum başka bir döneme girmişti. Mao'nun zulmünden ve faşist rejimden eser kalmamıştı. Çin hükümeti “kapıyı açma”, “herkese refah” gibi politikaları uygulamaya başlamıştı. Kültür Devrimi sırasındaki iç savaşta ev ve mülklerimizde meydana gelen zararların tazmini için başvuruda bulundum. Bir yıl sonra az da olsa bir miktar para verdiler. Bu paraya kendim bir miktar ekleyip Şorvag'da bir ev ve evin önüne büyük bir mescit yaptırdım. Bir bayram günü ben Hoten'de iken eski geleneklerimize uygun olarak bayram namazı kıldık.³⁸

[146] “Sınıfsal mücadele” ve “sınıfsal düşman” sözleri artık duyulmaz olmuş. Abdülhamid Ahun³⁹ ağabeyim ve Mehsum⁴⁰ “Yeni Hayat Hapishanesi”nden çıkmıştı. Abdülhamid ağabeyim eski görevine iade edilmiş, Mehsum da müderrisliğe başlamış, durumu epey düzelmişti.

[147] Vatandaşlarımızdan onlarca hatta yüzlerce kişi Hacca gidip geliyordu. Akralarımızdan Abdurahim abi, Helimbanu abla, Abdulehat Mehsum ve annesi Bibi Meryem abla ve Nusrethanlar da hac yapıp döndüler. Tüccarlar da durmadan gelip gidiyorlardı. Devir ve zamanın hakikaten aslına rücu ettiğini hissettim. Çünkü bunları bir zamanlar hayal bile edemezdim. Nurahmet

جۇڭگىي دوختۇرخانىسىدا ئوقۇپ كەلدى. 5-4 يىل مىڭىپ 96-يىلى تۈركىيە ساقلىق مېنىستىرلىكىنىڭ تەستىقىنى ئالدۇق. ۋە مۇئاينە خانغا نۇرئەھمەتلىگىمۇ ئىسمى يېزىلغان تالېلۇننى ئاستۇق. ھەممىدىن ئىشىپ چۈشكىنى نۇر ئەھمەت خوتەنگە بېرىپ ئۆيلىنىپ كەلدى.

(148) ئەمما ۋەتىنىم ئۈستىدە يەنىلا قىزىل بايراق ۋە تىيەن ئەنمىندە ماۋنىڭ رەسمى ئېسىغلىق ئىدى. مىللىتىم بۇلارغا ئىشەنچسىز ۋە گۇمان بىلەن قارىماقتا ئىدى. چۈنكى، 30 نەچچە يىللىق دەھشەتلىك ۋە زۇلمەتلىك كۈنلەر تېخىچە ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ھازىرقىدەك ئىدى. بۇلارنى ئۇنۇتۇشقا بولامدۇ؟ 7-8 يىل ئۆتمەستىن خەلقىمىزنىڭ بۇ ئەندىشىسىنىڭ ھەقلىق ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا چىقتى. «تۆمۈر پەردە» يەنە يېپىلدى ۋە ۋەتىنىمىدە قىزىل تېررور يېڭىباشتىن ھەرىكەتكە باشلىدى. ۋە مېنىڭ بۇ ئارىدا ۋەتەن زىيارىتىمىمۇ توختىدى....

(149) كومپىيۇتېردا ئۇيغۇرچە يېزىشنى بېجىردىم ۋە ئالدى بىلەن ئابدۇلخەھەت مەخسۇمنىڭ «40 ھەدىسىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى» نى كېيىنچە مەۋدۇدنىڭ «ئىسلامنىڭ ئاساسى پىرىنسىپلىرى» نى ئۆزەم يېزىپ ئىككىسىدىن مەتبەئەدە 2-3 مىڭ نۇسخە باستۇرۇپ ھەقسىز تارقىتىم. مىللىتىمىدىن بۇنىڭغا كۈتۈلمىگەن دەرىجىدە تەقدىر ئالدىم. ۋەتەندىن ۋەدۇنيانىڭ ئۇيغۇرلار ياشىغان جايلاردىن بولۇپمۇ قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، پاكىستان ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندىن 200 پارچىغا يىقىن ئىنتايىن تەسىرلىك مەكتۇپ ئالدىم.

birip cungyi duhturhanisida okup keldi. 4-5 yıl yol mingip 96- yillı Türkiyesaklık ministirlikining tesdikini aldık. Ve muayine haniga nur ehmetningöü ismi yizilgan talbloni astuk. Hemmidin işip çüşkini nur ehmet Hotenge birip üylinip keldi.

[148] Emma vetinim üstide yenila kizil bayrak ve tiyen enminde Mavning resmi isiglik idi. Millitim bularga işençisiz ve guman bilen karimakta idi. Çünkü 30 neççe yillik dehşetlik ve zulmetlik künler tihiçe ularning köz alda hazirkidek idi. Bularni unutuşka bolamdu? 7- 8yıl ötmestin helkimning bu endişesining Helikimning ikenlikli otturiga çıktı. «Tömür» perde yene yipildi ve vetinimde kizil tiror yingi baştin heriketke başlidi. Ve mining bu arida veten ziyaritimmu tohtidi

[149] Kompiturda Uygurçe yizişni bicirdim ve aldi bilen Abdulehet mehsumning «40 hedising Uygurçe tercimisi» ni kiyinçe Mevduđining «islamning asasi pirinsipliri» ni özem yizip ikkisidin metbede 2-3 ming nüshe basturup heksiz tarkattım. Millitimdin buningga kütülmigen dericide tek dir aldım. Vetendin ve donyaning Uygurlar yaşigan cayliridin bolupmu kazakistan, kirgizistan, özbekistan, Pakistan ve Seudi erebistandin 200 parçiga yikin intayin tesirlik mektup aldım.

Urumçi'ye gidip geleneksel tıp okuyup geldi. 4-5 yıl uğraştıktan sonra Sağlık Bakanlığından denklik aldı. Sonrasında muayenehaneye Nurahmetin de adı yazılı olan tabelayı astım. Nurahmet Hoten'e gidip evlenip geldi.

[148] Fakat vatanımızın üstünde hâlâ kızıl bayrak ve Tiananmen meydanında Ma-o'nun resmi asılıydı. Milletim bu olan bitene inanmamış ve şüphe içindeydi. Çünkü otuz yıllık dehşet ve zulüm günleri onların gözünde dün gibiydi. Bunları unutmak mümkün mü? Yedi sekiz yıl geçmeden halkımızın bu endişesinin haklılığı ortaya çıktı. Demirperde yeneden kapandı ve vatanımızdaki kızıl terör yeniden harekete geçti. Ve bu arada benim vatan ziyaretlerim durdu.

[149] Bilgisayarda Uygurca yazma işini başardım ve ilk önce Abdulehad Mehsumun "40 Hadis"inin⁴¹ Uygurca tercümesini daha sonra Mevdûđ'nin "İslam'ın Temel Prensipleri"ni bilgisayarda kendim yazıp matbaada 2-3 bin tane bastırıp bedelsiz dağıttım. Milletim buna tahmin edilemeyecek derecede teveccüh gösterdi. Vatandan ve Uygurların yaşadığı yerlerden özellikle Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan ve Suudi Arabistan'dan 200'e yakın çok tesirli mektup aldım.

(150) 1998-يىلى 10-ئاينىڭ 27-كۈنى -ھاياتىمدىكى ئەڭ زور خوشاللىق بىر كۈن ئىدى. چۈنكى ھەزرىتىم، يەنى، مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانىڭ «شەرقى تۈركىستان تارىخى» نى ئارگىنال قول يازمىسىدىن 3-2يىل تىرىشىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدىبىي تىلىنىڭ ئىملاسى بىلەن كومپيۇتېردا يېزىپ تۈگەتتىم ۋە بۈگۈن ئەتىگەندە مەتبەگە بېرىپ، خۇدايا شۈكۈرى! دېدىم. بىر ئايدىن كېيىن 2000دانە كىتاپ مەتبەدىن چىقتى. ھەر جەھەتتىن ناھايىتى چىرايلىق بىر ئەسەر ئوتتۇرغا چىقتى. ئائىلىچە ھەممىمىز خوشاللاندىق. تارقىتىش ئىشىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك بولدى. شۇ كۈنلەردە ئەنقەرەدە 11مەملىكەتتىن كەلگەن خەلىقئارا «دۇنيا ئۇيغۇر ياشلىرى قۇرۇلتاي» ئېچىلۋاتىدۇ. قۇرۇلتايعا كەلگەن 100دەك ۋەكىللەرگە كىتابتىن بىر دانىدىن تارقىتىم. تالىشىپ كەتتى. كىتاپ بۇ ۋاسىلە بىلەن ئامېرىكا دىن ياپۇنىيەگىچە تارقىتىلدى. ئەمدى خاتىرەمنى تۈگىتىپ يەنە مەۋدۇدنىڭ «تەھمىم القران» دېگەن ئەسىرىنىڭ بىرىنچى تومىنى ئۇيغۇرچىغا «قۇرئاننى چۈشىنىش» دەپ تەرجىمە قىلىشقا باشلايمەن. جىناپ اللە دىن خەيرلىك بىلەن تاماملاشقا نەسىپ قىلىشىنى تىلەيمەن. ھەقىقەتەن بۇلار مەن ئۈچۈن چوڭ بەختىيارلىق بولدى.

[150] 1998- yili 10- aynıng 27- küni, hayatimdiki eng zor huşallık bir kün idi. Çünki hezritim, yeni, muhemed Emin Buğraning «Şerki Türkistan tarihi» ni arginal kol yazmisidin 2-3 yıl tirişip hazirki zaman Uygurçe edebiy tilining imlasi bilen komputurda yizip tügettım ve bugün ettigende metbege birip hudaya şukri! didim. Bir aydin kiyin 2000 dane kitap metbedin çıktı. Her cehettin nahayiti çiraylık bir eser otturiga çıktı. Ailiçe hemmimiz hoşallanduk. Tarkitiş işimu köngüldikidek boldi. Şu künlerde Ankara de 11 memlikettin kelgen helkara «dünya Uygur yaşliri kurultay» içilivatidu. Kurultayga kelgen 100 dek vekillerge kitaptin bir danidin tarkattım. Talişip ketti. Kitap bu vesile bilen amirika din yapuniyegiçe tarkitildi. Emdi hatiremni tügitip yene Mevdudining «Tefhimü'l-Kur'an» digen esirining birinci tomni Uygurçığa «Kuranni Çüşiniş» dep tercime kilişka başlaymen. Cenabi Allah din heyirlik bilen tamlaşka nesip kilişni tileymen. Hekiketen bular men üçün çong behtiyarlık boldi.

[150] 27 Ekim 1998 hayatımın en mutlu günlerinden biriydi. Hazretimin yani Mehmet Emin Buğra'nın "Doğu Türkistan Tarihi"ni orijinal el yazmasından⁴² iki üç yıllık bir çabanın sonucunda bugünkü Uygur edebî dilinin imlasıyla bilgisayarda yazdım ve bugün sabah baskı için Allah'a şükür matbaaya teslim ettim. Bir ay sonra 2.000 adet kitabı matbaadan teslim aldım. Her açıdan çok güzel bir eser ortaya çıktı. Ailece hepimiz mutlu olduk. Dağıtım işi de arzu ettiğimiz gibi oldu. O günlerde Ankara'da on bir ülkeden gelen delegelerle «Uluslararası Uygur Gençleri Kurultayı» açılıyordu. Kurultaya gelen yüze yakın delegeye kitaptan birer tane dağıttım, kapıştılar. Kitap bu vesileyle Amerika'dan Japonya'ya kadar ulaştı. Artık hatıramı bitirip Mevdudi'nin "Tefhimü'l-Kur'ân" isimli bir diğer eserinin birinci cildini Uygurca'ya "Kur'ân'ı Anlamak" diye tercüme etmeye başlayacağım. Cenâb-ı Allah'tan hayırlısıyla tamamlamayı nasip etmesini niyaz ediyorum.⁴³ Hakikaten bunlar benim için büyük mutluluk kaynağı oldu.

(151) ئەمدى خاتىرەمنى قالغان يېرىدىن باشلايمەن؛

(152) يۇقىرىدا يازغانلىرىم، خىتاي كومىنىست ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزگەن ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھەرىكەتلەر جەريانىدىكى سىياسەت ۋە ئۇسۇللىرىنىڭ بىر قىسمى. مەقسەد، بۇخىل ھەرىكەتلەرنى ئۈزۈپ، داۋاملاشتۇرۇپ، خەلقنى دەھشەت ۋە قورقۇنۇش ئىچىدە تۇتۇپ، كومىنىست دېكتاتورلىقىنى ساقلاپ قىلىش. بۇنىڭ ئۈچۈن، ماۋنىڭ «سىنىپى دۈشمەنلەرگە قارىتا ئۈزلۈكسىز زەربە-رەھىمسىز كۆرەش ئېلىپ بېرىش» دېگەن كۆرسەتمىسى ھەر دايم تەكىتلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئۇلارغا روھى ئازاپلاش بىلەن جىسمانى ئازاپلاشنى بىرگە ئېلىپ بېرىشنى توختىتىپ قويماستىن ھەر دايم قوللۇنۇش دېگەنلىكتۇر.

(153) تازىلاش ھەرىكەتلىرىنىڭ «چارە كۈرۈش» باسقۇچى

(154) ھەرخىل نام ۋە پەدەز بىلەن يۈرگۈزۈلگەن بۇ تازىلاش ھەرىكەتلىرى ھېچ ئۈزۈلدۈرمەي ئېلىپ بېرىلدى. يەنى، بۇلار كىيىنكىسى ئالدىنقىسىنىڭ داۋامى بولغان دۆلەت تېرورىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئارىدا بىر «سىنىپى قوشۇنى تازىلاش» نامى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان جازالاش يەنى چارە كۈرۈش باسقۇچلىرى بولاتتى. چارە كۈرۈلىدىغان كىشىلەر ئالدى بىلەن ئىدارە پارتىيە تەشكىلاتى تەرىپىدىن «خەلق ئىچىدىكى زىدىيەت»، «دوست بىلەن دۈشمەن ئوتتۇرىسىدىكى زىدىيەت» ۋەيا «چوڭ ھەق بىلەن چوڭ ناھەق» دەپ 2 خىلغا ئايرىلىدۇ. بۇنىڭدا ئاساس يەنىلا ھېلىقى «سىنىپى كۈرەش»

{151} Emdi hatiremni kalgan yiridin başlaymen;

{152} Yukirida yazganlirim, Hitay kommunist hakimiyetining Şerki Türkistanda yürügüzgen ictimaiy ve siyasi heriketlerde ceryanidiki siyaset ve usullirining bir kısmi. Meksed bu hil heriketlerni üzme davamlaşturup, helkni dehşet ve korku içide tutup kommunist diktaturlukini saklap kiliş, buning üçün Mavning «sinpi düşmenlarge karita özlüksiz zerebe, rehimsiz küreş ilip biriş» digen körsetmisi her dayim tekitlinip turatti. Bu ularga ruhi azaplaş bilen cismani azaplaşni birge ilip birişni tohtitip koymaslik her dayim kollunuş digenliktur.

{153} Tazilaş Heriketlirining «Çare Kürüş» Baskuçi

{154} Herhil nam ve pedez bilen yürügüzülgen bu tazilaş heriketliri hiç üzöldürmey ilip birildi. Yeni, bular kiyinkisi aldinkisining davami bolgan dölet tiroridin ibaret bolup arada bir «sinpi koşunni tazilaş» nami bilen ilip birilgan cazalaş yeni çare körüş baskuçliri bolatti. Çare körüldigan kişiler aldi bilen idare partiye teşkilati terepidin «helk içidiki zidiyet», «dost bilen düşmen otturisdiki ziddiyet» ve ya «çong hek bilen çong nahek» dep 2 hilga ayrilidu. Buningda esas yenila hiliki «sinpi küreş». Kembegel

{151} Şimdi hatırama kaldığım yerden devam edeceğim.

{152} Yukarıda yazdıklarım Çin komünist hâkimiyetinin Doğu Türkistan'da yürüttüğü sosyal ve siyasi hareketlerdeki siyaset ve yöntemlerin bir kısmıydı. Amaç bu tür hareketleri aralıksız devam ettirerek halkı dehşet ve korku içinde tutup komünist diktatörlüğü korumaktı. Bunun için Mao'nun "sınıfsal düşmanlara karşı sürekli darbe acımasız mücadele" ilkesi her zaman uygulamada kaldı. Bu onlara karşı psikolojik baskı ile fiziksel işkenceyi birlikte uygulayıp ara vermeden sürekli devam ettirmek demektir.

{153} "Temizlik Hareketleri"nin "İcabına Bakma" Safhası

{154} Türlü türlü isim ve makyajla yürütülen bu temizlik hareketleri hiç aralıksız devam etti. Bunlar, sonraki öncekinin devamı olan devlet teröründen ibaret olup arada bir "Sınıfsal Safı Temizleme" adı altında icra edilen cezalandırma yani "icabına bakma" safhalarıydı. İcabına bakılacak kişiler öncelikle parti teşkilatı tarafından "Halk Arasındaki Çatışma", "Dost ile Düşman Arasındaki Çekişme" veya "Adalet ile Haksızlık" diye ikiye ayrılıyordu. Burada esas yine adı geçen "sınıfsal mücadele" idi. Yok-

كەمبەغەل سىنىپتىكىلارنىڭ مەسىلىسى ھەردائىم «خەلق ئىچىدىكى زىدىيەت» دەپ بىر تەرەپ قىلىنغان. يۇقىرى سىنىپتىكىلار (سىنىپى دۈشمەنلار) نىڭ ئادەتتىكى مەسىلىسىمۇ دوست

بىلەن دۈشمەن ئوتتۇرىسىدىكى زىدىيەت دەپ، چارە كۆرۈلگەن. بەزىدە بۇ باسقۇچ باشلىنىش ئالدىدا «قول بەدەنى يۇيۇپ، كۈرەشكە ئاتلىنىش» دېگەن نام بىلەن بىر قانچە كۈن پۈتۈن كىشىلەر بىر- بىرىدىن ئوتتۇرىغا چىقىشىپ «ئۆز- ئۆزىنى تەقەت» قىلىش دېگەن كۈلكۈلۈك بىرسەھنە بىلەن ھەركىشى بىرىدىن «ئۆتكۈلدىن» ئۆتكۈزۈلىدۇ. خەلق ئىچىدىكى زىدىيەت بويىنچە بىر تەرەپ قىلىدىغانلار ئۆزىنى قايتا تەكشىرىپ، ئۇزۇن ئۇزۇن توۋا نامە ۋە ئەھدىنامىلەر بېرىپ سەھنىدىن چۈشىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئېغىرراق مەسىلىسى بولغانلارغا «بوزۇق ئۇنسۇر» دېگەن «قالپاق» كىيىدۈرۈلىدۇ.

(155) مەسىلىسى «دوست بىلەن دۈشمەن ئىچىدىكى زىدىيەت» كە كىرىدىغانلار

دىن ئىلىنچۈكى بار يەنى، ئازراق سىياسەتكە خىلاپ ئەمەلىي ھەرىكىتى بارلارنى «نەخ ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر» ، بۇلاردىن ئۆتمۈش جەمىيەتتىكى ئورنى ئابروۋىي ئۈستۈن بولغانلار ۋە بۇقىتمىقى ھەرىكەتتىكى ناھەقچىلىققا بويۇن ئەگمەي ئۆزىدە بار بولمىغان مەسىلىگە ئىقرار قىلمىغانلارنى «ئۆلگۈچە توۋا قىلمايدىغان ئەكسىل ئىنقىلاپچى» دېگەن جىنايەت بىلەن چوڭ يىغىندا قولغا ئېلىنىدۇ. بۇلاردىن بىر قىسمى (ئەسلىدە ھېچبىر مەسىلىسى بولمىغان «سىنىپى دۈشمەن» لارنى ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر، يەرلىك مىللەتچى، خەتەرلىك ئۇنسۇر، ئەكسىيەتچى پومىشچىك، بۇرژۇازىيەنىڭ سېسىق زىيالىسى دېگەن «قالپاق» كىيىدۈرۈلدى دەپ

siniptikilarning mesilisi her dayim «helk içidiki zidiyet» dep bir terep kilingan. Yukiri siniptikilar (sinpi düşmenlar) ning adettiki mesilisimu dust bilen düşmen otturisdiki zıddiyet dep çare körülgen. Bezide bu baskuç başliniş aldida «kol bedenni yuyup, küreşke atliniş» digen nam bilen bir kançe kün pütün kişiler bir, birdin otturiga çikişip, «öz, özini tenkit» kiliş digen külkülük bir sehne bilen her kişi birdin «ötküldin» ötküzüldü. Helk içidiki zidiyet boyıçe bir terep kilidiganlar özini kayta tekşirip, uzun uzun tova name ve ehdinamiler birip sehnidin çüşidu. Bularning içide igirrak mesilisi bolganlarga «bozuk unsur» digen «kalpak» kiydürüldü.

[155] Mesilisi «dost bilen düşmen içidiki zıddiyet» ke kiridiganlar din ilincüki bar yeni, azrak siyasetke hilap emeliy herikiti barlarni «neh inkilabka karşı unsur», bulardin ötmüş cemiyettiki orni abruyi üstün bolganlar ve bu kitimki herikettiki nahekçilikka boyun egmey özide bolmigan meslige ikrar kilmiganlarni, «ölgiçe tova kilmaydigan eksil inkilapçı» digen cinayet bilen çong yiginda kolga ilinidu. Bulardin bir kısmi (eslide hiçbir mesili bolmigan «sinpi düşmen»ni lar inkilabka karşı unsur, yerlik milletçi, heterlik unsur, eksiyeççi pomşçik, burjaziyeining sisik ziyalisi digen «kalpak» kiydürüldi dep

sul kesimin sorunları her zaman “Halk Arasındaki Çatışma” diye görülüyordu. Üst tabakadakilerin (sınıfsal düşmanların) sıradan sorunların bile dostla düşman arasındaki çekişme diye ica-bına bakılıyordu. Bazen bu safhanın başlamasından önce “Kolları Sıvayıp Mücadeleye Atılma” adı altında birkaç gün herkes teker teker ortaya çıkıp “özeleştir” denen komik bir sahneyle sırayla testten geçiriliyordu. Halk arasındaki çatışma yoluyla çözülecek olanlar kendini tekrar gözden geçirip, uzun uzun tövbe edip sözler vererek sahneden iniyor, bunların içinde meselesi biraz ağır olanlar “bozuk unsur” diye suçlanıyordu.

[155] Meselesi “Dost ile Düşman Arasındaki Çatışma” kapsamına girenlerden bağlantısı, yani biraz da olsa siyasete karşı eylemi var olanlar “açık devrim karşıtı unsur”; bunların arasında geçmişteki toplumda konumu yüksek olanlar ve bu seferki harekette haksızlıklara boyun eğmeyenler “ölene kadar pişman olmayan devrim karşıtı” diye bir suçlamayla toplantılarda tutuklanıyordu. Bunlardan bir kısmının (aslında hiçbir meselesi olmayan) “sınıfsal düşman”-ları devrim karşıtı unsur, etnik milliyetçi, tehlikeli unsur, karşı devrimci toprak ağası, burjuvanın kokuşmuş aydını olarak suçlandıkları ilan ediliyordu. “Suç-

ئىلان قىلىنىدۇ. «قالپاق كىيىدۈرۈش» دېگەن ئۇ كىشىنىڭ پۈتۈن سىياسى ۋە ئىجتىمائىي ھەقلىرى ئېلىنىپ تاشلاندى دېگەن سۆز. بۇ چارە كىشىگە بېرىلگەن ناھايىتى ئېغىر رۇھى جازادىن ئىبارەت بولۇپ، قالپاق كىيىدۈرۈلدى دەپ، ئېلان قىلغان كىشىلەرنىڭ ئىدارىدىكى خىزمەت دەرىجىسى چۈشۈرۈلدى. ئۆز ئورنىدا بېرىلگەن ۋەزىپىدىن باشقا ئىدارىدىكى قارا خىزمەتلەرنى قىلىدۇ. يەنى، يول سۇيۇرۇش، خالا تازىلاش، ئوتۇن پېرىش، كۆمۈر توشۇش قاتارلىق ئېغىر جىسمانىي ئىشلارنى قىلىدۇ. باشقىلارغا ئوخشاش ھەرقانداق ئىلمىي پائالىيەت، ئومۇمىي يىغىن، ئويۇن تاماشا ۋە مېھماندارچىلىققا قاتنىشالمايدۇ. ئەگەر تەسادىپ كىرىپ قالسا ھەيدەپ چىقىرىلىدۇ. ھەرقانداق ئىجتىمائىي ياردەم (تۇرمۇش ياردەمى) بېرىلمەيدۇ. كىسەل بۇلۇپ قالسا ئىتتىۋار بىرىلمەيدۇ. ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلگەن ئوبدانراق ئۆيدە ئولتۇرۇپ قالغان بولسا ئۆيەردىن چىقىرىلىپ، ئەڭ ناچار ئۆي پېرىلىدۇ. يوقىرىغا ھىچقانداق پىكىر ۋەيا ئەرز-دات قىلىش ھەققى يوق. توققان يوقلاش ۋە باشقا مۇناسىۋەت بىلەن تۇرغان جايدىن ئايرىلىشقا رۇخسەت يوق. باشقىلارغا خەت يازسا ئۇنى ئالدى بىلەن ئۆز ئىدارىسىگە كۆرسىتىشكە مەجبۇر. قىسقىسى قالپىقى بار كىشى جەمىيەتتە پۈتۈن ئىنسانى ھۇقۇقتىن مەھرۇم. ئومۇمىي پائالىيەتلەر يەنى، بايرام تەبرىكلەش يىغىنلىرى، دۆلەت چوڭلىرىنى قارشى ئېلىش نامايىشلىرى قاتارلىقلاردا قالپىقى بار كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىر يەرگە يىغىپ خەلق ساقچىلىرى نازارىتىدە ئەمگەككە سېلىنىپ تۇتۇپ تۇرۇلىدۇ. خوتەنگە سۇدان ۋە كامبۇژدا دۆلەت باشلىقلىرى كەلگەندە، مېنى ئەتتىگەن ئۆيىدىن

ilan kilinidu. «Kalpak kiydürüş» digen u kişining pütün siyasi ve ictimaiy hekliri ilip taşlandı digen söz. Bu çare kişiye birilgen nahayiti igir ruhiy cazadin ibaret bolup kalpak kiydürüldi dep ilan kilgan kişilerning idaridiki hizmet dericisi çüşürilidu. Öz ornida birilgen vezipidin başka idaridiki kara hizmetlarni kilidu. Yeni, yol supuruş, hala tazılaş, otun yiriş, Kömür toşuş katarlık igir cismaniy işlerni kilidu. Başkilarga oħşaş her kandak ilmiy paaliyet, umumiy yigın, oyun, tamaşa ve mihmandarçilikka katnışalmaydu. Eger tesadip kirip kalsa heydep çıkirilidu. Her kandak ictimaiy yardım (turmuş yardemi) birilmeydu. Kisel bolup kalsa itivar birilmeydu. Hökümet terepidin birilgen obdanrak öyide oturup kalgan bolsa u yerdin çıkirilip eng naçar öy birilidu. Yukiriga hiçkandak pikir ve ya erz, dat kiliş hekki yok. Tokkan yoklaş ve başka munasivet bilen turgan cayidin ayrılışka ruhset yok. Başkilarga het yazsa uni aldi bilen öz idarisige körsitişke mecbur. Kiskisi kalpiki bar kişi cemiyette pütün insaniy hokuktin mehrum. Omumiy paaliyetler yeni, bayram tebrikleş yiginliri, dölet çonglirini karşı iliş namayışliri katarliklarda kalpiki bar kişilerning hemmisini bir yerge yigip helk sakçiliri nazaritida emgekke silip tutup turulidu. Hotenge Sudan ve Kambojda dölet başlikliri kelgende, mini ettigen öydin çakirtip çıkıp «bügün talaga

lanmak” demek o kişinin bütün siyasi ve toplumsal haklarının elinden alınması demektir. Bu, kişiye verilen çok ağır bir psikolojik ceza olup; “suçlandı” diye ilan edilen kişilerin çalıştıkları kurumlarda derecesi düşürülüyordu. Asıl görevinin yanında idaresindeki ağır işleri de yapmak zorunda kalıyordu. Yol süpürme, tuvalet temizleme, odun kırma, kömür taşıma gibi ağır işlerde çalıştırılıyordu. Başkalarından ayrı olarak hiçbir bilimsel faaliyet, toplantı ve eğlenceye katılamıyor, yanlışlıkla girmiş bulunanlar kovuluyordu. Hiçbir sosyal yardım (geçim yardımı) verilmiyordu. Hastalandığında ilgilenilmiyordu. Hükümet tarafından verilen güzel bir evde oturuyorsa oradan çıkarılıp en kötü yere gönderiliyordu. Yukarıya hiçbir şekilde başvuru, şikâyetle bulunma hakkı yoktu. Akraba ziyareti veya başka bir nedenle bulunduğu yerden ayrılmaya izin yoktu. Başkalarına yazdığı mektubu öncelikle idaresine göstermek zorundaydı. Kısaca suçlanan kişi toplumdaki bütün insani haklarından mahrumdu. Toplu etkinliklerde yani bayramlaşmalarda, devlet büyüklerini karşılama törenlerinde suçlanan kişilerin hepsi bir yere toplanıp halk polislerinin nezaretinde ağır işlerde çalıştırılıyordu. Hoten’e Sudan ve Kamboçya devlet başkanları geldiğinde beni sabah evden çağırıp bugün dışarı çıkma-

چاقىرتىپ چىقىپ «بۈگۈن تالاغا چىقمايسىز» دەپ، ئىدارىنىڭ كۆكتاتلىقىدا كەچكىچە ئەمگەككە سالغانلىقى ھېچ ئېسىمدىن چىقمايدۇ. كېيىن، ئوقسام ئۆزۈمنى پۈتۈن ئىدارە كادىرلىرى ۋە شەھەر خەلقىنى رەستىگە ئېلىپ چىقىپ دۆلەت باشلىقلىرىنى قارشى ئېلىش نامايىشى ئۆتكۈزۈلىدىكەن.

(156) بېزىلاردىكى قالپاق كىيگەنلەر ئاساسەن پومىشچىك (يەرنىڭسى)، باي دېھقان ۋە بۇرۇنقى ھۆكۈمەت دەۋرىدە يۈز بېشى (مەھەللە باشلىقى) بولغانلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئەھۋالى بەك ئېغىر ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئۆيىدىن يۈرتىدىن ھەيدەپ، بوز يەرگە چۆلگە سۈرگۈن قىلىندى. ئۆيەردە گەمە كۆلۈپ، قۇمۇشتىن كەپپە تىكلەپ، يەرلىشىشكە مەجبۇر قىلىندى. خەلق ساقچىلىرىنىڭ نازارىتىدە كېچە - كۈندۈز ئىشلەپ قۇملۇقتىن يەر ئېچىپ دېھقانچىلىققا سالدى. قىشتا ئۈستەڭ ئېلىش (سۇ قۇرۇلۇشى) ئۈچۈن، ئائىلىسىدىن ئايرىپ، چۆلدە يېتىپ چىدىغۇسىز ئېغىر ئەمگەككە سالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە داۋاملىق «باھالاش يېغىنلىرى» ۋە «ياخشى ئۆزگەرمىگەنلەرنى كۈرەش قىلىش» يېغىنلىرى ئېچىپ، ئۇلارنى ھاقارەتلەپ، ئۇرۇپ تىللىغان، قاتمۇ - قات ئېغىر ئىشلارغا سالغان. بايرام كۈنلىرى دەم ئېلىشقا رۇخسەت قىلمىغان. ھېت - ئايام كۈنلىرى باشقا دېھقانلارغا كىشى بېشىغا 4 سەر (125 گىرام) ياغ بىرجىڭ (500 گىرام) ئاق ئۇن پېرىم جىڭ (250 گىرام) گوش سىتىپ بېرىلسە، ئۇلارغا نورمىدىكى قوناق ئۇنىدىن باشقا بىر نەرسە يوق. قىستىسى، قالپىقى بار كىشى جەمىيەتتىكى ھوقۇقسىز كىشىلەر دېمەكتۇر. بۇلارنىڭ سانى ماۋزەيدۇڭ كۆرسىتىپ بەرگەن «5% سىنىپى دۈشمەن» دېگەن

çıkmaıız» dep idarining köktatlıkida keçkiçe emgekke salganlıki hiç isimdin çıkmaydu. Kiyin oksam u küni pütün idare kadirliri ve şeber helkini restige ilip çıkip dölet başlikirini karşı iliş namayışı ötküzülıdiken.

[156] Yızılardiki kalpak kıygenler asasen pomşçik (yer ıgisi), bay dihkan ve burunki hökümet devride yüzbişi (mehelle başliki) bolganlardin ibaret bolup ehvali bek ıgir idi. Bularning hemmisini öz öyidin yurtidin heydep boz yerge çölge surgun kilindi. U yerde Geme kolap kumuştın keppe tiklep yerlişişke mecbur kilindi. Helk sakçilirining nazritide kiçe, kündüz işlep kumluktin yer içip dihkançilikka saldi. Kışta östeng iliş (su kurluşı) üçün ailisidin ayrip, çölde yitip çidigısız ıgir emgekke saldi. Uning üstige davamlık «bahalaş yiginliri» ve «yahşi özgermigenlerni küreş kiliş» yiginliri içip ularni hakaretlep, urup tilligan katmu, kat ıgir işlarga salgan. Bayram künliri dem ilişka ruhset kilmigan. Hiyt, ayem künliri başka dihkanlarga kişi bişiga 4 ser (125 giram) yag bir cing (500 gram) ak un yirim cing (250 gram) goş sitip birilse ularga normidiki konak unidin başka bir nerse yok. Kiskisi, kalpiki bar kişi cemiyettiki hokuksız kişiler dimektur. Bularning sani Mavzeydung körsitip berge «%5 sinpi düşmen» digen ölçemdin bir kançe kat

yacaksın diyerek idarenin bostanında akşama kadar çalıştırmaları hiç aklımdan çıkmıyor. Sonradan öğrendim ki o gün bütün devlet memurları ve şehir ahalisini toplayıp devlet başkanlarını karşılamak için yollara dizmişler.

[156] Köylerde suçlananlar esasen toprak ağası (arazi sahibi) zengin çiftçi ve önceki hükümet zamanında Yüzbaşı (mahalle muhtarı) olanlardan ibaret olup durumları çok daha kötüydü. Hepsi yaşadıkları yerden kovulup çölde Bozyer'e sürgün edildiler. Orada çukur kazıp kamıştan yaptıkları kulübelerde yaşamaya mecbur edildiler. Halk polislerinin gözetiminde gece gündüz çalışıp kumlukta yer açmak suretiyle çiftçilik yaptılar. Kışın su kanalı açmak için ailesinden ayrılıp çölde yatıp dayanılmaz ağır işlerde çalıştırıldılar. Bunun üstüne sürekli "değerlendirme toplantıları" ve "gelişme göstermeyenlerle mücadele" toplantıları yapılp hakaret, küfür ve dayakla katbekat ağır işlerde kullanıldılar. Bayram günleri dinlenmelerine izin verilmedi. Bayram ve özel günlerde kişi başına 4 ser (125 gram) yağ, 1 cing (500 gr) beyaz un ve yarım cing (250 gr) et dağıtılırken onların payına sadece mısır unu düştü. Kısacası suçlanan kişi toplumda hiçbir hakkı olmayan kişi demektir. Bunların sayısı Mao'un "% 5 sınıfsal düşman" dediği

ئۆلچەمدىن بىرقانچە قات ئېشىپ كەتكەن. بۇلار ئۆلگىچە بۇ «قالپاق» ئاستىدا ياشىغان. جامائەت ئاشخانلىرى دەۋرىدە بۇلارنىڭ ھالى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. ئاچلىقتىن ۋە ئوزۇقلىنىشنىڭ يېتەرسىزلىكىدىن كېلىپ چىققان ئۆلۈم ھادىسىلىرى بۇلارنىڭچە ناھايىتى كۆپەيدى. يېرى كەلگەن ئىكەن، بىر ئىچىنىشلىق مىسالنى سۆزلەپ ئۆتەي؛

(157) كوپراتسىيەلەشتۈرۈشتىن كېيىن، يېزىلاردا «خەلق كوممۇنىسى» قۇرۇش دەۋرى باشلاندى. بۇ سوۋېتلارنىڭ «كولخوز» لاشتۇرۇش دېگىنىدەك دېھقانلارنىڭ قولىدىكى يەر، دېھقانچىلىق ۋاسىتىلىرى (دېھقانچىلىق سايمان ۋە دېھقانچىلىق ھايۋانلىرى) چارۋا ماللىرى دۆلەت ئىگىلىكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىندى. شۇنىڭ بىلەن يېزىلاردىكى خوسوسى ئىگىدارچىلىق تامامەن دۆلەتنىڭ قولىغا ئۆتتى. تېخىمۇ ئىلگىرلەپ «جامائەت ئاشخانلىرى» قۇرۇلدى. يەنى، خەلقنىڭ يېمەك ئىچمىكىمۇ دۆلەتنىڭ قولىغا ئۆتتى. 50 - 100 ئۆيلۈكنى ئاساس قىلغان جامائەت ئاشخانلىرىدا خەلق كۈندە 3 ۋاخ يېمەكلىك ئالماق ئۈچۈن، (دومباق ۋە يا پۇشتەك چالغاندا) ئاشخانا ئالدىدا تېزىلىپ تۇرۇشقا مەجبۇر قىلىندى. ھەتتا بۇ تەلۈنلىك شەھەرلەردە ئىدارىلەردىمۇ بىرمەزگىل ھۆكۈم سۈردى. بۇ ئىنسانلىق تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن بىردەھشەت ئىدى. خەلقىمىز بىر زاغرا ۋە بىر ئايلاق ئۇماچقا مۇھتاج قىلىندى. ئوزۇنغا قالماي بەزى جايلاردا ئاچارچىلىق ۋە چالاش (پىللاگرا - ئوزۇقلىنىش يېتەرسىزلىكىدىن كېلىپ چىقىدىغان كېسەللىك) ئەۋج ئالدى.

işip ketken. Bular ölgiçe bu «kalpak» astida yaşıgan. Camaet aşhaniliri devride bularning hali tihimu igirlaştı. Açıliktin ve uzakliniştning yitersizlikidin kilip çıkkın ölüm hadisiliri bular içide nahayiti köpeydi. Yiri kelgen iken, bir içinişlik misalni sözlep ötey;

[157] Kopratsiyeleşturuştin kiyyin yizilarda «helk kommonisi» korusı devri başlandı. Bu sovitlarning «kolhoz» laşturuş diginidek dihanlarning kolidiki yer, dihançılık vastiliri (dihançılık sayman ve dihançılık hayvanliri) çarva malliri dölet igilikige ötküzivilindi. Şuning bilen yizilardiki hosusi igidarçılık tamamen döletning koliga ötti. Tihimu igirlep «camaet aşhaniliri» kuruldi. Yeni, helkning Yimek, içmikimu döletning koliga ötti. 50 - 100 öylükni esas kılğan camaet aşhanilirida halk künde 3 vah yimekni almak üçün (dombak ve ya puşteşka çalganda) aşhane aldida tizilip turuşka mecbur kilindi. Hetta bu telvilik şehirlerde idarilerdimu bir mezgil höküm sürdi. Bu insanlık tarihida misli körülmigen bir dehşet idi. Helkimiz bir zagra ve bir ayak umaçka muhtaç kilindi. Uzunga kalmay bezi caylarda açarçılık ve çalaş (pillagra, uzaklinişt yitersizlikidin kilip çıkidigan kisellik) evc aldı.

sayının katbekat üstüne çıkmıştı. Bu insanlar ölene kadar bu yaftayla yaşadılar. Toplu yemekhane devrinde bunların hâli daha da kötüleşti. Açlıktan ve yetersiz beslenme kaynaklı ölüm olayları bunların arasında çok fazlaydı. Yeri gelmişken bir olayı anlatayım.

[157] Kooperatifleşmeden sonra köylerde “halk komünleri” kurma devri başladı. Bu dönemde Sovyetlerdeki “Kolhoz-laştırma” gibi çiftçilerin elindeki toprak ve üretim araçları (tarım aletleri, çiftlik hayvanları) tamamen devletin eline geçti. Daha da ileri gidilerek “Halk yemekhaneleri” kuruldu. Yani halkın yeme içme işine de devlet el koydu. 50-100 eve bir tane esasına göre kurulan halk yemekhanelerinde günde üç öğün yemek almak için insanlar davul veya düdük çaldığında yemekhane önünde sıraya girmek zorundaydı. Hatta bu saçmalık şehirlerdeki devlet dairelerinde de bir süre uygulandı. Bu, insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir dehşetti. Halkımız bir kuru ekmek ve bir tas çorbaya muhtaç kaldı. Kısa bir süre sonra köylerde açlık ve vitamin eksikliği (pellegra-yetersiz beslenme kaynaklı hastalık) yayıldı.

(158) خوتەننىڭ لوپ ناھىسىنىڭ تەكلىماكان چۆلىگە يېقىن بىر جايدا بۇ ناھىيىنىڭ «مەيدان» (يېزىلەردىن قالپاق كىدۇرۇپ سۇرگۈن قىلىنغانلارنى بوزيەر ئېچىش ئۈچۈن يەرلەشتۈرگەن ئورۇن) نىدا ئاچارچىلىق ۋە چالاش كېسىلىدىن ئۆلگەنلەرنىڭ سانى كۆپىيىپ كېتىپ، ھۆكۈمەت بۇيەرگە بىر سەييارە داۋالاش گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى. مېنى گۇرۇپپىدىكى خىتايلارغا تەرجىمان ۋە دوختۇرلۇق ۋەزىپىسى بىلەن بۇ گۇرۇپپا بىلەن ئەۋەتكەندى. بىر كۈنى بۇ جايدىكى كېسەللەرنى تەكشۈرۈپ، بىزنى باشلاپ كىتىۋاتقان مەيداننىڭ سېكرىتارى بىر گەمىنىڭ ئالدىدا توختىدى. گەمە بىرقۇم دۆۋەسىنى كولاپ، ئۈستى قۇمۇش بىلەن يېپىلغان ۋە ئاغزىغا بىر باغلام ياتاق تىكىنى تىكلەپ قويغان بىر كاتەكتىن ئىبارەت ئىدى. ئۇ «بۇ يەردە پومىشچىنىڭ نىڭ بالىسى بىر ئەكسىل ئىنقىلاپچى كېسەل بار، 15 كۈندىن بىرى كېسەل دەپ ئىشقا چىقماي ياتىدۇ. ئۇنى بىر تەكشۈرۈپ بەرسەڭلار. ئەگەر يالغاندىن كېسەل دەۋالغان بولسا ئۇنى سۈرەپ بولسىمۇ ئىشقا سالماز» دەپ، ياتاقنى تارتىپ تۇرۇپ «سىراجىدىن! تاشقىرىغا چىق دوختۇر كەلدى» دەپ ۋاقىردى. گەمىدىن ئىنچىقىلغان بىر ئاۋاز چىقتى ۋە بىرىسى ئۆمىلەپ تاشقىرىغا ئاران چىقتى. ئۇنىڭ ئولتۇرغىدەك ھالى يوقتى. چىرايى قارىداپ كەتكەن، ئۈستى جۈل - جۈل خۇددى گودىن ئېچىۋالغان ئۆلۈكتەك ئىدى. خىتاي باشلىق مېنى «تەكشۈرۈپ بېقىڭ» دەپ بۇيرىدى. چۈنكى سېسىقچىلىقتىن باشقىلار يېقىن كېلەلمىدى. مەن بۇ يېرىم جان ئادەمگە يېقىن كەلدىم. بىر ئىككى ئىغىز گەپ سۈردۈم، پانتىسكوپ بىلەن تىگشاپ كۆردۈم. پوتۇن ۋۇجۇدى ئوتتا كۆيگەندە

[158] Hotenning Lop nahiyisining Teklimakan çölige yikin bir cayda bu nahiyining «meydan» (yizilerdin kalpak kiydurup surgun kilganlarni bozyer içiş üçün yerleşürgen orun) nida açarçılık ve çalaş kisilidin ölgenlerning sani köpiyip kitip hökümet bu yerge bir seyyare davalaş guruppisi evetti. Mini guruppidiki Hitaylarga terciman ve dohturluk vezipisi bilen bu guruppa bilen evetkenidi. Bir küni bu caydiki kisellerni tekşirivitiş bizni başlap kitivatkan meydanning sikritari bir gemining aldida tohtidi. Geme bir kum dövesini kolap üsti kumuş bilen yipilgan ve agziga bir bağlam yantak tikini tiklep koygan bir katektin ibaret idi. U «bu yerde pomşık ning balisi bir eksil inkilabçi kisel bar, 15 kündin biri kisel dep işka çıkmay yatidu. Uni bir tekşirip bersengla. Eger yalgandin kisel devalgan bolsa uni sörep bolsimu işka salimiz» dep yantakni tartip turup, «Siracidin! Taşkiriga çık dohtur keldi» dep vakirdi. Gemidin incikligan bir avaz çıktı ve birsi ömilep taşkiriga aran çıktı. Uning olturgidek hali yokti. Çirayi karidep ketken, üsti cul, cul huddi godin içivalgan ölüktek idi. Hitay başlık mini «tekşirip bikiñ» dep buyridi. Çübki sisikçilikdin başkilar yikin kilelmedi. Men bu yirim can ademge yikin keldim. Bir ikki igiz gep sordum, pantskop bilen tingşap kördüm. Pütün vucudi otte köygende tilma, tilma bolup

[158] Hoten'in Lop ilçesinin Taklamakan Çölü'ne yakın bir yerinde kurulan ilçenin "Meydan"ında (köylerde suçlanıp sürgün edilenlerin çölde yerleşim yeri açmak için toplandıkları yer) açlık ve vitamin eksikliği hastalığından ölenlerin sayısı hızla artıp buraya bir seyyar tedavi grubu gönderildi. Beni de doktorluk ve Çinlilere tercümanlık için bu grupta birlikte gönderdiler. Bir gün oradaki hastaları muayene ederken Meydanın Parti Sekreteri bir mağaranın önünde durdu. Mağara bir kum yığınının kazılıp üstü kumuşla kapatılmış, ağzına yabani diken yığını dikilmiş bir çukurdan ibaretti. "Burada bir toprak ağasının oğlu, devrim karşıtı bir hasta var. On beş gündür hastayım diye çalışmadan yatıyor, onu bir muayene ediverseniz. Eğer yalandan hastaysa onu sürükleyerek de olsa çalıştıracagız." diyerek diken yığını çekip "Sıraceddin dışarı çık! Doktor geldi." diye bağırdı. Mağaradan bir inilti geldi ve birisi emekleyerek zorlukla dışarı çıktı. Oturmaya bile mecali yoktu. Yüzü kararmış üstü başı perişan sanki mezarından çıkarılmış ceset gibiydi. Çinli başkan bana "Muayene edin!" diye emretti. Çünkü kokudan kimse yakınına gelememi. Ben bu ölmek üzere olan adama yaklaştım. Bir iki kelime sordum. Stetoskopla dinledim. Bütün vücudu alev almışçasına ateşler için-

تىلما - تىلما بولۇپ كەتكەن بۇلۇپ، بەدىنىگە قول تەككۈزگىلى بولمايتتى، ئادەمدە ئېغىر چالاش كېسىلى ۋە يۈرەك يەتمەسلىكى بارلىقىنى كۆردۈم. بۇ دۇنيادا ئانچە ئۇزۇن ۋاقتى قالمىغاندەك ئىدى. ئۇ مېنى تونۇدى ۋە پىچىرلاپ «ھاجىم، خۇدالىق ئۈچۈن، ماڭا ياردەم قىلسىلا» دېدى. ئەمما مەن ھېچ خاتىرىلەلمىدىم ۋە بۇ كىمدۇر؟ دەپ ھەيران قالدىم. گۆرۈپ باشلىقىمىزغا «بۇ ئادەم ئېغىر چالاش ۋە يۈرەك كېسىلى، جىددى داۋالاش ئېھتىياجى بار. ئەمگەككە سالسا ئۆلىدۇ» دېدىم. سېكرېتار، بۇنىڭ ئۈچۈن، يۇقىرىدىن يۇلىۇرۇق سورىشىم لازىم. ھازىر دوختۇرخانىغا يۆتكەشكە بولمايدۇ دېگەنلىكتىن، ئۇ پىچىرىنى گەمىدە قويۇپ كەتتۇق. يولدا كېتىۋېتىپ سېكرېتار بۇ ئادەمنى تونۇشتۇرۇپ، «بۇ سىنى دۈشمەن ئۇنسۇر، لوپ ناھىسىنىڭ ئەڭ چوڭ يەرلىكىسى ۋە ھىندىستاندا تىجارەت قىلىدىغان مەشھۇر راشىدىن ھاجىنىڭ بالىسى سىراجىدىن. دادىسى بۇنى تۈركىيەگە ئوقۇغىلى ئەۋەتكەن ئىكەن. 49 - يىلى قايتىپ كەلگەن» دېدى. بىردىن خاتىرىلىدىم. بىز 1947 - يىلى دامامدىن كەشمىرگە قايتىپ كەلگەنمىزدە ئۆيىمىزگە كېلىپ دادام بىلەن كۆرەشكەن ئىدى. دادام بىزگە ئۇنى «بۇ ئەھمەق بالا تۈركىيەگە مۇھەممەد رىزا بىلەن ئوقۇشقا كەتكەن ئىدى، كۈنەلمىدىم دەپ، مەكتەپتىن قېچىپ كېتتۇ» دەپ تونۇشتۇرغانىدى. تۈركىيەگە كەلگەندىن كېيىن، مۇھەممەد رىزا ئاكىمىنىڭ رەسىم ئالبۇمىدا سىراجىدىننىڭ مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانىڭ تۈركىيەگە ئېلىپ كېلىپ، ئوقۇتقان شەرقىي تۈركىستانلىق ياشلار بىلەن چۈشكەن رەسىمىنى كۆرگەنمىدە بۇ ۋەقە تەكرار كۆز ئالدىغا كەلدى. دېمەك بىچارە

ketken bolup bedinige kol tekküzgili bolmaytti ademde igir çalaş kisili ve yürek yetmesliki barlikni kördüm. Bu dünyada ançe uzun vakti kalmigandek idi. U mini tonudi ve piçirlap «hacim, hudalik üçün manga yardım kilsila» didi. Emma men hiç hatirliyelimdim ve bu kimdur? dep heyran kaldim. Gurup başlikimizga «bu adem igir çalaş ve yürek kiseli, ciddi davalaş ihtiyacı bar. Emgekke salsa ölidu» didim. Sikritar, buning üçün yukiridin yuluruk sorışim lazim. Hazır dohturhaniga yötkeşke bolmaydu digenликтin, u biçarini gemde koyup kettuk. Yolda kitivitip sikritar bu ademni tonuşturun «bu sinpi düşmen unsur, lop nahiyisining eng çong yer igisi ve Hindistan da ticaret kildigan meşhur raşidin hacining balisi Siracidin. Dadisi buni Türkiyege okugili evetken iken. 49 , yili kaytip kelgen» didi. Birdin hatirlidim. Biz 1947- yili dammo din Keşmirge kaytip kelginimizde öyimizge kilip dadam bilen köreşken idi. Dadam bizge uni «bu ehmek bala Türkiyege Muhemmed Riza lar bilen okuşka ketkenidi. Künelmidim dep mekteptin kiçip kiptu» dep tonuşturganidi. Türkiyekelgendin kiyin Muhemmed Riza akamning resim albumida Siracidinning Muhemmed Emin Buğraning Türkiyege ilip kilip okutkan Şerki Türkistanlik yaşlar bilen çışken resmini körginimde bu veke tekrar köz aldimga keldi. Dimek

deydi ve vücuduna dokunmak mümkün değildi. Adamda ağır derecede pellegra ve kalp yetmezliği olduğunu gördüm. Bu dünyadaki günleri sayılıydı. O beni tanıdı ve fısıldayıp “Hacim! Allah rızası için bana yardım edin.” dedi ama ben bir şey hatırlayamadım ve kim acaba diye şaşkınlıkla düşündüm.. Grup başkanımıza “Bu adam ileri derecede pellegra ve kalp hastası tedaviye ihtiyacı var, çalıştırılırsa ölür.” dedim. Sekreter “Bunun için yukarıdan onay almam lazım şimdi hastaneye yatıramayız.” dediği için o biçareyi mağarada bırakıp geri döndük. Yolda giderken Sekreter bu adam hakkında bilgi verip “Bu sınıfsal düşman unsur, Lop ilçesinin en büyük toprak ağası ve Hindistan’la ticaret yapan Hacı Raşiddin’in oğlu Siraceddin. Babası bunu Türkiye’ye okumaya göndermiş. 1949 yılında geri gelmiş.” dedi. Birden hatırladım. Biz 1947 yılında Dammur’dan Keşmir’e döndüğümüzde evimize gelip babamla görüşmüştü. Babam bize onu “Bu ahmak çocuk Türkiye’ye Mehmet Rıza’larla birlikte okumaya gitmişti. Alışamadım diye okuldan ayrılmış.” diye tanıtmıştı. Türkiye’ye geldikten sonra Mehmet Rıza ağabey resim albümünde Siraceddin’in Mehmet Emin Buğra’nın Türkiye’ye getirip okuttuğu Doğu Türkistanlı gençlerle çektiği resmi görünce olay tekrar gözümde canlandı.

نىڭ تەقدىرى ئۇنى بۇ دۇنيانىڭ جەھەننىمىگە يەنى «بوز يەردىكى مەيدانغا»
 غا سۆرەپ كەلگەن ئىكەن. كېيىن، ئاڭلىسام «يۇقىرىدىن» ئۇچۇر كېلىپ
 بولغىچە يەنى، بىر ئايدىن كېيىن، سىراجىدىن ھېلىقى گەمىسىدە ئۆلەپ
 كىتىپتۇ. تەشكىلدىن ئادەم كېلىپ، گەمىنىڭ ئاغزىنى ئېتىپ كۆمۈپ
 قوياپتۇ. بوز يەر مەيداندىكىلەرنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ ئاقۋەتلىرى يۇقىرىقىدىن
 بەك پەرقلىق ئەمەستى. «خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى ئومۇمىي مۈلۈكچىلىككە
 ئۆزگەرتىش» ۋە «جامائەت ئاشخانىسى» غا ئوخشاش زۇلۇملار ئاستىدا
 قالغان خەلىققە بۇنى ئاز دەپ، «پولات - تۆمۈر ئېرتىش» دولقۇنى
 دېگەن تەلۋىلەرچە بىر پائالىيەت باشلىتىلدى. بۇنىڭدا پۈتۈن مەملىكەتتە
 ھەر ساھادا پولات - تۆمۈر ئېرتىش ۋەزىپىسى قويۇلدى. ئەسلىدە
 بۇنىڭدىكى مەخسەت، ئېغىر سانائىتى بەربات بولغان خىتاي بۇنى ھەل
 قىلىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى دەرھال پۈتۈن كۈچى بىلەن پولات - تۆمۈر
 ئىشلەپ چىقىرىشنى ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت دەپ ھىساپلىغان ۋە بۇنى
 خەلىققە ئارتقان ئىدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى، ھۆكۈمەت «ئامرىكا قارشى
 تۇرۇپ چاۋشەن(كورىيە)گە ياردەم قىلىش» دېگەن شۇئارى چىقىرىپ
 خەلىقنىڭ ئۆيىدىكى چۆيۈن قازان ۋە مىس چۆگۈنلىرىنى «ياردەم» دەپ
 مەجبۇرى يىغۋالغانىدى. خەلىق يەنە قازان چۆمۈچىمىزنى تارتىۋالدىغان
 ئوخشايدۇ دەپ ئەنسىرەشكە باشلىدى. لېكىن بۇ قېتىم جايلار ئۆز
 ئالدىغا تۆمۈر ئېرتىش ئوچاق (پىچ)لىرىنى ياساپ، ئۆزلىرى خام ماددا
 تېپىپ پولات - تۆمۈر ئىشلەپ چىقىشلىرى لازىم ئىدى. مەسىلەن؛
 بىزنىڭ دوختۇرخانىدىكى دوختۇرلارنى گۇرۇپپالارغا ئايرىپ، نۆۋەت

biçarening tekdiri uni bu dünyaning cehenmige yeni «boz yerdiki meydan» ga sörep kelgen iken. Kiyin anglisam «yukiridin» uçur kilip bolgiçe yeni, bir aydin kiyin Siracidin hiliki gemiside ölep kitiptu. Teşkindin adem kilip gemining agzini itip kümüp koyaptu. Boz yer meydandikilerning köpçiligi akivetliri yukiridin bek perklik emesti. «Hususi mulkçilikini umumiy mulkçilikke özgertiş» ve «camaet aşhanisi»ga ohşaş zulumlar astida kalgan heklkke buni az dep «polat, tömür iritiş» dolguni digen telvilarçe bir paaliyet başltilidi. Buningda pütün memlikette her sahada polat, tömür iritiş vezipisi koyuldi. Eslide buningdiki mehsed, igir sanaiti berbat bolgan Hitay buni hel kilişning birdin bir çarisi derhel pütün küç bilen polat, tömür işlep çikirişni aşuruştin ibaret dep hisapligan ve buni helkke artkan idi. Buningdin ilgiri, hökümet «amirika karşı turup, çavşan(koriye) ge yardım kiliş» digen şuarni çikirip helkning öyidiki çöyün kazan ve mis çoğunlirini «yardem» dep mecburi yigivalganidi. Helk yene kazan, çumuçimizni tartivalidiganga ohşaydu dep ensireşke başlidi. Likin bu kitim caylarda öz aldiga tömür iritiş oçak (piç)lirini yasap özliri ham madda tipip polat, tömür işlep çikişliri lazim idi. Mesilen bizning dohturhanidiki dohturlarni guruppalarga ayrip, novet bilen her guruppa kespi işini tohtitip

Demek biçarenin kaderi onu bu dünya cehennemine yani Bozyer'deki "Meydan" a sürüklemişti. Daha sonra duyduğuma göre yukarıdan onay gelene kadar yani bir ay sonra Siraceddin o mağarada ölmüş. Görevliler de mağaranın ağzını kapatıp onu öldüğü yere gömmüşler. Bozyer'dekilerin çoğunun akıbeti yukarıdakinden farklı değildi. "Özel mülkiyeti kamu mülkiyetine dönüştürme" ve "halk yemekhaneleri" gibi zulümler yetmezmiş gibi "demir çelik üretme" diye saçma bir faaliyet başladı. Bütün memlekette herkese demir çelik üretme vazifesi verildi. Aslında bunda amaç şuydu; ağır sanayisi berbat bir durumda olan Çinliler bu sorunu halletmelerinin tek yolunun bütün güçleriyle demir çelik üretimini artırmak olduğunu düşündüler. Bu işi de halkın sırtına yüklediler. Bundan önce hükûmet "Amerika'ya Direniş, Kore'ye Yardım" sloganıyla halkın evindeki dökme kazan ve bakır tencereleri "yardım" diye zorla toplamıştı. Halk yine kazan keççeye el koyacaklar diye korkmaya başladı. Fakat bu sefer her bölgenin kendi başına demir eritme ocakları yapması, kendilerinin ham madde bulup demir ve çelik üretmesi gerekiyordu. Mesela bizim hastanedeki doktorları gruplara ayırıyorlar, her grup sırayla kendi işini bırakıp bir ay bu işi yapıyordu. İdarenin arkasına kendimiz

بىلەن ھەر گۇرپا كەسپى ئىشنى توختىتىپ، بىر ئاي بۇنىڭغا ئايرىلغان. ئىدارىنىڭ ئارقىسىغا ئۆزىمىز چوڭ بىرخۇمدانغا ئوچاق ياساپ چىققۇق. ماشىنا بىلەن بەزىدە ھارۋا بىلەن تاغدىن تۆمۈر رودىسى ۋە تاش كۆمۈر توشىدۇق. بىر قانچە ئاي ئىشلەيمۇ بىر نەرسە چىقىرالمايدۇق. نۇرغۇن كۈچ ۋە ئىقتىساد بىكارغا كەتتى. ھەتتا يېزىلاردا دېھقانلارنىمۇ بۇ يول بىلەن «پولات-تۆمۈر» ئېرتىكلىكى سالىدى. يېزىلاردا نەتىجە تېخىمۇ ئىغىر بولدى. ھېچ بىر نەرسە چىقىرالمايدىغان سىرتىدا دېھقانلار كۆپ زىيان تاتتى. يېقىلغۇ ئۈچۈن، يېزىلاردىكى دەل-دەرەخلەرنىڭ ھەتتا مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ھەممىسىنى دىگىدەك قالاپ تۈگەتتى. تاغدىن رودا ۋە تاش كۆمۈر توشۇشتا ئىشلەتكەن ئات-ئىشەكلەرنىڭ تولىسى ئۆلدى. نەتىجىدە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتى ئازىيىپ كەتتى. تارىختىن بېرى ئاچارچىلىق يۈز بەرمىگەن يۇرتىمىز كۆپلىگەن جايلاردا ئاچارچىلىق يۈز بەردى. كېيىنچە ئاڭلىشىمىزچە (ئۆز ۋاقتىدا ھۆكۈمەتنىڭ بۇخىل خەۋەرلەرنى قاتتىق قامال قىلغانلىقىدىن) باي ناھىيىسىدە قاتتىق ئاچارچىلىق يۈز بېرىپ، مىڭدىن ئوشۇق كىشى ئۆلگەن ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە باينىڭ پارتىيە شۇجىسى (سېكرېتارى) تەنقىتكە ئۇچراشتىن قورقۇپ مەركەزگە ئۆيلىنىڭ دېھقانچىلىق مەھسۇلاتىنى نورمالدىن ئاشتى دەپ يالغان دوكلات قىلغان. بۇنىڭغا قاراپ مەركەز باي ناھىيەسىگە ئارتۇق ئاشلىقنى «دۆلەتكە سىتىپ بېرىش» ۋەزىيىسىنى تاپشۇرغان. ئۇنىڭ ئۈچۈن، ئامبارلاردىكى بارلىق ئاشلىقنىڭ ھەممىسىنى دۆلەتكە سىتىپ بەرگەنلىكتىن ئاچارچىلىق يۈز بەرگەندە ناھىيىنىڭ ئاشلىق ئامبارىدا ھېچ ئاشلىق قالمىغان. ئېيتىشلارغا

bir ay buningga ayriligan. İdarining arkisiga özimiz çong bir Humdanga oçak yasap çıktuk. Maşına bilen bezide harva bilen tagdin tütün rodisi ve taş kömür toşuduk. Bir kançe ay işlepmu bir nerse çikirmiduk. Nurgun küç ve iktisad bikarga ketti. Hetta yizlarda dihkannarimu bu yol bilen «polat, tönür» iritkili saldı. Yizlarda netice tihimu igir boldı. Hiçbir nerse çikirmiganning sirtida dihkannar köp ziyan tarttı. Yikilgu üçün yizlardiki del, derehlerning hetta mivilik derehlerning hemmisini digüdek kalap tügetti. Tagdin roda ve taş kömür totuşta işletken at, işeklerning tolisi öldi. Neticide dihkanchilik mehsulati aziyip ketti. Tarihtin biri açarçılık yüz bermigen yurtimiz köpligen caylırida açarçılık yüz berdi. Kiyinçe anglišimizçe (öz vahtida hökümetning bu hil heverlerni kattik kamal kilganlikidin) bay nahiyiside kattik açarçılık yüz birip mingidin uşuk kişi ölgen iken. Uning üstige bay ning partiye şucisi (sikritari) tenkitke uçratın korkup merkezge u yilining dihkanchilik mehsulatini tormidin aştı dep yalغان dokilad kilgan. Buningga karap merkez bay nahiyisige artuk aşlıkni «döletke sitip biriş» vezipisi tapşurgan. Uning üçün ambarlardiki barlık aşlıkning hemmisini döletke sitip bergenликтin açarçılık yüz bergende nahiyning aşlık ambirida hiç aşlık kalmigan. İtişlarga kariganda, bu

büyük bir hadde ocağı yaptık. Ara-bayla, bazen de at arabasıyla dağdan demir cevheri ve taş kömürü taşıdık. Birkaç ay çalışmamıza rağmen bir sonuç elde edemedik. Bir sürü emek ve sermaye boşa gitti. Hatta köylerde çiftçileri bile “demir çelik üretme” işinde kullandılar. Köylerdeki sonuç daha kötü oldu. Hiçbir şey üretilmemesinin yanı sıra çiftçiler çok zarar etti. Ocaklar için köylerdeki ağaçları hatta meyve ağaçlarının hepsini yakıp bitirdiler. Dağdan cevher ve taş kömürü taşımak için kullanılan at ve eşeklerin çoğu öldü. Sonuçta hasat edilen tahıl azaldı. Tarhinde hiç açlık görmemiş yurdumuzun çoğu bölgelerinde açlık baş gösterdi. Daha sonra öğrendiğimize göre (gerçekleştiği zaman bu tür haberlere çok sıkı sansür uygulandığı için) Bay ilçesinde büyük bir açlık baş gösterip binden fazla kişi ölmüş. Bay ilçesinin Parti Yöneticisi (Sekreteri) eleştirilmekten korkup o yılın mahsulatını (ürünlerini, mahsullerini) merkeze hedefi aşlık diye rapor etmiş. Buna göre merkez, Bay ilçesinin fazla mahsulatını “devlete satmasını” istemiş. Onun için ambarlardaki mahsulün hepsi devlete satıldığı için açlık baş gösterdiğinde ilçenin ambarlarında hiçbir şey kalmamıştı. Anlatıldığına göre bu açlık Çin’de de çok ağır olmuştu. Böylece Çinliler kitleler hâlinde kaçıp bize doğru göç et-

قارىغاندا، بۇ ئاچارچىلىق خىتاي ئېچىدە بەك ئېغىر بولغان. شۇنىڭ بىلەن ناھايىتى كۆپ ساندا خىتاي ئاچارچىلىقتىن قېچىپ چىقىشقا باشلىدى. بۇلاردىن بىر قىسمىنى ھۆكۈمەت ئۆزى تەشكىللەپ ئېلىپ چىققان بولسىمۇ كۆپ قىسمى قالايمىقان ھالدا كۈدە كەپسىنى يۈدۈپ قېچىپ چىقتى. بۇ ئەھۋال خەلقىمىز ئۈچۈن يەنە بىر ئاپەت بولۇپ ئوتتۇرغا چىقتى. چۈمۈلىدەك ھەر تەرەپكە تارقالغان بۇ چاقىرىلمىغان «ئاچ مېھمان» لار جەمئىيەت تەرتىبىنى بۇزۇپلا قالماستىن خۇددى خەلقىمىزنىڭ ئىيتىنىدەك «..... قا قونغان چېۋىن» دەك ھالەتنى شەكىللەندۈردى.

(159) ھۆكۈم ئېلان قىلىش باسقۇچى: -

(160) يۇقىرىدىكىدەك ھەرىكەتلەردە قولغا ئېلىنغان كىشىلەر يېغىن مەيدانىدا باغلاپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلارنى ھېچ كىم كۆرمەيدۇ نەردە؟ نىمە ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيدۇ. يېقىنلىرىنى كۆرۈشتۈرمەيدۇ. بۇ جەرياندا قولغا ئېلىنغان كىشىنى يەنە قىيىن - قىستاق ئارقىلىق «جىنايىتىنى بىكىتىش» باشلىنىدۇ. مانا بۇ، خىتاي كومۇنىستلىرىنىڭ ئاتالمىش «ئادالىتى». ئىپىلانغان كىشىنىڭ ئۆزىنى ئاقلاش ھەققى يوق. دۇنيادا تەرەققىيات ۋە مەدەنىيەتتە ئەڭ ئارقىدا قالغان دۆلەتلەردىمۇ جىنايەتچىنىڭ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىش يەنى، ئاۋكات (ئاۋكات) تۇتۇپ ئۆزىنى ئاقلاش ھەققى بار. ھەتتا سوراقچىنىڭ سوراقلارغا جاۋاپ بەرمەسلىك ھۆكۈمىگە ئېتىراز قىلىش ھەققى بار.

açarçılık Hitay içide bek igir bolgan. Şuning bilen nahayiti köp sanda Hitay açarçılıktin kiçip çikişka başlidi. Bulardin bir kismini hökümet özi teşkilep ilip çikkan bolsimu köp kısmi kalaymikan halda küde kepişini yüdüp kiçip çikti. Bu ehvel helkimiz üçün yene bir apet bolup otturiga çikti. Çümilidek her terepke tarkalgan bu çakirilmigan aç «mihman» lar cemiyyet tertivini buzupla kalmastin huddi helkimizning itkinidek «.... Ka kongan çivin» dek haletni şekilendurdi.

[159] Höküm İlan Kiliş Baskuçı

[160] Yukirikidek heriketlerde kolga ilingan kişiler yigin meydanidin baglap ilip çikip ketkendin kiyin ularni hiç kim körmeydu. Nerde, nime ehvalda ikenlikinimu hiçkim bilmeydu. Yikinlirini körüştürmeydu. Bu ceryanda kolga elingan kişini yene kıyın kistak arkilik «cinayiti bikitiş» başlinidu. Mana bu Hitay kommunistlirining atalmış «adaliti». İyiplangan kişining özini aklaş hekki yok. Dünyada terekkiyat ve medeniyete eng arkida kalgan döletlerdimu cinayetçinining özini mudapie kiliş yeni, avkat «adukat» tutup özini aklaş hekki bar. Hetta sorakçining sorakliriga cevap bermeslik hökümge itiraz kiliş hekki bar.

meye başladılar. Bunların bir kısmını hükümet organize etmiş olsa da çoğu düzensiz bohçasını sırtlayıp çıkarıldılar. Bu durum halkımız için yeni bir felaket oldu. Karınca gibi her yerden çıkan bu davetsiz “misafir”ler toplum düzenini bozmakla kalmayıp halkımızın dediği gibi “pisliğe konan sinek” gibi bir hâl aldı.

[159] Hüküm İlan Etme Safhası

[160] Yukarıdaki “hareketler”de tutuklanan kişiler toplantı meydanında bağlanıp götürüldükten sonra onları bir daha kimse görmüyordu. Nerede, ne durumda olduklarını kimse bilmiyordu. Yakınlarıyla görüştürülmüyorlardı. Bu sırada tutuklanan kişinin işkenceyle “suçunu kesinleştirme” safhası başlıyordu. İşte bu Çin Komünistlerinin sözde adaletiydi. Suçlanan kişinin kendini savunma hakkı yoktu. Gelişmemiş ve medeniyette en geri kalmış devletlerde bile zanlının kendini savunma, yani avukat tutup kendini aklama hakkı vardır. Hatta sorulara cevap vermeden susma hakkını kullanma, karara itiraz etme hakkı vardır.

(161) ئەمما، «پورۇلبىتارىئات دېكتاتور لىقىدىكى» خىتاي كومۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ لۇغىتىدە بۇ سۆزلۈكنىڭ ھېچبىرى يوق. قولغا ئېلىنغان كىشىنىڭ بۇ مەزگىلدە باشقا بىرسى بىلەن كۆرۈشىشىگە، دەردىنى ئاڭلىتىشىغا، ئۆزىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن باشقا بىرسىنى گۇۋاھچىلىققا كۆرسىتىش ھەققى يوق. ئۇ بىچارىنىڭ گۇۋاھچىسى، كاتەكتەك تار قېنىناش ھۇجرا لىرىدىكى سۇنغان تايماقلا، تامغا چاپرىغان قانلار.....!

(162) خەلىق ئەدلىيە» مەنسۇپلىرى يۇقىرىدىكىدەك ئادالىتى بىلەن چىقارغان ھۆكۈمنى يېزىپ مەھكىمىنىڭ قولغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ كېتىدۇ. ئەرتىسى رەستىگە «ھۆكۈم ئېلان» ى يېپىشتۇرۇلىدۇ. ۋە ياكى ئىككىنچى بىر ھەرىكەتنىڭ باشلىنىشىغىچە ساقلاپ، «ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يېغىنى» ئېچىپ، ئېلان قىلىنىدۇ. بۇنداق يېغىنلارنىڭ باشقا يېغىنلار دىن ئوخشىمايدىغان يېرى، يېغىن ئەتىراپىنى ئەسكەرلەر قورشاپ تۇردۇ ۋە ئالدىنقى سەپتە بىرقانچە قاتاردا قۇراللىق ئەسكەرلەر تۇردۇ.

(163) بۇنىڭ ئارقىسىدا باشقا ئورۇنلاردىكى «مەسلىسى بار» كىشىلەر، «جىن - شەيتان» لار دەپ ئات قويۇپ كۆرەش قىلىنىۋاتقان كىشىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ھەر قايسى جايلاردىن بۇيرۇق بىلەن اكىلىنگەن «ئىنقىلابى ئامما» تۇردۇ. (بۇ يېغىنلارنىڭ باشقا كۆرۈنۈشلىرىنى يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتتۈم) ھۆكۈم قىلىنىدىغان كىشىلەرنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىشتا ھەيۋەت بىلەن ھەر بىر «جىنايەتچى» ئىككىدىن ئەسكەر يالاپ، بويىغا «ئەكسىل ئىنقىلاپچى»، «يەرلىك مىللەتچى»، «چەتئەلگە باغلانغان

- [161] Emma «porulitariat diktatorlikidiki» Hitay kommunist hakimiyetining logitide bu sözlükning hiçbiri yok. Kolga ilingan kişining bu mezgilde başka birsi bilen körüşüşke, derdini anglitişka, üzining gonahsizlikini ispatlaş üçün başka birisini guvaçilikka körsitiş hekki yok. U biçarining guvaçisi, katetek tar kinaş hocireliridiki sungan tayaklar, tamga çaçrigan kanlar!
- [162] «Helk edliye» mensupliri yukirikidek adaliti bilen çıkargan hökümünü yizip mehkumning koliga tutkuzup koyup kitidu. Ertisi restige «höküm ilan» i yipişturulidu. Ve yaki ikkinchi bir heriketning başlinişige saklap «höküm ilan kiliş çong yigini» içip ilan Kilinidu. Bundak yigirlarning başka yigirlar din oşımaydigan yiri, yigin etirapini eskerler korşap turdu ve aldinki septe bir kançe katarda kurallik eskerler turdu.
- [163] Buning arkisida başka urunlardiki «mesilisi bar» kişiler, «cin, şeytan» lar at koyup küreş kilinivatkan kişilerni ve ularning arkisida her kaysi caylardin buyruk bilen kilingen «inkilabi amma» turdu. (Bu yigirlarning başka lürünüşlirini yukirida sözlep öttüm) höküm kilinidigan kişilerni sehnige ilip çıkışta heyvet bilen her bir «cinayetçi» ikkidin esker yalap boyniga «eksil inkilapçi», «yerlik milletçi», «çetelge
- [161] Fakat proletarya diktatörlüğündeki Çin komünist hâkimiyetinin lügatında bu kelimelerin hiçbiri yoktu. Tutuklanan kişinin bu sırada başka biriyle görüşmeye, derdini anlatmaya, suçsuzluğunu kanıtlamak için başka birini şahit göstermeye hakkı yoktu. O biçarenin şahidi daracak işkence hücrelerinde atılan dayak, duvara sıçrayan kanlardı!
- [162] “Halk Mahkemesi” üyeleri yukarıdaki gibi adaletle(!) verdikleri hükümleri mahkûmun eline tutuşturup gidiyordu. Ertesi gün sokaklara hüküm ilanı yapıştırılıyor veya ikinci bir hareketin başlangıcına kadar gizlenip büyük hüküm ilan toplantısı yapılarak açıklanıyordu. Bu toplantıları diğerlerinden ayıran husus, toplantı yapılan yerin etrafını askerler kuşatıyor ve öndeki birkaç sırada silahlı askerler duruyordu.
- [163] Onun arkasında başka yerlerden “me-selesi olan” “cin şeytanlar” diye adlandırılıp mücadele edilen kişiler ve onların arkasında değişik yerlerden emirle getirilmiş “devrimci kitle” duruyordu. (Bu toplantıların diğer çeşitlerini yukarıda anlatmıştım). Hakkında hüküm ilan edilecek kişilerin sahneye çıkarılışı gösterişli bir şekilde oluyordu. Her bir “suçluyu” ikişer asker sürükleyip boy-nuna “devrim karşıtı”, “etnik milliyetçi”,

ئۇنسۇر» دېگەنلەرگە ئوخشاش خەت يېزىلغان تاختا ئېسىلغان ھالەتتە يۈرگۈزۈتقان پېتى ئېلىپ چىقىپ قاتار قىلىپ تىزىدۇ. بۇلارنىڭ قولىنى ئارقىسىغا ۋە بويىنىنى سىرتماققا سېلىپ باغلانغان. بىر ئەسكەر ئارقىسىدا بىر ئەسكەر يىنىدا تۇرۇپ بىردەم گەزگىسىدىن چىڭ بېسىپ دوڭغايىتىپ تۇرسا بىردەم ئارقىسىدىكى ئەسكەر بويىنىدىكى سىرتماقنى تارتىپ مەيداندىكىلەرگە يۈزىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ بىچارە بۇ ئازاپتىن قىيىنلىنىپ بىتاقەت بولۇپ كەتسە ئارقىسىدىكى ئەسكەر بېلىگە تىپىپ دۈكۈشلەپ تۇرۇدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاتالمىش ئەدلىيە باشلىقى ھۆكۈمنامىنى ئوقۇشقا باشلايدۇ. ھۆكۈمنامىسى ئوقۇلۇپ بولغانلارنى سەھنىگە قانداق ئېلىپ چىققان بولسا يەنە شۇنداق ھەيۋەت بىلەن يۈگۈرتۈپ ئەكىرىپ كىتىدۇ. ئۆلۈم جازاسى بېرىلدىغانلارنىڭ ھۆكۈمنامىسى ئەڭ ئاخىردا ئوقۇلىدۇ. ئەدلىيە باشلىقىنىڭ سۆزى تۈگە - تۈگمەس بىرسى يۈگۈرۈپ كىلىپ بىر مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى تار بىر تاختىغا خىتايچە چوڭ قىلىپ «ئۆلۈم» دېگەن خەت يېزىلغان بىر تاختىنى ئارقىسىدىن گەزگىسىگە تىك قىلىپ تاقاپ قويدۇ. بەزىدە مەھكۇمنى شۇ يەردىلا سەھنىنىڭ بىر تەرىپىگە ئېلىپ كېلىپ، ئارقا مىڭسىگە ئېتىپ ئۆلتۈرىدۇ. بەزىدە مەھكۇمنى ماشىنىغا سېلىپ رەستىدە سازايى قىلىپ بولۇپ، شەھەر تېشىدىكى مەيدانغا ئېلىپ چىقىپ ئاتىدۇ. باشقىلارغا ئىبرەت قىلىمىز دەپ جەسەتنى ئاخشامغىچە ئۇچۇق مەيداندا قالدۇرىدۇ. ھەر بىر ھەرىكەتنىڭ ئاخىردا خەلىق بۇنداق مەزىرلەرنى كۆرۈشكە ئادەتلىنىپ قالغان ئىدى.

baglangan unsur» digenlerge ohşaş het yizilgan tahta isilgan halette yürgürütkan piti ilip çıkip katar kilip tizidu. Bularning kolini arkisiga ve boynini sirtimakka silip baglangan. Bir esker arkisida bir esker yinida turup gejisidin çing bisip donggaytip tursa birdem arkisidiki esker boynidiki sirtmakni tartip meydandikilerge yüzini körsitidu. Bu biçare bu azaptin kiylinip bitaket bolup ketse arkisidiki esker bilige tipip düküşlep turudu. Şuning bilen atalmış edilye başliki hökümnamini okuşka başlaydu. Hökümnamisi okulup bolganlarni sehnige kandak ilip çıkkан bolsa yene şundak heyvet bilen yügürtüp ekrip kitidu. Ölüm cazasi birildigan kişining hökümnamisi eng ahirida okulidu. Edliye başlikining sözi tüger tügimes birsi yügrep kilip bir mitir uzunluktiki tar bir tahtiga çong kilip «ölüm» digen het yizilgan bir tahtini arkisidin gejisige tik kilip takap koyidu. Bezide Mehkumni şu yerdila sehnining bir teripige ilip kilip arka mingisige itip öltürdü. Bezide mehkumni maşiniga silip restide sazayı kilip bolup şehir tişidiki meydanga ilip çıkip atidu. Başkilarga ibret kilimiz dep cesetni uçuk meydanda ahşamgiçe uçuk kaldurdu. Her bir heriketning ahirida helik bundak menzirlerni adetlinip kalgan idi.

“yurt dışıyla bağlantılı unsur” gibi yazı yazılan tahta asılı hâlde hızlıca sahneye çıkarıp sıraya diziyordu. Bunların eli arkadan, boyunlarıysa domuz bağıyla bağlıydı. Bir asker arkada, bir asker yanında durup ensesine bastırıp başını öne eğiyor, arkadaki diğer asker boyundaki domuz bağını çekip meydana dakilere yüzünü gösteriyordu. Biçare bu işkenceye dayanamayıp takatten kesildiğinde arkadaki asker beline tekme atıp sarsıyordu. Böylece sözde mahkeme reisi hükmü açıklamaya başlıyordu. Hükmü okunan kişi sahneye nasıl çıkarıldıysa yine o şekilde gösterişli götürülüyordu. Ölüm cezası verilecek kişilerin hüküm açıklaması en son yapılıyordu. Mahkeme reisinin sözü biter bitmez, birisi koşarak geliyor ve Çince büyük harflerle “ölüm” yazılmış bir metre uzunluktaki dar bir tahtayı arkadan ensesine dik olarak takıyordu. Bazen mahkûmu, sahnenin başka bir tarafına götürüp ensesinden vurarak infaz ediyorlardı. Bazen de mahkûmu arabaya koyup sokaklarda ibretiâlem için dolaştırdıktan sonra şehir dışında bir meydanda kurşuna diyorlardı. Başkalarına ibret olsun diye ceset akşama kadar meydanda bırakılıyordu. Bütün hareketlerin sonunda bu tür manzaralar sıradanlaşmıştı.

(164) مانا، خىتاي كومۇنىست ھاكىمىيىتىدە ئىنساننىڭ قىممىتى ۋە «ئىنسان

ھەقىقەتلىرى» چۈشۈنچىسى. تۈركىيەگە كېلىپ 3-2 يىلدىن كېيىن، بۇ يەردىكى كومۇنىستلارنىڭ نامايىش ۋە قالايمىقانچىلىقلىرىنى كۆردۈق. بۇلار ھە دەپ «تۈركىيەدە ئىنسان ھەقىقەتلىرى يوق....» ۋاھاكالار... دەپ جار سالاتتى ۋە بەزىلەر بۇلارنىڭ دېيىغا قاراپ ئۇسۇل ئويناپ كىتەتتى. بىر كۈنى بۇ يەردىكى توتۇش-بىلىشلىرىمىز بىلەن بۇ ھەقتە پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، ئىقلىم نىساخان، «تۈركىيەدىكى شۇ سولچىلارنى يېغىپ شۇ شەرقىي تۈركىستانغا ئاپىرىپ، 3-2 ئاي تۇرغۇزۇپ كەلسە، نەردە ئىنسان ھەقىقەتلىرى بار نەردە يوقلىقىنى ئۆزگۈزى بىلەن كۆرۈپ، كاللىسى ئوڭلىنىپ كېلەتتى» دەپ ۋەتىنىمىزدىكى دەھشەتلىك كۈنلەرنى ئەسلەتكەندى.

(165) تۇرمە، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى ۋە يېڭى ھايات مەيدانى

(166) ئالدى بىلەن كومۇنىستلار كېلىشتىن بۇرۇنقى خۇتەندىكى بىر تۇرمىنى

ئاڭلىتىپ بەردى. 1948- يىلى خوتەنگە كەلگەن كۈنلىرىمىزدە تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكام تۇرمىدا ئىكەن. 1946- يىلى مۇھەممەد ئىسمىن بوغرا خوتەنگە سايلام ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن كەلگەن. سايلامدا ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى، يەنى شەرقىي تۈركىستان مىللەتچىلىرى قازانغان. مۇھەممەد ئىسمىن بوغرا قايتاندىن كىيىن، گومىنداڭ ھۆكىمىتى خوتەندىكى سايلامنى بىكار قىلىپ، ئۇنىڭ سايلامدا قازانغان ۋەكىللىرىنى ۋە باشقا يېقىنلىرىنى قاماققا ئالغان ئىكەن. شۇ قاتاردا تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكاممۇ

[164] Mana Hitay kommunise hakimiyitide insanning kimmiti ve «insan hekliri» çüşünçisi. Türkiyege kilip 2-3 yıldın kiyin bu yerdiki komunistlarning namayış ve kalaymikanöiliklirini kördük. Bular he dep «Türkiyede insan hekliri yok....» vahakazalar..... dep car salatti ve beziler bularning dipiga karap usul oynap kitetti. Bir küni bu yerdiki tonuş, bilişlirimiz bilen bu hekte paranglişip olturup İklimnisahan, «Türkiyedeki şu solçılarni yigip şu Şerki Türkistanga apirip 2-3 ay turguzup kelse nerde insan hekliri bar nerde yoklikini öz közi bilen körüp kallisi onglinip kilette» dep vetinimizdiki künlerni esletkenidi.

[165] **Türme, Emgek Bilen Özgertiş Meydani ve Yingi Hayat Meydani**

[166] Aldi bilen kommunistlar kiliştin burunki hutendiki bir turmini anglitip birey. 1948- yili Hotenge kelgen künlirimizde Turdi muhemmed Ahun akam turmida iken. 1946- yili Muhammed Emin Buğra Hotenge saylam ilip biriş üçün kelgen. Saylamda uning tereptarliri, yeni Şerki Türkistan milletçiliri kazangan. Muhammed Emin Buğra kaytkandin kiyin gomindang hökimiti Hotendiki saylamni bikar kilip uning saylamda kazangan vekillirini ve başka yikinlirini kamakka algan iken. Şu katarda Turdi muhemmed

[164] İşte Çin komünist yönetiminde insanın değeri ve “insan hakları” düşüncesi buydu. Türkiye’ye geldikten iki üç yıl sonra buradaki komünistlerin gösteri ve anarşilerini gördük. Bunlar sürekli “Türkiye’de insan hakları yok” gibi sloganlar atıyordu. Bazıları bunların çaldığı nağmeye bakıp oynuyordu. Bir gün buradaki tanıdıklarla bu konuda konuşurken İklimnisa Hanım⁴⁴ “Türkiye’deki şu solcuları toplayıp Doğu Türkistan’a götürüp iki üç ay durdurup geri getirsek nerede insan hakları var nerede yok kendi görüp düzelir gelirlerdi.” diyerek vatanımızdaki dehşetli günleri hatırlatmıştı.

[165] **Hapis, Emekle Dönüşüm ve Yeni Hayat Kampları**

[166] Evvela komünistler gelmeden önce Hoten’deki bir hapishaneyi tarif edeyim. 1948 yılında Hoten’e geldiğim günlerde Turdi Muhammed Ahun ağabey hapis-teydi. 1946’da Mehmet Emin Buğra, Hoten’e seçim için gelmişti. Seçimi onun taraftarları yani Doğu Türkistan milliyetçileri kazanmıştı. Mehmet Emin Buğra geri döndükten sonra Milliyetçi Çin yönetimi seçimi geçersiz ilan edip seçimde kazanan vekilleri ve başka yakınlarını hapse atmıştı. Turdi Muhammed ağabeyim de onlarla birlikte tutuk-

قاماققا ئېلىنىپتۇ. بىز ئۇنى تۇرمىدا كۆرگىلى باردۇق. ئۇچاغدا خوتەندە بىرلا تۇما بۇلۇپ، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كونا بىر ساراي (كارۋان ساراي) ئىچىدە 8 ھۆجرىلىق بىر قاتلىق ئىمارەتتىن ئىبارەت ئىدى. چوڭ دەرۋازىسى قارا تاختا تۆمۈر قېقىلغان ئادەتتىكى بىر ئىشىك ئىدى. تاشقىرىدىكى ئىككى قۇراللىق يەرلىك ساقچىدىن بىرسى بىزنى ئىچكىرىگە ئالدى ۋە تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكامنى بىر ھۆجرىدىن ئېلىپ چىقتى. كۆرۈشۈپ، بىر سائەتتەك سۆزلەشتۈق. بىر ئاز يېمەك ئىچمەك ۋە كىيىم كېچىك ئېلىپ چىققان. ئۇلارنى بېرىپ قايتىپ چىقتۇق. سالامەتلىكى ۋە رۇھى ئەھۋالى ياخشى ئىدى. بۇ ھادىسىدىن تەخمىنەن 4-5 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكامنى كوممۇنىستلار قولغا ئېلىپ قامدى. ئەمما، بۇ يەردىكى ئەھۋال تامامەن باشقىچە بولۇپ تەسەۋۋۇر قىلىپ بولمايدىغان دەرىجىدە دەھشەتلىك ئىدى.

(167) ئەمدى، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ تۇرمىسىنى ئاڭلىتاي؛ بىزنىڭ ئىچىمىزدىن تۇرمىغا سۇلانغانلار، تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكام، ئابدۇلھىمىد ئاخۇن ئاكام ۋە بۇمەرەم خان ئاچام (ھەزرىتىمنىڭ ئاچىسى) نىڭ ئوغلى ئابدۇلئەھمەت ئاخۇن (ھازىر ئابدۇلئەھمەت مەخسۇم ھاجىم دەيمىز) ۋە مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا ئانىسى بۇمەرەم خان ئاچام. بۇلاردىن تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكام بىلەن ئابدۇلھىمىد ئاخۇن ئاكامنىڭ قولغا ئېلىش سەۋەپلىرىنى يۇقىرىدا قىسقىچە سۆزلەپ ئۆتتۈم. ئابدۇلئەھمەت ئاخۇننىڭ (جىنايىتى) قەشقەردە ئوقۇۋاتقان چېغىدا مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا يازغان (شەرقى تۈركىستان تارىخى) نى ساقلىغان، بۇ كىتابنى

Ahun akammu kamakka iliniptu. Biz uni turmida körgili barduk. U çağda Hotende birla turma bulup şeherning otturisdiki kona bir saray (karvan saray) içide 8 höcrilik bir kanlık imaretin ibaret idi. Çong dervazisi kara tahta tömür kekilgang adettiki bir ışık idi. Taşkiridiki ikki korallik yerlik sakçidin birsi bizni içkirige aldı ve Turdi muhemmed Ahun akamni bir hucridin ilip çıktı. Körüşüp bir saettek sözleştük. Bir az yimek içmek ve kiyim kiçek ilip çıkkan. Ularni birip kaytip çıktuk. Salametliki ve ruhi ehvali yahşi idi. Bu hadisidin tehminen 4-5 yıl ötkendin kiyin Turdi muhemmed Ahun akamni kommunistlar kolga ilip kamidi. Emma bu yerdiki ehval tamamen başkiçe bolup tesevvur kilip bolmaydigan dericide dehşetlik idi.

[167] Emdi, Hitay kommunistlirining turmisini anglitay; Bizning içimizdin turmiga sulanganlar, Turdi Muhemmed Ahun akam, Abdulhimid Ahun akam ve bumerem han açam (Hezritimning açisi) ning ogli Abdulehet Ahun (hazir abdulehed mehsum hacim deymiz) ve medeniyet inkilabi ceryanida anisi Bumerem Han açam. Bulardin Turdi Muhemmed Ahun akam bilen Abdulhimid Ahun akamning kolga iliş seveplirini yukirida kiskiçe sözlep öttüm. Abdulehed ahunning (cinayiti) Keşkerde okuvatkan çiğida Muhemmed Emin Buğra yazgan (Şerki Türkistan tarihi) ni sakligan,

lanmıştı. Biz onu hapiste ziyarete gittik. O zamanlarda Hoten'de bir tane hapis-hane vardı. Şehrin ortasındaki eski bir saray (kervansaray) içinde sekiz hücreli tek katlı bir binaydı. Büyük kapısı kara tahtadan üzerinde demir kakılmış sıradan bir kapıydı. Dışarıdaki iki silahlı yerel polisten birisi bizi içeri aldı ve Turdi Muhammed ağabeyimi bir hücreden alıp geldi. Bir saate yakın konuştuk. Biraz yiyecek ve giyecek bir şeyler getirmiştik, onları verip geri döndük. Sağlığı ve morali iyiydi. Bu olaydan tahminen 4-5 yıl sonra Turdi Muhammed ağabeyimi komünistler tutuklayıp hapse atılar; ama bu yerdeki durum tamamen farklı olup tasavvur edilmeyecek kadar korkunçtu. Şimdi Çin komünistlerinin haphişanesini anlatayım.

[167] Bizim aileden hapse atılanlar Turdi Muhammed Ahun ağabeyim, Abdülhamid Ahun ağabeyim ve Bibi Meryem abla-mın (Hazretimin kızkardeşi) oğlu Abdulehad Ahun (şimdi Abdulehad Mehsum hacım diyoruz) ve Kültür Devrimi sırasında Bibi Meryem Hanım ablam. Bunlardan Turdi Muhammed Ahun ağabeyim ile Abdülhamid Ahun ağabeyimin tutuklanma nedenlerini yukarıda kısaca anlatmıştım. Abdulehad Ahun'un "suçu" Kaşgar'da otururken Mehmet Emin Buğra'nın kitabı "Doğu Türkistan Tarihi"ni saklamaktı. Bu kitabı di-

باشقا ساۋاقداشلىرى بىلەن بىرلىشىپ ئوقۇغان ۋە قول بىلەن يېزىپ كۆچۈرۈپ كۆپەيتىپ تارقاتقانلىقى ئىدى. بۇمەرەم خان ئاچامنى خوتەندە ئۆيىدە قۇرئان ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قىلىپ، (قىزىل مۇھاپىزەتچىلار) تۇتۇۋېلىپ ساقچى ئىدارىسىگە تاپشۇرۇپ بەرگەن. تەبىئىكى، بۇلارنىڭ ھۆكۈمەمىسىنىڭ بېشىدا (كېلىپ چىقىشى ئەكسىل ئىنقىلابى ئائىلە)، (پاتىۋىرىكىست مۇھەممەد ئىمىن ھەزرەتنىڭ يېقىن تۇغىنى....) دېگەن ئىبارەتلەر بار ئىدى. بۇلارغا 20 يىللىق تۇرما جازاسى بېرىلىپ كېرىپ ناھىيىسىنىڭ تەكلىماكان چۆلى بويىدىكى شەرقى تۈركىستان بويىچە مەشھۇر ئۆلۈم لاگېرى بولغان (ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىدى) گە ئاپىرىپ قويدى. توغقانلار خوتەندىن 250 كىلومېتىر ئۇزاقلىقتىكى بۇ لاگېرغا 5-6 ئايدا بىر قېتىم نوۋەت بىلەن بېرىپ، يوقلاپ تۇراتتى.

(168) كوممۇنىستلار كېلىپلا دۇڭۋاغدىكى شېڭسىسەي زامانىسىدا روسلار تىجارەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قىلغان (ئەمەلىيەتتە بۇ ك.گ. ب نىڭ خوتەندىكى ئىش ئورنى ئىكەن) جايىنى تۇرما قىلدى. ئۇندىن باشقا 6 ئايغا قالماي ۋىلايەتلىك ۋە ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە بىردىن تۇرما ياسىدى. تۇرما دېگەن كوممۇنىستلارنىڭ قولغا ئالغانلارنى ئۆي كەسكەنگە قەدەر (ھۆكۈم ئېلان قىلىنغانغا قەدەر) سۇلايدىغان ئەسلىدە ئىسكەنجە (قىيىناپ - قىستايىدىغان) ئورنىدىن ئىبارەت. بىر يىلدا بۇ تۇرمىلارنىڭ ھەممىسى لىق تولىدى. سىياسى جىنايەتچىلاردىن بۇ تۇرمىلارغا ئېلىنغانلاردىن 1974 - يىلىغا قەدەر تاشقىرىغا ئۆلۈكى چىقتى تېرىكى چىقمىدى.

bu kitabni başka savakdaşliri bilen birleşip okugan ve kol bilen yizip köçürüp köpeytip tarkatkanliki idi. Bumerem han açamni Hotende öyide okuvatkanlikini körüp kilip (kizil muhazizetçılar) tutuvilip sakçı idarisige tapşurup bergen. Tebiiki bularning höküm namisining bişida (kilip çikişi eksil inkilabi aile), (pantürkist muhemmed Emin hezretning yikin tugkini....) digen ibariler bar idi. Bularga 20 yillik turma cazasi birilip kiriye nahiyisining tekli makan çöli boyidiki Şerki Türkistan boyıçe meşhur ölüm lagiri bolgan (emgek bilen özgertiş etridi) ge apirip koydi. Togkanlar Hotendin 250 kilometir uzaklıktiki bu lagirga 5-6 ayda bir kitim novet bilen birip yoklap turatti.

[168] Kommunistlar kilipla dongvagdiki Şingsisey zamanisida roslar ticaret işlirini başkuruş idarisi kilgan (emeliyette bu K.G.B. ning Hotendiki iş orni iken) cayni turma kildi. Undin başka 6 ayga kalmay vilayetlik ve nahiyilik sakçı idariside birdin turma yasidi. Turma digen kommunistlarning kolga alganlarni öy keskenge keder (höküm ilan kilinganga keder) sulaydigan eslide işkence (kiynap kistaydigan) ornidin ibaret. Bir yilda bu turmilarning hemmisi lik toldi. Siyasi cinayetçılardin bu turmilarga ilinganlardin 1974- yiliga keder taşkiriga ölügi çıktı tirigi çıkmidi.

ğer arkadaşlarıyla birlikte okumak ve elle çoğaltıp dağıtmaktı. Bibi Meryem Hanım ablam Hoten'de evinde Kur'ân okurken fark edilip kızıl muhafızlar tarafından polise teslim edilmişti. Tabii ki bunlara verilen cezanın sebeplerinin başında "geçmiş devrim karşıtı aile", "Pantürkist", "Mehmet Emin Hazretin yakın akrabası" olmak geliyordu. Onlara 20 yıl hapis cezası verilip Keriye ilçesinin Taklamakan Çölü boyundaki Doğu Türkistanlılarca meşhur "ölüm çukuru" olarak bilinen "Emekle dönüşüm kampına" gönderildiler. Akrabalar Hoten'den 250 kilometre uzaklıktaki bu çukuru beş altı ayda bir kere sırayla gidip ziyaret etti.

[168] Komünistler gelir gelmez, Sheng Shicai⁴⁵ zamanında, Rusların ticaret işlerini kontrol idaresi yaptıkları (aslında Hoten'deki KGB merkezi imiş) yeri hapishaneye çevirdiler. Ondan sonraki 6 ay içinde il ve ilçe polis müdürlüklerinin içinde birer tane hapishane yaptılar. Hapishane esasen komünistlerin hüküm verilinceye kadar zanlıları tuttıkları, aslında işkencehane olan bir yerdi. Bir yılda bütün hapishaneler ağzına kadar doldu. 1974'e kadar bu hapishanelerden siyasi mahkûmların ölüsü çıktı, dirisi çıkmadı.

(169) كوممۇنىستلارنىڭ تۇرمىسى خۇددى قەدىمكى ئەپسانىلەردىكى زىنداننىڭ ئۆز ئەينىسى ۋە فىلىملاردىكى فاشىستلارنىڭ لاگېرلىرىدىن ھېچ پەرقسىز. بۇلار ھەققىدە تۆۋەندە يازغانلىرىمنىڭ ئىچكى كۆرۈنىشى تاغلىرىمدىن ئاڭلىغانلىرىم تاشقى كۆرۈنىشى بولسا بىز ھەر دايم ئۇلارنى يوقلاپ بارغاندا كۆرگەنلىرىمىز دىن ئىبارەت.

(170) تۇرمىدىكىلار بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن بىر كۈن يوق. ئۇلارنىڭ يېقىنلىرى ۋاقىت تاپسىلا ھەر كۈن كېلىپ، تۇرما دەرۋازىسىدىن 100 مېتىر ئېرىدا ساقلاپ تۇرۇدۇ. تۇرما ساقچىلىرىدىن بىرسى چىقىپ (پالانىنىڭ توغقىنى بارمۇ؟) دەپ چاقىرغاندىلا ئۇ كىشى دەرۋازە ئالدىغا كېلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلىدۇ ۋە كۆرۈشۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدۇ. كۆپىنچە ئۇ كىشىنى ئىچكىرىگە ئالماي، تۇرمىدىكى يېقىنىغا ئېلىپ كەلگەن يىمەك ۋە كىيىم - كىچەكلەرنى (بىز يەتكۈزۈپ بېرىمىز. كۆرۈشۈش ئۈچۈن باشقا بىر زامان كەلگەن) دەپ ئېلىپ قالىدۇ. كېيىنچە، ئابدۇلھىمىد ئاخۇن ئاكام ۋە ئابدۇلئەھمەت مەخسۇمنىڭ ئېتىپ پېرىشىگە قارىغاندا بۇلار غا يىمەكنى ھېچ بەرمەيدىكەن.

(171) تۇرمىغا سۇلانغانلارنىڭ ئالدىنقى باسقۇچلاردا ئىسكەنجە كۆرگەن، قىناپ - قىستاپ ئېغىر جىسمانى ۋە روھىي ئازاپ كۆرۈپ (جىنايىتى) بىكىتىلىپ بولغان بولسىمۇ ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان بۇ ئازاپ تۇرمىدىمۇ يەنە داۋام قىلغان. بۇلار ياتقان كامېرلار 2 خىل بولۇپ، بىر

{169} Kommunistlarning turmisi hoddi kedimki epsanilerdiki zindanning öz eynisi ve filmlardiki faşistlarning lagirliridin hiç perksiz. Bular hekkide tovende yazganlirimning içki körünişi tagilirimdin anglianlirim taşki körünişi bolsa biz her dayim ularni yoklap barganda körgenlirimiz din ibaret.

{170} Turmidikiler bilen körüşüş üçün belgilengen bir kün yok. Ularning yakinliri vakit tapsila her künk ilip turma dervazisidin 100 mitir nirida saklap turudu. Turma sakçiliridin birsi çikip (palanining tugkini barmu?) dep çakirgandila u kişi dervaze aldiga kilip özini melum kilidu ve körüşüş pursitige ige bulidu. Köpinçe u kişini içkirige almay, turmidiki yakiniga ilip kelgen yimek ve kiyim, kiçeklerni (biz yetküzüp birimiz. Körüşüş üçün başka bir zaman kelgin) dep ilip kalidu. Kiyinçe Abdulhimid Ahun akam ve mehsumning iytip birişige kariganda bularga yimekni hiç bermeydiken.

{171} Turmiga sulanganlarning aldinki baskuçlarda işkence körgen, kinap kistap iger cismani ve rohiy azap körüp (cinayiti) bikitilip bolgan bolsimu insaniyet kilipidin çikkan bu azap turmididimu yene devam kilgan. Bular yatkan kamirlar 2 hil bolup bir

{169} Komünistlerin hapishanesi eski zaman efsanelerindeki zindanların aynısı ve filmlerdeki faşistlerin çukurlarından farksızdı. Bunlar hakkında yazdıklarımın kaynağı içerisinde durumu hakkındaki her şeyi dayımlardan duyduğum, dışarısının görünüşü hakkındakilerse sürekli onları ziyarete gittiğimizde gör-düklerimizden ibarettir.

{170} Hapishanedekiler için belirlenmiş bir görüş günü yoktu. Onların yakınları fırsat buldukça her gün gelip hapishane kapısının 100 metre uzağında bek-leşiyordu. Gardiyanlardan birisi gelip “Filan kişinin akrabası var mı?” diye bağırdığında o kişi kapının önüne gelip kendini gösteriyor ve görüşme fırsatı yakalıyordu. Çoğunlukla o kişiyi içeri almadan hapisteki yakınına getirdiği yemek ve giyecekleri “Biz iletiriz, görüşmek için başka bir zaman gel.” diye alıyorlardı. Daha sonra Abdülhamid [Yusuf] Ahun ağabeyim ve [Abdulehad] Mehsum’un anlattıklarına bakılırsa yakınlarına yemekleri hiç vermemişler.

{171} Hapse atılanlar önceki saffhalarda iş-kence, baskı ve zulüm altında ağır fizi-ki ve psikolojik azap görüp “suçu” “ke-sinleşmiş” olsa da, insaniyet kalıbından çıkan bu azap hapishanede de devam etti. Bunların yattığı koşullar iki çeşit olup biri dört beş kişilik, boyu ayakta

خىلى 4-5 كىشىلىك، بويى ئادەم ئۈرە تۇرسا بېشى تاقىشىدىغان، ياتسا پۇتى ئازادراق سۇنغىلى بولمايدىغان ھوجرىلار. يەرگە پالال سېلىنغان، يوقتان كۆرىپە دىگەن نەرسە يوق. يۇرۇق كىرىدىغان ھېچ بىر جاي يۇق. كۈندە بىر قېتىم ھاجەتكە چىقىش سائىتى بولۇپ، ھاجەت خانىنىڭ ئالدىدا قويۇلغان بىر ياغاچ تۈگىدىكى سۇدا يۈز قولىنى يۇيۇدۇ. ئاخىرىدا قالغان بىچارە قاپ - قارا لاۋىغا ئايلانغان بۇ سۇدا يۈز قولىنى يۇيۇشقا مەجبۇر. ئىككىنچى خىلدىكىسى، بىر كىشىلىك ھوجرا بۇنىڭغا كىرىشتە ئۈمۈلەپ كىرىدۇ، ياتقاندا پۇتى سۇنۇش مۇمكىن ئەمەس. تېگىگە ھېچ نەرسە سېلىنمىغان پىششىق قىشتىن ئىبارەت. تىزنى كۆكسىگە تىرەپ ياتىدۇ. ھاجىتىنى ھوجرىنىڭ بولۇڭدا قويۇلغان بىر كۆزىغا قىلىپ، بۇ كۆز توشۇپ كەتكەندە (ئادەتتە ھەپتىدە بىر قېتىم) ئۆزىگە تۈگىلى سالىدىكەن ۋە بۇمۇناسىۋەت بىلەن تاشقىرىغا بېشىغا تاغار كىلدۈرۈپ، 5 مىنۇت چىقىرىدىكەن. تۇردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكام بۇخىل كامىردا بىرىل ياتقانلىقىنى كېيىنچە ئابدۇلھىمىد ئاخۇن ئاكامغا كېرىپە دىكى لاگىرغا يۆتكەپ ئېلىپ كەلگەندە سۆزلەپ بەرگەن ئىكەن. ئابدۇلھىمىد ئاخۇن ئاكام ۋە مەخسۇمنى بىرىنچى خىلدىكىدە 1-2 ئاي ياتقاندىن كېيىن، بالاماس مەيدان (لاگىر)غا يۆتكىگەن. تاماق كۈندە 2 ۋاخ خام زاغرا ۋە يا چالا پىشقان سوغاق ئوماچتىن ئىبارەت بولۇپ ناھايىتى ناچار ۋە بۇمۇ توغىدەك ئەمەس. كېسەل بولۇپ، قالسا داۋالاش دىگەن گەپ يوق. كېسىلى ئېغىرلاشقاندا توغقانلىرىنى چاقىرىپ، ئۆيىدە داۋالتىپ شۇ مۇددەت ئىچىدە تۇرمىغا ئەكرىپ تاپشۇرۇشقا تىلىدىن كېيىللىك خەت ئېلىپ چىقىرىدۇ.

hili 4-5 kişilik, boyi adem üre tursa bişi takışidigan, yatsa putni azadarak sungili bolmaydigan hocrilar, yerge palal silingan, yotkan körpe digen nerse yok. Yuruk kiridigan hiçbir cay yuk. Künde bir kitim hacetke çikiş saiti bolup hacet hanining aldida koyulgan bir yagaç tongdiki suda yüz kolini yuyudu. Ahirida kalgan biçare kap kara laviga aylangan bu suda yüz kolini yuyuşka mecbur. İkinci hildikisi, bir kişilik hocra buningga kırışte ömülep kiridu, yatkada sunuş mumkin emes. Tigige hiç nerse silinmigan pişşik kiştin ibaret. Tizini köksige tirep yatidu. Hacetini hocrining bolungida koyulgan bir kuziga kilip bu kuza toşup ketkende (adette heptide bir kitim) özige tökkili salidiken ve bu munasivet bilen taşkiriga bişiğa tagar kiydurup 5 minut çıkıridiken. Turdi muhemmed Ahun akam bu hil kamırda bir yıl yatkanlikini kiyinçe Abdulhimid Ahun akamga kiriye diki lagirga yötkep ilip kelgende sözlep bergen iken. Abdulhimid Ahun akam ve mehsumni birinci hildikide 1-2 ay yatkandın kiyin balamas meydan (lagir) iga yötکیgen. Tamak künde 2 vah ham zagra ve ya çala pişkan sogak omaçtin ibaret bolup nahayıti naçar ve bumu toygidek emes. Kisel bolup kalsa davalaş digen gep yok. Kisili igirlaşkanda togkanlırını çakirip, öyide davalitip şu müddet içide turmiga

durmanın veya ayağı uzatarak yatmanın mümkün olmadığı hücrelerdi. Yere çeltik posası serilmiş, örtünmek için başka bir şeyin olmadığı, ışık girecek hiçbir yeri olmayan bir delikti. Günde bir defa tuvalete çıkış saati olup tuvaletin önüne koyulan tahta kaptaki suda el ve yüz yıkanıyordu. Sona kalan biçare kapkara çamur gibi bu suda elini yüzünü yıkamaya mecbur kalıyordu. İkincisi tek kişilik hücre olup ancak emekleyerek girilebiliyordu. Ayağını uzatarak yatmak mümkün değildi. Yere serilmiş hiçbir şey yoktu, zeminse kiremitten ibaretti. Ayaklar göğse kadar çekilip yatılıyordu. Mahkûm, tuvaletini hücrenin kenarına konan bir lazımlığa yapıp lazımlık dolduğunda (gerçekte haftada bir) kendisi boşaltıyor ve ancak bu vesileyle başına çuval geçirilip beş dakikalığına dışarıya çıkarılıyordu. Turdi Muhammed Ahun ağabeyim böyle bir hücrede bir yıl yattığını Abdülhamid Ahun ağabeyime, Keriye'deki kampa gönderildiğinde anlatmış. Abdülhamid Ahun ağabeyim ile Mehsum birinci tip koşušta bir iki ay yattıktan sonra Balamas kampına gönderilmiş. Yemek günde iki öğün tam pişmemiş mısır ekmeği veya soğuk mısır çorbasından ibaret olup çok kötü ve karnı doyuracak kadar değilmiş. Hastalandığında tedavi diye bir şey yokmuş. Hastalığı ilerlediğinde akrabalarını çağırıp evde

ھەر زامان تاياق ۋە تىل - ھاقارەت يىغىپ تۇغان. ساقچىلار دىن بۇلارغا
ئازراق يۇمشاق مۇئامىلە قىلغانلار بولسا (سىنىپى ئۆچۈمەنلىكى يېتەرلىك
ئەمەس) دەپ جاۋاپكارلىققا تارتىلغان.

ekirip tapşuruşka tilidin kipillik het ilip çıkiridu. Her zaman tayak ve til, hakaret yigip tujan. Sakçılardin bularga azrak yumşak muamile kilganlar bolsa (sinpi öçümenlik yiterlik emes) dep cavapkarlikka tartılğan.

tedavi edip şu zamana kadar hapis-haneye geri getireceklerine dair yazılı kefaletname alıp çıkmasına izin veriliyormuş. Dayak ve hakaret her zaman yağmur gibi yağıyor, gardiyanlardan biraz yumuşak davranan çıkarsa “sınıfsal düşmanlığı yetersiz” diye sorguya alınıyormuş.

(172) ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىدى

(173) كۇمۇنىستلار كىلىپ 3, 2, يىلغا قالماي پۈتۈن تۇرمىلار توشاپ كەتتى شۇنىڭ ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ بىر قانچە يېرىدە كەڭ كۆلەملىك جازا لاگېرلىرى قۇرۇلدى. بۇلارغا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىدى ۋەيا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى دەپ نام بېرىلدى. خەلقىمىز بۇلارنى خىتايچە ئىسمى بىلەن «لوگەيدۇي» دەپ ئاتايدۇ. 54 - يىلدىن باشلاپ ئۆي توختالغان مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسىنى بۇيەرلەرگە ئېلىپ كەتتى. دەسلەپتە بۇلارنى ھەربىي قىسىملار ئۆتكۈزۈۋېلىپ ھەربىي تۈزۈم بىلەن باشقۇرغانلىقتىن ئەترەت دەپ ئاتالغان. كىيىنچە ساقچى نازارىتى ئۆتكۈزۈۋېلىپ «مەيدان» دەپ ئاتىدى. خوتەننىڭ كېرىيە ناھىيىسىنىڭ تەكلىماكان چۆلى بويىدىكى «توقۇچاق لوگەيدۇي» توغرىسىدا بىر ئاز سۆزلەپ ئۆتەي. چۈنكى بىزدىن بۇيەردە 4 كىشى بارىدى. توغقانلار ئۆۋەتلىشىپ يىلدا 3 - 2 قېتىم كېرىيەگە بېرىپ، ئۇلارنى يوقلاپ كېلەتتى. بىر قېتىمدا ئىقلىمىنساخان بىزنىڭكىلارنى يوقلاپ بارغاندا مەيدانغا كېتىۋېتىپ، يولدا (چۆلدە) ئېزىقىپ، ئوغرىغا يولۇقۇپ، ئاران قۇرتۇلغانىدى.

(174) بۇجازا لاگېرى كېرىيەنىڭ ئادەم يەرلەشكەن جايدىن 10 كىلومېتىر يىراقلىقتا كېرىيە دەرياسىنىڭ ئاياغىدا تەخمىنەن 10000 مۇ كېلىدىغان بىر جاي، بىر تەرەپ پاتاق سارلىق ئۆيىر تەرەپ چەكسىز كەتكەن تەكلىماكان قۇملۇقى. ھېچقانداق بىر جانلىقنىڭ كېچىپ ئۆتۈشى مۇمكىن ئەمەس.

[172] EMGEK BİLEN ÖZGERTİŞ ETRİDİ

[173] Komunistlar kilip 2, 3 yilga kalmay pütün turmilar toşap ketti şuning üçün Şerki Türkistanning bir kançe yiride keng külemlik caza lagirliri kuruldi. Bularga emgek bilen özgertiş etridi ve ya emgek bilen özgertiş meydani dep nam birildi. Helkimiz bularni Hitayçe ismi bilen «logeyduy» dep ataydu. 54- yildin başlap öy Tohtalgan mehbuslarning hemmisini bu yerlerge ilip ketti. Deslepte bularni herbiy kisimlar ötküzivilip herbiy tüzüm bilen başkurganликтin etret dep atalgan. Kiyinçe sakçi nazariti örküzüvilip «meydan» dep atidi. Hotenning kiriye nahiyisining Teklimakan çöli boyidiki «tokuçak logeyduyi» togrisida bir az sözlep ötey. Çünki bizdin buyerde 4 kişi bar idi. Tugkanlar növetlişip yilda 2- 3 kitim kiriyege birip ularni yoklap kilette. Bir kitimda İklimnisahan bizningkilarni yoklap barganda meydanga kitivitip, yolda (çölde) izikip, ogriga yolukup aran kurtulganidi.

[174] Bu caza lagiri kiriyeining adem yerleşken cayidin 10 kilo mitir yiraklikta kiriye deryasining ayagida tehminen 10000 mu kilidigan bir cay, bir terep patak sazlik u bir terep çeksiz ketken teklimakan kumluki. Hiçkandak bir canlikning kiçip ötüşi mumkin emes.

[172] EMEKLE DÖNÜŞÜM KAMPI⁴⁶

[173] Komünistlerin gelişinden iki üç yıl geçmeden bütün hapisaneler doldu. Bu yüzden Doğu Türkistan'ın birkaç yerinde geniş kapsamlı cezalandırma kampları açıldı. Bunları “emekle dönüşüm kampı” veya “emekle dönüşüm meydanı” diye adlandırırlardı. Halkımızsa bunları Çince ismiyle “Laogai” diye adlandırdı. 1954 yılından itibaren hapis cezası verilen mahkûmların hepsini bu yerlere gönderdiler. İlk başlarda bunları askerler kontrol ettiği ve askerî düzenle yönetildiği için kamp diye adlandırdılar. Daha sonra polis teşkilatının kontrolüne geçtiği için “Meydan” diye adlandırdılar. Keriye ilçesinin Taklaman-kan Çölü boyundaki “Tokoçak Laogaiu” hakkında biraz bilgi vereyim: Burada bizden dört kişi vardı. Akrabalar sırayla yılda iki üç sefer Keriye'ye gidip onları ziyaret ederlerdi. Bir keresinde İklim-nisa Hanım bizimle ziyarete giderken yolunu kaybetmiş, (çölde) hırsıza denk gelip zor kurtulmuştu.

[174] Bu ceza kampı Keriye'nin insan yaşayan kısmından on kilometre uzaklıkta Keriye Nehri'nin ayağında tahminen on bin dönüm gelen, bir tarafı bataklık sazlık, öbür tarafı uçsuz bucaksız Taklaman-kan Çölü olan bir yerdı. Hiçbir canlının kaçması mümkün değildi. Silahlı mu-

قوراللىق مۇھاپىزەتچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا مەھبۇسلار بۇيەردە كىچە كۈندۈز چىدىغۇسىز رۇھىي ئازاپ ئاستىدا ئېغىر ئەمگەككە سېلىندى. ئۇلار ئالدى بىلەن كېرىيە دەرياسىنى توساپ قۇم دۆۋىلىرىنى ئېقىتىپ، يۈزىنىڭ موغا يېقىن تېرىلغۇ يەر ئاچتى. ئۆزلىرىگە توقۇلغان قۇمۇشتىن قۇم دۆۋىلىرى ئۈستىگە كەپپە ۋە نازارەتچىلار ئۈچۈن ئىمارەتلەر ياسىدى. بوز يەرلەرنى تېرىپ ئاشلىق ھاسىل قىلدى. خومدان ياساپ، چۆلدىن ياتاق چېپىپ ئېلىپ چىقىپ پىششىق قىش ياسىدى. 2-3 يىل ئىچىدە بۇمەيدان مەھبۇسلارنىڭ قان - تەر بەدىلىگە دۆلەتتى ئاشلىق ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى (پىششىق قىش) بىلەن تەمىنلەيدىغان مەنبەگە ئايلاندى. ئەمما، مەھبۇسلارنىڭ ھالى ناھايىتى يامان ئىدى. تاماقلارنى ئاچار ۋە يىتەرسىز ئىدى. كىيىم - كىچەكلىرى يىلدا ئىككى قېتىم ئائىللىرى ئېلىپ كېلىدىغانلىرىدىنلا ئىبارەت ئىدى. قىسقىسى ئۇلار ھازىر بىز تەسەۋۋۇر مۇ قىلالمايدىغان ئىنتايىن ئىچىندىلىق بىر شارائىت ئىچىدە ئىدىلار. بىزنىڭكىلەر ئۇلارنى يوقلاپ قايتىپ كەلگەندە توغقانلار ئاخشىمدا بىرىەرگە جەم بولۇشۇپ، لوگەي دۇي دىكىلەرنىڭ ئېچىندىلىق ئەھۋالىنى تىگىشاپ، كۈنلەرچە بىئارام بولاتتۇق. بىر قېتىمدا ئىقلىمىنساخان ئۇلارغا يازلىق كىيىم كىچەك ۋە نان توقاچ ئېلىپ بېرىپ قايتىپ كەلگەندە شۇلارنى سۆزلەپ بەرگەن؛ ئالدى بىلەن ئابدۇلھىمىت ئاخۇن ئاكام بىلەن كۆرۈشتۈردى دەسلەپتە قاراپ ئۇنى ھېچ تۇتۇپالمايدىم چىرايى قاپقارا ئۆزى قاتتىق ئۇرۇقلاپ كەتكەن بېشىدا پىرتىق بىر تەلپەك بىلەن ئۈستىدىكى چاپاننىڭ مازلىرى چىقىپ تۇراتتى (ئۆتكەن قىشتا بىز

Korallik muhapizetçilarning nazariti astida mebuslar bu yerde kiçe kündüz çidigusuz ruhiy azap astida igir emgekke silindi. Ular aldibilen kiriye deryasini tosap kum döviliirini ikitip yüzming moga yikin tirilgu yer açtı. Özlirige tokulgan kumuştin kum döviliir üstige keppe ve nazaretçilar üçün imaretler yasidi. Boz yerlerni tirip aşlık hasil kildi. Homdan yasap çöldin yantak çipip ilip çikip pişşik kiş yasidi. 2-3 yıl içide bu meydan mebuslarning kan, ter bedilige döletni aşlık ve kuruluş matiriyalliri (pişşik kiş) bilen teminleydigan menbege aylandı. Emma mebuslarning hali nahayiti yaman idi. Tamakliri naçar ve yitersiz idi. Kiyim, kiçekliri yılda ikki kitim aililiri İlip kilidiganliridinla ibaret idi. Kiskisi ular hazır biz tesevvurmu kilalmaydigan intayin içinişlik bir şarait içide idilar. Bizningkiler ularni yoklap kaytip kelgende tugkanlar ahşimida bir yerge cem boluşup logey duy dikilerning içinişlik ehvalini tingşap künlarçe biaram bolattuk. Bir kitimda İklimisahan olarga yazlık kiyim kiçek ve nan tokaç ilip birip kaytip kelgende şularni sözlep bergen; Aldi bilen Abdulhimit Ahun akam bilen körüştürdi deslepte karap uni hiç tunuyalmidim çirayı kapkara özi kattik uruklap ketken bişida yirtik bir telpek bilen üstidiki çapanning mazliri çikip turatti (ötken kışta biz apirip bergen). Ayigidiki lata

hafızların nezareti altında mahkûmlar burada gece gündüz dayanılmaz acılar altında ağır işlerde çalıştırıldılar. Onlar önce Keriye Nehri'ne set çekip kum tepelerini akıtıp yüz bin dönüm tarım alanı açtılar. Kendileri için kum tepelerinin üstüne hasırdan çadır ve gardiyanlarına evler yaptılar. Bozyer'i ekip mahsul aldılar. Ocak (tuğla, kiremit ocağı) inşa ederek çölden getirdikleri yabani dikenleri yakıt olarak kullanıp kiremit yaptılar. İki üç yıl içinde bu Meydan, mahkûmların kanı ve teri bedeline devlete hububat ve inşaat malzemesi (kiremit) temin eden bir kaynağa dönüştü. Fakat mahkûmların hâli perişan vaziyetteydi. Yemekleri kötü ve yetersizdi. Giyim kuşamları ailelerin yılda iki kez getirdiklerinden ibaretti. Kısacası onlar şimdi bizim tahmin bile edemeyeceğimiz kadar acıklı bir durum içindeydiler. Bizimkiler onları ziyaretten geldiğinde, akrabalar akşam bir yerde toplanıp "Laogai" dakilerin acıklı hâlini dinleyip günlerce canımız sıkkın yaşadık. Bir keresinde İklimisahan Hanım onlara yazlık giyecek ve ekmek götürüp geri geldiğinde şunları anlatmıştı "Önce Abdülhamid Ahun ağabeyimle görüştürdüler. İlk başta onu hiç tanıyamadım. Yüzü simsiyahtı ve çok zayıflamıştı. Başında yırtık bir kalpak vardı, üstündeki ceketin kirlenmiş astarının pamukları dışarı çıkmıştı (geçen kış bizim götördüğümüz ceket). Ayağın-

ئاپىرىپ بەرگەن). ئايغىدىكى لاتا خەيدىن ئايغ بارماق ئۇچلىرى چىقىپ تۇرغان ۋە بىر شاۋدا باغلىۋالغانىدى. كۆزۈتۈپ تۇرۇۋاتقان ئەسكەرنىڭ بىر قانچە مىنۇت يوقلىقىدىن پايدىلىنىپ ئۇ كۈندۈزى 12 سائەت ئېتىزدا ئەمگەك قىلىپ ئاخشىمى 4 سائەت كۈنلۈك ئەمگەكنى باھالاش مەپكۈرە ئۆزگەرتىش ئۆگىنىشلىرى ۋە ئۆز گىرىشتە بۇزىتىسىيەسى ياخشى بولمىغانلارنى تارتىپ چىقىرىپ كۈرەش قىلىش يېغىنلىرىغا ئوخشاش رۇھى ۋە جىسمانى ئازاپلارغا چىداش تاقىتى قالمىغانلىقىنى ئېيتىپ سالامەتلىكى بۇزۇلغانلىقتىن بۇ يەردىن ساق چىقالمايدىغان ئوخشايەن دەپ، ئۆمىدىسىز بىر ھالەتتە قالغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەن. ھەقىقەتەن ئورغۇن مەھبۇسلار بۇ زۇلۇملارغا تاقەت قىلالماي قاچقاندا ساقچىلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈشنى بىلىپ تۇرۇپ قاچقان ۋە ئۆلتۈرۈلگەنلىكى مەلۇم ئىدى،

(175) ئابدۇلھەمىد ئاخۇن ئاكىغا ئەسلىدە 8 يىللىق ئۆي توختىتىلغان ئىكەن. كېرىيە لوگەيدۇيگە يۆتكەش ئالدىدا ئۆيدىكىلىرى ئۇنىڭ بىلەن كۈرۈشكىلى كەلگەندە ئۆكىم - كېچەكلىرىنى يۇيۇپ ئەكەپ بېرىش ئۈچۈن بەرگەن، ئېشىك ئالدىدىكى ساقچى بۇ نەرسىلەرنى ئاختۇرغاندا، ئابدۇلھەمىد ئاخۇن ئاكىمنىڭ بىر ئىشتىنىنىڭ تىزىغا يازغان 2 قور شېئىرىنى كۆرۈپ قالدۇ بۇ تاتار شائېرى توقاي نىڭ شۇ 2 كۈيلىت شېئىرى ئىدى؛

يالتىراپ يۇلدۇز يانادۇر تۈن قارا بولغانسېرى

يادىمە تەڭرىم كېلەدۇر بەختىم قارا بولغانسېرى

heydin ayag barmak uçliri çikip turgan ve bir şanuda baglivalganidi. Közütip turuvatkan eskerning bir kançe minut yoklikidin paydilinip u kündüzi 12 saet itizda emgek kilip ahşimi 4 saet künlük emgekini bahalaş mepkure özgertiş üginişliri ve özgirişte puzitisiyesi yahşi bolmiganlarni tartip çikirip küreş kilış yiginliriga ohşaş ruhi ve cismani azaplarga çidaş takiti kalmiganlikini iytip salamatliki buzulganliktin bu yerdin sak çikalmaydiganga ohşaymen dep ümidsiz bir halette kalganlikini sözlep bergen. Hekiketen nurgun mehbslar bu zulumlarga taket kilalmay kaçkanda sakçılar teripidin itip öltürülüşni bilip turup kaçkan ve öltürülgenliki melum idi,

[175] Abdulhimid Ahun akamga eslide 8 yillik öy tohtitilgan iken. Kiriye logeyduyge yötkeş aldida öydikiliri uning bilen kürüşkili kelgende u kiyim, kiçeklirini yuyup ekep biriş üçün bergen, işik Aldidiki sakçı bu nersilerni ahturganda, Abdulhimid Ahun akamning bir iştinining tiziga yazgan 2 kor şiirni körüp kalidu bu tatar şairi Tokay ning şu 2 kublit şiiri idi;

*Yaltirap yulduz yanadur tün kara
bolgansiri*

*Yadime tengrim kiledur behtim kara
bolgansiri*

daki bez ayakkabıdan parmakları çıkmıştı ve bir iple bağlanmıştı. Gardiyanın birkaç dakika yokluğundan faydalanıp bana, gündüzleri on iki saat tarlada çalışıp akşamı dört saat “günlük emeği değerlendirme”, “zihniyet değiştirme” eğitimleri ve “dönüşüm durumu yetersiz olanları ortaya çıkarıp mücadele etme” toplantıları gibi psikolojik ve fiziki işkenceler yüzünden takatinin kalmadığını söyleyip sağlığı kötüleştiğinden “Buradan sağ çıkmayacağım gibi duruyor.” diyerek ümidini yitirdiğini anlatmıştı. Hakikaten çok sayıda mahkûmun bu zulümlere dayanamayıp askerler tarafından öldürüleceklerini bildikleri hâlde kaçmaya çalışırken vurularak öldüğünü biliyoruz.

[175] Abdülhamid Ahun ağabeyime verilen ceza aslında 8 yılmiş, çalışma kampına çıkarılmadan önce evdekiler ziyaretine geldiğinde elbiselerini yıkamaları için vermişti. Kapıdaki gardiyan gönderilenleri kontrol ederken Abdülhamid Ahun ağabeyim pantolonunun dizine yazdığı bir şiiri fark etmiş. Bu Tatar şair Tu-kay'ın⁴⁷ şu iki dizesiymiş:

*Yıldızlar parıldar, karardığında gökteki
çatım,*

*Rabbim gelir yâdıma, karardığında
bahtım.*

شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بۇرۇنقى ھۆكۈمى بىكار قىلىنىپ، تۈرمىدا يېتىپمۇ ئەكسىيەتچىل مەپكۇرسىنى ئۆزگەرتىمىگەن دىگەن جىنايەت قوشۇلۇپ، جازاسى 20 يىلغا چىقىرىلىپ لوگەيدۇيگە ئەۋەتىلگەن، ئېقىلم نىساخانى بۇ قېتىم بارغاندا تۈردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكام بىلەن كۆرۈشتۈرمىگەن، كېيىنچە ئۇنىڭ كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغانلىق خەۋىرى كەلدى ۋە بىر ئاي ئۆتمەي ئۆلۈم خەۋىرىنى ئالدى. ئايالى سادەت خانىم تەسلىكتە قەۋرىنى بولسىمۇ كۆرۈپ كېلەي دەپ بارغاندا، ساقچىلار ئۇنىڭغا بىر قۇم دۆۋىسىنى كۆرسىتىپ، «تۈردى مەھەممەتنى شۇ يەرگە كۆمگەن» دېگەن. قۇم ئىچىدىن بىر بەقەسەم پارچىسى چىقىپ تۇراتتى. بۇ تۈردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكام داۋاملىق كېيىپ يۈرىدىغان بەقەسەم توننىڭ پارچىسى ئىدى، جەسەتنى چىقىرىپ باشقا بىر جايغا دەپنى قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى.

(176) 5 يىلدىن كېيىن، تۈردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكامنىڭ بۇ پاجىئەلىك ئۆلۈمىنىڭ جەريانى مەلۇم بولدى. مىنىڭ خوتەن تىببى مەكتەپتىن ئوقۇغۇچىم بولغان تۇرسۇن نىياز مەكتەپ پېتۇرگەندىن كېيىن كېرىيە ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا تەقسىم بولغان. ئۇ ناھىيىدىن لوگەيدۇيگە كېسەللىكتىن مۇداپىئە ئۆكۈلى سېلىش ئۈچۈن كەلگەندە تەسادىپ، كېسەل ياتقان تۈردى مۇھەممەد ئاخۇن ئاكامنى كۆرگەن چۆلدىن ياتاق ئېلىپ چىقىش جەريانىدا پۇتغا تىكەن كىرىپ يارىلانغان. بۇ يارىسى بارغانسېرى يامانلىشىپ كەتكەن. ساقچىلار ھۇرۇنلۇق قىلىسەن، تىكەن كىرگەنكىمۇ كىسەل مەن دەپ ياتامسەن دەپ زورلۇق بىلەن ئىشقا سالغان. ئۆزۈمگە قالماي پۈتۈن پۇتى

Şuning bilen uning burunki hökümi bıkar kilnıp turmida yitipmu eksiyetçil mepkurisini özgertmigen digen cinayet koşulup, cazası 20 yılga çikirilip logeydüyge evetilgen İklmnisahanı bu kitim barganda Turdi muhemmed Ahun akam bilen kürüştürmigen kiyinge uning kisel bolup yitip kalganlık heviri keldi ve bir ay ötmey ölüm hevrini aldık. Ayalı sadet han ming teslikte kevrini bolsimu körüp kiley dep barganda, sakçılar uningga bir kum dövisini körsitip «Turdi mehemetni şu yerge kömgen» digen. Kum içidin bir bekesem parçısı çikip turatti. Bu Turdi muhemmed Ahun akam davamlık kiyip yuridigan bekesem tonning parçısı idi, cesetni çikirip başka bir cayga depni kilişka ruhset kilinmidi,

[176] 5 yildin kiyyin Turdi Muhemmed Ahun akamning bu pacieli ölümünün ceryanni melum boldi. Mining Hoten tibbi mekteptin okuguçim bolgan tursun niyaz mektep piturgendin kiyyin kiriye nahiylık dohturhaniga teksim bolgan. U nahiyydin logeydüyge kisellikten mudapie ukuli siliş üçün kelginide tesadip kisel yatkan Turdi Muhammed Ahun akamni körgen çöldin yantak ilip çikiş ceryanida putiga tiken kirip yarılangan. Buyarisi bargansiri yamanlışıp ketken. Sakçılar hurunluk kilisen, Tiken kirgengimu kisel men dep yatamsen dep zorluk bilen işka salgan. Uzunga kalmay pütün puti sisip kitip

Böylece onun cezası “hapishanede yatmasına rağmen zihniyeti değişmiş” denilerek 20 yıla çıkarılıp çalışma kampına gönderilmiş. İklmnisa Hanım’ı bu sefer Turdi Muhammed Ahun ağabeyimle görüştürmemişler. Daha sonra onun hastalanıp yattığı haberi geldi ve bir ay geçmeden ölüm haberini aldık. Eşi Saadet Hanım “Bin bir güçlülükle kabrini de olsa görüp geleceğim.” diye gittiğinde gardiyanlar ona bir kum yığını gösterip “Turdi Muhammed’i oraya gömdük.” demişler. Kumun içinden bir cübbenin parçası çıkıp duruyormuş. Bu Turdi Muhammed Ahun ağabeyim sürekli giydiği cübbenin parçasıydı. Cenazeyi başka yere defnetmeye izin vermediler.

[176] Beş yıl sonra Turdi Muhammed Ahun ağabeyimin bu feci ölümünün ayrınıtısını öğrendik. Benim Hoten Tıp Fakültesi’ndeki talebelerimden biri olan Tursun Niyaz mezun olduktan sonra Keriye İlçe Devlet Hastanesi’ne tayin olmuştu. Keriye’den çalışma kampına hastalık önleyici aşı yapmak için gittiğinde tesadüfen Turdi Muhammed Ahun ağabeyimi görmüş. Çölden yabani diken taşıırken, ayağına diken girmiş ve yaralanmış. Tedavisi yapılmayan bu yara giderek kötüleşmiş. Gardiyanlar “Tembellik yapıyorsun, diken battı diye hastalanıp yatılır mı?” diye onu zor-

سېسىپ كېتىپ ئۆلۈپ كەتكەن. شۇ چاغدا تۇرسۇن نىيازغا مەھبۇسلار نىڭ بىرى «بۇ دوختۇر ياقۇپ ھاجىمىنىڭ توغقىنى» دېگەن ئىكەن. كېيىنچە، تۇرسۇن نىياز بۇلارنى ماڭا كېلىپ سۆزلەپ بەرگەندى،

(177) لوگەيدىۋىدە ساق قالغان ئابدۇلھىمىد ئاخۇن ئاكام ۋە ئابدۇلئەھمەت مەخسۇملارنىڭ (بۇمەرەم خان ئاچامنىڭ بىر كۆزى كۆرمەس بولۇپ قېلىپ، ئۆيىدە نازارەت ئاستىدا چىقىرۋەتكەن) 20 يىللىق جازاسى توشقان بولسىمۇ ئۇلارنى قويۇۋەتمىدى. «يېڭى ھايات مەيدانى» دېگەن 2 - خىل بىر لاگېر قۇرۇپ، بىر ئاز كەڭچىلىك شارائىتى جازا مۇددىتى تۈگىگەن كىشىلەرنى بۇ يەرگە يۆتكىدى. بۇنىڭ بىلەن كوممۇنىست ھاكىمىيىتى بۇلارنى «يانا بىر مەزگىل سىناش» دېگەن باھانە بىلەن سىياسى دۈشمەنلەرنى ئۆلگۈچە ھەپسىدە تۇتماقتا ئىدى. مەن يۇرتتىن ئايرىلغىچە يەنى 1976 - يىلغىچە ئابدۇلھىمىد ئاخۇن ئاكام بىلەن مەخسۇم تېخى ئاتالمىش «يېڭى ھاياتتا» ئىدى! مانا بۇلار كوممۇنىستلار نىڭ زىندانلىرىدىن قىسقىچە بىر كۆرۈنۈش.

(178) بۈگۈن بۇ سەتىرلەرنى يېزىپ ئولتۇرۇپ، بىردىن ئىنگىلىزلارنىڭ تۈرمىسى ئېسىمگە كېلىپ، بۇنى سىلەرگە ئاڭلاتقۇم كەلدى.

1942 - يىلى 6 - ئاي بولسا كېرەك ھىندىستاندا (ھازىرقى پاكىستان) ئىنگىلىز ھۆكۈمىتى دادامنى قولغا ئېلىپ مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا بىلەن پىشاۋۇر مەركىزى تۈرمىغا قامدى. بۇۋەقەنى تەپسىلىي سۆزلەش ئۈچۈن، سۆزنى باشتىن باشلايمەن؛

ölüp ketken. Şu çağda tursun niyazga mebuslarning biri «bu dohtur yakup hacimning tugkini» digen iken. Kiyinçe tursun niyaz bularni manga kilip sözlep bergenidi

{177} Logeyduyde sak kalgan Abdulhimid Ahun akam ve Abdulehet mehsumlarning (Bumerem Han açamning bir közi körmes bolup kilip öyide nazaret astida çikirvetken) 20 yillik cazasi toşkan bolsimu ularni koyuvetmidi. «Yingi hayat meydani» digen 2- hil bir lagir korup bir az kengçilik şaraitta caza mudditi tügigen kişilerni buyerge yötkidi. Buning bilen kommunist hakimiyiti bularni «yana bir mezigil sinaş» digen bahane bilen siyasi düşmenlirini ölgüçe hepsde tutmakta idi. Men yurttin ayrilgiçe yeni 1976- yılgiçe Abdulhimid Ahun akam bilen mehsum tehi atalmış «yingi hayatta» idi! Mana bular kommunistlarning zindanliridin kiskiçe bir körünüş.

{178} Bugün bu setirlarni yizip olturup birdin İngilizlarning turmisi isimge kilip buni silerge anglatkum keldi. 1942- yili 6- ay bolsa kirek Hindistan da (hazirki Pakistan) İngiliz hökümiti dadmni kolga ilip muhemmed Emin Buğra bilen Pişavur merkizi turmiga kamidi. Buvekeni tepsili sözleş üçün sözni baştin başlaymen;

la çalıştırmaya devam etmişler. Kısa süre sonra ayağı kangren olup ölmüş. O zaman mahkûmlardan biri “Bu, Doktor Yakup Hacı’nın akrabasıdır.” demiş. Daha sonra bunları bana anlatmıştı.

{177} Çalışma kampında Abdülhamid Ahun ağabeyim ve Abdulehad Mehsum’ların (Bibi Meryem Hanım ablamı, bir gözü göremez hâle geldiği için ev hapsine çıkarmışlardı) 20 yıllık cezası dolmuş olsa da onları serbest bırakmadılar. “Yeni Hayat Meydanı” denen ikinci bir kampa koyup cezası dolan kişileri biraz daha serbest olan o yere gönderdiler. Yine bunlar “bir süre deneme” bahanesiyle siyasi düşmanlarını ölene kadar hapiste tutmak amacındaydılar. Ben yurttan ayrılıncaya kadar yani 1976 yılına dek Abdülhamid Ahun ağabeyim ile Mehsum, hâlâ sözde “Yeni Hayat”ta idiler. İşte bunlar komünistlerin zindanlarından kısa bir görünüm.

{178} Bugün bu satırları yazarken birden İngilizlerin hapishanesi aklıma geldi. Bunu sizlere anlatmak istedim. 1942 yılında Haziran olsa gerek; Hindistan’da (günümüz Pakistan’ında) İngiliz hükûmeti babamı tutuklayıp Mehmet Emin Buğra’yla birlikte Peşaver Merkez Hapishanesi’ne koydu. Ayrıntılı anlatmak için konuya baştan başlayacağım.

(179)

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى باشلىنىپ شەرقىي تۈركىستاندىكى كۈچ تەكپۈرلۈكلىرىدە زور ئۆزگەرتىش بولدى. بۇنىڭ ئۈچۈن مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا مىللىي مۇجادىلە ھەرىكىتىنى بۇ ۋەزىيەتكە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئافغانىستاندىن ھىندىستان (ھازىرقى پاكىستان) نىڭ پىشاۋۇر شەھەرگە كەلدى. ھىندىستاندىكى ئىنگىلىز ھۆكۈمىتى مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا ھىندىستاندا تۇرۇپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا رۇخسەت قىلماي خىتاي ئىچىگە كېتىشكە زورلىدى. مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا بۇنى رەد قىلغانلىقتىن قولغا ئالدى، دادامنى ئونىڭ ھىندىستاندىكى ۋەكىلى دەپ، شوكونى قولغا ئالدى. مەن بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز مەكتەپتىن كەلسەم ھويلىنىڭ ئىچىدە شىفىنگىراپتا تېخى يېڭى بېسىلغان خەرىتىلەر، قەغەزەر، گېزىتلەر چېچىلىپ كەتكەن ۋە ئۆيدىكىلەر نىڭ ھەممىسى ئەندىشە ئىچىدە ئىدى. پولىس (ساقچى) لار كېلىپ ئۆيىمىزنى ئاقتۇرۇپ دادامنى (سىزنى پولىستىن چاقىرىدۇ) دەپ بىرگە ئېلىپ كېتىپتۇ. مەنمۇ بۇلارنى كۆرۈپ بەك قورقۇپ كەتتىم. ئاخشىمى كەشمىردىن مەنقاھىم ھاجىم داموللام (شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى) كەلدى ۋە ئەھۋالنى ئاڭلاتتى. ئەرتىسى راۋالپىندىنىڭ گېزىتلىرىدە (چىن تۈركىستاننىڭ لىدىرى مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا پىشاۋۇردا ۋە ئۇنىڭ ئادىمى ئابدۇلكىرىم ھاجى راۋالپىندا قولغا ئېلىندى، ئابدۇلكىرىم ھاجىنىڭ ئۆيىدىن نۇرغۇن ساندا چىن تۈركىستان خەرىتىسى چىقتى.....) دېگەن خەۋەر بېسىلدى.

[179] İkinci Dünya Uruşı başlinip Şerki Türkistandiki küç tengpunglikida zor özgiriş boldi. Buning üçün muhemmed Emin Buğra Miili mucadile herikitini bu veziyetke maslaşturuş üçün Afganistandin Hindistan (hazirki Pakistan) ning Pişavur şehrige keldi. Hindistan diki İngiliz hökümiti muhemmed Emin Bugrani Hindistan da turup paaliyet ilip birişka ruhset kilmay Hitay içige kitişke zorlidi. Muhemmed Emin Buğra buni red kilganlıktin kolga aldı. Dadamni uning Hindistan diki vekili dep şu küni kolga aldı. Men bu işlardin heversiz mekteptin kelsem hoylining içide şifigirapta tihi yingi bisilgan heritiler, kegezler, gizitlar çičilip ketken ve öydikilerning hemmisi endişe içide idi. Pols (sakçi) lar kilip öyimizni ahturup dadamni (sizin polistin çakiridu)dep birge ilip kitiptu. Menmu bularni körüp bek korkup kettim. Ahşimi Keşmir din Metkasim hacim damollam (Şerki Türkistanlıklar Uyuşmising başliki) keldi ve ehvalni anglatti. Ertisi Ravalpindining gizitliride (çin Türkistanning lidiri muhemmed Emin Buğra Pişavurda ve uning adimi abdulkerim haci ravalpinda kolga ilindi. Abdulkerim hacining öyidin nurgun sanda çin Türkistan heritisi çıktı.....) digen hever bisildi.

[179] İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Doğu Türkistan'daki güç dengesinde büyük değişiklikler oldu. Bunun için Mehmet Emin Buğra Millî Mücadele Hareketi'ne güncel duruma göre yön vermek için Afganistan'dan Hindistan'ın (şimdi Pakistan) Peşaver şehrine geldi. Hindistan'daki İngiliz hükümeti, Mehmet Emin Buğra'nın Hindistan'da bulunup faaliyet göstermesine izin vermeyerek, Çin'e gitmeye zorladı. Mehmet Emin Buğra bunu reddettiği için tutuklandı. Babamı da onun Hindistan'daki temsilcisi diye aynı gün tutukladılar. Ben bundan habersiz okuldan geldiğimde; avluda matbaada daha yeni basılmış haritalar, gazeteler, kâğıtlar dağılmış ve evdekilerin hepsi endişe içindeydi. Polisler gelip evi arayıp babamı "Sizi merkezden bekliyorlar." diye beraberlerinde götürmüşler. Ben de bunları görüp çok korkmuştum. Akşam Keşmir'den Mehmet Kasım Damolla Hacı (Doğu Türkistanlılar Derneğinin başkanı) geldi ve durumu bize izah etti. Ertesi gün Ravalpindi gazetelelerinde "Çin Türkistanı'nın lideri Mehmet Emin Buğra, Peşaver'de ve onun adamı Abdülkerim Hacı Ravalpindi'de tutuklandı. Abdülkerim Hacı'nın evinde çok sayıda Çin Türkistan'ının haritası çıktı." diye haberler yazıldı.

(180) ئاخشىسى پولس ئىدارىسىغا دادامنى كۆرگىلى باردۇق. بۇ چاغدا دادامنى پىشاۋۇرغا ئېلىپ ماڭغىلى ھازىرلانغان ئىكەن. دادامنىڭ قولىغا ۋە پۇتىغا چىتە سېلىنغان ھالدا بىر پولس بېتەپ ئېلىپ چىقتى. مەن يىغلىغان پېتى يۈگۈرۈپ بېرىپ دادامغا ئېسىلدىم. پولس باشلىقى يېنىمغا كېلىپ، «قورقما داداڭ يېقىندا قايتىپ كېلىدۇ» دىدى ۋە دادامنى ئېلىپ ماڭدى. مەن مەتەتەسەم ھاجىم داموللامدىن «دادامغا نېمىشقا چىتە سالىدۇ؟» دەپ سورۇدۇم. داموللام «پولس قولىغا ئېلىنغانلارنى بىر يەرگە يۆتكەشتە مۇشۇنداق ئېلىپ ماڭىدۇ. قورقۇدىغان بىر ئىش يوق. بىز ئەتە پىشاۋۇرغا بارىمىز دىدى.»

(181) شۇنداق قىلىپ، بىر ئايدىن كېيىن بىزمۇ پىشاۋۇرغا كۆچۈپ باردۇق. ۋە ئەرتىسى ئەتىگەن دادامنى كۆرگىلى پىشاۋۇر مەركىزى تۇرمىغا باردۇق، بىزنى يوغان بىر تۆمۈر دەرۋازىدىن ئىچكىرىگە ئەكىرىپ، ئازادە ئارامى ئۈستەل قويۇلغان بىر ئۆيگە باشلىدى، بۇ سىياسى مەھبۇسلارنى ئائىلىسى بىلەن كۆرۈشتۈرىدىغان ئورۇن ئىكەن. بېرىم سائەتتىن كېيىن، ئالدى بىلەن ھەزرىتىم (مۇھەممەد ئىمىن بوغرا) ۋە بىر ئازدىن كېيىن دادام كىردى. ھەر ئىككىلىسى كۈلۈمسىرىگەن ھالدا كېلىپ بىز بىلەن كۆرۈشتى، ئۈستى باشلىرى پاكىزە ۋە ئازادە سالامەتلىكلىرىمۇ ياخشى ئىدى. يېنىمىزدا بىزنى كۆزىتىپ تۇرغان يوقتى. بىر سائەتقا قەدەر كەڭ كۆشادە سۆزلەشتۇق. دادامنىڭ ئېتىشىغا قارىغاندا، بۇلار ياتقان جاي خۇددى بىر مېھمان خانە ئېكەن، ھەزرىتىم بىرىنچى كىلاس (دەرىجە) ۋە دادام ئىككىنچى كىلاس ئۆيدە تۇرىدىكەن. ئۆي ئىچىدە ھاجەت خانە

[180] Ahşimi polis idarisiga dadamni körgili barduk. Bu çağda dadamni Pişavurga ilip manggili hazırlangan iken. Dadamning koliga ve putiga çite silingan halda bir polis yitilep ilip çıktı. Men yigligan piti yügürüp birip dadamga isildim. Polis başliki yinimga kilip «korkma dadang yıkında kaytip kilidu» didi ve dadmni ilip mangdi. Men metkasim hacim damollamdin «dadamga nimişka çite salidu?» dep sordum. Damollam «polis kolga ilinganlarni bir yerge yökteşte muşundak ilip mangidu. Korkudigan bir iş yok. Biz ete Pişavurga barimiz didi.»

[181] Şundak kilip bir aydin kiyn bizmu Pişavurga köçüp barduk. Ve ertisi ettigen dadamni körgili Pişavur merkizi turmiga barduk. Bizni yogan bir tömür dervazidin içkirige ekirip azade arami üstel koyulgan bir öyge başlıdi, bu siyasi mehboslarni ailisi bilen körüştiridigan orun iken. Yirim saettin kiyn aldi bilen hezritim (Muhemmed Emin Bugra) ve bir azdin kiyn dadam kirdi. Her ikkilisi külümsirigen halda kilip biz bilen körüşti, üsti başlıri Pakize ve azade salamatliklirimu yahşi idi. Yinimizda bizni közitip turgan yokti. Bir saetka keder keng küşade sözleştuk. Dadamning iytişiga kariganda, bular yatkan cay huddi bir mihman hane iken, hezritim birinci kilas (derice) ve dadam ikkinici kilas öyde turidiken. Öy içide hacet hane

[180] Akşam polis merkezine babamı görmeye gittik. O sırada babamı Peşaver'e götürmeye hazırlanıyorlarmış. Babamı eline ve boynuna kelepçe takılmış hâlde bir polis alıp geldi. Ben koştüğüm gibi babama sarıldım. Polis müdürü, yanıma gelip «Korkma! Baban yakında geri gelecek.» dedi ve babamı alıp gitti. Ben, Mehmet Kasım Damolla Hacım'a «Babama niye kelepçe taktılar?» diye sordum. Damollam «Polis tutukluları bir yerden bir yere götürürken böyle yapar, korkacak bir şey yok. Biz de yarın Peşaver'e gideceğiz.» dedi.

[181] Böylece biz de bir ay sonra Peşaver'e taşındık. Ertesi sabah erkenden babamı görmeye Peşaver Merkez Hapishanesi'ne gittik. Bizi büyük demir kapıdan içeri sokup sandalye konulmuş geniş bir odaya aldılar. Burası siyasi mahkûmların aileleriyle görüştürüldükleri yermiş. Yarım saat sonra, önce Hazretim (Mehmet Emin Buğra) ve biraz sonra babam içeri girdi. Her ikisi mütebessim bir hâlde bizimle görüştüler. Elbiseleri temiz ve sıhhatleri iyiydi. Başımızda gardiyan yoktu. Bir saat kadar rahat rahat konuştuk. Babamın dediğine bakılırsa yattıkları yer bir otel gibiymiş. Hazretim birinci sınıf ve babam ikinci sınıf hücrede kalıyorlarmış. Hücre içinde tuvalet ve banyo varmış. Yemekleri günde üç öğün (sınıfına

ۋە مۇنچا بار يېمەكلىرى كۈندە 3 ۋاخ (دەرىجە بويىچە) ئالى سۈپەتلىك
 ھەپتىدە ئىككى قېتىم كىيىم كېچەكلىرىنى يۇيۇپ دەزماللاپ بېرىدىكەن. 15
 كۈندە بىر قېتىم دوختۇر كىرىپ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدىكەن.
 ئايدا بىر قېتىم تۇرما رەھبەرلىكىدىن ئادەم كىرىپ، ھەر قانداق بىر
 شىكايەت ۋە تەلپىگىز بارمۇ؟ دەپ سوراپ تۇرىدىكەن. خالىغان چاغدا
 ئائىلىسىنى چاقىرتىپ كۆرۈشۈشكە رۇخسەت قىلىنىدىكەن. كۈنلۈك گېزىتە
 ئەكىرىپ بېرىدىكەن. ھەزرىتىم تۇرغان ئۆيدە رادىئومۇ بار ئىكەن. دادام
 «بىزگە يېمەك بىر نەرسە ئېلىپ كەلمەڭلا. بۇيەردە يېمەك ئىچمەكلىرىم
 ئېشىپ قالىدۇ. ۋاقىتلىق كۆرۈشكىلى كېلىپ تۇرۇڭلا. ھۆكۈمەت بىزنى»
 ئۇرۇش مەزگىلىدە خەتەرلىك سىياسەتچىلەرنى تۇتۇپ تۇرۇش «قانۇنغا
 ئاساسەن قامغانلىقىنى ئېيتى بىز نارازىلىق بىلدۈرۈپ ھۆكۈمەتكە ئەرز
 بەردۇق. سىلەر بۇنى سۈيەپ بېرىڭلا» دىدى. مانا بۇ كۈمۈنسىتلارنىڭ
 «ئىنسانىيەتنىڭ دۈشمىنى»، «ياۋۇز جاھانگىر» ۋە ھاكازا دەپ تەشۋىق
 قىلىدىغان ئىگىلىز ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرمىسىنىڭ قىسقىچە بىر كۆرۈنۈشى!

ve munça bar yimekliri künde 3 vah (derice boyıçe) ali süpetlik heptide ikki kitim kiyim kiçeklirini yuyup dezmallap biridiken. 15 künde bir kitim dohtur kirip salamatlikini tekşürüp turidiken. Ayda bir kitim turma rehberlikidin adem kirip her kandak bir şikayet ve telipingiz barmu? dep sorap turidiken. Haligan çağda ailisini çakiritip körüşüşke ruhset kilinidiken. Künlük gizite ekirip biridiken. Hezritim turgan öyde radiomu bar iken. Dadam «bizge yimek bir nerse ilip kelmengla. Bu yerde yimek içmeklirim işip kalidu. Vakitlik körüşskili kilip turungla, hükümet bizni «uruş mezgilde heterlik siyasetçilerni tutup turuş» kanuniga asasen kamıganlikni itti biz narazilik bildurup hükümetke erz berduk. Siler Buni suylep biringla» didi. Mana bu komunistlarning «insaniyetning düşmini», «yavuz cahangir» ve hakaza dep teşvik kilidigan İngiliz hükümetining turmisning kiskiçe bir körnüşü!

göre) gayet iyiymiş. Haftada iki kere elbiselerini yıkayıp ütüleyip veriyorlarmış. On beş günde bir doktor gelip sağlık durumlarını kontrol ediyormuş. Ayda bir kere hapishane yönetimin-den biri gelip bir şikâyet veya talepleri olup olmadığını soruyormuş. İstedikleri zaman aileleriyle görüşmelerine izin veriliyormuş. Günlük gazete getirip veriyorlarmış. Hazretimin kaldığı odada radyo bile varmış. Babam bize yemek falan getirmeyin, burada yemeklerimiz artıyor. “Sık sık görüşmeye gelin. Hükûmetin bizi ‘savaş sırasında tehlikeli siyasetçileri tutuklama’ kanununa istinaden hapsedtiklerini söylediler. Biz duruma itiraz edip hükûmete dilekçe verdik. Siz de öyle söyleyin.” dedi. İşte bu, komünistlerin “insanlık düşmanı”, “yavuz emperyalist” ve benzeri olmakla suçladıkları İngilizlerin hapishanesinin kısaca bir görünüşü!

(182) دەممۇ دا 5 يىل

(183) 6 ئايدىن كېيىن، ھەزرىتىم خىتاي ھۆكۈمىتىدىن تەكلىپ كېلىپ،

خىتاي ئىچىگە كەتتى. دادام خىتايغا كىتىشنى رەد قىلغانلىقتىن
 ھۆكۈمەت ئۇرۇش تۈگىگىچە ھىندىستاننىڭ مەركىزىدىكى ئۆلكىسىنىڭ

بىر ناھىيىسى بولغان «دەممۇ» دېگەن جايدا نازارەت ئاستىدا

تۇرىدۇ، دەپ ئۇختۇردى. دادام ئۆيگە چىقتى. يول راسخۇدى

باشقا پۈتۈن چىقىملار ھۆكۈمەت تەرەپىدىن بېرىلدى.

دەممۇ ھىندىستاننىڭ كىچىك بىر ناھىيىسى بولۇپ، ھىندۇ ئۇيۇسى كۆپ،

مۇسۇلمانلار ئاز ئىدى. بىزگە ھازىرلاپ قويغان 5 ئېغىزلىق بىر ئۆيگە

يەرلەشتۇق. ئۆي كىراسى، داۋالنىش راسخۇدى ۋە بىز ئىككىمىزنىڭ

ئوقۇش راسخۇدىدىن باشقا دادامغا ئايدا 70 رۇپىيە تۇرمۇش راسخۇدى

بېرىلەتتى. كېيىنچە، بۇنى يەتمىدى دەپ ئەرز قىلىپ، بۇ 100 رۇپىيەگە

چىقتى. دەممۇدىكى 5 يىلىمىز ۋەتەن ھەسرەتى بىلەن بولسىمۇ خاتىرجەم

ئۆتتى. ھۆكۈمەت دادامنى ئىككى قېتىم ئۆلكىلىك مەركىزى دوختۇر

خانىسىغا ئاپىرىپ داۋالدى. يېڭى سۇننى چىش سالدۇرۇپ بەردى. بىز

دۆلەت قارىمىغىدىكى ئىنگىلىزچە مەكتىپىدە ئوقۇدۇق. بۈگۈنكى ئىنگىلىزچە

سەۋىيەم مانا شۇ چاغدىكى ئوقۇغان ئوقۇشىمنىڭ نەتىجىسى. 2 - دۇنيا

ئۇرۇشى تۈگىگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت بىزنى خالىغان جايغا بېرىپ تۇرۇڭلا

دەپ رۇخسەت قىلدى. بىز ۋەتەنگە قايتىمىز دەپ كەشمىرگە كەلدۇق.

كەشمىرگىچە يول راسخۇدىنىمۇ ھۆكۈمەت بەردى. ئىككىنچى دۇنيا

ئۇرۇشىنىڭ تۈگىشى بىلەن تەڭ ھىندىستان ۋە پاكىستاننىڭ مۇستەقىللىق

[182] DEMMODA 5 YİL

[183] 6 aydin kiyin hezritim Hitay hökümitidin teklip kilip Hitay içige ketti. Dadam Hitayga kitişni red kilganliktin hökümet uruş tügigiçe Hindistan ning merkizidiki ölkisining bir nahiyisi bolgan «Demmo» digen cayda nazaret astida turidu, dep uhturdi. Dadam öyge çıktı. Yol rashudi başka pütün çikimlar hökümet terepidin birildi. Demmo Hindistan ning kiçik bir nahiyisi bolup Hindo nupusi köp musulmanlar az idi. Bizge hazirlap koygan 5 igizlik bir öyge yerleştk. Öy kirasi, davaliniş rashudi ve biz ikkimizning okuş rashudidin başka dadamga ayda 70 rupiye turmuş rashudi biriletti. Kiyinçe buni yetmide dep erz kilip bu 100 rupiyege çıktı. Demmudiki 5 yilimiz veten hesriti bilen bolsimu hatircem ötti. Hökümet dadamni ikki kitim ölklik merkizi dohtur hanisga apirip davalidi. Yingi süni çiş saldurup berdi. Biz dölet karimigidiki ingilizçe mektipide okuduk. Bugünkü ingilizçe seviyem mana şu çagdiki okugan okuşimning neticisi. 2- Dünya Uruşı tügügendin kiyin hökümet bizni halıgan cayga birip turungla dep ruhset kildi. Biz vetenge kaytimiz dep Keşmirge kelduk. Keşmirgiçe yol rashudinimu hökümet berdi. İkkinçi dünya uruşining tügişi bilen Teng Hindistan ve Pakistanning mustekillik maciraliri

[182] DEMMU [DAMMUR]'DA⁴⁸ BEŞ YIL

[183] 6 ay sonra Hazretim Çin hükûmetinden gelen teklif üzerine, Çin'e gitti. Babam Çin'e dönmeyi reddettiği için Hükûmet "Savaş bitene kadar Hindistan'ın merkezî eyaletinin bir ilçesi olan 'Dammur' denen yerde gözetim altında duracaksınız." diye bilgi verdi. Babam eve döndü. Yol masrafı ve diğer bütün giderler hükûmet tarafından karşılandı. Dammur, Hindistan'ın küçük bir kasabası olup Hindu nüfus çoğunlukta ve Müslümanlar azınlıktaydı. Bizim için hazırladıkları beş odalı bir eve yerleştik. Evin kirası, tedavi masrafları ve ağabeyimle benim okul masraflarının yanında babama ayda 70 rupi maaş veriliyordu. Daha sonra "bu miktar yetmedi" diye dilekçe verince tutar 100 rupiye çıktı. Dammur'daki beş yılımız vatan hasreti hariç huzur içinde geçti. Hükûmet babamı iki sefer eyalet merkezindeki hastanede tedavi etti. Yeni takma diş taktılar. Biz devlet okulunda İngilizce okuduk. Bugünkü İngilizce seviyem işte o zamanki eğitimin neticesi. II. Dünya Savaşı bittikten sonra hükûmet bize, istediğimiz yere gitmeye izin verdi. Biz vatanımıza döneceğiz diye Keşmir'e geldik. Keşmir'e kadar yol masraflarını da hükûmet karşıladı. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, aynı zamanda Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlık

ماجىرالارى شىددەتلىنىپ، ئىچكى ئۇرۇش باشلىنىپ كەتتى. بىز كەشمر دىمۇ ئۇزاق تۇرالمىدۇق.

(184) شۇنىڭ بىلەن 14 يىلدىن كېيىن، يەنە شۇ مۇشەققەتلىك ۋە خەتەرلىك يول يەنى، تىبەتنىڭ لاداخ يولى بىلەن ۋەتەنگە قايتىش ئۈچۈن لاداخقا كەلدۇق. لاداختىن يولغا ئات كىرا قىلىشمۇ ئاسان بولمىدى. خوتەندىن چىققان ئاتچىلار «ھا جىمنىڭ بالىلىرىنىڭ چېچى بار ئىكەن، قىسقا چاپان كىيىدىكەن. ھازىر بىز دە ھۆكۈمەت بۇنداقلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ. بىزگە كاشىلىسى كېلىدۇ....» دەپ ئات كىرا قىلغىلى ئۈنىمىغانمىش! شۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز چېچىمىزنى چۈشۈرۋېتىشكە مەجبۇر بولدۇق. ۋەتەندىن ئايرىلغاندا 3 ياشتا ئىكەنمەن. ئۆيەردە بىزنى نېمىلەر كۈتۈتۈدۇ بىلىنمەس. ئەندىشە ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە ئاسمانغا تاقاشقىدەك ئىگىز قارلىق تاغلارغا قاراپ مېڭىپ كەتكەن ئىدۇق.

(185) 2 ھەپتىدىن كېيىن قاراقورۇم تېغىدىن ئاشتۇق. قارا قۇرۇمدا چېگرا تېشى يېقىنلىرىدا دەم ئېلىشقا توختىدۇق. مەن ئاتتىن چۈشۈپ چېگرا تېشى يېنىغا كەلدىم. يەردىن بىر مېتىر ئىگىز چىقىپ تۇرغان ئۇچلۇق تۆت چاسا بىر قورام تاش. ئۇنىڭ ھىندىستان تەرەپىگە ئىگىلىرىچە British India دېگەن خەت ئويۇلغان، ئۇ بىر تەرىپىدىكى يېزىق ئۈچۈپ كەتكەن چۆگۈمەچ خىتايچە يېزىق ئىدى. دېمەك ۋەتەن توپرىقىغا قەدەم باسقان ئىدۇق. تۇرغان يەردىن ھىندىستان تەرەپىگە بىر قارىدىم. تۆۋەندە تۇمان باسقان تاغ چوققىلىرى يېزاقلاردا بۇلوتلار ئاستىدا 14 يىلنى ئۆتكۈزگەن جايلار قالدى..... ئىچىمدە خۇدايىم

şiddetlinip içki uruş başlinip ketti. Biz Keşmirdimu uzak turalmıdık.

[184] Şuning bilen 14 yıldin kiyni yene şu muşekketlik ve heterlik yol yeni, Tibetning Ladah yoli bilen vetenge kaytış üçün Ladahka kelduk. Ladahtin yolga at kira kilişmu asan bolmıdı. Hotendin çıkkın atçılar «hacimning balilirining çiçi bar iken, kiska çapan kiydiken. Hazir bizde hökümet bundaklarni yahşi körmeydu. Bizge kaşilisi kilidu» dep at kira kilgili unimıganmış! Şuning bilen ikkimiz çicimizni çüşürvitişke mecbur bolduk. Vetendin ayrılğanda 3 yaşta ikenmen. U yerde bizlerni nimiler kütütıdu bilinmes. Endişe ve heyranlik içide asmanga takaşkidek igiz karlik taglarga karap mingip ketken iduk.

[185] 2 heptidin kiyni kara korum tigidin aştuk. Kara kurumda çigra tişi yikinlirida dem ilişka tohtıdık. Men attin çüşüp çigra tişi yiniga keldim. Yerdin bir mitir igiz çikip turgan üçlük töt çaşa bir koram taş. Uning Hindistan terepige inggilizçe British India digen het oyulgan. U bir teripidiki yizik öçüp ketken çugumeç Hitayçe yizik idi. Dimek veten toprikiga kedom baskan iduk. Turgan yerdin Hindistan teripige bir karidim. Tüvende tuman baskan tag çokiliri yiraklarda bulotlar astida 14 yilini ötküzgen caylar kaldı

mücadelesi şiddetlenip iç savaş başlandı. Biz Keşmir'de de uzun durmadık.

[184] Böylece 14 yıl sonra yine o zor ve tehlikeli yolu, yani Tibet'in Ladak yolundan vatanımıza dönmek için Ladak'a geldik. Ladak'ta yolculuk için at kiralamak kolay olmadı. Hoten'den gelen atçılar, "Hacı'nın çocuklarının saçları uzun ve kısa ceket giyiyorlarmış. Şimdiki yönetim böylelerine iyi gözle bakmıyor, bize sorun çıkarırlar" diye at kiralamamışlar. Onun için ikimiz saçımızı kestirmeye mecbur olduk. Vatandan ayrıldığımızda 3 yaşında imişim. Orada bizi neler bekliyor bilinmez. Endişe ve merak içinde, başı bulutlara değen karlı dağların arasından gidiyorduk.

[185] İki hafta sonra Karakorum Dağı'nı geçtik. İki ülke sınırını belirleyen taşın yakınlığında dinlenmek için durduk. Ben atımdan inip sınır taşının yanına gittim. Yerden bir metre yükseklikte sivri dört köşeli bir taş. Taşın Hindistan tarafına İngilizce "British India" yazısı oyulmuştu. Diğer tarafındaki yazı silik bir Çince yazıydı. Demek ki vatan toprağına ayak basmıştık. Durduğum yerden Hindistan tarafına bir baktım. Aşağıda dumanlı dağ zirveleri uzaklarda bulutların arasında on dört yılımızı geçirdiğimiz yerler kalmıştı... İçimden "Allah bir daha

يەنە بىر قېتىم بۇ چىگرادىن ئۆتكىلى نىسب قىلمىسۇن دېدىم. بىردىن بۇ ئېغىر مۇھاجىرلىق ۋە مۇساپىرەتچىلىك ھاياتىمىز ئېسىمگە كەلدى..... كەشمىر، ھەرەم، ئافغانىستان، راۋالپىندى، پىشاۋۇر ۋە دەممۇ ۋە يەنە كەشمىر دىكى ھەرتەرەپلىمە مۇشەققەتلىك كۈنلىرىمىز. دادام ۋە ئانىمىزنىڭ بىرتەرەپتىن يوقسۇللۇقتا جان بېقىش ۋە بىز ئىككىمىزنى ئوقۇتۇش دەردى، يەنە بىر تەرەپتىن ھۆكۈمەتنىڭ سىياسى تەقەببى ۋە بېسىمى. بولار ھېچ ئۇنۇتۇلماس بىر ھادىسىلەر ئىدى. ھەرەمدىن قايتىپ (ھەزرىتىمنىڭ ۋەتەن مۇجادىلىسىنى داۋام قىلىش ئۈمىدى بىلەن چاقىرىپ) ئافغانىستانغا بارغىنىمىزدا قۇلۇمىزدا ۋەتەندىن ئېلىپ ئېلىپ چىققان ئىقتىساد ئاساسەن تۈگۈگەن ئىدى. راۋالپىندىگە قايتىپ كېلىپلا دادام توقا ھاجىمنىڭ پايپاق توقۇش ئىشخانىسىغا كىرىپ بۇھۈنەرنى ئۆگەندى. بۇنى ئۆيدە كېچىلىرى ئانامغا ئۆگەتتى ۋە ئۆيىمىزدە قول بىلەن چۆرۈپ پايپاق توقۇيدىغان ماشىنىدىن بىرنى ئالدۇق. راۋالپىندىنىڭ 60 - 50 دەرىجىلىك ئىسسىغىدا ئانام ھەركۈن يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيدۇ، دادام ئەرتىسى سەھەردە بۇلارغا دەزمال سېلىپ ماركا چاپلاپ دۇكاندارلارغا تويىتىن ئۆتكۈزىدۇ. بۇھال 7-8 يىل داۋام قىلدى..... ئۇندىن كېيىنكى ھادىسىلەرنىڭ بىر قىسمىنى خاتىرەمنىڭ يۇقىرىقى قىسىملىرىدا سۆزلەپ ئۆتۈم.

(186) دەممۇ دىن قايتىپ كەشمىردە 7-8 ئايدەك تۇردۇق. بۇ ئارادا مەن 10 -

سىنىپتا ئوقۇشنى داۋام قىلىپ شاھادەتنامە ئالدىم. ئاكام يۇنۋەرىستىگە

..... İçimde hedayim yine bir kitim bu çıgradin ötkili nisip kilmisun didim. Birdin bu igr muhacirlik ve musapiretçilik hayatimiz isimge keldi Keşmir, Herem, Afganistan, Ravalpindi, Pişavur ve Demmu ve yine Keşmirdiki her tereplime müşekketlik künlirimiz. Dadam ve anamning bir tereptin yoksullukta can bikiş ve biz ikkimizni ukutuş derdi, yine bir tereptin hökümetning siyasi tekibi ve bisimi. Bolar hiç unutulmas bir hadisiler idi. Heremdin kaytip (hezritimning veten mucadilisini davam kiliş ümidi bilen çakirip) afgnistanga barginimizda kulumizda vetendin ilip çıkkan iktisad asasen tügügen idi. Ravalpindige kaytip kilipla dadam toka hacimning paypak tokuş işhanisiga kirip bu hönerni öğendi. Buni öyde kiçiliri anamga öğetti ve öyimizde kol bilen çörüp paypak tokuydigan maşinidin birni alduk. Ravalpindining 50 - 60 dericilik issigida anam herkün yirim kiçiçiçe işleydu. Dadam ertisi seherde bularga dezmal silip marka çaplap dukandarlarğa toptin ötkizidu. Buhal 7-8 yıl davam kildi Undin kiyinki Hadisilerning bir kismini hatiremning yukiriki kisimlirida sözlep öttüm.

[186] Demmu din kaytip Keşmirde 7-8 aydek turduk. Bu arada men 10- sinipta okuşni davam kilip şahadet name aldim. Akam yuniverstige hazirlik kildi. Hezritim

bu sınırdan geçmeyi nasip etmesin.” diye geçirdim. Birden zorlu gurbet ve misafirlik hayatımız aklıma geldi. Keşmir, Mekke, Afganistan, Ravalpindi, Peşaver ve Dammur ve yine Keşmir'deki her açıdan zor günlerimiz. Anne ve babamın bir taraftan yoklukta geçim ve ikimizi okutma derdi... Bir taraftan hükümetin siyasi takip ve baskıları... Bunlar hiç unutulmaz olaylardı. Mekke'den geri dönüp (Hazretim'in vatan mücadelesini devam ettirme ümidiyle çağırması dolayısıyla) Afganistan'a geldiğimizde vatandan çıkarken yanımıza aldığımız para esasen bitmişti. Ravalpindi'ye gelir gelmez, babam Toka Hacı'nın çorap atölyesine girip bu işi öğrendi. Bunu evde akşamları anneme öğretti ve evimize elle kullanılan çorap örme makinesinden bir tane aldık. Ravalpindi'nin 50-60 derecelik kavurucu sıcağında annem her gün gece yarısına kadar çalıştı. Babam da ertesi sabah bunlara ütülle etiket basıp dükkânlara toptan sattı. Bu durum 7-8 ay devam etti... Ondan sonraki olayların bir kısmını hatıratımın önceki bölümlerinde anlatmıştım.

[186] Dammur'dan geri dönüp Keşmir'de 7-8 ay kadar durduk. Bu arada ben 10. sınıfta okumaya devam edip lise diplomamı aldım. Ağabeyim üniversiteye

ھازىرلىق قىلدى. ھەزرىتىم خىتاي ئىچىگە بېرىپلا دادامغا مەتقاسىم ھاجىمنىڭ قولىدا قالغان «شەرقى تۈركىستان تارىخى» نى باستۇرۇش ۋە بۇ كىتابنىڭ قول يازمىسىنى بىر ئامال قىلىپ بىر گە ئېلىپ كېلىشىنى تاپىلاپ خەت يازغىلى توردى. بۇ زور بىر سىياسى مەسىلە ئىدى. چۈنكى ئىككىلىز مەخپى ساقچىلىرى دادامنى ماراپ يۈرمەكتە ئىدى. ۋەتەندىكى مىللەتچى خىتايلار بۇ كىتابنىڭ بېسىلىشى ۋە ۋەتەنگە كىرىشىنى مەنئى قىلغانىدى. بۇ كىتاپ 1941 - يىلى كەشمىرگە بېسىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن بولسىمۇ بۇنىڭغا قول تىقىپ ئىشلەيدىغان ئادەم يوقلىقىدىن تۇرۇپ قالغان. دادام بۇ ئىشنى قولغا ئالدى. ھەتتا كىتابنىڭ تېزىرەك نەشىردىن چىقىشى ئۈچۈن خاتا يېزىلىپ قالغان جايلارنى (تاش مەتبەئەنىڭ) تاش تاختىسىنى ئاخشى ئۆيگە ئېلىپ كېلەتتى ئانام كېچىلىرى ئولتۇرۇپ بۇ تاش تاختىلارنى سۈرۈپ ئۆچۈرۈپ بېرەتتى. بىر ۋەقە ھېچ ئېسىمدىن چىقمايدۇ: دادام قاتتىق يامغۇر يېغىۋاتقان بىر ئاخشى مەتبەئەگە كەتكەن ئىدى، ئۈستى بېشى ھۆل ئەندىشىلىك ھالدا قايتىپ كەلدى. دادامنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا مەتبەئەگە ئاز قالغاندا ئارقىسىدىن تەقىپ كېلىۋاتقان بىرسىنى سېزىپ قاپتۇ. دەرھال ئارقىسىغا قايتقاندىمۇ ئۇ ئادەم ئارقىسىدىن كېلىۋاتامىش. مەخپى ساقچىلارنىڭ دادامنى ھەر دايم تەقىپ قىلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولۇپ قالغانىدى. بىز دەرھال كىتابنىڭ قولىزمىسىنى بىر يەرگە يۇشۇرۇشنىڭ غېمىدە كۆپ ئەندىشە قىلغان ئىدۇق....

(187) بۇ كىتابنىڭ ماجىراسى بۇنىڭ بىلەن تۈگىدى. لاداختا بىز كىرا قىلغان

ئاچچىلار ئالدى بىلەن «كەشمىردە بېسىلغان ھېلىقى ئەتكەس (قائۇسىز)

Hitay içige biripla dadamga matkasim hacimning kolida kalgan «Şerki Türkistan Tarihi»ni basturuş ve bu kitapning kol yazmisini bir amal kilip birge ilip kilişni tapilap het yazgılı turdi. Bu zor bir siyasi mesile idi. Çünkü inggiliz mehpi sakçiliri dadamni marap yürmekte idi. Vetendiki milletçi Hitaylar bu kitapning bisilişi ve vetenge kirişni meni kilganidi. Bu kitap 1941- yili Keşmirge bisiş üçün evetilgen bolsimu buningga kol tikip işleydigan adem yoklikidin turup kalgan. Dadam bu işni kolga aldı. Hetta kitapning tizrek neşirdin çıkışı üçün hata yizilip kalgan caylirini (taş metbienen) taş tahtisini ahşimi öyge ilip kilette anam kiçiliri olturup bu taş tahtilarni sürüp öçürüp biretti. Bir veke hiç isimdin çıkmaydu: Dadam kattik yamgur yigivatkan bir ahşimi metbege ketken idi, üstü bişi höl endişilik halda kaytip keldi. Dadamning iyitişiga kariganda metbege az kalganda arkisidin tekıp kilivatkan birisini sizip kaptu. Derhal arkisiga kaytkandimu u adem arkisidin kilivatamış. Mehpi sakçılarning dadamni her dayim tekıp kilivatkanliki melum bolup kalganidi. Biz derhal kitabning kolyazmisini bir yerge yuşuruşning gimide köp endişe kilgan iduk

hazırlandı. Hazretim Çin'e gider gitmez babama, Mehmet Kasım Hacı'm'da kalan "Doğu Türkistan Tarihi"nin basılmış nüshalarını ve el yazmasını bir yolunu bulup yanında getirmesi için mektup yazmıştı. Bu çok zor bir siyasi görevdi. Çünkü İngiliz istihbaratı babamı izliyordu. Vatanimizdaki milliyetçi Çinliler bu kitabın basılmasını ve vatana girişini yasaklamıştı. Kitap 1941'de Keşmir'e basılmak üzere gönderilmiş olsa da bunu yapacak kimsenin olmamasından dolayı basılamamıştı. Babam bu konuya el attı. Hatta kitabın daha çabuk baskıdan çıkması için hatalı yazılan yerlerini, (taş baskının) taş dizilen tahtalarını akşam eve getirirdi. Annem geceleri oturup bu taş baskıları düzeltiyordu. Bir olayı hiç unutmuyorum. Babam çok yağmur yağan bir akşam matbaaya gitmişti. Üstü başı sınırlıklam bir hâlde geri geldi. Babamın anlattığına göre matbaaya varmasına çok az kala arkasında takip eden birisini fark etmiş. Hızla geri döndüğünde o adam arkasından geliyormuş. İstihbarat ajanlarının babamı sürekli takip ettiklerini öğrenmiştik. Biz hemen kitabın el yazmasını saklamanın telaşında, endişe içinde kalmıştık.

[187] Bu kitapning macirasi buning bilen tüğimidi. Ladahta biz kira kilgan atçılar aldı bilen «Keşmirde bisilgan hiliki

[187] Bu kitabın macerası bununla bitmedi. Ladak'ta bizim kiraladığımız atçılar önce «Keşmir'de basılan şu karşı (kanunsuz)

كىتاپ سىلەردىن چىقىپ قالسا چىگىرىدا خاپا سالىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ قويدى. دادام بۇ كىتاپتىن 5 دانە ۋە قولىزمىسىنى ئېلىپ كەتمەي بولمايدۇ دەپ بۇلارنىڭ 3 دانىسىنى يۆكۈمىزنى ئارتىدىغان ئاتنىڭ توقام ئارىسىغا قويۇپ تىكمۇەتتۇق. 2 دانىسىنى تونۇش بىر تىجارەتچىگە يالۋۇرۇپ ئۇنىڭ ماللىرى ئارىسىغا قويدۇق. قولىزمىسىنى ئانام ئۆچىسىغا تېڭىپ ئۈستىگە قېلىن بىر پاختىلىق چاپان كېۋالدى.

(188) قارقۇرۇمدىن مېڭىپ 10 - 8 كۈندىن كېيىن شەيدۇللا چىگىرا پونكىتىغا كەلدۇق. ئەسكەرلەر ھېلىقى تىجارەتچىنىڭ مېلىنى ئاختۇرۇش جەريانىدا 2 دانە كىتاپنى تېپىۋېلىپ قاتتىق كايىپ كەتتى. ئۆكشى رىشۋەت بىلەن ئىشنى ھەل قىلدى. ئاتنىڭ ئۈستىدىكى توقامغا يۇشۇرغانلىرىمىزنى كۆرمىدى، سالامەت ئۆتكۈزۈپ كەتتۇق. چىگىرىغا يېقىن قالغاندا ئانام مىنگەن ئات سۇدا پۇتلىشىپ يېقىلىپ ئانام سۇغا پىشىلىپ كەتكەنىدى. ئانامنىڭ ئۆچىسىغا تېڭىۋالغان كىتاپنىڭ ھۆل بولۇپ كېتىشىدىن قورقۇپ بىر دالدا ئانامنىڭ ئۈستى بېشىنى چىقىرىپ بىر ئاز قۇرۇتتۇق. ياخشى كىتاپقا سۇ ئۆتمەپتۇ. چىگىرىدا بۇ ۋەزىيەتتە (سۇغا چۈشۈپ كېتىپ) ئېڭىشىپ قالغان ئايالغا ئىچىنى ئاغىر تىشىپ دەرھال ئادەم بار جايغا كېتىپ ئۆت قالاپ قۇرۇتۇڭلار دەپ بىزنى تېزىرەك ئۆتكۈزۈۋەتتى. يەنى بۇ ماجىرالا ۋە زورلۇقلارغا بەرداشلىق بەرگەن دادام ۋە ئانامنىڭ سەۋەبى بىلەن «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» نىڭ قولىزمىسى سالامەت ۋەتەنگە يىتىپ كەلگەن ئىدى....

etkes (kanusiz) kitap silerdin çikip kalsa çigirida hapa salidu» dep agahlandurup koydi. Dadam bu kitaptin 5 dane ve kolyazmisini ilip ketmey bolmaydu dep bularning 3 danisni yökimizni artidigan atning tokam arisiga koyup tikivettuk. 2 danisni tonuş bir ticaretçiğe yalvurup uning malliri arisiga koyduk. Kolyazmisini anam üçisiga tingip üstige kilin bir pahtilik çapan kiyvaldi.

[188] Kara kurumdin mingip 8- 10 kündin kiyin şeydulla çigira ponkitiga kelduk. Eskerlar hiliki ticaretçinin milini ahturuş ceryanida 2 dane kitapni tipivilip kattik kayıp ketti. U kişi rişvet bilen işini hel kildi. Atning üstidiki tokamga yuşurganlirimizni körmidi, salamet ötküzüp kettuk. Çigiriga yakin kalganda anam mingen at suda putlišip yikilip anam suga pişlip ketkenidi. Anamning üçisiga tingivalgan kitapning höl bolup kitişidin korkup bir dalda anamning üst ibişini çikirip bir az kuruttuk. Yahşi kitapka su ötmeytu. Çigirida bu vaziyette (suga çüşip kitip) ingişip kalgan ayalga içini agirtişip derhal adem bar cayga kitip ot kalap kurutungla dep bizni tizrek ötküzvetti. Yeni bu macirala ve zorluktarga berdaşlik bergen dadam ve anamning sevebi bilen «Şerki Türkistan tarihi» ning kolyazmisi salamet vetenge yitip kelgen idi

kitap üzerinizde bulunursa sınırda sorun çıkar.” diye ikaz ettiler. Babam “Kitaptan beş tane ve el yazmasını götürmezsek olmaz.” dedi. Bunlardan üç tanesini yükümü taşıyan atın eyeri arasına koyup diktik. İki tanesini tanıdık bir tüccardan rica edip onun mallarının arasına koyduk. El yazmasını annemin elbiselerinin içine dikip üstüne kalın bir pamuk palto giydirdik.

[188] Karakurum'dan yola çıkıp 8-10 gün sonra Şadulla sınır karakoluna geldik. Askerler tüccarın mallarını kontrol ederken iki tane kitabı bulup çok kızdılar. O adam biraz para vererek işini halletti. Atın üstündeki eyere sakladıklarımızı fark edemediler. Kontrollerden sağ salim geçtik. Sınıra yaklaştığımızda annemi taşıyan at suda ayağı takılıp düştü. Annem de suya düştü. Annemin sırtına sakladığımız kitap ıslanmasın diye kuytu bir yerde annemin üstündekileri çıkarıp kuruttuk. Allah'tan kitaba su geçmemişti. Sınırdakiler, bu durumda iki büküm kalan annemin bu hâline acıyıp “Hemen insan olan bir yere gidip ateş yakıp kurutun.” diye bizi sınırdan hızlıca geçirdiler. Yani bu zorluklara ve maceralara göğüs geren babam ve annemin sayesinde “Doğu Türkistan Tarihi”nin el yazması” sağ salim vatana ulaşmıştı...

(189) ئەمدى، خاتىرىنى قالغان يېرىدىن باشلايمەن:

كوممۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ يۇرتىمىزدىكى زۇلۇمى كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىپ داۋام قىلماقتا ئىدى. ماۋنىڭ ھەر كۈنى يېڭى بىر «ئەڭ ئالىي يوليۇرۇق» ى ئېلان قىلىپ خەلق ئۈستىگە يەنە بىر بېسىم چۆكمەكتە ئىدى (كوممۇنىستلار ماۋنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئەڭ ئالىي يوليۇرۇق دەپ ئاتايتتى). ماۋنىڭ «ھەممىلەت خەلقىنى قوتقازغۇچى» لىقى پەقەت قەغەز ئۈستىدىلا قالدى. خەلقىمىزغا بولغان مىللى زۇلۇم ۋە مىللى كەمسىتىش مىللەتچى خىتاي «گومىنداڭ» دەۋرىدىكىدىنمۇ ئېشىپ چۈشتى. ھەممىدىن ئېغىر بولغىنى دىنىمىز ۋە مىللى مەۋجۇدىيەتىمىزنى يوقىتىش ئۈچۈن قىلغان تاجا ۋۇزى ئىدى. بۇنى كوممۇنىستلار ئۈستىلىق بىلەن يۇشۇرۇن ۋە بەزىدە ئاشكارا يۈرگۈزدى. بۇلارغا قارشى يۇرتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بەزىدە تارقاق بەزىدە تەشكىلىك ھالدا قارشى كۆتۈرۈلۈشلەر مەيدانغا كەلدى. يەنى، خەلقىمىز تاجاۋۇزچىلارنىڭ ئالدىدا ھېچ قاچان تىز پۈكۈپ تۇرمىدى، ئىسيان كۆتەردى. تۆۋەندە بۇلاردىن خوتەندە يۈز بەرگەنلىرىدىن بىر قىسمىنى ئاڭلىتىپ ئۆتىمەن؛

[189] Emdi, hatireni kalgan yiridin başlaymen: Kommunist hakimiyetining yurtimizdiki zulumi kündin, künge igirlişip davam kilmakta idi. Mavning her küni yingi bir «eng ali yolyurukı» ilan kilinip helk üstige yene bir bisim çökmekte idi (komonisitlar Mavning buyruklarini eng ali yolyuruk dep ataytti). Mavning «her millet helkni kutkazguçı» liki pekete kegez üstidila kaldı. Helkimizga bolgan milli zulum ve milli kemsitiş milletçi Hitay «gomindang» devrikidinmu işip çüşti. Hemmidin igir bolgini dinimiz ve milli mevcudiyetimizni yokitiş üçün kilgan tacavuzı idi. Buni kommunistlar ustilik bilen yuşurun ve bezide aşkare yürğüzdi. Bularga karşı yurtimizning her kaysı caylirida bezide tarkak bezide teşkilik halda karşı kötürlişlar meydanga keldi. Yeni, helkimiz tacavuzçılarning aldida hiç kaçan tiz püküp turmidi, isyan köterdi. Tövende bulardin hutende yüz bergenliridin bir kismini anglitip ötimen;

[189] Şimdi hatırama kaldığım yerden devam edeceğim:
Komünist hâkimiyetin yurdumuzdaki zulmü günden güne artarak devam ediyordu. Her gün Mao'nun yeni bir “en önemli talimatı!” ilan edilip halkın üstüne yine baskı kuruluyordu (Komünistler Mao'nun buyruklarını “en önemli talimat” diye adlandırıyorlardı). Mao'nun “her etnik gruptan insanları kurtarıcılığı” tamamen kâğıt üstünde kaldı. Halkımıza uygulanan etnik ayırmacılık Milliyetçi Çin (Gomindang) devrinden de beter oldu. Hepsinden vahim olanı dinî ve millî varlığımızı yok etmek için yaptıkları saldırılardı. Komünistler bunu ustalıkla bazen gizli, bazen de açıktan yürüttüler. Bunlara karşı yurdumuzun değişik bölgelerinde, bazen dağınık, bazen de organize direnişler meydana geldi. Yani halkımız tecavüzçüler önünde hiçbir zaman diz çökmedi, hep isyan etti. Aşağıda bunlardan Hoten'de meydana gelenlerden bir kısmını anlatacağım.

(190) ئاتچۇي ئىنقىلابى

(191) خوتەندە يۈز بەرگەن ئاتچۇي قوراللىق ئىنقىلابى، كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى شەرقىي تۈركىستاندا ئەمدى مۇستەھكەملىنىدى دەپ تۇرغان بىر چاغدا، مۇستەملىكىچىلارمۇ خېلى خاتىرجەم بولۇپ قالغان بىر پەيتتە يۈز بەرگەن كوممۇنىست ھاكىمىيىتىگە قارشى شەرقىي تۈركىستاندا تۇنجى قېتىملىق جىددى قوراللىق قوزغىلاڭ ئىدى. ئىنقىلاب ئۆزى قىسقا بولسىمۇ كوممۇنىستلارنى قاتتىق ئالاقىزادە قىلىۋەتتى ۋە بۇنىڭ تەسىرى يىللەرچە داۋام قىلدى. يەنى، ھۆكۈمەت بۇ 22 يىل ئىچىدە يۈز بەرگەن رېژىمگە قارشى ھەر قانداق بىر دىنى ۋە مىللىي ھەرىكەتنى «ئاتچۇي ئىسيانىڭ قالدۇرغان تەسىرى»، ئىمىنىڭ قۇيرۇقلىرىنىڭ قۇتىشى دەپ ئاتاپ كەلدى. بۇ ھادىسىلەرنىڭ بىزنىڭ ئائىلىمىزگە توغقانلىرىمىزگە بولغان تەسىرى ئېغىر بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇلارنى سىلەرگە بىر ئاز تەپسىلىي ئاڭلىتىمەن:

(192) 1954 - يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى كېچىدە سەھەرگە يېقىن خوتەننىڭ يېڭى

شەھەر تەرىپىدە بىر پارىتلاش ئاۋازى تۇيۇلدى. ھېچكىم بۇنىڭ بىر قوزغىلاڭ ئىكەنلىكىنى خىيالغۇ كەلتۈرمىدى. ئەتىگەن دادام دۇكانغا كەتكەن ئۇزاققا قالماي قايتىپ كەلدى. ناھايىتى ئەندىشىلىك ۋە چىرايى تاترىپ كەتكەن ھالدا «كۇچا ئەسكەرگە تولاپ كېتىپتۇ! دۇكاننى ئاچماڭلار دەپ ھەيدىۋەتتى. بىر ئىش بولغانغا ئوخشايدۇ» دەپ كەلدى. نېمە بولغانلىقىنى ئوڭالمىدۇق. ئەمما، بىر تەسلىك بولغانلىقى ئېنىق ئىدى. ھەممىمىز بىر ئەندىشە ئىچىدە قالدۇق. چۈشتىن كېيىن، ئەسكەرلەر سېپىلىگە قايتىپ، ئادەملەر رەستىگە چىقتى ۋە

[190] ATÇÜY İNKİLABI

[191] Hotende yüz bergen Atçüy korallik inkilabi, kommunist Hitay hakimiyeti Şerki türkistanda emdi mustehkemliney dep turgan bir çağda, mustemlikçilarmu hili hatircem bolup kalgan bir peypte yüz bergen kommunist hakimiyetige karşı Şerki türkistanda tunci kitimlik ciddi korallik kozgilang idi. İnkilab özi kiska bolsimu kommunistlarni kattik alakzade kilivetti ve buning tesiri yıllarçe davam kildi. Yeni, hükümet bu 22 yıl içinde yüz bergen rijimge karşı her kandak bir dini ve milli heriketni «Atçüy isyaning kaldurgan tesiri», Eminning kuyruklarining kutrişi dep atap keldi. Bu hadisilerning bizning ailimizge tugkanlirimizge bolgan tesiri igir boldi. Şuning üçün bularni silerge bir az tepsili anglitimen:

[192] 1954. yili 11. ayning 15. küni kiçide seherge yikin Hotenning yingi şehir teripide bir partlaş avazi tuyuldi. Hiçkim buning bir kozgilang ikenlikini hayaligu keltürmedi. Ettigen dadam dukanga ketken uzakka kalmay kaytip keldi. Nahayiti endişilik ve çirayi tatrip ketken halda«kuça eskerge tolap kitiptu! dukanni açmanglar deo heydivetti. Bir iş bolganga ohşaydu» dep keldi. Nime bolganlikini okalmiduk. Emma bir teslik bolganlikini inik idi. Hemmimiz bir endişe içinde kalduk. Çüştin kiyin

[190] ATÇUY İNKILABI

[191] Hoten'de ortaya çıkan Atçuy İnkılabı Komünist Çin hâkimiyetinin Doğu Türkistan'da rejimini sağlamlaştırmaya başladığı bir sırada istilacıların kendilerini güvende hissetmeye başladığı ortamda gerçekleşen komünist rejime karşı Doğu Türkistan'daki ilk ciddi, silahlı ayaklanmaydı. Ayaklanma, kısa sürede komünistleri ciddi bir şekilde sarstı ve bunun etkisi yıllarca sürdü. Hükümet sonraki 22 yıl içinde yüz veren rejime karşı her türlü dinî ve millî hareketi "Atçuy İsyan'ının kötü etkisi", "Emin'in kuyruklarının yönlendirmesi" diye izah etti. Bu hadiselerin bizim ailemize ve akrabalarımıza olan etkisi de ağır oldu. Onun için bunları size biraz ayrıntılı anlatacağım:

[192] 15 Kasım 1954'te sehere yakın, Hoten yeni şehir tarafından bir patlama sesi duyuldu. Hiç kimse bunun bir ayaklanma olabileceğini hayal bile etmemişti. Sabah babam dükkâna gitmişti, çok geçmeden geri geldi. Çok endişeliydi ve suratı solmuş hâlde: "Sokaklar asker dolmuş, dükkânları açmayın deyip kovdular. Bir şeyler olmuş gibi." diye geldi. Ne olduğunu anlamadım ama sıkıntılı bir durum olduğu açıktı. Hepimizi bir endişe kapladı. Öğleden sonra askerler kışalarına döndü ve hayat normale

ئەھۋال بارغانسېرى ئايدىڭلاشقىلى باشلىدى. ھۆكۈمەت مەجلىس ئېچىپ «دېنىي تونغا ئورۇنۇۋالغان بىر قىسىم ئەكسلىتىلغان يىللار ئىسيان چىقىرىپ ئاتچۇي دىكى تۇرماغا بېسىپ كىرگەن بولسىمۇ ھەممىسى قولغا چۈشۈرۈلدى ۋە ئىسيان باستۇرۇلدى» دەپ ئۇختۇردى.

(193) ۋەقەنىڭ جەريانى مۇنداق: مىللەتنىڭ كوممۇنىستلارغا قارشى بولغان ھىساياتى كۈندىن كۈنگە ئاشماقتا ئىدى. بولۇپمۇ دىنى ۋە مىللى زۇلۇمنىڭ ھەركۈن بىر يېڭىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشى خەلقىمىزنى جېنىدىن بەزدۈردى. كوممۇنىستلار دىنى پائالىيەتنى چەكلىگەنسېرى خەلق ئۇنىڭغا شۇنچە بېيىشقىلى باشلىدى. مەخپىي ھالدا توپلىنىدىغان دىنىي يىغىلىشلار تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز بىر سۈرئەت بىلەن يېيىلىپ كەتتى. بىر چاغدا ئىشانغا سۈپى بولمىغان ئادەم قالمىغاندەك بىر ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. (ئاتچۇي ئىنقىلابىدىن كېيىن خوتەن پارتىيە كومىتېتى بىر قېتىملىق يىغىندا - ئىنقىلاب ئەربىسىدە خوتەن ۋە يەركەندە ئابدۇلھېمىت داموللامنىڭ مۇرىدىلىرىنىڭ سانى 40 مىڭغا يېتىپ بارغان دەپ، ھۆكۈمەتنىڭ نەقەدەر بېخۇتلاشقانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان). بۇ ھالەتتە ئابدۇلھېمىت داموللام (قارىقاشتىن)، پەتھەددىن مەخسۇم (خوتەندىن) قاتارلىق بىر قىسىم دىنىي ۋە مىللى زىيالىلار بىرلىشىپ، «تەشكىلى نىجات» دېگەن بىر تەشكىلات ۋە «شۇرا» ئىسمى بىلەن ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىش ئورگىنى قۇرۇپ چىقىدۇ. ھېچ قورالى بولمىغان بۇ تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ سان جەھەتتىكى كۆپلىكىگە تايىنىپ ئالدى بىلەن شەھەر تېشىدىكى مۇداپىئە جەھەتتە

eskerler siplige kaytip ademlar restige çıktı ve ehval Bargansiri aydinglaşkili başlıdi. Hökümet meclis içip «diniy tonga orunuvalgan bir kisim ekislinkilapçılar isyan çıkırip Atçüy diki turmaga bisip kirgen bolsimu hemmisi kolga çüşürüldi ve isyan basturuldi» dep uhturdi.

[193] Vekening ceryani mundak: Milletning kommunistlarga karşı bolgan hisyati künden künge aşmakta idi. Bolupmu dini ve milli zulumning her kün bir yingisning yolda koyuluşi helkimizni cinidin bezdürdi. Kommunistlar dini paaliyetni çekligensiri helk uningga şunçe yipişkili başlıdi. Mehpi halda toplinidigan dini yigilişlar tesevvur kılusuz bir suret bilen yiyilip ketti. Bir çağda işanga supı bolmigan adem kalmigandek bir veziyet barlıkka keldi. (Atçüy İnkılabidin kiyin Hoten partiye komitti bir kitimlik yiginda, İnkılab eripisde Hoten ve yerkende Abdülhimit damullamning muridlrining sani 40 mingga yitip bargan dep hökümetning nekeder bihutlaşkanlikni otturiga koygan). Bu halette Abdulhimid Damollam (Karikaştin), Pethiddin Mehsum (Hotendin) katarlik bir kisim dini ve milli ziyalılar birleşip «teşkili nicat» digen bir teşkilat ve «şura» ismi bilen İnkılabka rehberlik kiliş orgini kurup çıkıdu. Hiç kuralı bolmigan bu teşkilat ezalirining san cehettiki

döndü, halk tekrar sokağa çıktı ve durum yavaş yavaş açığa çıkmaya başladı. Hükümet toplantı yapıp “Din kisvesine bürünmüş devrim karşıtları isyan çıkarıp Atçüy'daki hapishaneye baskın yapmış olsalar da hepsi ele geçirildi ve isyan bastırıldı.” diye açıklama yaptı.

[193] Olay şöyle gelişmişti: Milletın komünistlere olan nefreti günden güne artmaktaydı. Özellikle dinî ve millî alandaki zulmün her gün bir yenisinin uygulanmaya başlanması halkı canından bezdirmişti. Komünistler dinî faaliyetleri yasakladıkça halk dinine daha fazla yapışmaya başladı. Gizli olarak yapılan dinî sohbetler tasavvur edilmez bir hızla yayıldı. Bir zaman geldi dindar olmayan insan kalmamış gibi bir durum ortaya çıktı. (Atçüy İnkılabı'ndan sonra) Hoten Komünist Parti Merkez Komitesi'nin bir toplantısında “İnkılap arifesinde Hoten ve Yarkent'teki Abdülhamid Damollam'ın müritlerinin sayısı kırk bine ulaştı.” diyerek hükümetin bu konuda ne kadar çaresiz kaldığını ortaya koymuştu. Bu durumda Abdülhamid Damollam (Karakaş'tan), Fethettin Mehsum (Hoten'den) olmak üzere, bir kısım dinî ve millî aydınlar birleşip “Teşkil-i Necat” isimli bir teşkilat ve “Şura” adı altında İnkılab'a önderlik edecek organı kurmuşlar. Hiç silahı olmayan bu teşkilat üye sayısının çokluğuna güvenip önce-

ئانچە كۈچلۈك بولمىغان ئاتچۇي تۇرمىسىغا ھۇجۇم قىلىپ ئۇ جايدىكى قوراللارنى قولغا چۈشۈرۈپ، ئاندىن خوتەن گارنىزونى قولغا چۈشۈرۈش پىلانى بىلەن ھەرىكەت باشلىغان. بۇلارنىڭ پىلانى ئەمەلگە ئېشىشى بىلەن شۇ كېچە خوتەن شەھىرىنىڭ تۆت ئەتراپىدا ساقلاپ ياتقان پىدائىلار شەھەرگە بېسىپ كىرمەكچى بولغان.

(194) پىلان بويىچە ئاتچۇي تۇرمىسىغا قىلغان تۇيۇقسىز ھۇجۇم نەتىجىسىدە تۇرما قىستقا بىر ۋاقىتتا بىر تەرەپ قىلىنىپ، 20 گە يېقىن قوراللىق ساقچىلار ئۆلتۈرۈلدى ۋە قوراللىرى قولغا چۈشۈرۈلدى. ئەمدى نۆۋەت تۇرمىدىن قېتىلغانلار بىلەن خوتەن سېپىل ئىچىدىكى گارنىزونغا ھۇجۇم قىلىشقا كەلگەنىدى. ئەمما، مۇجاھىدلار ئىچىدە ماشىنىنى قوللىنالايدىغان شوپۇر بولمىغانلىقتىن تۇرمىدا بىر يىل كېچىكتۈرۈپ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان گومىنداڭنىڭ تەنجاڭ دەرىجىلىك بىر خىتاي «مەن سىلەرگە قېتىلمەن ماشىنىنى مەن ھەيدەپ بېرى» دەپ 50 دەك مۇجاھىدىنى ئېلىپ، شۇرۇاغ يولى بىلەن يېڭى شەھەرگە قاراپ ماڭىدۇ. بۇ مۇناپىق سېپىلگە ئاز قالغاندا ماشىنىنى ناھايىتى تېز ھەيدەپ، قاتتىق سىگنال چېلىپ توۋلاپ، پوسستىكى ئەسكەرنىڭ دىققىتىنى قوزغۇيتىدۇ. بۇنى كۆرگەن بىر قىسىم مۇجاھىدلار ئۆزىنى ماشىنىدىن تاشلاپ قاچىدۇ. قالغانلىرىنى شوپۇر خىتاي ماشىنىنى ھەيدىگەن پېتى سېپىلنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ توختايدۇ. قىستقا بىر ئېتىشىش بىلەن مۇجاھىدلار دىن ھېچكىم ساق قالمايدۇ ۋە ئىنقىلاپ مەغلۇپ بولىدۇ.

köplüğe tayinip aldı bilen şehir tişidiki mudapie cehette ançe küçlük bolmigan atçüy turmisiga hucum kilip u caydiki kurallarni kolga çüşürüp andin Hoten garnizonni kolga çuşuruş pilani bilen heriket başlıgan. Bularning pilani emelge işişi bilen şu kiçe Hoten şehrining töt etrapida saklap yatkan pidailar Şeherge bisip kirmekçi bolgan.

[194] Pılan boyıçe Atçüy turmisiga kilgan tuyuksiz hucum neticeside turma kiska bir vakitta bir terep kilinip 20 ge yikin korallik sakçılar öltürüldi ve koralliri kolga çüşürüldi. Emdı növet turmidin kitilganlar bilen Hoten sipil içidiki garnizonga hücum kilişka kelgenidi. Emma mucahidlar içide maşinini kollinalaydigan şopur bolmiganlıktin turmida bir yıl kiçiktürüp ölüm cazasiga höküm kilingan gomindangning tencang dericilik bir Hitay «men silerge kitilimen maşinini men heydep birey» dep 50 dek mucahidni ilip şurvag yolu bilen yingi şeherge karap mangidu. Bu munapik sipilge az kalganda maşinini nahayiti tiz heydep kattik signal çilip tovlap posttiki eskerning dikkitini kozgivitidu. Buni körgen bir kısım mucahidlar özini maşinidin taşlap kaçidu. Kalganlirini şopur Hitay maşinini heydigen piti sipilning aldiga ilip kilip tohtaydu. Kiska bir itişiş bilen mucahidlardin hiçkim sak kalmaydu ve İnkılap meglup bulidu.

likle şehir dışındaki savunma bakımından çok güçlü olmayan Atçuy Hapishanesi'ne hücum edip oradaki silahları ele geçirip ondan sonra Hoten garnizonunu ele geçirme planıyla harekete başlamış. Bunların planının hayata geçmesiyle birlikte o gece Hoten şehrinin dört tarafında saklanıp duran fedailer şehre baskın yapacaklarmış.

[194] Plana çerçevesinde Atçuy Hapishanesi'ne yapılan ani hücum neticesinde hapishane kısa bir sürede halledilmişti. Yirmiye yakın silahlı gardiyan öldürülmüş ve silahları ele geçirilmişti. Şimdi sıra hapisten kurtulanlarla birlikte Hoten sur içindeki garnizona hücum etmeye gelmişti. Ama mücahitlerin içinde araba kullanmayı bilen şoför bulunmadığından hapiste bir yıl ertelenmiş idam cezasına çarptırılan Milliyetçi Çin hükûmetinin yüzbaşı rütbesindeki bir Çinli “Ben de size katılacağım, arabayı ben kullanırım.” diye elli kadar mücahidi alıp Şorvag yoluyla yeni şehre⁴⁹ doğru yola çıkmış. Bu münafık surlara yakınlaştıklarında arabayı hızlandırıp acı acı korna çalıp bağırarak nöbetçi askerlerin dikkatini çekmiş. Bunu gören mücahitlerin bir kısmı arabadan atlayıp kaçmış. Kalanları Çinli şoför arabayı sürdüğü gibi surların önüne götürmüştü. Kısa bir çatışmadan sonra mücahitlerin hepsi şehit olmuş ve böylece İnkılap yenilgiye uğramış.

(195) بامدات نامىزىغا ئەزەن ئوقۇش بىلەن تەڭ گارنىزوننى قولغا چۈشۈرۈشنى تاماشلاش پىلان قىلىنغان ئىكەن. شەھەر ئەتراپىغا (يۇرۇشقاش كۆرۈكى ۋە قارىقاش كۆرۈكى بېشىدا) توپلانغان ئىنقىلابچىلار بەلگىلەنگەن بۇ ۋاقىتتا بەلگە بېرىلمىگەنلىكتىن ئۆزلىكىدىن چېكىنىدۇ. بۇلاردىن خوتەن ھاۋا تىلگراپ ئىدارىسىنى قورشاپ ياتقانلار ئەڭ ئاخىرىدا چېكىنگەنلىكتىن بۇلارنىڭ باشلىقى باھاۋۇدىن ھاجىم باشلىق بىر قىسىم مۇجاھىتلار قولغا چۈشۈپ كېتىدۇ ۋە پۈتۈن تەشكىلات پاش بولۇپ قالىدۇ. (بۇلارنىڭ قولىدىكى ھاۋا تىلگراپ ئىستانسىسىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا، تۈركىيەگە ۋە ئىسلام دۆلەتلىرىگە يوللىماقچى بولغان تىلگراپنىڭ تېكىستى بار ئىكەن).

(196) شۇنىڭ بىلەن ئاتچۇي ئىنقىلابى مەغلۇپ بولىدۇ. شۇكۈنى خىتاي ئەسكەرلىرىدىن قانچىسى ئۆلدى. مۇجاھىدلاردىن قانچىسى شېھىت بولدى بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ ۋە بىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس چۈنكى، ھۆكۈمەت بۇلارنى قاتتىق مەخپى تۇتتى. ئۇندىن كېيىن، خوتەن، لوپ، قارىقاش، گۇما، قارغىلىق ۋە يەركەن قاتارلىق جايلاردا «ئىسيانچىلارنى تازىلاش» دىن ئىبارەت كەڭ كۆلەملىك تۇتقۇن باشلاندى. بۇنىڭدا، «1932 - يىلى ئىمىنىڭ ئىسيانغا قاتناشقانلار، ئىشان ئابدۇلھىمىت دامۇللانىڭ مۇرىتلىرى ۋە ئىمىنىڭ يېقىنلىرى» نى ئاساس قىلدى. بۇ جەرياندا قولغا ئېلىنىپ تۇرمىغا تاشلانغانلارنىڭ تەخمىنى سانى 1500 كىشىگە بارىدۇ. بۇ ھەقتىكى باشقا ئەھۋاللارنى خاتىرىمىنىڭ مۇناسىۋەتلىك جايلىرىدا يازدىم.

[195] Bamdat namiziga ezen okuş bilen teng garnizonni kolga çüşürüşni tamalaş pılan kilingan iken. Şeher etrapiga (Yurunkaş körüki ve Karikaş körüki bişida) toplanan inkılapçılar belgilengen bu vakitta belge birilmigenlikten özlükidin çikinidu. Buların Hoten hava tilgrap idarisini korşap yatkanlar eng ahirida çikingenlikten bularning başliki Baha-Vudin hacım başlık bir kısım mucahitlar kolga çüşüp kitidu ve pütün teşkilat paş bolup kalidu. (Bularning kolidiki hava tilgrap İstansisini kolga algandin kiyin birleşken milletler teşkilatiga, Türkiyege ve İslam döletlirige yollimakçı bolgan tilgrapning tikisti bar iken).

[196] Şuning bilen Atçuy İnkılabi meglub bulidu. Şu küni Hitay eskerleridin kañçisi öldi. Mucahidlardan kañçisi şihit boldi buni hiçkim bilmeydu ve bilişmu mumkin emes çünki hökümet bularni kattik mehpi tutti. Undin kiyin Hoten, Lop, Karikaş, Guma, Kargilik ve Yerken katarlik caylarda «isyançılarnı tazılaş» din ibaret keng kölemlik tutkun başlandı. Buningda «1932- yili Eminning isyaniga katnaşkanlar, işan Abdülhimit damullaning muritliri ve Eminning yikinliri» ni esas kildi. Bu ceryanda kolga ilinip turmiga taşlanganlarning tehmini sani 1500 kişiğe baridu. Bu hektiki başka ehvallarnı hatiremning munasivetlik caylirida yazdım.

[195] Sabah ezanıyla garnizonun ele geçirilmesi planlanmış. Şehir etrafında (Yurunkaş ve Karakaş köprülerinin başında) toplanan inkılapçılar, belirlenen bir vakitte işaret verilmediğı için kendiliğinden çekilmişler. Bunlardan Hoten telsiz idaresini kuşatanlar, en son çekildikleri için bunların komutanı Bahattin Hacım ve bir kaç mücahit ele geçirilmiş ve böylece bütün teşkilat ifşa olmuş (Bunların elinde telsiz istasyonu ele geçirildikten sonra Birleşmiş Milletler, Türkiye ve İslam devletlerine gönderilecek metin varmış.).

[196] Böylece Atçuy İnkılabı mağlup olup sona erdi. O gün Çin askerlerinden kaç kişi öldü, mücahitlerin kaçısı şehit oldu, bunu hiç kimse bilmiyor, bilmesi de mümkün değıl. Çünkü hükümet bunları çok gizli tuttu. Ondan sonra Lop, Karakaş, Kargalık ve Yarkent'te "isyançıları temizleme" adıyla geniş kapsamlı bir tutuklama hareketi başladı. "1933 yılında Emin'in isyanına katılanlar, sofu Abdülhamid Damolla'nın müritleri ve Emin'in yakınlarını" esas hedef yaptılar. Bu sırada tutuklanıp hapse atılanların tahmini sayısı 1.500 kişiye ulaştı. Bu konudaki diğeri gelişmeleri hatıratının ilgili yerlerinde yazmıştım.

(197) پەتھەددىن مەخسۇم 2 يىل يۇشۇرتۇپ ياتقان جايدىن بىر خائىننىڭ مەلۇم قىلىشى بىلەن قولغا چۈشتى ۋە 1958 - يىلى 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى خوتەندە كوممۇنىست ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن چوڭ داغدۇغ قىلىپ ھۆكۈم ئېلان قىلىش يېغىنى ئېچىپ نەق مەيداندا ئېتىپ شېھىت قىلىندى. شۇ كۈنى جازا مەيدانىدىكى كوممۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ ھەيۋىسى ۋە ياۋۇز ئەپتى يىللەرچە ئىسىمدىن چىقمىدى. مەخسۇمنىڭ چىرايدە قۇرقۇ ئەسرى يوقتى. كالىپۇكىنى مەھكەم يۇمۇلغان ۋە ئىششىغان ھالەتتە ئىدى. (كېيىن ئۇقۇشۇمچە مەخسۇم دۈشمەنگە بويۇن ئەگمەي ۋاقراپ شۇئار توۋۇلاپ تۇرغانلىقتىن خەلق ئالدىدا يەنە توۋۇلمىسۇن دەپ، جاللاتلار كالىپۇكىنى تىلى بىلەن قوشۇپ تىكۋاتقان ئىكەن...) بىر سائەت ئۆتمەي خوددى بۇ كاپىرلارگە خۇدانىڭ غەزىپى كەلگەندەك خوتەندە كۈرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە بوران چىقىپ ئارقىسىدىن مۇز يېغىپ كەتتى.

(198) ئابدۇلھىمىد دامۇللام يۇشۇرتۇپ ياتقاندىن كېيىن، قارىقاشنىڭ ياۋا دېگەن كەنتىدە 4 يىل گەمىدە ساقلىغان ئادەم تۇتۇپ بەرگەن. 59 - يىلى شېھىت قىلىندى.

[197] Pethiddin Mehsum 2 yıl yuşurnup yatkan caydin bir hain ning melum kilişi bilen kolga çüsti ve 1958- yili 5- ayning 1- küni Hotende kommunist hakimiyiti teripidin çong dagdug kilip höküm ilan kiliş yigini içip nek meydanda itip şehit kilindi. Şu küni caza meydanidiki kommunist hakimiyitining heyvisi ve yavuz epti yillarçe isimdin çikmidi. Mehsumning çirayida korku esiri yokti. Kalpukini mehkem yumulgan ve işşigan halette idi. (Kiyin ukuşumçe mehsum düşmenge boyun egmey vakrap şuar tovulap turganliktin helk aldida yene tovlimisun dep callatlar kalpukini tili bilen koşup tikivatkan iken...) bir saet ötmey huddi bu kapirlarge hudaning gezibi Kelgendek Hotende körülüp bakmigan dericide boran çikip arkisidin muz yigip ketti.

[198] Abdulhimid Damullam yuşurnup yatkandin kiyin Karikaşning Yava digen kentide 4 yıl gemide sakligan adem tutup bergen. 59- yili şehit kilindi.

[197] Fethettin Mehsum iki yıl saklandığı yerden bir hainin ihbarı üzerine ele geçirildi ve 1 Mayıs 1958 tarihinde Hoten'de komünist hükümet tarafından büyük bir hüküm ilan etme mitingi yapılp orada kurşuna dizilip şehit edildi. O gün infaz meydanındaki komünist hâkimiyetin gövde gösterisi ve kötü niyeti yıllarca aklımdan çıkmadı. Mehsum'un suratında korkudan eser yoktu. Dudağı sıkıca kapalı ve şişmişti (Sonradan öğrendiğime göre Mehsum düşmana boyun eğmeyip slogan attığından halkın önünde de bağırmasın diye cellatlar dudağını diliyle birlikte dikmişler.) Bir saat geçmeden sanki bu kâfirlere Allah'ın gazabı gelmiş gibi Hoten'de daha önce görülmemiş derecede şiddetli bir kum fırtınası çıkıp arkasından buz yağmaya başladı.

[198] Abdulhamit Damollam bir süre kaçıp saklandıktan sonra Karakaş'ın Yava denilen köyünde kendisini dört yıl bir sığınakta saklayan adamı tarafından yakalatıldı ve 1959 yılında şehit edildi.

(199) ئىنقىلاب رەھبەرلىرىنىڭ دۇنيادا باشقا بىرىمىسالى بولمىغان مۇستەبىت

كوممۇنىستلارنىڭ قاتتىق رىئى ئاستىدا 5-4 يىل يوشۇرۇپ

يۈرەلمىگەنلىكى خەلقنىڭ ئۇلارغا بولغان ھىساۋلىقىنىڭ نەقەدەر

چوڭقۇرلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتە تەپسىلىي يېزىش ئۈچۈن، ئالاھىدە

بىر كىتاب يېزىش كېرەك. مەن بۇ يەردە بۇلادىن قىسقىچە بىر ئىككىسىنى

مىسال قىلىپ سۆزلەپ بېرىمەن:

(200) ھۆكۈمەت پۈتۈن مەخپىي ۋە ئاشكارا چارلاش ھۈنەرلىرىنى ئىشقا سالغان.

ئىنقىلاب يۈز بەرگىلى 4-3 يىل بولغان بولسىمۇ پەتھىدىن مەخسۇم

بىلەن ئابدۇلھىمىد دامۇللامنى قولغا چۈشۈرەلمىدى. بۇنى ئاز دەپ خەلق

ئىچىدە كاممۇنىستلارنىڭ جېنىنى چىقىرىدىغان ئاجايىپ سۆزلەر تارقالغىلى

باشلىدى. مەسىلەن: بۇلارنىڭ بار جايدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۇلارنى

تۇتقىلى بارغان ئەسكەرلەر ئىشكى ئېچىپ كىرگەندە ئۆي ئىچىدىن بىر

تۇتۇن ئۆرلەپ تۇرۇشتىن چىقىپ كىتىپتۇ! (يەنى ئۇلار تۇتۇنگە ئايلىنىپ

ئەسكەرلارنىڭ كۆزى ئالدىدا غايىپ بولۇپ كېتىپتۇ). پەتھىدىن مەخسۇم

بىلەن ئابدۇلھىمىد دامۇللامغا قارىتىپ ئوق ئاتسا ئۇلارغا ئوق تەگمەيدىكەن

ۋە كۆزىدىن غايىپ بولىدىكەن. ئابدۇلھىمىد دامۇللامنىڭ قارىقىشتا بىر

ئۆيدە بارلىقىنى خەۋەر ئېلىپ، نۇرغۇن قوراللىق ئەسكەرلەر دادىچاڭنى

بىرگە ئېلىپ ئۆيىنى قورشاپ «تەسلىم بولمىساڭ ئوق چىقىرىمىز»

دەپ ۋاقىرىشىغا بىر ياۋا كەپتەر ئۆيىدىن ئۇچۇپ چىقىپ بىردەمدىن

كېيىن كۆزىدىن غايىپ بولاپتۇ. ئەسكەرلەر ئۆيگە بېسىپ كىرسە،

ئۆيدە داستىخاندا تېخى سۇۋۇمىغان بىر ئايلاق ئوماچتىن باشقا بىرنەرسە

{199} İnkilab rehberlirining dünyada başka bir misali bolmigan müstebit kommunistlarning kattik rijimi astida 4- 5 yıl yuşurunup yüreligenlik helkning ularga bolgan hisdaşlikning nekeder çongkurlikini körsitidu. Bu hekte tepsili yiziş üçün alahidae bir kitap yiziş kirek. Men bu yerde bulardin kiskiçe bir ikkisini misal kilip sözlep birey:

{200} Hökümet pütün mehpi ve aşkara çarlaş hünerlirini işka salgan. İnkilab yüz bergili 3- 4 yıl bolgan bolsimu Pethiddin mehsum bilen Abdulhimid damullamni kolga çüşürelmidi. Buni az dep helk içide kommunistlarning cinini çikiridigan acayip sözler tarkalgili başlidi. Mesilen: Bularning bar cayidin hever ilip ularni tutkili bargan eskerler işikni içip kirgende öy içidin bir tutun örlep turustin çikip kitiptu! (Yeni ular tutunge aylinip eskerlerning közi aldida gayip bulup kitiptu). Pethiddin mehsum bilen Abdulhemid damullamga karitip ok atsa ularga ok tegmeydiken ve közidin gayip bolidiken. Abdulhimid damullamning Karikaşta bir öyde barlikni hever ilip nurgun korallik eskerler daduyangni birge ilip öyni korşap «teslim bolmisang ok çikirimiz» dep vakirişiga bir yava kepter öyidin uçup çikip birdemdin kiyin közidin gayip bolaptu. Eskerler öyge bisip öyde dastihanda tihi suvumigan bir ayak omaçtin başka bir

{199} İnkilap liderlerinin, komünistlerin dünyada eşi benzeri olmayan katı rejimi altında 4-5 yıl saklanabilmiş olmaları halkın onlara olan gönül bağının ne kadar güçlü ve derin olduğunun göstergesidir. Bu konuyu ayrıntılı olarak anlatabilmek için ayrı bir kitap yazmak gerekir.⁵⁰ Burada bir iki tanesini kısaca anlatacağım:

{200} Hükûmet açık gizli bütün istihbarat mekanizmalarını faaliyete geçirdi. İnkilab'ın üzerinden 3-4 yıl geçmiş olmasına rağmen Fethettin Mehsum ve Abdülhamid Damollam'ı ele geçirememişti. Bu da yetmezmiş gibi halk arasında komünistleri delirtecek sözler yayılmaya başlamıştı. Örneğin bunların yerini öğrenip tutuklamaya giden askerler kapıyı açıp girdiğinde, evden bir duman yükselip bacadan çıkıp gitmiş. Yani onlar dumana dönüşüp askerlerin gözünün önünden kaybolmuş. Fethettin Mehsum ve Abdülhamid Damollam'a ateş edildiğinde kurşun onlara isabet etmiyormuş ve görünmez olabiliyorlarmış. Abdülhamid Damollam'ın Karakaş'ta bir evde olduğu haberini alıp çok sayıda silahlı asker muhtarı da yanlarına alıp evi kuşatmışlar. "Teslim ol, yoksa ateş ederiz." diye bağırırmaya başladıkları anda bir güvercin uçarak evden çıkmış ve bir süre sonra gözden kaybolmuş. Askerler evi basıp girdikle-

تاپالمايتۇ. بۇ ۋەقەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن پالانى دادويجاڭ بىرسىگە دەپ بېرىپتۇ..... ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەر.

(201) بۇ ۋەقەدىن 3 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، مېنى «سوتىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى» دە داۋالاش ئەترىدى بىلەن قارقاشنىڭ ياۋا دېگەن جايغا ئەۋەتتى. بۇ يەردە 3 ئايدەك كۈندۈزى دوختۇرلۇق قىلىپ ئاخشاملىرى كەمبەغەل دېھقانلاردىن «سوتسىيالىستىك تەربىيە» ئالىمەن. بىر كۈنى ياۋادا ئابدۇلھىمىد دامۇللام 4 يىل يۇشۇرنۇپ ياتقان گەمىنى «ئېكسكۇرسىيە» قىلىشقا ۋە دامۇللامنى 4 يىل ساقلاپ، كېيىن ئۆزى تۇتۇپ بەرگەن كىشىنى «زىيارەت» قىلىشقا ئېلىپ باردى. ئالدى بىلەن ھېلىقى گەمىنى كۆرسەتتى. بۇ يەر ھېلىقى كىشىنىڭ ھۆيلىسىدا بولۇپ قارقاشنىڭ تەكلىماكان چۆلىگە تۇتىشىدىغان بىر جايدا ئىدى. تەخمىنەن بىر كېلو مېتىر ئەتراپىدا باشقا ئۆي يوقتى. ئۆيىدىن 100 مېتىر ئۇ تەرەپتە تەكلىماكاننىڭ پايانسىز چۆلى باشلىناتتى. ئۆينىڭ ئارقىسىدا قوي ئېغىلى بولۇپ، گەمە بۇ ئېغىلنىڭ ئاستىدا ئىكەن. ئېغىلنىڭ يېنىدا چوڭ بىر كۆلچەك كولاپ داۋاملىق سۇ توشقۇزۇپ تۇرىدىكەن. ھاۋا ئېلىش ئۈچۈن گەمە ئىچىدىن ئۇزۇن بىر قۇمۇش نەيچىنى كۆلچەكنىڭ سۇ سەۋىيىسى بىلەن تەڭ يەردىن چىقىرىپ قويغان. ئېغىلدا داۋاملىق 5-4 قوي ئۈزۈلمەيدىكەن. مانا، ھېچكىمنىڭ ئەقلىگە كەلمەيدىغان بۇ جايدا دامۇللام 4 يىل ساقلانغان. باشلىقلىرىمىز ئاخشىمى مەجلىس ئېچىپ ئۇ كىشىنى چاقىرىپ بىزگە «دوكلات» بەرگۈزدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا؛

nerse tapalmaptu. Bu vekeni öz közi bilen körgen palani dadoychang birsige dep biriptu Ve şuningga ohşaş sözler.

[201] Bu vekedin 3 yıl ötkendin kiyin mini «sotyalistik terbiye herikiti» de davalash etridi bilen Karikaşning Yava digen cayiga evetti. Bu yerde 3 aydek kündüzi dohturluk kilip ahşamliri kembegel dihanlardin «sotsiyalistik terbiye» alimen. Bir küni Yavada Abdulhemid damullam 4 yıl yuşurnup yatkan gemini «ikiskürsiye» kilişka ve damullamni 4 yıl saklap kiyin üzi tutup bergen kişini «ziyaret» kilişka ilip bardı. Aldi bilen hiliki gemini körsetti. Bu yer hiliki kişining hoylisida bolup Karikaşning Teklimakan çölige tutışidigan bir cayda idi. Tehminen bir kilo mitir etrapida başka öy yokti. Öydin 100 mitir u terepte Teklimakanning payansiz çöli başlinatti. Öyning arkisida koy igili bolup geme bu igilning astida iken. İgilning yinida çong bir kölçek kolap davamlık su toşkuzup turidiken. Hava iliş üçin geme içidin uzun bir kumuş neyçini kölçekning su seviyisi bilen teng yerdin çıkirip koygan. İgilida davamlık 4-5 koy üzülmeydiken. Mana hiçkimning eklige kelmeydigan bu cayda damullam 4 yıl saklangan. Başliklerimiz ahşimi meclis içip u kişini çakirip bizge «dokilad» bergüzdi.

rinde sofrada daha soğumamış bir kap mısır çorbasından başka bir şey bula-mamışlar. Bu olayı kendi gözleriyle gö-ren filanca bir arkadaşına anlatmış ve buna benzer sözler...

[201] Bu olaydan üç yıl sonra “Sosyalist Ter-biye Hareketi” sırasında tedavi heyeti-yi birlikte Karakaş’ın Yava denen böl-gesine gönderildim. Orada üç ay kadar gündüz doktorluk yapıp akşamları fakir çiftçilerden “sosyalist terbiye” alıyordum. Bir gün Yava’da Abdülhamid Damollam’ı dört yıl saklayıp sonra kendi eliyle teslim eden kişiyi “ziyaret” etmeye götürdüler. Öncelikle sığınağı gös-terdiler. Bu sığınak adamın evinin arka bahçesinde olup Karakaş’ın Taklama-kan Çölü’nün sınırındaydı. Tahminen bir kilometre etrafında başka bir ev yoktu. Evin 100 metre ilerisinde Takla-makan’ın geçit vermez çölü başlıyordu. Evin arkasında koyunlar için yapılmış bir ağıl vardı. Sığınak bu ağılın altındaydı. Ağılın yanına büyük bir gölet ka-zıp bunu suyla doldurmuş. Hava almak için sığınak içinden uzun bir kamışı göletin su seviyesine çıkarıp bırakmış-tı. Ağılda devamlı 4-5 koyun mevcuttu. İşte kimsenin aklına gelmeyecek bu yerde Damollam 4 yıl saklanmıştı. Yöneticilerimiz akşam toplantı yapıp o kişiyi çağırıp bize “açıklama” yaptırdı. Onun dediklerine bakılırsa o Abdülha-

ئۇ ئابدۇلھىمىد دامۇللامنىڭ سادىق مۇرىدلىرىدىن بىرى بولغانلىقتىن دامۇللامنى ساقلاشنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ ناھايىتى مەخپىلىك بىلەن ھەتتا ئوغلى ۋە ئايالىغىمۇ تۇيغۇز ماي يوقىرىقىدەك بىرگەمە ياساپ بىر كېچىدە ئۆزى يالغۇز دامۇللامنى ئېلىپ كېلىپ بۇگەمدە ساقلىغان. بۇئارىدا ھۆكۈمەت گۇمانلىنىپ قالمىسۇن دەپ ئۆزى كەمبەغەل دېھقان بولغانلىقتىن «ئاكىپلار» قاتارىغا قوشۇلغان. «ئائىلىڭىز گۇمانلانمىدىمۇ؟» سورىغاندا ياق دەپ جاۋاپ بېرىپ «ھەتتا دامۇللامغا يېمەك تۇشۇغانى سېزىپ قالمىسۇن دەپ ھەردائىم ئۆزەمنىڭ يېمىكىمدىن بىر ئاز ئاشۇرۇپ قويۇپ، ئۆيدىكىلەر ئوخلاپ قالغاندا قويغا ئوت بېرىشكە ئېغىلغا كىرگەندەك قىلىپ ئېغىلدىكى گەمنىڭ تۇشۇكىدىن دامۇللامغا يېمەك سۇتۇپ بېرىتتىم» دېگەن. دامۇللامنى تۇتۇپ بىرىش جەريانى ئاڭلىتىپ كېلىپ: «2 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئۇنىڭ مۇرىدلىرىنىڭ ئەڭ كۆپ بولغان بۇ يەردە يۇشۇرۇنۇپ تۇرغان دېگەن ئاخباراتقا ئىگە بولغاندىن كېيىن، مەركەزدىن مەخسۇس خىزمەت گۇرۇپپىسى كېلىپ ياۋا گۆشىدە ئىش باشلىغاندا مەن دامۇللامغا قانداق قىلىمىز؟ ھۆكۈمەت بىرنەسە سېزىپ قالغان ئوخشايدۇ، ئۆزىمىز مەلۇم قىلساق ھۆكۈمەت كەڭچىلىك قىلىدىكەن دېسەم، ئۇ ياق بۇ مۇمكىن ئەمەس. سەن مەلۇم قىلىپ مېنى تۇتۇپ بەرمىسەڭ، مېنى ھېچكىم تاپالمايدۇ. ئەگەر سەن مېنى تۇتۇپ بەرسەڭ، مەنغۇ شېھىت بولىمەن ئەمما، سىنى، تاقىيامەتكىچە خەلق خوددى ئابدراھمان پاشا قوشاقللىرىدىكى «كىمخاپ تونغا ئىماننى ساققان ئىسمائىل بەدرەك» دەپ لەنەتلىگىنىگە ئوخشاش قوشاقلرىدا سىنى تا

Uning sözlirige kariganda u Abdulhemid damullamning sadik muridlriridin biri bolganликтin damullamni saklaşni öz üstige ilip nahayiti mehpilik bilen hetta ogli ve ayalgimu tuyguzmay yokirikidek bir geme yasap bir kiçide özi yalguz damullamni ilip kilip bu gemide Sakligan. Bu arida hökümet gumanlinip kalmisun dep özi kembegel dihkan bolganликтin «aktiplar» katariga koşulgan. «Ailingiz gumanlanmidimu?» soriganda yak dep cavap berip «hetta damullamga yimek tuşuganni sizip kalmisun dep her daim özemning yimikimidin bir az aşurup koyup öydikiler ohlap kalganda koyga ot birişke igilga kirgendetkilip igildiki gemining tuşukidin damullamga yimek sunup birettim» digen. Damullamni tutup biriş ceryanni anglitip kilip: «2 yıl ötkendin kiyin hökümet uning muridlririning eng köp bolgan bu yerde yuşurnup turgan digen ahbaratka iğe bolgandin kiyin merkezdin mehsus hizmet guruppsi kilip Yava gongşide iş başliganda men damullamga kandak kilimiz? Hökümet bir nese sizip kalgan ohşaydu, özimiz melum kilsak hökümet kengçilik kilidiken disem, u yak bu mumkin emes. Sen melum kilip mini tutup berseng, mengü şihit bolimen emma sini, takiyametkiçe helk huddi abdirahman paşa koşakliridiki» kimhap tonga imanni satkan İsmail bedrek» dep lenetliginige

mid Damollam'ın sadık müritlerinden biri olduğu için onu saklama görevini üzerine alıp son derece gizli bir şekilde hatta oğluna ve karısına bile fark ettirmeden yukarıdaki gibi bir sığınak inşa edip bir gece yalnız başına Damollam'ı getirip bu sığınağa saklamıştı. Bu arada hükümet şüphelenmesin diye kendisi fakir çiftçi olduğu için «aktifler» arasına katılmış. «Ailen şüphelenmedi mi?» diye sorulduğunda hayır diye cevap verip «hatta Damollam'a yemek taşıdığını fark etmesinler diye her zaman kendi yemeğinden biraz arttırıp evdekiler uyuya kaldığında ot vermeye ağıla girermiş gibi yapıp ağıldaki sığınanın deliğinden Damollam'a yemek veriyordum.» demişti. Damollam'ı teslim etme olayını anlatırken «iki yıl geçtikten sonra hükümet onun müritlerinin en fazla olduğu bu yerde saklandığı istihbaratını aldıktan sonra merkezden özel ekipler gelip Yava köyünde çalışmaya başladığında ben «Damollam, ne yapacağız? Hükümet bir şeyler hissetmiş gibi duruyor, kendimiz teslim olursak kolaylık sağlayacaklarmış.» dedim. O «Hayır bu mümkün değil. Sen ihbar edip teslim etmedikten sonra beni hiç kimse bulamaz. Eğer sen beni teslim edersen ben şehit olurum ama sen Abdurrahman Paşa şiirlerindeki 'ipek elbiseye imanını satan İsmail'in hain diye lanetlendiği' gibi halk dilinde

قىيامەتكىچە لەنەتلەيدۇ دېدى. زامان ئۆتكەنسەرى «خىزمەت گۇرۇپپا» تەشۋىقى ۋە قورقۇتۇشلىرى ئارتتى. ياۋانىڭ ھەربىرىگە «ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك - جاھىللىق قىلغانلارغا قەتئىلىك» دېگەن شۇئارلار چاپلىنىپ كەتتى. مەنمۇ بارغانسەرى قورقۇشقا باشلىدىم ۋە باشقا بىرسى سىزىپ قېلىپ دەپ قويسا مىنىڭ بېشىم كېتىدىكەن دېگەن توتۇشقا كەلدىم. بىركۈنى مەجلىستە «ئابدۇلھېمىتىنى كىمىنىڭ ساقلىغانلىقىنى بىلىمىز، ئەمما ئۆكشىنىڭ ئۆزىنىڭ مەلۇم قىلىشىنى كۈتىمىز. مەلۇم قىلسا چوڭ مۇكاپاتقا ئىگە بولىدۇ» دېگەندىن كېيىن، مەن ئۆزەم تەشكىلگە بېرىپ مەلۇم قىلدىم. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ماڭا كەڭچىلىك قىلدى ۋە 70 كۈي ئالى مۇكاپات بىلەن مۇكاپاتلىدى.....

(202) ئالتۇن ئىنقىلاپنى ئەڭ دەھشەتلىك ئۇسۇل قوللىنىپ بېسىقۇرۇپ، ئىنقىلابتا پائال رول ئالغانلارنىڭ ھەممىسىگە ئۆلۈم جازاسى ۋە يا ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك ئاستىدا مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلدى. خەۋرى بولۇپ ھەرىكەتكە قاتناشمىغانلارمۇ 20 - 10 يىل تۈرمىدا ياتتى. بۇلارنىڭ بالا چاقىلىرى «ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر ئائىلىسى» دېگەن قالدراق ئاستىدا چۆلدىكى «بوز يەر» لەرگە سۈرگۈن قىلىندى. بۇنىڭ بىلەنلا قالماي خوتەننىڭ ئاساسى قۇرۇلۇشىنى توختاتتى. نەتىجىدە 20 يىلغىچە خوتەندە ھېچبىر سانائەت زاۋىتى «فابرىكىسى» قورۇلمىدى، تۆمۈر يول ۋە نېفىت چىقىرىش قۇرۇلۇشلىرى توختۇتۇلدى، خوتەنلىكتىن ئەسكەر ئېلىنمىدى، ۋەئالى مەكتەپكە خېلى ئۇزۇن بىر مەزگىل خوتەندىن بالا ئېلىنمىدى.

ohşaş koşaklırida sini ta kiyametkiçe lenetleydu didi. Zaman ötkensiri «hizmet guruppa» teşviki ve korkutuşliri arttı. Yavaning her yiriğe «ikrar kilganlarga kengçilik, cahillik kilganlarga ketilik» digen şuarlar çaplinip ketti. Menmu bargansiri korkuşka başladım ve başka birsi sizip kilip dep koysa mining bişim kitidiken digen tonuşka keldim. Bir küni mecliste «abduhimitni kimning sakliganlikini bilimiz, emma u kişining özining melum kilişni kütimiz. Melum kilsa çong mukapatka ige bolidu» Digendin kiyn men özem teşkilge birip melum kildi. Partiyе ve hökümet manga kengçilik kildi ve 70 köi ali mukapat bilen mukapatlıdi

[202] Atçuy İnkilabini eng dehşetlik usul kollinip bisikturup İnkilapta paal rol alganlarning hemmisige ölüm cazası ve ya igr cismaniy emgek astida müddetsiz kamak cazası birildi. Hevri bulup heriketke katnaşmıgınlarmu 10- 20 yıl turmida yatti. Bularning bala çakiliri «inkilabka karşı unsur ailisi» digen kalpak astida çöldiki «boz yer» lerge sürgün kilindi. Buning bilenla kalmay Hotenning asasi kuruluşni tohtatti. Neticide 20 yılgiçe Hotende hiçbir sanaet zavti «fabrikisi» kurulmıdi. Tömür yol ve nift çikiriş kuruluşliri tohtutuldi, Hotenliktin esker ilinmıdi, ve ali mektepke hili uzun bir mezigil Hotendin bala ilinmıdi.

ta kıyamete kadar lanetleneneceksin.” dedi. Vakit geçtikçe özel ekibin teşvik ve tehditleri arttı. Yava’nın her yerine “itiraf edenlere genişlik, inat edenlere katı muamele” denen ilanlar yapıştırıldı. Ben de gitgide korkmaya başladım ve başka biri fark edip ihbar etse benim başım da gidecek diye düşünmeye başladım. Bir gün toplantıda “Abdülhamid’i kimin sakladığını biliyoruz ama o kişinin kendisinin gelmesini bekliyoruz. Kendi gelirse büyük ödül kazanacak.” dendikten sonra özel ekibe gidip ihbar ettim. Parti ve hükümet bana genişlik sağladı ve beni 70 yuan yüksek mükâfatla ödüllendirdi.

[202] Atçuy İnkılabı en vahşi yöntemler kullanılarak bastırılıp İnkılap’ta aktif rol alanların hepsine ya ölüm cezası ya da ağır çalışma altında müebbet hapis cezası verildi. Harekete katılmasa da haberi olanlar da on ıla yirmi yıl hapis yattı. Bunların çoluk çocukları “devrim karşıtı unsur ailesi” suçlamasıyla çöldeki çalışma kamplarına sürgün edildiler. Bununla da yetinmeyip Hoten’deki önemli inşaat faaliyetleri durduruldu. Sonuçta Hoten’de yirmi yıl hiçbir fabrika kurulmadı. Demiryolu ve petrol çıkarma işleri durduruldu. Hoten’den hiç kimse aske-re alınmadı ve üniversite epey uzun bir süre öğrenci kabul etmedi.

(203) 1957 - يىلى 8 - ئايدا ھۆكۈمەت خوتەندە «ئەكسىل ئىنقىلابى توپىلاڭ كۆرگەزمىسى» ئاچقاندى. ئىدارىدىن بىزلارنى قاتار تىزىپ بۇلارنى كۆرگىلى ئېلىپ كەلدى. كۆرگەزمە 2-1 مېتر ئۇزاقتىن تۇرۇپ كۆرەلەيدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىكەن. بۇلار كۆپىنچە چوڭ قىلىپ قولدا سىزىلغان رەسىملاردىن ئىبارەت ئىدى. ئەكسىل ئىنقىلابچىلار بۇلغان قوراللار دەپ بىر قانچە ئەسكىرى مىلىتىق، 3-2 دانە قول بومبىسىمۇ قويۇلغان ئىدى. ئۇندىن باشقا شىپىگرافىيا بېسىلغان نۇرغۇن ماتېرىياللار، قول يازما خەت - چەكلەرنى يىراقتىن تىزىپ قويغان ئىكەن. ئالدىنقى كۈنى كۆرگەزمىنى كۆرگەنلەر ئاي يۇلدۇزلۇق بايراقنىڭ بارلىقىنى ئېيتقاندى. ئەمما، كۆرگەزمىنى كۆرگىلى كەلگەنلەر بۇ يىراق ئالدىغا ئۇزۇن تۇرۇۋالغانلىقتىن ئەرتىسىدىن باشلاپ بايراقنى ئېلىۋەتكەن ئىكەن. مىنىڭ بىرىنچى بولۇپ كۆزۈمگە چۈشكىنى شىپىگرافىيا يوغان قىلىپ بېسىلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ 2 - ئاساسى قانۇنى» بولدى ئۇنىڭ يېنىدا يېزىلاردىكى «ياشلارغا قارىتا بايانات، «ياشلار تەشكىلاتىنىڭ نىزامنامىسى» دېگەن ماتېرىيالنى پەرق ئەتتىم. بەزىلەر بۇلارغا دىققەت قىلىپ قاراپ ئالدىدا ئۇزاقراق تۇرۇپ قالسا ساقچىلار، «ئوقۇماڭلار! كۆرسەڭلارلا بولىدۇ» دەپ ھەيدەپ تۇراتتى. ئۇندىن باشقا بۇ ماتېرىياللار ئىچىدە «شۇرا ئەزالىرى» ۋە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمەت ئەزالىرى» نىڭ تىزىملىكىمۇ قولغا چۈشكەنلىكى مەلۇم.

[203] 1957- yili 8- ayda hökümet Hotende «eksil inkilabi topilang körgezmissi» açkanidi. İdaridin bizlarni katar tizip bularni körgili ilip keldi. Körgezme 1- 2 mitir uzaktin turup köreleydigan kilip urunlaşturulgan iken. Bular köpinçe çong kilip kolda sizilgan resimlardin ibaret idi. Eksil inkilabçılar buligan korallar dep bir kançe eskiri miltik, 2, 3 dane kol bombisimu kuyulgan idi. Undin başka şipgrafta bisilgan nurgun matiriyaller, kol yazma het, çeklerni yiraktin tizip koygan iken. Aldinki küni körgezmini körgenler ay yulduzluk bayrakning barlikini itkanidi. Emma körgezmini körgili kelgenler bu bayrak aldiga uzun turuvalganlikтин ertisidin başlap Bayrakni ilivetken iken. Mining birinci bolup küzümge çüşkini şipgrafta yogan kilip bisilgan «Şerki Türkistan islam cumhuriyitining 2- asasi kanuni» boldi uning yinida yizilardiki «yaşlarga karita bayanat», «yaşlar teşkilatning nizamnamesi» digen matiriyalni perk ettim. Beziler bularga dikket kilip karap aldida uzakrak turup kalsa sakçılar, «okumanglar! körsenglarla bolidu» dep heydep turatti. Undin başka bu matiriyallar içide «şura ezaliri» ve «Şerki Türkistan islam cumhuriyiti hökümet ezaliri» ning tizimlikimu kolga çüşkenliki melum.

[203] 1957 Ağustos'unda “devrim karşıtı ayaklanma” sergisi açılmıştı. İdareden bizi de sıraya dizip bunları göstermeye götürdüler. Sergi 1, 2 metre uzaktan gezilecek şekilde düzenlenmişti. Bunlar büyük ve elde çizilmiş resimlerden oluşuyordu. Devrim karşıtlarının çaldığı silahlar diye birkaç askerî silah, iki üç tane el bombası koyulmuştu. On-dan başka matbaada basılan bir sürü materyalleri ve el yazması mektupları uzağa dizmişlerdi. Önceki gün sergiyi gezenler ay yıldızlı bayrağın olduğunu anlatmışlardı. Fakat sergiyi görmeye gelenler bu bayrağın önünde uzun durakladıkları için ertesi günden itibaren bayrağı kaldırmışlardı. Benim gözüme ilk ilişen serigrafta büyükçe basılmış “Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti’nin 2. Anayasası” oldu. Onun yanındaki yazılarda “Gençlere Hitap”, “Gençlik Yapılanmasının Nizamnamesi” gibi materyalleri fark ettim. Bazı kişiler bunlara dikkatle bakıp önünde biraz uzun kaldığında polisler “Okumayın, görmeyiz yeterli.” diye uzaklaştırıyordu. On-dan başka bu materyaller içinde “Şura Üyeleri” ve “Doğu Türkistan Cumhuriyeti Hükümet üyelerinin” listesinin de ele geçirildiği anlaşıyordu.

(204) خىتاي كوممۇنىستلىرى بۇخىل تېررور ۋە قورقۇتۇش بىلەن خەلقىمىزنىڭ

قارشى تۇرۇش كۈچىنى يوقىتىمىز دەپ ئويلىدى. ئەمما، خوتەندە ۋە

شەرقىي تۈركىستاننىڭ باشقا جايلىرىدا ئىنقىلابلار داۋام قىلدى. مەسىلەن

خوتەندە: 56 - يىلى لۇپتا ئابدۇقادىر دامۇللام باشچىلىقىدا، تەۋەككۈلدا

شۈبلى باقى دامۇللام باشچىلىقىدا، 1 - 57 - ئايدا خەدىجە خان

باشچىلىقىدا بالاماستا ئىسيانلار مەيدانغا كەلدى. بۇلاردىن باشقا خوتەندە

«ئۇچقۇنلار تەشكىلاتى»، «قارىقاشتا» شەرقىي تۈركىستان پارتىزانلىرى»

گە ئوخشاش بىرقانچە مەخپى تەشكىلاتلىرى قورۇلۇپ يەر ئاستى

پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىش جەريانىدا پاش بولۇپ قالدى. ۋە ھەممىزگە

مەلۇم بولغىنىدەك خەلقىمىزنىڭ مىللى ئازاتلىق كۈرەشلىرى بۈگۈنمۇ داۋام

قىلماقتا.....

[204] Hitay kommunistliri bu hil tiror ve korkutuş bilen helkimizning qarşı turuş küçini yokitimiz dep oyildi. Emma Hotende ve Şerki türkistanning başka caylirida inkilablar davam kildi. Meslen Hotende: 56- yili lupta abdukadir damullam başçiligida, tevekkulda şu yili baki damullam başçiligida, 57- 1- ayda hediçe han başçilikida balamasta isyanlar meydanga keldi. Bulardin başka Hotende «uçkunlar teşkilati», «Karikaşta» Şerki Türkistan partizanliri»ge ohşaş bir kançe mehpi teşkilatliri korulup yer asti paaliyetler ilip biriş ceryanida paş bolup kaldı. Ve hemmizge melum bolginidek helkimizning milli azatlık küreşliri bugünmu davam kilmakta

[204] Çin komünistleri bu tür terör ve korkutma yöntemleriyle halkımızın direnme gücünü yok edeceğini sandı. Ama Hoten’de ve Doğu Türkistan’ın diğer yerlerinde ayaklanmalar devam etti. Örneğin 1956’da Hoten-Lop’ta Abdulkadir Damollam önderliğinde, Ocak 1957’de Hatice Hanım önderliğinde Balamas’ta isyanlar çıktı. Bunlardan başka Hoten’de “Uçkunlar Teşkilatı”, Karakaşta “Doğu Türkistan Partizanları” gibi gizli teşkilatlar kurulup faaliyet gösterirken açığa çıktılar ve hepimizin bildiği gibi halkımızın millî kurtuluş mücadelesi günümüzde de devam ediyor.

(205) مەدەنىيەت ئىنقىلابى

(206) تولۇق ئاتىلىشى «پۇرۇلتارىئات مەدەنىيەت زۇر ئىنقىلابى». بۇنى

ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ چوڭ قاتلىملىرىدىن بىرى دېسەك، مۇبالغە بولماس. چۈنكى، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ رەسمىي باياناتلىرىدا بۇ يالاكەتتە ئۆلگەن (ئۆلتۈرۈلگەن) لارنىڭ سانى بىر يېرىم مىليۇن. ئەمما، بىتەرەپ كىشىلەر ھەقىقىي سان 3 مىليۇن ئەتراپىدا دەپ قارايدىكەن.

1960 - يىلى ئەتىيازدا مېنى سەھىيە نازارىتىگە مىللىي تىبابەت ھەققىدىكى قەدىمكى ئەسەرلارنى تەرجىمە قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە يۆتكىگەندى. 6 ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، «سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى» باشلىنىپ، ئىدارەمدىن ھەرىكەتكە خوتەندە قاتنىشىدۇ دەپ قايتۇرۇپ كەلدى ۋە قارقاشنىڭ ياۋا دېگەن جايدىكى خىزمەت گۇرۇپپا سىغا تەيىن قىلىندىم. بۇ يەردە بىر تەرەپتىن «مەركىزى داۋالاش ئەترىدە» دوختۇرلۇق قىلمەن ۋە بىر تەرەپتىن ھەرىكەتكە قاتنىشىپ كەمبەغىل دېھقان ۋە تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلاردىن ئۆگىنىپ يەنى، جىسمانىي ئەمگەك قىلىپ، «سوتسىيالىستىك تەربىيە ئالمەن».

(207) بىر ئاي ئۆتمەستىن بىر كۈنى ھەر قايسى جايلارغا ئېسىلغان خىتاي

كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ ماۋزەيدۇڭدىن باشقا مەشھۇر رەھبەرلىرىنىڭ رەسىملىرى ئېلىۋېتىلدى. بۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ مەن بار يەرگە كەلگەن بىرىنچى شامىلى ئىدى. ئەرتىسى «سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ» ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقى ۋە خوتەنگە قايتىش توغراسىدا ئوختۇرۇش كېلىپ خوتەنگە قايتۇق. خوتەنگە

[205] MEDENİYET İNKİLABİ

[206] Toluk atilişi «purulitariat medeniyet zur inkilabi». Buni insaniyet tarihidiki eng çong katliamliridin biri disek, mubalige Bolmas. Çünki Hitay kommunistlirining resmîy bayanlirida bu palakette ölgen (öltürülgen) larning sani bir yirim milyon. Emma biterep kişiler hekiki san 3 milyon etrapida dep karaydiken. 1960- yili etiyazda mini sehiye nazaritige miilliy tibabet hekkidiki kedicimki eserlarni tercime kilış üçün Ürümçige yötkenididi. 6 ay ötkendin kiyn «sotsiyalistik terbiye herikiti» başlinip idaremdin heriketke Hotende katnişidu dep kayturup keldi ve Karikaşning Yava digen cayidiki hizmet guruppasiga teyin kilindim. Bu yerde bir tereptin «merkizi davalaş etritide» dohturluk kilimen ve bir tereptin heriketke katnişip kembegil dihkan ve töven ottura dihkanlardin öginip yeni, cismaniy emgek kilip «sotsiyalistik terbiye alimen».

[207] Bir ay ötmestin bir küni her kaysi caylarga isilgan Hitay kommunist partiyisining Mavzeydungdin başka meşhur rehberlirining resimliri ilivitildi. Bu medeniyet inkilabining men bar yerge kelgen birinci şamili idi. Ertisi «sotsiyalistik terbiye hizmet guruppisining» emeldin kaldurulganliki ve Hotenge kaytiş togrisida ohturuş kilip

[205] KÜLTÜR DEVRİMİ

[206] Tam adı “Proletaryanın Büyük Kültür Devrimi.” Buna insanlık tarihinin en büyük katliamlarından biri desek abartmış olmayız. Çin komünistlerinin resmî açıklamalarında bu felakette ölenlerin (öldürülenlerin) sayısı yarım milyon. Ancak bağımsız kaynaklar gerçek sayının üç milyon civarında olduğunu söylüyor. 1960 sonbaharında beni Sağlık Bakanlığı’nda Uygur Geleneksel Tıbbı hakkındaki eski eserleri tercüme etme işi için Urumçi’ye göndermişlerdi. Altı ay geçtikten sonra “Sosyalist Terbiye Hareketi” başlayıp idaremden harekete Hoten’de katılacak diye beni geri çağırdılar ve Karakaş’ın Yava denen yerindeki hizmet ekibine dâhil ettiler. Bu yerde bir taraftan merkezî tedavi ekibinde doktorluk yapıyordum diğer taraftan harekete katılıp fakir çiftçi ve alt orta sınıf çiftçilerden öğrenip, yani tarlada çalışıp “Sosyalist Terbiye” alıyordum.

[207] Bir ay geçmeden bir gün etraftaki duvarlara asılan Çin Komünist Partisi’nin Mao dışındaki liderlerinin resimleri indirildi. Bu Kültür Devriminin benim olduğum yere gelen ilk rüzgârdı. Ertesi gün “Sosyalist Terbiye Hizmet Grubunun” lağvedildiği ve Hoten’e dönmemiz gerektiği doğrultusunda talimat geldi ve Hoten’e döndük. Hoten’e gelip şeh-

كېلىپ، شەھەرنى دازىباۋ قاپلاپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم.

(208) ھەريەردە «يوقالسۇن لىيۇ، دىڭ، تاۋ» (بۇ، لىيۇ شاۋچى - ماۋنىڭ مۇئاۋىنى ۋە خىتاينىڭ رەئىس جۇمھۇرى، پارتىيە سېكتارىتارى دىڭ شاۋپىڭ ۋە ئەسكىرىي قوماندان تاۋجۇ دېگەنلەرنىڭ قىسقارتىلغان ئىسىملىرى) دېگەن شۇئارلار چاپلانغان. بىر قانچە كۈندىن كېيىن، ئۆلكىنىڭ پارتىيە باشلىقى ۋاڭخېنماۋ ۋە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ پارتىيە باشلىقى خۇاڭنى يوقالسۇن دېگەن شۇئارلار خوتەننى قاپلاپ كەتتى. پۈتۈن يۇرتتا ھۆكۈمەت ئاپراتلىرى ۋە پارتىيە ئورگانلىرى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دېگەن پالاكەت باشلانغان بولدى. ئەسلىدە، بۇھەرىكەتنىڭ ھەرقانداق بىر مەدەنىيەت بىلەن ئالاقىسى يوق. تامامەن دۆلەت ئانارخىيىسى (ئانارخىيىسى) دىن ئىبارەت بىر قاراقۇيۇن چىقىرىش ئىدى. مەركەزدە مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ كېلىپ چىقىشى يەنى، ماۋنىڭ ئۆزىدىن باشقا پۈتۈن خىتاي كوممۇنىست رەھبەرلىرىنى ئوتتۇرىدىن سىقىپ چىقىرىپ، تامامەن بىر دىكتاتورلۇق يولغا مېڭىشى، بىر قىسىم يازغۇچى ۋە شائىرلارنىڭ ئۇنى ئاشكارا تەنقىت قىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن. ئەمما، بىزدە بۇ يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمىدەك تۇيۇقسىز كەلدى.

Hotenge kayttuk. Hotenge kilip şeherni Dazibav kaplak ketkenlikini kördüm.

[208] Her yerde «yukalsun Liyu, Ding, Tav» (bu, Liyu Şavçı, Mavning muavini ve Hitayning reis cumhuri, partiye siktartari Ding Şavping ve eskiriy komandan Tavcu digenlarning kiskartilgan isimliri) digen şuarlar çaplangan. Bir kançe kündin kiyin ölkining partiye başlıki Vanginmav ve Hoten vilayitining Partiye başlıki Hvangni yokalsun digen şuarlar Hotenni kaplap ketti. Pütün yurtta hökümet apratliri ve partiye organliri kalaymikanlışıp ketti. Şuning bilen bu «medeniyet inkilabi» digen palaket başlangan boldi. Eslide, bu heriketning her kandak bir medeniyet bilen alakisi yok. Tamamen dölet anarhiysi (anarşisi) din ibaret bir karakuyun çıkiriş idi. Merkezde medeniyet inkilabining kilip çıkışı yeni, Mavning üzidin başka pütün Hitay kommunist rehberlirini otturidin sikip çıkirip tamamen bir diktatorluk yoliga mingişi, bir kisim yazguçi ve şairlarning uni aşkara tenkit kilişi bilen munasivetlik iken. Emma bizde bu yukirida sözlep ötkinimdek tuyuksiz keldi.

rin Dazibaolarla (duvar gazetesi) kaplandığını gördüm.

[208] Her yere “Kahrolsun Liu, Deng, Tao” (Mao’nun yardımcısı ve Çin’in Başbakanı Liu Shaoqi, Parti Genel Sekreteri Deng Xiaoping ve General Tao Zhu’nun isimlerinin kısaltılmış hâlleri) yazan afişler yapıştirılmıştı. Birkaç gün sonra bölgesel parti başkanı ve Hoten il parti başkanı “Ho Vang kahrolsun” denen afişler Hoten’i kapladı. Ülke çapında hükümet ve parti organları karışmaya başladı. Böylece bu Kültür Devrimi denen felaket başlamış oldu. Aslında bu hareketin herhangi bir kültürle bir alakası yoktu. Tamamen devlet anarşisinin ibaret bir tufandı. Merkezde Kültür Devrimi’nin başlaması yani Mao’nun kendinden başka bütün Çinli komünist liderleri ortadan kaldırıp tamamen bir diktatörlük yoluna girmesinin nedeni bir kısım yazar ve şairlerin onu açıkça eleştirmeye başlamasıymış. Ama bize daha önce anlattığım gibi apansız geldi.

(209) توغرىسىنى ئېيتقاندا بۇ قالايمىقانچىلىق جەريانىدا، بىزدەك بىرقىسىم

«دويشاڭلار» قىسقا بىر مەزگىل بولسىمۇ ئارام ئالدۇق. چۈنكى

كوممۇنىستلار بىر بىرلىرى بىلەن ئىشتەك تاللىشىپ، ئەھۋال بىر ئىچكى ئۇرۇش قىرغىغا كېلىپ قالغان. كوممۇنىست ھۆكۈمران گورۇھى بىر - بىرىگە زىت 2 تەرەپكە بۆلۈندى. ھەتتا ئەسكىرىي قىسىملارمۇ ئىككىگە بۆلۈنۈپ، ئۆز تەرەپتىكىلىرىگە قورال بېرىپ ئۇرۇشقا سالدى. بۇنى «ئىنقىلابى ئەمما قورال - يارق ئامبىرىنى بۇلاپ كەتتى» دەپ ئاتىدى.

(210) بۇئارىدا ماۋنىڭ خوتۇنى سەھنىگە چىقىپ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا «قىزىل

مۇھاپىزەتچىلار» ھەرىكىتىنى باشلاتتى. بۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ماۋنى ۋە

پۇرۇلئىرائات دېكتاتورىسىنى قوغداش. بۇيولدا ماۋ ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىدىن باشقا ھېچكىمنىڭ سۆزىنى تىڭشىماسلىق. بۇنىڭ ئۈچۈن، مەكتەپلىرىدىن

چىقىپ، پۈتۈن مەملىكەتتە يېيىلىپ، «پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزىم

يولىغا ماڭغان ھۇقۇقدارلارنى يوقۇتۇش»، «تۆرت كۈننى يوقۇتۇش» قا ئاتالاندۇردى.

(211) شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خىتاي ئىچىدىن بىر مىليۇندىن كۆپرەك خۇڭۋېيىڭ

يەنى قىزىل مۇھاپىزەتچىلار بېجىڭغا كېلىپ تىيەنمەن مەيدانىدا ماۋنىڭ ئالدا

پاراتتىن ئۆتتى. شۇنىڭ بىلەن خەلقىمىزنىڭ ئېتىقىدەك «تەلۋىلارنىڭ قۇتراپ كېتىش» ھەرىكىتى باشلاندى.

{209} Togrisi iytkada bu kalaymikançilik ceryanida, bizdek bir kısım «doşanglar» kiska bir mezgil bolsimu aram alduk. Çünki kommunistlar bir birliri bilen işttek talişip, ehval bir içki uruş krigiga kilip kalgan. Kommunist hökimran güruhi bir birige zit 2 terepke bölündi. Hetta eskiriy kisimlarmu ikkige bölünüp öz tereptikilirige koral birip uruşka saldı. Buni «inkilabi emma koral, yarak ambirini bulap ketti»dep atidi.

{210} Bu arida Mavning hotuni sehnige çikip okuguçılar arisida «kızıl muhazipetçılar» herikitini başlattı. Bularning vezipisi Mavni ve purulitariat diktatorsini kogdaş. Bu yolda Mav ve uning hotunidin başka hiçkimning sözini tingsımaslik. Buning üçün mektepliridin çikip, pütün memlikette yiyilip «partiye içidiki kapitalizm yoliga manggan hokukdarlarni yokutuş», «dört konani yokutuş» ka atlandurdi.

{211} Şuning bilen pütün Hitay içidin bir milyundin köprek hungvibing yeni kızıl muhazipetçılar bicingga kilip tiyenmin meydanida Mavning alda parattin ötti. Şuning bilen helkimizning itkinidek «telvilarning kutrap kitiş» herikiti başlandı.

{209} Doğrusunu söylemek gerekirse bu karışıklıklar içinde bizim gibi “Duixianglar (hedefler)” kısa bir süre olsa da rahatladı. Çünkü komünistler birbirleriyle didişmiş, durum bir iç savaş kıyısına kadar gelmişti. Komünist egemen sınıf birbirine zıt iki tarafa bölündü. Hatta askerî birlikler bile ikiye bölünüp kendi taraftarlarına silah verip savaş başladı. Bu işe “devrimci kitle cephaneliği soydu” diye ad koydular.

{210} Bu arada Mao'nun karısı sahneye çıkıp öğrenciler arasında “Kızıl Muhafızlar” hareketini başlattı. Bunların vazifesi Mao'yu ve proletarya diktatörlüğünü koruma, bu yolda Mao ve onun karısından başka kimseden emir almamaktı. Bunun için okullarından çıkıp bütün memlekete dağılarak “parti içindeki kapitalizm yolunda giden yöneticileri yok etme” ve “dört eskiyi yok etme”ye yönlendirildiler.

{211} Sonuçta bütün Çin'den bir milyon Hong Weibing yani Kızıl Muhafızlar Pekin'e gelip Tienenman meydanında Mao'nun önünde yaptılar. Böylece halkımızın dediği gibi “azgınlarnı/delilerin kudurması” hareketi başladı.

(212) خوتەندىمۇ مەركەزدىن ۋە ئۈرۈمچىدىن كەلگەن قىزىل مۇھاپىزەتچىلارنىڭ

«ئالاقە باغلاش» قىسىملىرىنىڭ كېلىشى بىلەن قىزىل مۇھاپىزەتچىلار تەشكىللەندى. بۇلار مۇ ئۆز جايلىرىدا 2 گە بۆلۈنۈپ بىر - بىرى بىلەن ئېلىشىپ كەتتى. تۆۋەندە قىزىل مۇھاپىزەتچىلارنىڭ خوتەندىكى تېرورلۇق قىلمىشلىرىدىن بىرقىسمىنى ئاڭلىتىپ ئۆتمەن.

(213) كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارنى «يوقۇتۇش:

(214) بۇنىڭدىن بىرمەزگىل بۇرۇن پۈتۈن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا

«ھەربىي ۋەكىل» ئەۋەتىلىپ، مەملىكەت بويىچە ھەربىي ئىدارە قىلىش باشلانغانىدى. شۇنىڭ بىلەن ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى پۈتۈن باشلىقلارنى «تارتىپ چىقىرىپ» پىيەن قىلىش (تەنقىت قىلىش - كۈرەش قىلىش) باشلاندى. بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى يوقىرىدا تارتىپ چىقىرىش، كۈرەش قىلىش ۋە ھاكازا دېگەن مەۋزۇلاردا سۆزلەپ ئۆتتۈم. ئەمما، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بۇ باسقۇچىدا كۈرەش قىلغانلار پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ بىرىنچى باشلىقلىرى ئىدى. ھەتتا، خوتەننىڭ پارتىيە كومىتېتى باشلىقى خۇاڭ چىڭ(يۇقىرىدا تېزەك تەرگىلى چىققان كومىسىيەر دېگەن ماۋزۇدا سۆزلەپ ئۆتكەن كومىسىيەر خۇاڭ) نىڭ يۈزىگە قارا سۇۋاپ، بېشىغا كولا كىيىدۇرۇپ، ماڭالمىسىمۇ قول ھارۋىسىغا سېلىپ سازاي قىلدى. مەركەزدە بىر قىسىم رەھبەرلەرنىمۇ «پارتىيە ئىچىدە كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار» دەپ تارتىپ چىقىرىلغانلىقى مەلۇم بولدى. ئىش كونترولدىن چىقىپ كېتىپ ھەريەردە ئانارشى مەيدانغا چىقتى. ھەربىي ۋەكىللەر

[212] Hotendimu merkezdin ve Ürümçidin kelgen kızıl muhapizetçilarning» alake bağlaş» kismirlirining kilişi bilen kızıl muhapizetçilar teşkillendi. Bularmu öz caylirida 2 ge bölünüp bir, biri bilen ilişip ketti. Tövende kızıl muhapizetçilarning Hotendiki tirorluk kilmişliridin bir kismini anglitip ötimen.

[213] «Kaptalizim Yoliga Manggan Hokukdarlarni» Yokutus:

[214] Buningdin bir mezgil burun pütün, partiye ve hökümet organliriga «herbiy vekil» evetilip memliket boyiçe herbiy idare kiliş başlanganidi. Şuning bilen hökümet urunliridiki pütün başliklarni «tartip çıkirip» pipen kiliş (tenkit kiliş, küreş kiliş) başlandi. Buning nime ikenlikini yokirida tartip çıkiriş, küreş kiliş ve hakaza digen mevzularda sözlep öttüm. Emma medeniyet inkilabining bu baskuçida küreş kilganlar partiye ve hökümetning birinci başlikliri idi. Hetta, Hotenning partiye komitit başliki Hvang Çing (yukirida tizek tergili çikkan komisyar digen Mavzuda sözlep ötken komisyar hvang) ning yüzige kara suvap, bişiğa kola kiydurup, mangalmisimu kol harivisiga silip sazay kildi. Merkezde bir kism reherlernimu «partiye içide kapitalizim yoliga manggan hokukdar» dep tartip çıkirilganliki melum Boldi. İş kontroldin

[212] Hoten'de merkezden ve Urumçi'den gelen "irtibat" birimlerinin gelmesiyle Kızıl Muhafızlar örgütlenmeye başladılar. Bunlar da bulundukları yerlerde ikiye bölünüp birbirleriyle çatışmaya başladılar. Aşağıda Kızıl Muhafızların Hoten'deki terör faaliyetlerinin bir kısmını anlatacağım.

[213] "Kapitalizm Yolunda Giden Yöneticilerin" Yok Edilmesi

[214] Bundan bir süre önce bütün ülke çapında parti ve hükümet organlarına "askerî vekil" gönderilip ülke çapında askerî yönetim başlamıştı. Hükümet organlarındaki bütün yöneticileri "ortaya çıkarıp" pipen yapmaya (eleştirme, mücadele etme) başladılar. Bunların ne demek olduğunu daha önceki "ortaya çıkarma" "mücadele etme" ve benzeri başlıklarda anlatmıştım. Ama Kültür Devrimi'nin bu safhasında mücadeleye tabi tutulanlar parti ve hükümetin üst düzey yöneticileriydi. Hatta Hoten parti merkez komitesinin başkanı Ho Vang Çing'ı (önceki bölümlerde tezek toplamaya çıkan komiser isimli başlıkta anlatılan komiser) yüzüne kara sıvayıp başına külah giydirip yürümeyecek hâle getirip el arabasına koyup teşhir ettiler. Merkezde bazı üst düzey yöneticilerin de "parti içinde kapitalizm yolunda giden yönetici" diye teş-

«ئۆز كۆز قاراشىدىكى» لارنى قوللاپ، قارشى كۆز قاراشىدىكىلارغا قارشى قورال ئىشلىتىشكە باشلىدى. بۇلار ھەرىكەتلىكسى «ماۋجۇشنى جان تىكىپ قوغدايمىز» دەپ مەيدانغا چىققان بولسىمۇ ماۋدىن باشقا رەھبەرلەرنى يوقۇتۇش ۋەيا قوغداشتا بىر - بىرىنى دۈشمەن دەپ ئېلان قىلاتتى. خوتەندىكى 2 تەرەپ (خوگئەرسى يەنى 2 - قىزىل قوماندانلىق ۋە لەنزۇڭ يەنى، بىرلەشكەن كادىرلەر تەشكىلاتى) بولۇپ، يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمىدەك ئۆزلىرىنى قوللايدىغان ھەربىي قىسىمنىڭ ياراقلىرىنى «بۇلاپ» قوراللىنىپ، رەسمىي ئۇرۇش باشلىدى. شەھەرنى ئىككىگە بۆلۈشۋالدى. بىزنىڭ كونا شەھەردىكى ئۆيىمىز ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالدى. بىز بىر ئاخشىمى جېنىمىزنى ئاران ئېلىپ، ئۆي ۋاقىمىزنى شۇنداقلا تاشلاپ، يېزىغا قېچىپ چىقتۇق. 3-2 ئايدىن كېيىن، ئالەم تىنچىدى. ۋەبىزىمۇ شەھەرگە قايتىپ كىردۇق. ئۆيىمىز تامامەن ۋەيران بىر ھالەتتە بىرقىسمى يېقىلغان ۋەئوت قويۇلغان، خوددى ئۇرۇشتىن چىققانداك بىر كۆرۈنۈشتە ئىدى. ئەتراپىدىكى ئەھۋال تاملىرى يېقىلغان. ئۆي ئىچىدىكى نەرسە كېرەكلەر ھەتتا، ئورغا كۆمگەن قىشلىق كۆكتات ۋە كۆمۈر لىرىمىزنىمۇ بولاپ كەتكەن. ئۆيىنىڭ تىگىنىنى ئىستىھكام ئۈچۈن، ساقچىلار كولاپ، تامامەن ئولتۇرغۇسىز ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغان. بۇلارنى كېم ۋەيا قايسى تەرەپ قىلدى؟ ھېچكىم ئىگە بولمىدى. چارەسىزلىك ئىچىدە پارتلاش نەتىجىسىدە ئەتراپقا چېچىلىپ كەتكەن ئىشلىك دەرىزىلىرىمىزنى يىغىپ، يېقىلغان تامغا يۆلەپ، ئەتراپنى توسۇپ بىر مەزگىل بۇ خارابە ئىچىدە ياشىدۇق. بىزىدىكى توغقانلار كىرىپ، ئەتراپقا لاي تام سېلىپ

çikip kitip Her yerde anarşi meydanga çıktı. Herbiy vekiller» öz köz karaşidiki» larni kollap karşı köz karaşidikilarga karşı koral işlitişke başlidi. Bular her ikkisi» Mavcuşini can tikip kogdaymız» dep meydanga çikkan bolsimu Mavdin başka rehberlerni yokutuş ve ya kogdaşa bir, birini düşmen dep ilan kilatti. Hotendiki 2 terep (hongersi yeni 2- kızıl komandanlık ve lengzung yeni, birleşken kadirler teşkilatı) bolup yukirida sözlep ötkinimdek özlirini kollaydigan herbiy kisimning yaraklirini «bulap» korallinip resmîy uruş başlidi. Şeherni ikkige bölüşivaldi. Bizning kona şeherdiki öyimiz ikkisinining otturisida kaldı. Biz bir ahşimi cinimizni aran ilip, öy vakimizni şundakla taşlap, yiziga kiçip çıktuk. 2- 3 aydin kişin alem tincidi. Ve bizmu şeherge kaytip kirduk. Öyimiz tamamen veyran bir halette bir kısmi yıkılğan ve ot kuyulğan, uddi uruştin çikkandek bir körünüşte idi. Etrapidiki ehate tamliri yıkılğan. Öy içidiki nerse kirekler hetta origa kömgen kişlik köktat ve kömürlirimiznimu bolap ketken. Öyning tiginini istihkam üçün saçkandek kolap tamamen olturgusiz haletke keltürüp koygan. Bularni kim ve ya kaysi terep kildi? hiçkim ige bolmıdı. Çaresizlik içide partlaş neticisinde etrapka çičilip ketken ışık derizilirimizni yigip, yıkılğan tamga yülep, etrapni tosup bir mezigil bu harabe içide yaşiduk. Yizidiki

hir edildikleri anlaşıldı. İş kontrolden çıkıp her yerde anarşi hüküm sürmeye başladı. Askerî vekiller “kendi görüş- lerindekileri” kollayıp karşı görüşteki- lere karşı silah kullanmaya başladılar. Bunların her ikisi de Mao’nun dışındaki liderler konusunda birbirlerine düştü- ler. Hoten’deki iki taraf Hon Er Si yani II. Kızıl Kumandanlık ve Len Zung yani Birleşmiş Memurlar Teşkilatı olup yu- karıda anlattığım gibi kendilerini kolla- yan askerî kısmın cephaneliğini “çalıp” silahlanarak resmen savaşımaya baş- ladılar. Şehri ikiye bölüp paylaştılar. Bi- zim eski şehirdeki evimiz ikisinin tam ortasında kaldı. Biz bir akşam canımızı zor kurtarıp evi ve içindeki eşyaları öy- lece bırakarak köye kaçtık. İki üç ay sonra ortalık sakinleşti ve biz de şehre geri geldik. Evimiz tamamen harap bir hâldeydi. Bir kısmı yıkılmış ve yakıl- mıştı. Sanki savaştan çıkmış gibiydi. Etrafındaki toprak koruma duvarları yıkılmıştı. Evin içindeki eşyalar hatta sakladığımız kışık sebze ve kömürler bile çalınmıştı. Evin altını siper yapmak için köstebek gibi kazıp tamamen otu- rulamaz hâlde getirmişlerdi. Bunları kim veya hangi taraf yaptı, bilmiyoruz, suçlu hiç kimse üstlenmedi. Çaresizlik içinde patlama sonucu etrafa saçılmış kapı ve pencereleri, yıkılan duvarları toparlayıp etrafını kapatarak bir süre bu harabede yaşadık. Köydeki akrabalar gelip evin

بەردى. ئىقلىمىنساخان بىلەن ئىككىمىز كۆلدىن تاغاردى يۈدۈپ توپا تۇشۇپ، كاتەكلارنى تىندۇردۇق. كۆلدىن سېغىز چىقىرىپ، 8 مىڭ دانە قىش قۇيدۇق ۋە يېزىدىكى توغقانلار ياردەملىشىپ 2 ئاي ئىچىدە ئۆيىنى باشقىدىن سېلىپ، تۆپىسىنى يېپىۋالدىق. بۇيىر مەزگىل ھاياتىمنىڭ ئەڭ مۇشكىل كۈنلىرىدىن ئىدى. مېنى بۇ ھالەتتە كۆرگەن ئاغىنىلىرىمدىن بىرسى، كېيىنچە بۇلارنى تەسۋىرلەپ ماڭا مۇنداق دەپ بەرگەندى: «ئۆكۈنى سىلنى يوقلاپ كەلدىم. ئەتراپ شۇقەدەر ۋەيران بولۇپ كەتكەنكى، ھېچ تونۇيالىمىدىم. ئالدىمىدىكى مەنزىرە، خۇددى كىنولاردىكى 2- دۇنيا ئۇرۇشىدا ۋەيران بولغان ئۆيلەرنىڭ كۆرۈنىشى ئىدى. يېقىلۇق تام نىڭ ئىچىدە بىر ياغاچ ئۈستىدە پىشانىسىنى تۇتۇپ، غەمكىن ئولتۇرغان بىرىكىشى كۆرۈپ يېنىغا كەلسەم، بۇسە ئىكەنلە».

(215) ئىدارەدىن زىياننى تەكشىرىپ، ياردەم قىلىمىز دەپ، بىر مىقتار ياردەم بولى ھېساپلاپ يۇقىرىغا يوللىغان بولسىمۇ مېنى «تارىخدا مەسىلە بار دويىشاڭ» ئىكەن دەپ بۇ ياردەم پولىنى تەسدىقلىمىدى.

(216) تۆت كوناڭنى يوقىتىش:

(217) بۇھەرىكەتتە قىزىل مۇھاپىزەتچىلار نىڭ شۇئارى 4 كۈننى يوقىتىش بولسىمۇ ئەمەلىيەتتە بۇ تامامەن بىر تېررور ھەرىكىتى بولۇپ چىقتى. ھەممىدىن بۇرۇن دىنىمىز ۋە مىللى بارلىقىمىزغا ھۆجۈم باشلىدى. ئالدىغا ئۇچرىغان مەسجىد، مەردىسە، خانقا ۋە تارىخى يادىكارلىقلارنى چىقىپ

tugkanlar kirip, etrapka lay tam silip berdi. İklmnisahan bilen ikkimiz köldin tagarda yüdüp topa tuşup kateklarni tindurduk. Köldin sigiz çikirip 8 ming Dane kiş kuyduk ve yizidiki tugkanlar yademişip 2 ay içide öyni başkidin silip töpisini yipivalduk. Bu bir mezgil hayatimning eng muşkil künliridin idi. Mini bu halette körgeñ aginilirimdin birsi, kiyinçe bularni tesvirlep manga mubdak dep bergenidi: «u küni silini yoklap keldim. Etrap şu keder veyran bolup ketkenki hiç tonuyalmidim. Aldimdiki menzire, huddi kinolardiki 2- dünya uruşida veyran bolgan öylerning körünüşi idi. Yikiluk tam ning içide bir yagaç üstide pişanisi tutup gemkin olturgan bir kişi körüp yiniga kelsem, bu sile ikenle».

[215] İdaredin ziyanni tekşirip yardım kilimiz dep bir miktar yardım poli hisaplap yukiriga yolligan bolsimu mini «tarihida mesile bar doyşang» iken dep bu yardım polini testiklimidi.

[216] Töt Konani Yokitiş:

[217] Bu herikette kizil muhapizetçılar ning şuari 4 konini yokitiş bolsimu emeliyette bu tamamen bir tiror herikiti bolup çıktı. Hemmidin burun dinimiz ve millî barlikimizga höcüm başlıdi. Çong şehirlerde bulardin birer danidin

etrafına toprak duvar ördüler. İklmnisa Hanım'la ikimiz gölden çuvalarla toprak taşıyıp çukurları doldurduk. Gölden çamur çıkarıp sekiz bin ham kiremit yaptık ve köyden gelen akrabalarla iki ay içinde evi baştan inşa edip çatısını kapattık. O günler hayatımın en zor günlerindendi. Beni bu hâlde gören arkadaşlarımdan biri daha sonra bunları hatırlatıp bana şöyle demişti “O gün sizi ziyarete gelmişim. Ortalık o kadar harap hâldeydi ki hiç tanıyamadım. Önümdeki manzara sanki II. Dünya Savaşı'nda harabeye dönmüş evlerin görüntüsü gibiydi. Yıkılmış damın içinde bir tahta üstünde başı ellerinin arasında endişeli bir hâlde oturan bir kişiyi görüp yanına geldim, bu kişi sizdiniz.”

[215] İdaremden hasarı inceleyip yardım edeceğiz diye bir miktar para yardımı hesap edip yukarıya göndermiş olsalar da “tarihinde sorun olan Duixiang (hedef)” imiş diye bu yardım onaylanmamış.

[216] Dört Eskiği Yok Etme

[217] Bu harekette Kızıl Muhafızların sloganı “Dört Eskiği Yok Etme” olsa da bu tamamen bir terör hareketine dönüştü. Her şeyden önce dinimiz ve millî varlığımıza hücum başladı. Önlerine çıkan mescit, medrese, han, hamam ve

تاشلىدى. چوڭ شەھەرلەردە بۇلاردىن بىرەر دانىدىن ساق قالغانلىرى بولسىمۇ يېزىلاردا ھېچ قالمدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قۇرئان ۋە باشقا ھەر قانداق دىنى كىتاپلارنى يىغىۋېلىپ، ھەممىسىنى كۆيدۈرۋەتتى. قىزىل مۇھاپىزەتچىلار ئۆيىمۇ ئۆي بېسىپ كىرىپ، ئاخشۇرۇپ قولىغا ئۇچرىغان ھەر قانداق كونا كىتاپ بولسىمۇ زور بىلەن ئېلىپ چىقىپ، كۆيدۈرۋەتتى. ئۆيىدە قۇرئان يۇشۇرغانلارنى قاتتىق جازالايمىز دەپ دەھشەت تارقاتتى. ئاخشۇرۇشتا ئۆيىدىن قۇرئان چىقىپ قالغان ۋە تاپشۇرۇشنى رەد قىلغانلارنى قاتتىق ئۇرۇپ، بەزىلىرىنىڭ بويۇنغا قۇرئاننى ئېسىپ سازاۋى قىلدى. بىزنىڭ ئۆيىگىمۇ مەن يوق، قۇرئان ئىزدەپ كەلگەنلەرگە ئۆيدىكىلەر كونا تىبابەت كىتاپلىرىدىن بىر قانچىسىنى بېرىپتۇ. مەن كېيىن چىقىپ، بۇلار دىنى كىتاپ ئەمەس دەپ قايتۇرۇۋالدىم.

(218) جىنازا نامىزى ئوقۇشنى مەننى قىلدى. ھەتتا بىر مەزگىل دەپنى

مۇراسىملارنىمۇ چەكلەپ قويدى. دىنى بايرام توي - تۈركۈن، نىكاھ مۇراسىمى، ئات تويى ۋە خەتنە تويى قاتارلىق دىنى ۋە مىللى ئادەتلىرىمىزنى «كونىلىق» دەپ زورلۇق بىلەن تۈستى. ھەتتا، بازار كۈنلىرى يول توساپ، ساقال قويغان ئەرلەرنىڭ ساقىلىنى كەستى، سەللە ۋە يا دوپپا كىيگەن بولسا ئېلىپ تاشلىۋېتىپ شەپكە كىيگىلى سالىدى. مىللى شىپاخاندەكى تېۋىپ ئاخۇنۇملىرىنىڭ توماق ۋە دوپپالىرىنى تاشلاپ، ماۋىنىڭ شەپكەسىگە ئوخشاش شەپكە كىيۋالغانلىرىنى كۆرۈپ، كۆلگۈمنى يۇشۇرۋالغانلىقىم ئېسىمدە. خىتاي قىزىل مۇھاپىزەتچىلاردىن بىرسى بىر دېھقاننىڭ پۇتىدىكى

sak kalganliri bolsimu yizilarda hiç kalmidi. Uning arkisidin Kuran ve başka her kandak dini kitaplarni yigivilip hemmisini öydürvetti. Kızıl muhapizetkilar öymu öy bisip kirip ahturup koliga uçrgan her kandak kona kitap bolsimu zor bilen ilip çikip köydürvetti. Öyide Kuran yuşrganlarni kattik cazalaymiz dep dehşet tarkatti. Ahturuştta öyidin Kuran kalgan ve tapşuruşni red kilganlarni kattik urup bezilirining boyuniga kuranni isip sazayi kildi. Bizning öygimu men yok, Kuran izdep kelgenlerge öydikiler kona tibabet kitaplıridin bir kançisini biriptu. Men kiyin çikip bular dini kitap emes dep kayturvaldim.

[218] Cinaza namizi okuşni meni kildi. Hetta bir mezgil depni murasimlarnimu çeklep koydi. Dini bayram toy, türkün, nikah murasimi, at toyi ve hetne tuyi katarlik dini ve milli adetlirimizni «konilik» dep zorluk bilen tösti. Hetta bazar künliri yol tosap sakalkoygan erlarning sakilini kesti, selle ve ya doppa kiygen bolsa ilip taşlıvitip şepke kiygili saldi. Milli şıfahanidiki tivip ahunumlirining tumak ve doppelirini taşlap Mavning şepkisige ohşaş şepke kiyvalganlirini körüp kölkümni yuşurvalganlikim isimde. Hitay kızıl muhapizetçılardin birsi bir dihkanning putidikiki kalaçni

tarihî eserleri yıktılar. Büyükşehirlerde bunlardan sağ kurtulan birkaç tane olsa da, köylerde hiç kalmadı. Onun arkasından Kur'ân ve başka bütün dinî kitapları toplayıp hepsini yaktılar. Kızıl muhafızlar ev ev baskın yapıp arama-da ele geçirdikleri her türlü eski kitaba zorla el koyup yaktılar. “Evde Kur'ân saklayanlara çok ağır ceza vereceğiz” diye dehşet saldılar. Aramada evinde Kur'ân bulunan ve teslim etmeyi reddedenleri feci şekilde dövdüler, bazı-larını boyunlarına Kur'ân asarak teşhir ettiler. Bizim eve benim olmadığım bir vakitte Kur'ân aramak için gelenlere evdekiler eski tıp kitaplarından birkaç tanesini vermişler. Ben sonra bunları dinî kitap değil diye geri aldım.

[218] Cenaze namazı kılmayı yasakladılar. Hetta bir süre bütün dinî merasimleri yasakladılar. Dinî bayram, düğün, nikâh, isim koyma ve sünnet gibi dinî ve millî adetlerimize “gericilik” diye zorla engel oldular. Hetta pazar günleri yolları kesip sakal bırakan erkeklerin sakallarını kestiler. Sarık veya doppa takan varsa başından çıkarıp şapka giymeye zorladılar. Millî şıfahanedeki tabip hocaların takke ve doppelarını bırakıp Mao'nunkine benzer şapka giydiklerini görüp gülmemek için kendimi zor tuttuğumu hatırlıyorum. Çinli Kızıl Muhafızlardan birisi bir çiftçinin aya-

كالاچنى كۆرۈپ ھەيران قېلىپ يېنىدىكىدىن بۇنىمە دەپ؟ سوراپتۇ. ئو
«كونا ئويغۇرلارنىڭ كىيىدىغان ئايىقى» دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن
تارتىپ كالاچنى «كونىلىق» دەپ، يولدا كالاچ كىيگەن كىشىنى توختىتىپ
ئايىغىدىن سالدۇرۇۋېلىپ، ئۇنى چاناپ تاشلىۋەتكەن ۋەقەلەر بولغان.

(219) دىنى ۋە مىللى ئۆرپە ئادەتتىكى مۇراسىملار مەنىسى قىلىندى. خەلقلەر دىنى
نىكاھلىرىنى ناھايىتى مەخپىي ھالدا ئېلىپ باردى. بايرام نامازلىرىنى ئۆيلىرىدە
مەخپىي قىلىشتى. بۇلار سىزىلىپ قالسا ھەرخىل جازالارغا ئۇچرىدى.
ھەتتا كىشىلەر بىر - بىرلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم»
دېيىشنى چەكلەپ بۇنىڭ ئورنىغا «ماۋجۇشى ۋەنسۇي» يەنى، خىتايچە
ياشسۇن رەئىس ماۋدىيىشنى ئوختۇردى ۋە باشقىلار.....

(220) بىر يىلغا قالماي مەركەز قىزىل مۇھاپىزىتىچىلار ھەرىكىتىنى ئاياغلاشتۇردى.
شۇنىڭ بىلەن خەلقىمىز بۇتەلۋىلەردىن قۇتۇلدى.

(221) بۇباش باشتاقلىق قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى (كونىلارنى قوغداش تەرەپتارى)
ھاۋا ئارمىيەسى (ئىنقىلاپچىلارنى قوغداش تەرەپتارى) نى توقۇتۇش
دەرىجىسىگە ئېلىپ كەلدى. بۇ چاغدا ماۋ ۋەزىيەتنىڭ يامانلىقىنى ھېس
قىلىپ، جو ئىنلەينى سەھنىگە چىقاردى. ئۇ «ئەلەم كۆرىشى قىلماي قەلەم
كۆرىشى قىلايلى» دەپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، كونترولنى قولغا ئالدى. نەتىجىدە
«تەرەپلەر» نىڭ باش - باشتاقلىق بىر قەدەر تىز گىنىلىنىپ، پارتىيەنى
تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتى باشلاندى. بۇنىڭ بىلەن بەزى جايلارنىڭ

körüp heyran kilip yinidikidin bu nime dep? soraptu. O «kona Uygurlarning kiyidigan ayigi» dep cavap biriptu. Şuningdin tartip kalaçni «konilik» dep yolda kalaç kiygen kişini tohtitip ayigidin salduruvilip uni çanap taşlivetken vekeler bolgan.

[219] Dini ve milli örpe adettiki murasimlar meni kilindi. Helkler dini nikahlrini nahayiti mehpi halda ilip bardı. Bayram namazlrini öyliride mehpi kilişti. Bular sizilip kalsa herhil cazalarga uçridi. Hetta kişiler bir, birliri bilen uçaşkanda «essalamu eleykum» diyişni çeklep buning orniga «Mavcuşi vensuy» yeni, Hitayçe yaşsun reis Mav diyişni uhturdi ve başkılar

[220] Bir yılga kalmay merkez kizil muhapizetçılar herikitini ayaglaşturdi. şuning bilen helkimiz bu telvilerdin kutuldi.

[221] Bu baş baştaklik kurukluk armiyesi (konılarni kogdaş tereptari) hava armiyesini (inkilapçılarni kogdaş tereptari) ni tokunuş dericisige ilip keldi. Bu çağda Mav veziyetning yamanlikini his kilip coinleyni sehnige çıkardı. U «elem kürişi kilmay kelem kürüşü kilaylı» dep otturiga çıkıp kontrolni kolga aldı. Neticide «terepler»ning baş, baştaklik bir keder tiz ginlinip partiyeni tertipige siliş herikiti başlandı. Buning

ğındaki çarığı görüp hayran kalıp ya-nındakine “Bu ne?” diye sormuş. O da “Eski Uygurların giydiği ayakkabı.” diye cevap vermiş. Ondan sonra çarık giymek “gericilik” diye yolda çarık giyenleri durdurup ayağından çıkarıp parçalayıp atma olayları yaşanmıştı.

[219] Dinî ve millî örf ve âdetlerimizdeki törenler yasaklandı. İnsanlar dinî nikâhları gizli kıyarken bayram namazlarını da gizlice kıldılar. Bunlar fark edildiğindeyse cezalandırıldılar. Hatta insanların karşılaştıklarında söyledikleri “Salamün aleyküm” bile yasaklandı. Onun yerine Çince “Yaşasın Başkan Mao” manasına gelen “Mao Zhuxi Wansui” sözleri söylenilmeye zorlandı vb...⁵¹

[220] Bir yıl geçmeden merkezi hükûmet “Kızıl Muhafızlar” hareketini sonlandırdı. Böylece halkımız bu beladan kurtuldu.

[221] Bu başıbozukluk, Kara Kuvvetleri (eskileri koruma taraftarları) ile Hava Kuvvetlerini (devrimcileri koruma taraftarları) savaşın sınırına getirdi. O zaman Mao durumun vahametinin farkına vardı ve Zhou Enlai’i sahneye çıkardı. O “silahlı mücadele değil fikir mücadelesi yapalım” diye ortaya çıkıp kontrolü ele aldı. Sonuçta “taraflar”ın başıbozukluğunu biraz dizginlenip partiyi düzene sokma hareketi başladı. Böylece

پارتىيە باشلىقلىرى ئەكسىگە كەلگەن بولسىمۇ خوتەن ۋىلايىتى ۋە ئۆلكىنىڭ پارتىيە باشلىقلىرى يۆتكەلدى. شۇ كۈنلەردە بېيجىڭ شەھەر باشلىقىنى قولغا ئالدى. ماۋنىڭ بىرىنچى ياردەمچىسى ۋە ھەربىي كومىتېت رەئىسى لىن بىياۋ نى «خائىن» دەپ ئېلان قىلىندى ۋە ئۇنىڭ قېچىپ كېتىش ئەسناسىدا ئايرۇپىلان چۈشۈپ كېتىپ ئۆلدى دېگەن خەۋەر تارقىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن مەركىزى پارتىيە كومىتېتىدا چوڭ بىر تازىلاش باشلىنىپ، ھوقۇق تەكرار كونا كوممۇنىستلارنىڭ قولغا ئۇتتى. شۇنىڭ بىلەن كوممۇنىستلار «قوشۇننى تازىلاش» ھەرىكىتى نامى بىلەن تىغ ئۇچىچىنى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورنىدىكى مىللىي رەھبىرى كادىرلارغا قارىتىپ، ئۇلارنىڭ ئەدەبىيى بەردى. بۇئارادا كونا دويشاڭلار بىلەنمۇ ھېساپلاشتى. بۇ ھەرىكەتتە ئۆزەمنىڭ بېشىغا كەلگەنلەرنى يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتتۈم.

(222) 1985 - يىللىرى ئامېرىكا غا قېچىپ بېرىۋالغان بىر خىتاي ئايال

يازغۇچىنىڭ (مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا ئائىلىسى ۋە ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كۆچۈرمىشلىرىنى يازغان) «ياۋا غازلار» دېگەن كىتابىنىڭ نەشىردىن چىقىپ غەربتە كۆپ تەسىر پەيدا قىلغانلىقىنى ھەققىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىدىم (بۇ غەرىپتىكىلارنىڭ مەدەنىيەت ئىنقىلابى توغرىسىدا تۇنجى قېتىم كۆرگەن بىرىنچى قولىدىن ماتېرىيال بولۇپ كېيىنچە بۇ بىر قىسىم بولۇپمۇ ئىشلىنىپتۇ). كىتابنىڭ ئۆزىنى كۆرمىدىم ئەمما، ئوقۇغانلاردىن ئاڭلىغانلىرىمغا قاراپ كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدا ئېزىلىۋاتقان ۋە تىنىمىدە ئائىلەمنىڭ بېشىدىن ئۆتكەنلىرى «ياۋا غازلار»

bilen bezi caylarning partiye başlikliri eksige kelgen bolsimu Hoten vilayiti ve ölkining partiye başlikliri yötkeldi. Şu künlerde bicing şehir başlikini kolga aldı. Mavning birinci yardımçısı ve herbiy komitit reisi linbiyavni «hain» dep ilan kilindi ve uning kiçip kitış esnasida ayırulan çüşüp kitip öldi digen hever tarkitildi. Şuning bilen merkizi partiye komititida çong bir tazilaş başlinip hokuk tekrar kona kommunistlarning koliga ötti. Şuning bilen kommunistilar «koşunni tazilaş» herikiti nami bilen tig üççini partiye ve hükümet rehberlik ornidiki milliy rehberi kadirlarga karitip ularning edibini berdi. Bu arada kona doşanglar bilenmu hisaplaştı. Bu herikette özemning bişiga kelgenlerni yukirida sözlep öttüm.

[222] 1985- yilliri Amirika ga kiçip birivalgan bir Hitay ayal yazguçining (medeniyet inkilabi ceryanida ailisi ve özining bişidin ötken köçürmüşlerini yazgan) «Yava gazlar» digen kitabning neşirdin çikip Gerbte köp tesir peyda kilganlikini hekkidiki heverni anglidim (bu geribtikilarning medeniyet inkilabiy togrisida tunci kitim körgen birinci koldin matiriyal bolup kiyinçe bu bir filim bolupmu işliniptu). Kitabning özini körmidim emma okuganlardin angliğanlirimga karap kommunist Hitay hakimiyti astida izilivatkan vetinimde

bazı yerlerdeki parti yöneticileri eski görevlerine iade edilmiş olsa da Hoten il ve bölge parti başkanları değişti. O günlerde Pekin Belediye Başkanı tutuklandı. Mao'nun birinci yardımcısı ve askerî komitenin başkanı olan Lin Biao hain ilan edildi ve kaçarken uçağının düşmesi sonucu öldüğü haberi yayıldı. Parti Merkez Komitesi'nde başlanan büyük temizlikle güç tekrar eski kommünistlerin eline geçti. Böylece kommünistler "Safı Temizleme" adı altında çuvaldızı parti ve hükûmetteki millî liderlere batırıp onların elinden yetkiyi aldı. Bu arada eski "Duixiang"larla da hesaplaştılar. Bu harekette başıma gelenleri önceki bölümlerde anlatmıştım.

[222] 1985'li yıllarda Amerika'ya kaçıp gitmiş olan bir Çinli kadın yazarın (Kültür Devrimi sırasında ailesinin ve kendisinin başından geçen olayları yazdığı) "Yaban Kuğuları"⁵² isimli kitabın neşredildiğini ve Batılıların bundan çok etkilendiği yönündeki haberleri okudum. Bu kitap Kültür Devrimi hakkında Batılıların bizzat olayların içinden biri tarafından kaleme alınmış ilk eser olup daha sonra bunun filmi de çekildi. Kitabın kendisini okumadım ama okuyanlardan duyduklarıma göre Komünist Çin hâkimiyeti altında ezilmekte olan

نىڭكىدىن كەم ئەمەسكەن دەپ قالدۇم.

شۇنداق قىلىپ، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن ئىبارەت بۇ قارا بوران 7-8 يىل ئىچىدە پۈتۈن يۇرتىمىزنى دەھشەت ۋەپالاکەت ئىچىدە قالدۇردى. 10 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئاندىن بىر بۇجىكىدىن بۇنىڭدا «ئاز بىر قىسمى خاتا بولغانلىقى» قۇبۇل قىلىشتى. ۋە بارغانسېرى مېزى چۈۋۈلۈپ چىقتى ۋە ئاخىردا «ماۋنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن» رەسمىي ئېغىزىدىن «يامان بولغانلىقى» ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئەمما خىتاي كوممۇنىستىلىرى قىلىدىغىنى قىلىپ بولغانىدى. تۈكۈلگەن كۆز ياشلار ۋە ئاققان قانلار..... بۇلار ھېچبىر زامان ئۇتۇتۇلمايدۇ ۋە ھەرزامان خاتىرلىنىدۇ.

ailemning bişidin ötkenliri «Yava gazlar» ningkidin kem emesken dep kaldım. Şundak kilip medeniyet inkilabidin ibaret bu kara boran 7- 8 yıl içide pütün yurtimizni dehşet ve palaket içide kaldurdi. 10 yıl ötkendin kiyin andin bir bucikidin buningda «az bir kısmi hata bolganliki» kabul kilişti. Ve bargansiri mizi çovulup çıktı ve ahirda «Mavning ölümidin kiyin» resmî igizidin «yaman bolganliki» otturiga koyuldi. Emma Hitay kommunistiliri kildigini kilip bolganidi. Tökülgen köz yaşlar ve akkan kanlar. Bular hiçbir zaman unutulmaydu ve her zaman hatirlinidu.

vatanımızda ailemin başından geçenler, “Yaban Kuğuları”nkinden daha az değil diye düşündüm.

Böylece Kültür Devrimi denen bu kara boran 7-8 yıl içinde bütün yurdu dehşet ve felaket içinde bıraktı. On yıl geçtikten sonra kıyısından köşesinden “az bir kısmının hata olduğunu” kabul ettiler ve gitgide kirli çamaşırlar ortaya çıkmaya başladı ve sonunda (Mao’nun ölümünden sonra) resmî ağızdan “kötü olduğu” ortaya kondu. Ama Çinli komünistler yapacağını yapmıştı. Dökülen gözyaşları ve akan kanlar, daha birçok şey hiçbir zaman onarılamayacak ve her zaman hatırlanacaktı.

(223) يۇچۇقتىن كۆرۈلگەن يۇرۇغلۇق

(224) 70 - يىللارغا كەلگەندە ۋە زىيەت بىر ئاز يۇمشىغىلى باشلىدى. خىتاي ئىچىدىن شاكاگاڭغا بېرىش - كېلىش يولغا قويۇلغانلىقىنىمۇ ئاڭلىدۇق. ھەرەمدە تۇققىنى بار كىشىلەرگە خەت خالتا كەلگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. (72 - يىلى بولۇشى كېرەك) بىر كۈنى خوتەن پوشتاخانى ئالدىدا ئولتۇرۇپ كىشىلەرگە خەت يېزىپ بېرىدىغان خەتچى پېزى نىياز ئاخۇن ئىدارىگە كېلىپ، ئەمگەك قىلىۋاتقان پېرىدىن (تەشكىلنىڭ ھەپتىدە بىر ئىككى قېتىم ئائىلە تەۋەلىكىلىرىنى ئىدارىنىڭ كۆكتات ئېتىزىدا ئىشقا سېلىش تۈزۈمى بار ئىدى) ئىقلىم نىساخانى چاقىرىپ: «سىلەرگە يۇنۇس ھاجىمدىن خەت كەلدى» دەيدۇ. ئىقلىمىنىساخان قورقۇپ كېتىپ ھەرگىز خەت بۇيەردە چىقىرىپ سالىمىسلا دەپ ئۆيگە باشلاپ كىرگەن. خەتنى ئانامغا بېرىپ بۇ خەتنىڭ كېلىش ھىكايىسىنى ئاڭلىتىپ بېرىپتۇ. يەنى، ئاكىمىنىڭ بۇخەتنىڭ بىزگە يېتىپ كېلىش جەريانى مۇنداق ئىكەن: 1952 - يىلى كوممۇنىستىلار ھەيدىگەن ئافغان پۇخرالىرىدىن تۈركىيە (ئەنقەرە) گە بېرىپ قالغان بىرسى خوتەن تامباغدىكى ئاچىسى بىلەن خەت ئالاقە قىلغان. ئاچىسى بۇخەتلەرنى پېزى نىياز ئاخۇنغا ئوقۇتۇپ ئۇنىڭغا جاۋاب خەت يازدۇرىدىكەن. ئاكىم ئۇنىڭدىن بۇلارنى ئاڭلاپ، پېزى نىياز ئاخۇننىڭ ئادىرىسىنى ئېلىپ بىزنىڭ دېرىكىمىزنى يەنى، ھاياتىمۇ يوقمۇ بۇلارنى ئوقۇشۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپ بىزنىڭ شەھەردىكى ۋە پېزىدىكى باشقا ئورۇقتۇققانلارنىڭ ئىسىملىرىنى يېزىپ خەت يازغان. شۇنىڭ بىلەن پېزى نىياز ئاخۇن بۇخەتنى ئېلىش بىلەن دەرھال بىزگە خەۋەر

[223] YUÇUKTİN KÖRÜLGEN YURUGLUK

[224] 70- yilliriga kelgende veziyet bir az yumşigili başlidi. Hitay içidin şanggangga biriş, kiliş yolga koyulganlikinimu angliduk. Heremde tukkini bar kişilerge het halta kelgenlikini angliduk. (72- yili boluşı kirek) bir küni Hoten poştahane aldida olturup kişilerge het yizip biridigan hetçi Pizi Niyaz Ahun idarige kilip emgek kilivatkan yiridin (teşkilning heptide bir ikki kitim aile teveliklilerni idarining köktat itizida işka siliş tüzümi bar idi) İklim nisahanni çakirip: «silege Yunus hacimdin het keldi» deydu. İklimnisahan korkup kitip hergiz het bu yerde çikirip salmisla dep öyge başlap kirgen. Hetni anamga birip bu hetning kiliş hikayisini anglişip biriptu. Yeni, akamning bu hetning bizgiçe yitip kiliş ceryani mundak iken: 1952- yili kommunistilar heydigen afgan puhraliridin Türkiye (Ankara) ge birip kalgan birsi Hoten tambagdiki açisi bilen het alake kilgan. Açisi bu hetlerni Pizi Niyaz Ahunga okutup uningga cavap het yazduridiken. Akam uningdin bularni anglap Pizi Niyaz Ahunning adrisini ilip bizning dirikimizni yeni, hayattimu yokmu bularni okuşup birişni iltimas kilip bizning şeherdiki ve yizidiki başka uruktukkanlarning isimlerini yizip het

[223] TÜNELİN UCUNDA GÖRÜNEN AYDINLIK

[224] 70'li yıllara gelindiğinde hava biraz yumuşamaya başladı. Çin içinden Hong Kong'a gidip gelmelerin başladığını duyduk. Arabistan'da akrabası olanlara mektup ve paket geldiğini öğrendik. Bir gün ([19]72 yılı olsa gerek) Hoten postanesinin önünde oturup insanlara mektup yazıp veren arzuhâlcı Pizi Niyaz Ahun idareme gelip çalıştığı yerden (çalışanların ailelerini haftada bir iki gün idarenin bostan ve tarlasında çalıştırma kuralı vardı) İklimnisa Hanımı çağırıp "Size Yunus Hacım'dan mektup geldi." dedi. İklimnisa Hanım korkup "Sakin mektubu burada açma!" diyerek onu eve götürmüştü. Mektubu an-neme verip mektubun geliş hikâyesini yani ağabeyimin bu mektubunun bize nasıl geldiğinin hikâyesini anlatmıştı. 1952'de komünistlerin sınır dışı ettiği Afgan vatandaşlarından Türkiye'ye (Ankara) yerleşen birisi Hoten Tambag'daki ablasıyla mektuplaşmış, ablası bu mektupları Pizi Niyaz Ahun'a okutup ona cevaben mektup yazdırırmış. Ağabeyim ondan bunları duyup Pizi Niyaz Ahun'un adresini alıp bizim durumumuzu, hayatta mıyız değil miyiz öğrenmesini isteyip bizim şehirdeki ve köydeki bütün akrabaların adlarını yazıp mektup göndermiş. Böylece

قىلغان. چۈنكى بۇ ئادەم مېنى ياخشى تونۇيتتى. (ھەرەمگە ئەۋەتىدىغان خەتلەرنىڭ لىپاپە ئۈستىگە ئىنگىلىزچە يازمىسا پوچتاخانا ئالمايتتى، بۇ ئادەم بۇنداق خەتلەرنى ئېلىپ كېلىپ ئىنگىلىزچە ئادرىس يېزىپ بەرسە دەپ ماڭا بىرقانچە قىتىم يالۋۇرۇپ كەلگەن ئىدى. ھۆكۈمەت ئۇقۇپ قالسا بېشىمغا بالا بولىدۇ دەپ ئۈمىدلىنىپ ئىدىم. پەقەت دۆلەت ۋەشەھەر ئىسمىنىلا يېزىپ بەردىم ۋە ئۇ ئادەم بۇنى تامغا قىلىپ ئويۇۋېلىپ لىپاپىگە شۇنى بېسىپ بەرگەن. شۇنداق قىلىپ يېزى ئىياز دىن باشقا كىشى بونى بىلمىگەنلىكتىن چەت ئەلگە خەت ئەۋەتىدىغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ قېشىغا كېلىشكە مەجبۇر قالغان ئۇنىڭمۇ بازىرى چىققان. بۇ سەۋەبتىن ئۇ مېنى ياخشى تونۇيتتى). بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئانام ناھايىتى مەخپىي تۇتۇپ، خېلى ئۇزۇن بىر مەزگىل ماڭا بىلدۈرمىدى. چۈنكى، بىرىنچى قېتىم جالالىدىن ئاخۇنۇم ئارقىلىق يازغان خېتى بىز ئۈچۈن چوڭ بىر بالا بولۇپ بىزنى «چەت ئەلگە باغلانغان ئۆنسۈر چوڭ» قىلىپ يىللارچە خاپىلىقىنى تارتقان ئېدۇق. ئاكامدىن يېزى ئىياز ئاخۇننىڭ خېتى بىلەن يازغان خېتى 3-2 كە بارغاندىن كېيىن مېنىڭ خەۋىرىم بولدى ۋە 20 يىلدىن كېيىن، بۇ بىزگە «يۇچۇقتىن يۇرۇغلۇق كۆرەنگەن» دەك بىر ھادىسە بولغانىدى. ئاكام بىر خېتىدە، تۈركىيە ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس قىلىپ ئانامنى ئەكەلدۈرۈش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەن. (ئانامنىڭ كېسىلجانلىقىدىن ئۆرئەھمەتنى بىرگە قوشۇپ ئەۋەتسەڭلا دېگەن) ئانامنىڭ يىللەردىن بېرى ھەسرەت بىلەن ئارزۇ قىلىپ كەلگەن خىيالى ئەمەلگە ئاشىدىغان بولدى دەپ مەن دەرھال خەتنىڭ ئۇچۇرىنى يازدىم. يېقىن يۇرۇقلرىمىزدىن بۇلار

yazgan. Şuning bilen pizi niyaz Ahun bu hetni iliş bilen derhal bizge hever kilgan. Çünki bu adem mini yahşi tonuytti. (Heremge evetidigan hetlerning lipape üstige İngilizçe yazmisa poçtahane almaytti, bu adem bundak hetlerni ilip kiip ingilizçe adris yizip bersile dep manga bir kançe kitim yalvurup kelgen idi. Hökümet ukup kalsa bışimga bala bolidu dep onumigan idim. Peket dölet ve şeher isminila yizip berdim ve u adem buni tamga kilip oyuvilip lipapige şuni bisip bergen. Şundak kilip pizi niyaz din başka kişi buni bilmigenlikten çet elge het evetidiganlarning hemmisi uning kişiga kilişke mecbur kalgan uningmu baziri çikkan. Bu seveptin u mini yahşi tonutti). Bularning hemmisini anam nahayiti mehpi tutup hili uzun bir mezigil manga bildürmedi. Çünki birinci kitim Calalidin Ahunum arkilik yazgan hiti biz üçün çong bir bala bolup bizni «çet elge bağlangan unsur çong» kilip yıllarçe haplikini tartkan iduk. Akamdin Pizi Niyaz ahunning hiti bilen yazgan hiti 2, 3 ke Bargandin kiyin mining hevirim boldi ve 20 yildin kiyin bu bizge «yuçuktin yurugluk körengen» dek bir hadise bolganidi. Akam bir hitide, Türkiyehökümitige iltimas kilip anamni ekelduruş arzusini bildurgen. (Anamning kisilcanlikidin nur ehmetni birge koşup evetsengla digen) anamning yıllerdin biri hesret bilen arzu kilip

Pizi Niyaz Ahun bu mektubu alır almaz derhâl bize haber vermiş. Çünkü kendisi beni iyi tanırdı. Arabistan'a gönderilecek mektupların zarfında adres İngilizce yazılmazsa postane kabul etmiyordu. O da "Bu mektupları bana getirip İngilizce adres yazıp verin." diye rica etmişti. Hükûmet öğrenirse başım belaya girer diye kabul etmemiştim. Sadece devlet ve şehir isimlerini yazıp verdim. O da bunu kaşe yapıp zarfa basmaya başlamıştı. Böylece Pizi Niyaz'dan başka biri bunu yapamadığı için yurtdışına mektup göndermek isteyenlerin hepsi onun yanına gelmeye mecbur kalmış ve işleri açılmıştı. Bu sebepten o beni çok severdi. Bunların hepsini annem son derece gizli tutup epey uzun süre bana söylemedi. Çünkü ağabeyimin Celalettin Ahun aracılığıyla yazdığı ilk mektup bizim için büyük bir sorun olmuş, bizi "yurt dışıyla bağlantılı unsur" yapmış bize yıllarca sıkıntı çektirmişti. Ağabeyimin Pizi Niyaz aracılığıyla yazdığı mektuplar iki üçe ulaştıktan sonra ancak benim haberim oldu. Yirmi yıl sonra bu bizim için "tünelin ucunda görünen ışık" gibi bir şey olmuştu. Ağabeyim bir mektubunda Türkiye Hükûmeti'ne başvurup annemi yanına getirme arzusundan bahsetmişti (Annem hasta olduğu için Nur Ahmet'i⁵³ beraber gönderirsiniz demişti). Annemin yıllardan beri has-

ئاڭلىمىغان كىشىمۇ قالدى. ئاقەتسىزلىك بىلەن ئاكىدىن كېلىدىغان خەتنى كۈتۈش كۈنلىرى باشلىدى. تۇيۇقسىزدىن ئوتتۇرىغا چىققان بۇ ۋەزىيەت، جەددىلىك ۋە ھايان مېنىڭ سالامەتلىكىمگە يامان تەسىر بەردى. مېڭە قاتومۇرلىرىدىكى قېتىش دىياگنوزى بىلەن دوختۇر ئىدىيەسىم. ئۇرۇمچىگە بېرىپ داۋالىنىپ كەلدىم. بۇ مېنى خوتەن تىببىي مەكتەپكە مۇئەللىملىككە بەلگىلىگەن چاغ ئىدى. كىسەللىك سەۋەبى بىلەن بۇ ئىشتىن قايتىپ چىقىپ دەم ئېلىشقا چىقىرىلدىم.

(225) بۇ ھال 4 يىلغا قەدەر داۋام قىلدى. ئاكىدىن كەلگەن خەتلەردە ئىش تامام، قاچان خىتايلىرى رۇخسەت قىلسا ئانامغا پاسپورت بېرىلمەكچى ۋە ئاكىم ئايرۇپىلان بىلەن ئەۋەتمەكچى.... ئەمما، ھۆكۈمەتتىن ھېچ ئۇنتۇش يوق. ئاخىرى مەن ئۇقمىغان كىشى بولۇپ، ئانام ئاكىدىن كەلگەن خەتلەر ئېلىپ ۋىلايەتلىك ساقچىغا چىقتى. بىر مەزگىل بىزگە ئۇچۇر يوق دېگەن جاۋابنى بېرىپ يولغا سېلىپ تۇردى. بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، بىر كۈنى مېنى ساقچىغا چاقىرىپ ئەھۋالىنى ئېيتتى. تۈركىيە تاشقى ئىشلىرىنىڭ تەلەبىگە بىنائەن ھۆكۈمەت ئانامنى چەت ئەلگە چىقىپ كېتىشكە رۇخسەت قىلماقچى بولماپتۇ. ئەمما، ئۆلكىلۈك ھۆكۈمەت پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن چىقىپ كەتسۇن دېگەنلىكتىن مېنى قانچە كىشى چىقىپ كېتىشىلەر دەپ سورغىلى چاقىرىلغانىكەن.

kelgen hiyali emelge aşidigan boldi dep men derhal hetning uçurini yazdım. Yikin yuruklirimizdin bular anglimigan kişimu kalmidi. Taketsizlik bilen akamdın kilidigan hetni kütüş künliri başlıdi. Tuyuksizdin otturiga çıkkan bu veziyet, ciddilik ve hayacan mining salametlikimge yaman tesir berdi. Minge kan tomurliridiki kitiş diyaginozi bilen dohturnida yattım. Ürümçige birip davalinip keldim. Bu mini Hoten tibbi mektepke muellimlikke belgiligen çağ idi. Kisellik sevebi bilen bu iştin kaytip çikip dem ilişka çikirildim.

[225] Bu hal 4 yilga keder davam kildi. Akamdın kelgen hetlerde iş tamam, kaçan Hitaylar ruhset kilsa anamga paspurt birilmekçi ve akam ayırılan biliti evetmekçi. Emma hökûmettin hiç untuş yok. Ahiri men ukıgan kişi bolup anam akamdın kelgen hetler ilip vilayetlik sakçıga çıktı. Bir mezgil bizge uçur yok digen cavapni birip yolga silip turdi. Bir yıl ötkendin kiyn bir küni mini sakçıga çakirip ehvalni iytti. Türkiyetaşkı işlirining telebiga binaen hökûmet anamnı çet elge çikip kitişke ruhset kilmakçi bolaptu. Emma ölkülük hökûmet pütün ailisi bilen çikip ketsun digenликтin mini kaçne kiş çikip kitisiler dep sorgili çakirganiken.

retle istediği hayali gerçekleşecek diye ben hemen mektuba cevap yazdım. Yakınlarımızdan bunu duymayan kalmadı. Ağabeyimden gelecek mektubu sabırsızlıkla beklediğimiz günler başladı. Ansızın ortaya çıkan bu durumun stres ve heyecanı benim sağlığını kötü etkiledi. Beyin damarlarımda tıkanma teşhisiyle hastaneye yattım. Urumçı'ye gidip tedavi olup geldim. Bu benim Hoten Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştığım zamandı. Hastalığım nedeniyle bu vazifeden alınıp istirahate çıkarıldım.

[225] Bu durum dört yıl kadar devam etti. Ağabeyimden gelen mektuplara göre, Çinliler ne zaman izin verirse anneme pasaport verilecekti ve ağabeyim uçak bileti gönderecekti. Ama hükûmetten hiç ses çıkmıyordu. Sonunda haberim yokmuş gibi ağabeyimden gelen mektupları alıp valilikteki polis merkezine gittim. Ancak bize bir haber yok diyerek her defasında geri gönderdiler. Bir yıl sonra beni emniyete çağırıp son durumu anlattılar. Türkiye Dışişleri'nin talebine binaen hükûmet annemin yurt dışına çıkışına izin vermeye karar vermiş. Ama yerel hükûmet bütün aile çıkıp gitsin dediği için beni" Kaç kişi gideceksiniz?" diye sormaya çağır-mışlardı.

(226) مەن پولىمىز يوق ھەممىمىز كېتەلمەيمىز دېدىم. ئۇلار «ئاكىڭىزغا خەت يېزىڭ» دېدى. ئاكامدىن ئۇنچۇلا پۇلۇم يوق پەقەت ئانام ۋە نۇر ئەھمەت ئۈچۈن بىلەت ئەۋەتتىم دېگەن خەت كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئارىدىن بىر يىلدەك زامان ئۆتتى. ئەمدى ساقچى ئىدارىسىدىن ئۆيىمىزگە تولا ئادەم كېرىپ گەپ سۇراپ چىقىپ كېتىدىغان بولدى. ئالدىمغا ئۇچرىغان تۇتۇشلارنىڭ ھەممىسى «مۇبارەك بولسۇن قاچان ماڭىدىغان بوللا؟» دەپ سورىغىلى باشلىدى. ھۆكۈمەت بىزنى ئائىلەچە چىقارماق نىيىتىدە ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى ۋە ئائىلەچە كېتىدىغانلارنىڭ كېتىدىغانلىرىمىز دەپ، 14 كىشىنى يېزىپ بەردىم. بىر ئايدىن كېيىن، ھۆكۈمەت 7 كىشىنى (ئانام، مەن، ئىقلىمنىساخان، نۇر ئەھمەت، ئالىيە، رابىيە، ۋە مۇرات) ماڭىدۇ دەپ ئۇختۇردى ۋە ساقچى ئىدارىسىغا چىقىپ پاسپورت ئۈچۈن جەدۋەل توشقۇزدۇق. ئۆي ۋە باشقا يولغا يارايدىغان ھەممە نەرسىنى سېتىپ يولغا ھازىرلىق قىلدۇق. ئانامغا ئاكام بىلەت ئەۋەتسە قالغان لىرىمىزغا يەتكۈدەك پۇل راستلىدۇق. ھۆكۈمەتتىن كىرىپ بۇلاردىن مەلۇمات ئېلىپ تۇراتتى ۋە پاتراق يولغا چىقىڭلار دەپ ئالدىراتقىلى تۇردى. يولدا خەزلەشكە پۇل ئاشمايتتى. يېڭىرمە يىل خىزمەت قىلغانلىقىم ئۈچۈن، 2 مىڭ كۈي چىكىنىش پۇلى بەرگەن بولدى. بۇنىڭغا چېگرىدىن چىقىشتا چەت ئەل پۇلى ئالدىم دەپ خەت قىلىپ بەردى.

[226] Men polimiz yok hemmimiz kitelmeyimiz didim. Ular «akingizga het yizing»didi. Akamdin unçıvala pulum yok peket anam ve nur ehmet üçün bilen evettim digen het keldi. Şuning bilen aridin bir yildek zaman ötti. Emdi sakçı idarisidin öyimizge tola adem kirip gep sorap çikip kitidigan boldi. Aldimga uçrigan tunuşlarning hemmisi «mübarek bolsun kaçan mangidigan bolla?» dep sorigili başlıdi. Hökümet bizni aileçe çıkarmak niyetide ikenliki melum boldi ve aileçe kitidiganlarning kitidiganlırimiz dep 14 kişini yizip berdim. Bir aydin kiyin hökümet 7 kişini (anam, men, İklimisahan, Nur ehmet, Aliye, Rabiye, ve Murat) mangidu dep uhturdi ve sakçı idarisiga çikip paspurt üçün cedevel toşkuzduk. Öy ve başka polga yaraydigan hemme nersini sitip yolga hazırlık kilduk. Anamga akam bilen evetse kalgan lirimizga yetküdek pol rastlıduk. Hökümettin kirip bulardin melumat ilip turatti ve patrak yolga çikinglar dep aldiratkili turdi. Yolda hejleşke pul aşmaytti. Yigirme yıl hizmet kilganlıkim üçün 2 ming koy çıkınış puli bergen boldi. Buningga çigiridin çikişta çet el puli alidu dep het kilip berdi.

[226] “Ben paramız yok hepimiz gidemeyiz.” dedim. Onlar “Ağabeyinize mektup yazın.” dediler. Ağabeyimden “O kadar para yok, sadece annem ve Nur Ahmet için bilet gönderdim.” diye mektup geldi. Böylece aradan bir yıl kadar vakit geçti. Artık evimize emniyetten sık sık gelip soru sormaya başladılar. Karşılaştığım tanıdıkların hepsi “Mübarek olsun ne zaman gidiyorsunuz?” diye sormaya başladı. Hükûmetin bizi ailece gönderme niyetinde olduğu ortaya çıktı ve ailece gideceklerin listesi diye on dört kişinin adını yazıp verdim. Bir ay sonra hükûmet yedi kişi (annem, ben, İklimisa Hanım, Nur Ahmet, Aliye⁵⁴, Rabia⁵⁵, Murat) gidecek diye cevap verdi ve emniyete gidip pasaport için form doldurduk. Ev ve başka para edecek her şeyi satıp yol hazırlığı yaptık. Ağabeyim sadece anneme bilet gönderilmiş olsa da biz kalanlara da yetecek kadar para hazırladık. Hükûmetten gelip durum hakkında bilgi alıp çabuk yola çıkın diye sıkıştırmaya başladılar. Yolda harcamak için paramız yoktu. Yirmi yıl çalıştığım için 2.000 Yuan tazminat verecek oldular. Bununla sınırdan döviz alacak, diye yazı verdiler.

(227) شۇنداق قىلىپ 1976 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، بالىلەر ۋە توققانلار

بىلەن خۇددى بىر مۇسبەت بولغاندەك يېغى زارىلەن خوللىشىپ،
ساقچى ئىدارىسىدىن 2 كىشىنىڭ نازارىتى بىلەن خوتەن ئايرۇپىلان
ئىستانسىسىگە چىققۇق، بۇران چىقىپ قېلىپ، ئايرۇپىلان ئۈچمىدى.
ئايرۇپىلان ئىستانسىنىڭ يېنىدا تۇزاقچىدا ئەلەم ئاخۇننىڭكىدە 3 كۈن
تۇرۇپ قالدۇق. شۇنچە مۇراسىم بىلەن ئۇزاپ چىقىپ يەنە شەھەرگە
قايتىپ كىرىشنى ئۇيغۇن كۆرمىدىم.

(228) ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن پاسپورتلىرىمىزنى بەردى ۋە ئۈرۈمچىدىن

بىزنى بېجىڭدا تاشقى ساياھەت ئىدارىسىدىن ئادەم چىقىپ قارشى ئالدى
دەپ، بېجىڭغا يولغا سالدى. ئانامنىڭ بىلىتى بىلەن بىزنىڭ بىلىتىمىز
نىڭ ئۈچۈش تارىخى ئوخشىمىغانلىقتىن ئانام تۈرئەھمەت بىلەن بىر ھەپتە
بۇرۇن ماڭدى. بېجىڭ ھاۋا مەيدانىدا تەسادىپ تۈركىيە ئەلچىسى
بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. بىر قانچى كىشى بىلەن يېنىمىزغا كېلىپ:
«نەرەيە گېدېيۇرسىنىز؟»، «يۇنۇس بۇغرانىڭ قارىشىمىسىنىز؟»،
«زەينەپ خانىم نەردە؟» دەپ سورىدى. مەن ھاياتىمدا بىرىنچى قېتىم
ئەتراپىمىدىكى خىتايلارنىڭ ھەيرانلىق بىلەن بېقىشلىرى ئارىسىدا ھاياجان
بىلەن: «ئىستامبۇلغا كېتىۋۇرۇم، يۇنۇس بۇغرانىڭ قېشىغا بۇ ئانام» دېدىم.
باش ئەلچى (رەھمەتلىك ئادنان بولاق) كۈلۈپ كەتتى ۋە دەرھال ئانامنىڭ
قېشىغا كېلىپ، قولغا سۆيىدى ۋە: «ماشائىلاھ! چوق ئىسىنىز. ۈزەنى
بىزۋەردىڭ.....» دېدى. سۆزلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئوقالمىغان بولساممۇ،
ئانامنى كېسەل دەپ ئەھۋال سورىدى ۋە بىزنى «خۇداغا ئامانەت

[227] Şundak kilip 1976- yili 6- ayning 1- küni, baliler ve tukkanlar bilen huddi bir musibet bolgandek yigizar bilen hollişip sakçı idarisidin 2 kişining nazariti bilen Hoten ayruplan İstansisige çiktuk, buran çikip kilip ayruplan uçmidi. Ayruplan istansisining yinida tuzakçıda Elem Ahunumningkide 3 kün turup kalduk. Şunçe murasim bilen uzap çikip yene şeherge kaytip kirişni uygun Körmidim.

[228] Ürümçige kelgandin kiyin paspurtlirimizni berdi ve Ürümçidin bizni bicingda taşki sayahet idarisidin adem çikip karşı alidu dep bicingga yolga saldi. Anamning biliti bilen bizning bilitimizning üçüş tarihi oşşimigantliktin anam nur ehmet bilen bir hepte burun mangdi. Bicing hava meydanida tesadip Türkiyeelçisi bilen uçrişip kalduk. Bir kançi kişi bilen yinimizga yinimizga kilip: «nereye gidiyorsunuz?», «yonus Bugaraning kardişimisiniz?», «Zeynep hanım nerde?» dep soridi. Men hayatımda birinci kitim etrapimdiki Hitaylarning heyranlik bilen bikişliri arisida hayacan bilen; «İstambulga kitiyorum, Yava Bugaraning kişiğa bu anam» didim. Baş elçi (rehmetlik adnan bulak) kulüp ketti ve derhal anamning kişiğa kilip kolga söydi ve; «Maşallah! çok iysiniz Vizeni bizverdik.....» didi. Sözlirining hemmisini ukalmigan bosammu, anamni kisel dep

[227] Böylece 1 Haziran 1976 günü çocuklar ve akrabalarla sanki bir musibet olmuş gibi gözyaşları içinde vedalaşıp em-niyetten iki kişinin refakatinde Hoten Havaalanı'na çıktık. Fırtına çıktığı için uçak kalkamadı. Havaalanının yakınında Tuzakçı'da Âlem Hoca'nın evinde üç gün misafir olduk. Bütün o merasimle yola çıkmış olmanın peşinden şehir geri dönmeyi uygun görmedim.

[228] Urumçi'ye geldikten sonra pasaportlarımızı verdiler ve Urumçi'den bizi Pekin'e gönderdiler. Annemle bizim biletimizin tarihi farklı olduğu için annem ve Nur Ahmet bizden bir hafta önce gitti. Pekin Havaalanı'nda tesadüfen Türkiye Büyükelçisiyle⁵⁶ karşılaştık. Birkaç ki-şiyle yanımıza gelip “Nereye gidiyorsunuz? Yunus Buğra'nın kardeşi misiniz? Zeynep Hanım nerede?” diye sordu. Ben hayatımda ilk defa etrafımdaki Çinlilerin hayran bakışları arasında heyecanla “İstanbul'a gidiyorum, Yunus Buğra'nın yanına, bu Annem.” dedim. Büyükelçi tebbessüm etti, hemence annemin yanına gelip elini öptü, “Maşallah çok iyi görünüyorsunuz, vizenizi biz verdik.” dedi. Dediklerinin hepsini anlamamış olsam da annemin hasta olduğunu bildiği için durumunu sordu, sonra bize “Allah'a emanet olun, iyi yolculuklar.” dedi. O zamanlar Çin'den

يول بۇلسۇن دېدى» دەپ تەخمىن قىلدىم. ئۇ چاغدا خىتايدىن چەت ئەلگە پاكىستان ھاۋا يوللىرىدىن باشقا ماڭىدىغان ئايرۇپىلان يوقتى. ئانام بىلەن تۈر ئەھمەتنىڭ يولچى سالۋىدىن خېلى يېراققا تۇرغان پاكىستان ئايرۇپىلانغا بىر ئەسكەر بىلەن ناھايىتى تېز كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. خىتاي بولسى چەت ئەلگە چىقىۋاتقان بىرىنچى ئۇيغۇر بولغانلىقى ئۈچۈن بۇلارنى ئۇزۇن ھايل قىلىپ، ئايرۇپىلان ساقلاپ قالغان. ئاددەتتە ناھايىتى تەس ماڭىدىغان ئانامنى قارىسام تۈر ئەھمەت بىلەن تەڭ يۈگۈرغاندەك مېڭىپ ئايرۇپىلانغا شۇتىسىغا چىقىپ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. قالغان بىزلار بۇلارنى كۆرۈپ «خۇداغا شۇكۇر» دېدىق.

(229) بىر ھەپتىدىن كېيىن، قالغان بىزلار مۇ پاكىستان ئايرۇپىلانى بىلەن بېيجىڭ ۋاقتى تەخمىنەن سائەت 4 بىلەن ئۇچۇپ كەتتۇق. مەندىن باشقىلار ھاياتىدا بىرىنچى قېتىم ئايرۇپىلانغا چىققانلار. مەنمۇ بىرىنچى قېتىم رەت مۆتۈرلۈك ئايرۇپىلاندا ئۆلتۈرۋاتمەن ۋە ناھايىتى ھاياجان. مۇراتنىڭ كۆڭلى ئايىنىپ چىراي ئاقىرىپ كېتىپ بارىدۇ. ئالىيەمۇ بېشىنى كۆتۈرەلمەي ياتىدۇ. ئىقلىم نىساخان بۇلارغا قارىغاندا بىر ئاز ياخشى. كۆتكۈچى ئاياللاردىن بىرسى يېنىمغا كەلگەندە مەن ئۇردۇچە ئۇنىڭدىن تەرەتخانە نەردە دەپ سورىدۇم. (بىزنىڭكىلار نىڭ ھەممىسىنىڭ تەرتى قىستاپ قالغان) كۆتكۈچى مېنىڭ ئۇردۇچە گەپ قىلغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى..... ۋەسۋەبەت باشلىنىپ كەتتى. بىزنىڭكىلار نى بىر بىر لەپ تەرەتخانىغا ئاپىرىپ ئەكەلدى. ئۇندىن كېيىن، باشقا كۆتكۈچىلەر ھەممىسى

ehval soridi ve bizni» hudaga amanet yol bolsun didi»dep tehmin kildim. Bu çağda Hitaydin çet elge Pakistan hava yolliridin başka mangidigan ayrupılan yokti. Anam bilen nur ehmetning yolçı salunidin hili yirakta turgan Pakistan ayrupılaniga bir esker bilen nahayiti tiz kitivatkanliklerini kördüm. Hitay polisi çet elge çikivatkan birinci Uygur bolganliki üçün bularni uzun hayal kilip ayrupılan saklap kalgan. Adette nahayiti tes mangidigan anamni karisam nur ehmet bilen teng yügürgandek mingip ayrupilanga şutisiga çikip içige kirip ketti. Kalgan bizlar bualrni körüp «hudaga şükür» diduk.

[229] Bir heptidin kiyin kalgan bizlarmu Pakistan ayrupilani bilen bicing vakti tehminen saet 4 bilen uçup kettuk. Mendin başkilar hayatida birincikitim ayrupilanga çikkanlar. Menmu birinci kitim jet moturluk ayrupilanda olturivatimen ve nahayiti hayacan. Muratning köngli ayinip çiray akirip kitip baridu. Aliyemu bişini kütürelmey yatidu. İklmnisahan bularga kariganda bir az yahşi. Kütküçi ayallardin birsi yinimga kelgande men orduçe uningdin terethane nerde dep sordum. (Bizningkilarning hemmisining teriti kistap kalgan) kütküçi mining orduçe gep kilganlikini körüp heyran kaldi. ve söhbet başlinip ketti. Bizningkilarni bir birlep terethaniga

yurtdışına Pakistan Havayolları'ndan başka havayolu uçmuyordu. Annemle Nur Ahmet'in yolcu salonundan epey uzakta olan Pakistan uçağına bir asker eşliğinde hızla gittiklerini gördüm. Çinli polisler, yurtdışına çıkan ilk Uygur oldukları için onları epey oyalamış ve uçak bu sebepten beklemişti. Normalde çok yavaş yürüyen Annem bir baktım Nur Ahmet'le aynı hızda koşar adım uçağın merdivenlerini çıkıp uçağa bindi. Arkada kalan bizler bunu görüp Allah'a şükür dedik.

[229] Bir hafta sonra geride kalan bizler de Pakistan uçağıyla Pekin saatiyle tahminen saat 04.00'da havalandık. Benim dışındakiler hayatlarında ilk defa uçağa biniyorlardı. Ben de ilk defa jet motorlu uçakta oturuyordum ve hepimiz büyük bir heyecan içindeydik. Murat'ın midesi bulanıp suratı soldu. Aliye başını kaldırmadan yatıyordu, İklimnisa Hanım bunlara nazaran daha iyi durumdaydı. Hosteslerden biri yanıma geldiğinde ben Urduca "Tuvalet nerde?" diye sordum. Bizimkilerin hepsi sıkışmıştı. Hostes benim Urduca konuştuğumu görüp hayran kaldı ve sohbet başladı. Bizimkileri teker teker tuvalete götürüp getirdi. Sonra hosteslerin hepsi yanıma gelip benimle ko-

قېشىمغا كېلىپ سۆزلىشىپ، «ئۇردۇ تىلىنى ياخشى بىلىدىكەنسز، نەدە ئۈگەنگەن، پاكىستاندا نەردە تۇرغان، قايسى مەكتەپتە ئوقۇغان.....» دېگەندەك سۇئال سوراپ ھال سوراپ كېتىشتى. بىر ئازدىن كېيىن، باش كۈتكۈچى كېلىپ: «سىزنى باش پىلۇت كابىنغا دەۋەت قىلدۇ» دېدى مەن قورقۇ ئارىلاش ھاياجان بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدىم. كابىنگە كىرىشىمگە ئەڭ ئالدىدا ئولتۇرغان ئاپپاق يۇنقۇر ما بىلەن يوغان قاپ - قارا ساقاللىق باش پىلۇت «سالام ئەلەيكۇم» مېنىڭ ئىسىم قازى ئابدۇراھمان دېدى. مەن بىردەم تەمتىرەپ قالدىم ئالدىمدا ئاتقان پاخىدەك تۇرغان بولۇتلار ۋە بولۇتلار بىلەن تەڭ ئۇزۇپ ماڭغاندەك تولان ئاي تۇراتتى. بېشىمنىڭ ئۈستىدە سانسىز قىزىل پېشىل نوختىلار سائەت سېتىرلىكلىرى ئوڭ ۋە سول تەرىپىمدە يەنە ئىككى پىلۇت..... ھاياتىمدا كۆرگەن ئەڭ مۆھتەشەم بىر مەنزىرە ۋە ئۇنۇتۇلماس بىر خاتىرە. ئىككى تەرەپىمگە قاراپ تەسلىكتە: «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، مەن مەھەممەت ياقۇپ» دېدىم. يېنىمىكى ئۇرۇندۇقنى كۆرسىتىپ، ئولتۇرۇڭ دەپ ئىشارەت قىلدى ۋە شۇنىڭ بىلەن سۆھبەت باشلىنىپ كەتتى. ئۇلاردىن بىرسى مەن راۋالپىندىدە ئوقۇغان مەكتەپنى بىلىدىكەن. كوممۇنىستىلارنىڭ زۇلۇمىدىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىدىن خەۋەرلىرى بارىكەن. كەڭ تاشا سۆزلەشتۇق. ئارىدىن بىر سائەتتەك ۋاقىت ئۆتتى. باش پىلۇت: «ھازىر دەل سىزنىڭ يۇرتىڭىزنىڭ ئۈستىگە كەلدۇق...» دېدى. مەن ئورۇنۇمدىن تۇرۇپ قارىدىم. كىشىنى ئۈرگىتىدىغان زۇلمەتلىك قاراڭغۇلۇق ۋە ئۇيۇقتا كۆكۈش رەڭدىكى تاڭ نۇرىدىن باشقا بىر نەرسىنى كۆرەلمەيدىم.

apirip ekeldi. Undin kiyin başka kütküçilar hemmisi kişinga kilip sözlüşip,» urdu tilini yahşi bilidikensiz, nede ügengen, Pakistanda nede turgan, kaysi mektepte okugan» digendek sual sorap hal sorap kitişti. Bir azdin kiyin baş kütküçi kilip:» sizni baş pilot kabinga devet kilidu» didi men korku arılaş hayacan bilen uning arkisidin mangdim. Kabinge kirişimge eng aldida olturgan appak yunifurma bilen yugan kap kara sakallik baş pilot» salam eylekum» mining isim Kazi Abdurahman didi. Men birdem temtirep kaldim aldimda atkan pahtidek turgan bolutlar bilen ve bolutlar bilen teng uzup manggandek tolan ay turatti. Bişimning üstide sansiz kizil yişil nohtilar saet sitirikiliri ong ve sol teripimde yene ikki pilot hayatimda körgen eng muhteşem bir menzire ve unutulmas bir hatire. İkki terepimge karap teslikte: «veeylekum essalam, men mehemet yakup» Didim. Yinimdiki urundukini körsitip olturung dep işaret kildi ve şuning bilen söhbet başlinip ketti. Ulardın birsi men ravalpindide okugan mektepni bilidiken. Kommunistlarning zulmidin, musulmanlarning içinişlik halidin heverliri bar iken. Keng taşa sözleştuk. Aridin bir saettek vakit ötti. Baş pilot: «hazir del sizning yurtningizaning üstige kelduk...» didi. Men ornumdin turup karidim. Kişini

nuşmaya başladılar “Urducayı çok iyi konuşuyorsunuz, nerede öğrendiniz, Pakistan’da nerede okudunuz, hangi okula gittiniz?” gibi sorularla hasbihâl ettik. Biraz sonra kabin amiri yanıma gelip “Sizi kaptan pilot kokpite davet ediyor.” dedi. Ben korkuyla karışık heyecanla onun arkasından yürüdüm. Kokpite girer girmez en önde oturan bembeyaz üniforma giymiş kapkara sakallı kaptan pilot “Selamun aleyküm, benim adım Kadı Abdurrahman.” dedi. Bir an elim ayağıma dolaştı. Önümde atılmış pamuk gibi duran bulutlar ve bulutlarda yürüyormuş gibi görünen dolunay duruyordu. Başımın üstünde sayısız kırmızı yeşil düğmeler, saat gibi göstergeler, sağ ve sol tarafımda iki pilot... Hayatımda gördüğüm en muhteşem manzara ve unutulmaz bir hatıra... İki tarafıma bakıp zorlukla “Ve aleyküm selam ben Mehmet Yakup.” dedim. Yanındaki koltuğu gösterip oturun diye işaret yaptı. Ve böylece sohbet başladı. İçlerinden biri benim Ravalpindi’de okuduğum okulu biliyormuş. Komünistlerin zulmünden, Müslümanların içler acısı hâlimden haberleri varmış. Uzun uzun konuştuk. Aradan bir saat geçti. Kaptan pilot “Şu anda sizin memleketinizin üstüne geldik.” dedi. Ben yerimden kalkıp baktım. İnsanı ürkün zultmeli bir karanlık ve ufukta mavimsi renkteki tan yerinden başka

ھېلىقى كۆتكۈچى خانىم كابىنىغا چاي ئېلىپ كىردى. ماڭىمۇ بىر ئاز
 جان كىردى، يەنە سۆھبەتتىمىز باشلىنىپ كەتتى. مەۋزۇ كۆپىنچە دىنىي
 مەزمۇنلار ئىدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى باش پىلۇت پاكىستاننىڭ
 بىر مەشھۇردىنىي رەھبىرىنىڭ ئوغلى ئىكەن. مېنى دىنىي بىلىملەرنى نەردە
 ئۈگەنگەن دەپ سورىۋىدى، مەن «پاكىستاندا....» دېدىم. ئۇ بۇنىڭغا
 تېخىمۇ سېۋىنىدى. بىر ئازدىن كېيىن، ئوڭ تەرەپكە قاراپ بۇ ھىمالايا
 چوققىسى دەپ ماڭا بۇلۇت ئىچىدىن چوقچۇپ چىقىپ تۇرغان بىر
 تاغنى كۆرسەتتى. شۇ پەيتتە «كەمەرلىرىڭىزنى باغلاڭ دېگەن» ئاۋاز
 ئاڭلاندى ۋە مېنى كۆتكۈچى بېرىمگە ئاپىرىپ كەمەر باغلاشنى كۆرسىتىپ
 قويدى. بىزنىڭكىلار مەندىن ئەنسىرەپ تۇرۇپتىكەن. مەن ئىشلەر جايدا
 دەپ ئىشارەت قىلدىم ۋە بېرىمدە ئولتۇرۇپ راھەت بىر نەپەس ئالدىم ۋە
 ئىچىمدە «ھەقىقەتەن قۇتۇلدۇق» دېدىم. بىردەمدىن كېيىن، قارىسام بىز
 نىڭكىلەرمۇ ئوخلاپ قاپتۇ. چۇڭقۇر خىياللارغا چۈشكۈم. ۋەتەن، يىغلاپ
 قالغان ئىككى قىزىم ۋە 4 ئۇماق نەۋرىلىرىم، توققانلار ۋە دوستلار. بۇلار
 ھەممىسى خۇددى بىز ئىككىنچى بارالمايدىغان بىر يېراقتا قالغاندەك
 كۆرۈنىدى.... مەنە، بۇلارنى بىر خاتىرە قىلىپ يېزىش ئارزۇسىنى يېڭىدىن
 ھېس قىلدىم.....

ürkitidigan zulmetlik karangguluk ve upukta köküş rengdiki tang nuridin başka bir nersini körelmidim. Hiliki kötküçi hanım kabinga çay ilip kirdi. Mangimu bir az can kirdi, yene söhbetimiz başlinip ketti. Mevzu köpinçe diniy mezmunlar idi. Buningdin melum boldiki baş pilut Pakistanning bir meşhur diniy rehbirining ogli iken. Mini diniy bilimlerni nerde ügengen dep sorividi, men «Pakistanda.....» didim. U buningga tihimu sivindi. Bir azdin kiyin ong terepge karang bu himalaya çokisi dep manga bulut içidin çokçuyup çikip turgan bir tagni körsetti. Şu peyitte «kemerliringizni baglang digen» avaz anglandi ve mini kötküçi yirimge apirip kemer baglaşni körsitip koydi. Bizningkilar mendin ensirep turuptiken. Men işler cayida dep işaret kildim ve yirimde olturup rahat bir nepes aldım ve içimde «hekiketen kutulduk» didim. Birdemdin kiyin karisam bizningkilermu uhlap kaptu. Çongkur hiyallerga çöktüm. Veten, yiglap kalgan ikki kizim ve 4 umak nevrilirim, tukkanlar ve dostlar. Bular hemmisi huddi biz ikkinçi baralmaydigan bir yirakta kalgandek köründi.... Mene, bularni bir hatire kilip yiziş arzusini yingidin his kildim.....

bir şey göremedim. Bahsettiğimiz hanım hostes kokpite çay getirdi. Yine sohbe devam ettik. Konu genellikle dinî mevzulardı. Bu sohbetten anladım ki kaptan pilot Pakistan'ın meşhur bir din âliminin oğluymuş. Bana “Dinî ilimleri nerede öğrendin?” diye sordu. Ben “Pakistan’da.” dedim. O buna daha çok sevindi. Biraz sonra “Sağ tarafa bakın. Bu Himalayalar’ın zirvesi.” diye bana bulutların içinden çıkıp duran bir dağı gösterdi. O anda “Kemerleri bağlayın!” anonsu duyuldu ve hostes beni yerime götürüp kemer bağlamayı gösterdi. Bizimkiler beni merak etmişler. Ben her şey yolunda diye işaret yaptım ve yerime oturup rahat bir nefes alarak içimden “Hakikaten kurtulduk.” dedim. Biraz sonra baktım bizimkiler de uyuyakalmış. Derin hayallere daldım. Vatan, gözyaşları içinde kalan iki kızım ve dört sevgili torunum⁵⁷, akrabalar ve dostlar bunların hepsi sanki bir daha ulaşamayacak kadar uzakta göründü. Bunları bir hatıra olarak yazma arzusu-nu tekrar hissettim...

(230) ناماز ئەسسىرگە ئىسلامئاباتقا كەلدۇق. ھاۋا بەك ئىسسىق ئىدى. بۇرۇن
 ھېچ كۆرۈپ باقمىغان پاسپورت كۆتۈرۈلى گۈمۈك تەكشۈرۈشلىرى....
 ئۇنىڭ ئۈستىگە يولچىلار دىن باج ئالدىكەن. پاكىستان پۇلى يوق يېنىمدىن
 بېجىڭدا تىگىشىپ بەرگەن سېتىر لىڭدىن (100 پاۋۇند) بىرنى تەڭلىدىم.
 ئۇلار پاكىستان پۇلى ئالمىز دەپ تۇتۇرۇۋالدى. مەن نېمە قىلىشىمنى
 بىلمەي ئۇلار بىلەن ئۇردۇچە تاكالىشىپ تۇرسام ئارقامدا تېزىلىپ
 تۇرغانلار دىن ئېسىل بىر پاكىستالىق كىشى: «بۇ ئەپەندىم بېرىشىگە
 تىگىشلىك پۇلى مەن بېرىمەن» دېدى. ھەيران قالدىم ۋە ئۇ كىشىگە چىن
 قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتتىم.

ئاكام پاكىستاندا سىلەرنى غۇلام مەھەمەت ھاجىم قارشى ئالىدۇ ۋە
 تۈركىيگە يولغا سېلىپ قويۇدۇ دەپ يازغانىدى. قارشى ئالدىغان كىشى
 بولمىسا ھەقىقەتەن ئىشىمىز تەس بولىدىغانلىقىنى سېزىپ ئەندىشە ئىچىدە
 تاشقىرىغا چىقتىقۇ. غۇلام مەھەمەت ھاجىم ئالدىمىزغا چىققان ئىكەن.
 كۈرۈپلا مېنى تونۇدى. 1948 يىلى قەشقەرغا باغنىمدا تونۇشقان ئېدۇق.
 مەرھۇم غۇلام مەھەمەت ھاجىمنىڭ ئۆيىدە ھەپتە ئون كۈندەك تۇردۇق.
 ناھايىتى سەمىمىيەتلىك بىلەن كۈتۈپ مېھمان قىلدى. مەن پاكىستاندىن
 تۈركىيەگە ئايرۇپىلان بىلەن كېتىش ئۈچۈن پۇلىمىز يەتمەسمىكەن دەپ،
 پويىز ۋەيا تاش يول بىلەن ئىران ئارقىلىق مېڭىشنىڭ (ئاكامغا مالىيە
 يۈك بولماسلىق ئۈچۈن) ترەددۇددىنى قىلغان ئىدىم. ئەمما، ئاكام غۇلام
 مۇھەممەد ھاجىمدىن بىزنى ئىرانغا قەدەر ئايرۇپىلان بىلەن يولغا سېلىپ
 قويۇشنى (كرا پۇلىنى قەرز ھېساۋىدا بېرىشنى) ئېلىتىماس قىلغانلىقتىن

[230] Namaz essirge İslam Abatka kelduk. Hava bek ıssık idi. Burun hiç körüp bakmıgan pasport kontoroli gumruk tekşirişliri. . . . Uning üstige yolçılar din bac alidiken. Pakistan puli yok yinimdin bicingda tiğışip bergen sitirlingdin (100 pavund) birni tenglidim. Ular Pakistan puli alimiz dep tuturuvaldi. Men nime kilişimni bilemey ular bilen urduçe takallışip tursam arkamda tizilip turganlardin isil bir pakistalık kişi:» bu ependim birışıge tiğışlik pulni men birimen» didi. Heyran kaldim ve u kişıge çin kelbimdin rehmet ittim. Akam Pakistanda silerni gulam mehemet hacim karşı alidu ve türkiyge yolga silip koyudu dep yazganidi. Karşı alidigan kişi bolmisa hekiketen işimiz tes bolidiganlikini sizip endişe içinde taşkiriga çıktuk. Gulam mehemet hacim aldımızga çıkkın iken. Körüpla mini tonudi. 1948 yılı Keşkerge baginimda tonuşkan iduk. Merhum gulam mehemet hacimning öyide hepte on künde turduk, nahayiti semimiyetlik bilen kütüp mihman kildi. Men Pakistandin Türkiyege ayırupılan bilen kitiş üçün pulimiz yetmesmikin dep poyiz ve ya taş yol bilen İran arkilik mingişining (akamga maliy yük bolmaslık üçün) tereddudini kilgan idim. Emma akam Gulam Muhammed Hacimdin bizni İranga keder ayırupılan bilen yolga silip kuyuşini (kira pulini kerz hisavida birişni) iltimas kilganlıktin bizni

[230] İkinci namazına İslamabad'a geldik. Hava çok sıcaktı. Daha önce hiç görmediğim pasaport ve gümrük kontrollerinin üstüne bir de yolculardan vergi alıyorlarmış onu öğrendim. Yanımda Pakistan parası olmadığından Pekin'de aldığım sterlinlerden birini (100 sterlin) uzattım. "Sadece Pakistan parası kabul ediyoruz." dediler. Ben ne yapacağımı şaşırdım, görevlilerle Urduca tartışmaya başladığım bir sırada arkamda dizilip duranlardan asil bir Pakistanlı "Bu beyefendinin vermesi gereken parayı ben vereceğim." dedi. Şaşıtm kaldım ve ona içten dileklerle teşekkür ettim. Ağabeyim, Pakistan'da sizi Gulam Muhammed Hacım karşılayacak ve Türkiye'ye yolcu edecek diye yazmıştı. Eğer kimse karşılamaya gelmezse işimizin hakikaten çok zor olacağını düşünerek endişe içinde dışarı çıktık. Gulam Muhammed Hacım bizi karşılamaya gelmişti. Görür görmez beni tanıdı. 1948'de Kaşgar'a gittiğimde tanışmıştık. Rahmetli Gulam Muhammed Hacım'ın evinde bir hafta on gün kaldık. Bizi son derece samimi bir şekilde misafir etti. Ben Pakistan'dan Türkiye'ye uçakla gitmeye paramız yetmezse eğer diye tren veya kara yoluyla İran üzerinden gitmenin (ağabeyime yük olmasın diye) tereddüdü içindeydim. Ağabeyim Gulam Muhammed Hacım'dan bizi İran'a kadar uçakla yolcu etmesini (yol

بىزنى ئايرۇپىلان بىلەن ئىرانغا يولغا سالدى. تەھران ھاۋا مەيدانىدا ئاكىمىنىڭ دوستلىرىدىن بىرسى قارشى ئېلىپ، ئۇ سىلەرنى ئەنقەرگە يولغا سېلىپ قويۇدىغان بولدى سىلە باشلىرىغا دوپپا كىۋالسا، ئالدىلىرىغا چىققان كىشىنىڭ سىلەرنى تونۇۋېلىشى ئاسان بولىدۇ دەپ جېكىلىدى.

(231) تەھرانغا كەچ كەلدۇق. تونۇش بىر كىم كۆرۈنمەيتتى. مەن ھەيرانلىق بىلەن ئەتراپىمغا قاراپ تۇرغىنىمدا بىرسى كېلىپ، ئىگىلىنچە: «سىز.... نىڭ مېھنىتىمۇ سىز؟». دەپ سورىدى مەن ئۇنداق بىرسىنىڭ بىزنى مېھمان قىلىدىغانلىقىنى بىلمىگەنلىكتىن: «ياق» دېدىم. ئۆكىشى كەتتى بىز زالىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان پېتى قالدۇق. ئايرۇپىلاندىن باشقا چۈشىدىغانلار قالغاندا ھېلىقى كىشى يەنە يېنىمغا كېلىپ: پاسپورتىڭىزنى كۆرۈپ باقسام دېدى. مەن پاسپورتۇمنى ئۇزاتتىم. ئۆكىشى: «ھە..... بىزىنى يېرىم سائەتتىن بېرى ئېزدەۋاتىمىز، بىز سىلەرنى كۈتۈۋېلىشقا چىققان، مەرھەمەت قىلىڭلار» دەپ بىزنى باشلاپ ماڭدى. يېنىمىزدىكى بىر چامدان ۋەبىر پارچە گىلەمنى باشقىلىرى ئالدى. پولىسلار ئۇلارنىڭ ئالدىدا تىك تۇرۇپ يول بىكارلاپ تۇرغىلى باشلىدى. كونترول ۋە گۇمرۇگ تەكشۈرۈشكۈم كىرمەي مېھمانلارنى باشلايدىغان زالغا باشلاپ كىردى. بىر ئاز دەم ئالغاندىن كېيىن، ئۇلار ئىچىدىن باشلىققا ئوخشايدىغان بىرسى «بىز يۇنۇس بۇغرانىڭ دوستى، سىزىزنىڭ مېھنىتىمىز ھازىر سىزنى ھۆتەلگە يەرلەشتۈرۈپ قويۇمىز. بىر قانچە كۈن تەھراندا تاماشا قىلىڭ. ئاندىن بىز ئەنقەرگە يولغا سېلىپ قويۇمىز» دېدى. ناھايىتى ئازادە بىر

ayrupılan bilen İranga yolga saldı. Tehran hava meydanida akamning dostliridin birsi karşı ilip u silerni Ankara ge yolga silip kuyudigan boldi sile başlırığa doppa kiyvalsa aldilirığa çıkkın kişining silerni tunuvilişi asan bolidu dep Cikilidi.

[231] Tehrange keç kelduk. Tonuş bir kim körünmeytti. Men heyranlik bilen etrapimga karap turginimde birsi kilip İngilizçe: «siz...ning mihminimu siz?». Dep soridi men undak birsining bizni mihman kildiganlikini bilmigenliktin: «yak» didim. U kişi ketti biz zalning otturisida turgan piti kalduk. Ayrupilandin başka çüşidiganlar kalmiganda hiliki kişi yene yinimga kilip: Paspurtingizni körüp baksam didi. Men paspurtumni uzattım. U kişi: «he.... Bizsini yirim saattin biri izdevatimiz, biz silerni kütüvilişka çıkkın, merhemet kilinglar» dep bizni başlap mangdi. Yinimizdiki bir çamdan ve bir parçe gilemni başkiliri aldı. Polislar ularning aldida tik turup yol bikarlap turgili başlıdi. Kontrol ve gumrug tekşirişkimu kirmey mihmanlarni başlaydigan zalga başlap kirdi. Bir az dem algandin kiyin ular içidin başlıkka ohşaydigan birsi «biz Yava Bugraning dosti, siz bizning mihminimiz hazır sizni hōtelge yerleşturup kuyimiz. Bir kançe kün tehranda tamaşa kiling. Andin biz Ankara ge yolga silip

parasını borç vermeyi) rica ettiği için bizi İran'a uçakla yolladı.. "Tahran Havaalanı'nda ağabeyinizin dostlarından birisi karşılayıp o sizi Ankara'ya yolcu edecek, siz başınıza doppa giyin karşılamaya gelen kişinin sizi tanınması kolay olur." diye tembihledi.

[231] Tahran'a geç geldik. Tanıdık birisi görünmüyordu. Ben hayranlık içinde etrafıma bakıp dururken birisi yanıma gelip İngilizce "Siz'nin misafiri misiniz?" diye sordu. Ben öyle birinin bizi misafir edeceğini bilmediğimden "Hayır." dedim. O kişi gitti. Biz havaalanının ortasında kalakaldık. Uçaktan inecek başka kimse kalmadı. Biraz önceki adam yine yanıma gelip "Pasaportunuza bakabilir miyim?" dedi. Ben pasaportumu uzattım. O kişi "Yarım saattir sizi arıyoruz. Biz sizi karşılamaya geldik, buyurun." diye bize yol gösterdi. Yanımızdaki bir bavul ve bir parça halıyı başkaları aldı. Polisler onların önünde esas duruşta durup yol vermeye başladılar. Pasaport ve gümrük kontrolü yapılmadan VIP salonuna geçtik. Biraz dinlendikten sonra içlerinden yöneticileri gibi duran birisi "Biz Yunus Buğra'nın dostuyuz, siz bizim misafirimizsiniz, şimdi sizi otele yerleştireceğiz. Birkaç gün Tahran'ı gezin ondan sonra Ankara'ya yolcu edeceğiz." dedi. Çok geniş bir arabaya binip şehre doğru yola çık-

ماشىنىغا ئولتۇرۇپ شەھەرگە قاراپ ماڭدۇق. يولدا كېتىۋېتىپ مەن ھېلىقى باشلىق بىلەن پارىچە سۆزلىشىشكە باشلىدىم. ئۇلار مېنىڭ پارىچە بىلىدىغانلىقىمنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى ۋە قىزغىن سۆھبەت باشلىنىپ كەتتى. ئىچىمدە تۈركىيگە ئايرۇپىلان بىلەن كېتىڭلا دەپ قالسا بولمىز يېتىشمەيدۇ قانداق قىلامىز دېگەن ئەندىشە بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭغا: «بىزنى ئەنقەرەگە پويىز بىلەن يولغا سېلىپ قويىسىڭىز ئىكەن» دېدىم. ئۇ كىشى «سىزنىڭ ئايرۇپىلان بىلىتىڭىزنى زاكاس قىلىپ قويدۇق، ئەتە ئاپىرىپ بېرىمىز. تەھرىمدا بىر ھەپتە دەم ئالىسىز. چۈنكى، سىزنى ئۇدۇل ئەنقەرەگە بارىدىغان ئايرۇپىلانغا سېلىپ قويۇمىز. ئۇنىڭغىچە ئايرۇپىلان يوق» دېدى. سۆز ئارىسىدا ئۆيەنە: «شۇ بېشىڭىزدىكى نەرسىنى كىيىمەڭ، بۇنى بۇيەردە يەھۇدىلەر كىيىدۇ» دېدى. مەن بۇنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ مىللى باش كىيىمى ئىكەنلىكىنى ئاڭلاتتىم.

(232) بىزنى ئاپىرىپ قويغان ھۆتەل دۇنيا بويىچە ئەڭ ئالى ھۆتەللەردىن بىرى بولغان ھىلتون ئىكەن. شۇ كۈنى ئىراننى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئەنقەرە ساداتمۇ شۇ ھۆتەلدە ئىكەن. يان - يانا ئىككى ياتاققا پارلەشتۈك. بۇلارنى كۆرۈپ، بۇقەدەر ئالى دەرىجىدە كۈتۈۋېلىشىمىزنىڭ سىرى نېمە دەپ ئويلاپ قالدۇم. ھەتتا، كېيىن بۇلار ئۈچۈن پۇل تۆلەڭلار دېسە قانداق قىلامەن دەپ ئەندىشىمۇ قىلىپ قالدۇم. شۇنىڭ ئۈچۈن يېمەكلىككەمۇ زالغا كىرىمدۇق. ئاشىغىلا كىرىپ ئازراق بىرنەسە يەپ چىقتۇق. ئەرتىسى 5 كىشىلىك «پان ئامېرىكا ھاۋا يوللىرى» نىڭ بىلىتى ئەكىلىپ بەردى.

koyumiz» didi. Nahayiti azade bir maşiniga olturup şeherge karap mangduk. Yolda kitiviti men hiliki başlik bilen parsçe sözlüşke başlidim. Ular mining parsçe bilidiganlikimni körüp heyran kilişti ve kizgin söhbet başlinip ketti. İçimde türkiye ayruipilan bilen kitingla dep kalsa yolimiz yitişmeydu kandak kilamiz digen endişe bar idi. Şuning üçün men uningga: «bizni Ankara ge poyz bilen yolga silip koysingiz iken» didim. U kişi» sizning ayruipilan bilitingizni zakas kilip koyduk, ete Apirip birimiz. Tehrande bir hepte dem alisiz. Çünki sizni udul Ankara ge baridigan ayruipilanga silip koyumiz. Uninggeç ayruipilan yok» didi. Söz arisida u yene:»şu bişingizdiki nersini kiymeng, buni bu yerde yehudiler kiyidu» didi. Men buning Uygurlarning milli başkiyimi ikenlikini anglattim.

[232] Bizni apirip koygan hōtel dünya boyiçe eng ali hōtellerdin biri bolgan Hilton iken. Şu küni İranni ziyaret kiliş üçün kelgen Enver Sadatmu şu hōtelde iken. Yan, yana ikki yatakka yerleşti. Bularni körüp bu keder ali dericide kötüvilışimizning siri nime dep oylap kaldim. Hetta kiyn bular üçün pul tōlenglar dise kandak kilamen dep endişimu kilip kaldim. Şuning üçün yimekkimu zalga kirmiduk. Naştigila kirip azrak birnese yep çıktuk. Ertisi 5 kişilik «pan amirika hava yolliri» ning bilitini ekilip berdi. Karisam bupan

tık. Yolda giderken ben yöneticileriyle Farsça konuşmaya başladım. Onlar benim Farsça bildiğimi görüp hayran kaldılar ve sıcak bir sohbet başladı. İçimde “Türkiye’ye uçakla gidin derlerse paramız yetmiyor ne yapacağız?” diye bir endişe vardı. Onun için ben ona “Ankara’ya trenle gönderin bizi.” dedim. O, bana “Sizin uçak biletiniz rezerv edildi, yarın size teslim edeceğiz. Tahran’da bir hafta dinlenin çünkü sizi direk götürecek uçağa bindireceğiz, o güne kadar uçak yok.” dedi. O yine söz arasında “Şu başınızdaki şeyi giymeyin, burada bunu Yahudiler giyer.” dedi. Ben bunun Uygurların millî başlığı olduğunu anlattım.

[232] Bizi götürdükleri otel dünyanın en lüks otellerinden biri olan “Hilton” imiş. O gün İran’ı ziyaret etmek için gelen Enver Sedat da oteldeymiş. Yan yana iki odaya yerleşti. Bunları görüp bu kadar özel (VIP) ağırlanmamızın sırrı nedir, diye düşünmeye başladım. Hatta sonra “Bunlar için para ödeyin derlerse ne yaparım.” diye endişe etmeye başladım. Onun için yemeğe restorana inmedik. Sadece kahvaltıya inip az bir şey yiyip yukarıya çıktık. Pan America Havayolları’nın biletini getirdiler. Bu

قارىسام بۇيان ئامېرىكا نىڭ تەھران - ئەنقەرەگە 6 - ئاينىڭ 19 - تارىخلى
111 - سەپەر بىلىتى ئىدى. كەچتە بازارغا ئېلىپ چىقىمىز ئالدىنغان نەرسە
كېرەك بولسا ئېلىۋېلىڭلار» دەپ كەلدى. مەن بېشىم ئاغرىپ قالدى دەپ
ئۈنۈمدىم. باشقىلارنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

(233) كەچتە مەن ئۇلاردىن بىرىنىڭ قېشىغا بېرىپ ئاخىرى: «بىزنىڭ بۇياتاق
يېمەك چىقىملىرى قانداق بولىدۇ» دەپ سورىدۇم. «ھەممىنى بىز
تۆلەيمىز، بۇلار بازاردىن ھېچ سودىلىق قىلغىلى ئۈنۈمدى؟» دېدى.
رايىبەنىڭ ئېتىشىچە ھەدەپ ماگازىنلاردا نېمە ئالسىلەر دەپ سوراپتۇ.
ئۇلار بىز بىر نەرسە ئالمايمىز دېسە بىر - بىرىگە ھەيرانلىق بىلەن قارىشىپ
قاپتۇ. ئاندىن كېيىن مەن بىر ئاز خاتىرجەملىنىپ خۇداغا شۈكۈر دەپ،
يېمەكلىك قورقماي يېدۇق ۋە ۋە بازارغا چىققاندا زەپەر كېرەك ئىدى دەپ
بىر ئاز زەپەر ئېلىۋالدۇق.... بىر ھەپتىدىن كېيىن، يەنە شۇ قارشى ئالغانلار
ئۇزۇتۇپ قويدى.

1976 - يىلى 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، ئايرۇپىلان تۈركىيە
تەۋەسىگە كىرگەنلىكىنى ئاتۇش قىلىندى. بىردىن ھاياجانلىق بىلىندىم.
ئاكامدىن ئايرىلغاندىن بېرى ئارىدىن 27 يىل ئۆتتى. ئىككىمىز بېشىمىزدىن
كۆپ ھادىسىلەرنى ۋە ئۆزگۈرۈشلەرنى ئۆتكۈزدۇق. يەنى، چارەك ئەسىر بىر
زامان ئىككىمىز باشقا - باشقا دۇنيادا ياشىدۇق.... ئانامغۇ مۇرادىغا يەتتى...
ئەمما، مەن خۇددى ھىكايىلار دىكىدەك بۇتۇيۇقسىزلىقتىن گاڭگىراپ
قالغاندەك ئىدىم. يات يۇرتتا بىزنى نېمىلەر كۈتمەكتە خۇدا ئۆزى بىلىدۇ.....

amirika ning tehran, Ankara ge 6- ayning 19- tarihli 111- seper biliti idi. Keçte bazarga ilip çikimiz alidigan nerse kirek bolsa ilivilinglar» dep keldi. Men bişim agrip kaldı dep unimidim. Başkılarnı ilip çikip ketti.

[233] Keçte men ulardın birining kişiga birip ahiri: «bizning bu yatak yimek çikimliri kandak bulıdu» dep sordum. «Hemmisini biz töleyimiz, bular bazardıñ hiç sodilik kilgili unumidi?» didi. Rabiyeñing itişçe hadap magazinlarda nime alisiler dep soraptı. Olar biz bir nerse almaymız dise bir, birige heyranlık bilen karişip kaptı. Andin kiyin men bir az hatircemlinip hudaga şükri dep yimeknimu korkmay yiduk ve bazarga çikkanda zeper kirek idi dep bir az zeper ilivalduk. . . . Bir heptidin kiyin yene şu karşı alganlar uzutup koydı. 1976- yılı 6- ayning 19- küni çüştin kiyin ayırupılan Türkiyetevesige kirgenlikini anuvus kilindi. Birdin hayacanlangili başlıdım. Akamdın ayrılğandın biri aridin 27 yıl ötti. İkkimiz bişimizdın köp hadisilerni ve özgürüşlerni ötküzduk yeni, çarek esir bir zaman ikkimiz başka başka dünyada yaşıduk Anamgu muradiga yetti . . . emmea men huddi hikayilerdikidek bu tuyuksızlıktın ganggirap kalgandek idim. Yat yurtta bizni nimiler kütmekte Huda özi bilidu.

Pan America Havayolları'nın 19 Haziran tarihli 111 sefer sayılı Tahran-Ankara biletiydi. "Akşam sizi pazara götüreceğiz almak istediğiniz bir şey varsa alırsınız." dediler. Ben başım ağrıyor diye kabul etmedim. Kalanları göturdüler.

[233] Ben sonunda onlardan birinin yanına gidip bizim bu konaklama, yemek masrafları ne olacak diye sordum. "Hepsini biz ödeyeceğiz, sizinkiler pazardan hiç bir şey almayı kabul etmediler." dedi. Rabia'nın anlattığına göre onlar mağazalarda sürekli "Ne almak istersiniz?" diye sormuşlar. Bizimkiler "Biz bir şey almayacağız." deyince birbirlerine bakalmışlar. Ondan sonra ben biraz rahat nefes aldım. Allah'a şükür deyip yemeği de korkmadan yedik ve pazara çıktığımızda safran lazım diye biraz safran aldık. Bir hafta sonra yine karşılamaya gelenler bizi yolcu etti. 19 Haziran 1976'da öğleden sonra uçağın "Türk Hava Sahasına" girdiği anons edildi. Birden heyecanlanmaya başladım. Ağabeyimden ayrıldığımızdan beri yirmi yedi yıl geçmişti. İkimizin de başından çok olaylar ve değişiklikler geçmişti. Yani çeyrek asır ikimiz başka başka dünyalarda yaşadık. Annem de mura-dına erdi. Ama ben sanki romanlardaki gibi bu beklenmedik durum karşısında şaşırıdım kaldım. Yeni bir ülkede bizi neler bekliyor? Sadece Allah bilir. . .

(234) ئايرۇپىلاندىن چۈشۈپ بىر ئاز ماڭدۇق. ئىگىز بىر يەردىن بىرسىنىڭ

قولنى ئوينىتىپ بىزگە قاراپ ئىشارەت قىلغانلىقىنى كۆردۈم.

ئىقلىمىدىنسا خان ئەينا يۇنۇس ھاجىم! دەپ توۋۇلدى. شۇنداق قىلىپ

تۈركىيىگە ساق سالامەت كېلىپ ئاكام بىلەن كۆرەشتۈق.....

ۋە 23 يىل بۇرۇن يازغىلى باشلىغان خاتىرەمنىڭمۇ ئاخىرى كېلىپ قالدى.

خاتىرەمنىڭ بۇ ئاخىرقى سەتىرلىرىنى بۈگۈن يەنى 2000- يىللىنىڭ بىرىنچى

كۈنى پېزىشمۇ بىر تەسادىپ بولدى. خاتىرىمىنىڭ ئاخىرقى سەتىرلىرى

دېدىم چۈنكى، بۇلارنىڭ داۋامىنى ئەمدى يازماسمەن. «تۈنلىنىڭ ئۈچىچى

كۆرۈندى» دېگەندەك 69 بېشىمنى تۈگىتىپ، 70 كە قەدەم قويدۇم.....

(خىتايلارنىڭ مەندىن سورىماي پاسپورتقا 2 ياش چوڭ بېزىپ قويغانى ۋە

تۈرلۈك پوخرالىققا ئېلىنغاندىمۇ شۇ بويىچە يېزىلغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا)

يېقىندا بۇ ئايلىشەخانىنىڭ ئىككى نەۋرىسى بولىدۇ. يانې خۇدا ئۆمۈر بەرسە

پەنەۋەر كۆرىدىغاندەك تۇرىمىز. جناب الله ئاخىرىمنى خەيرلىك قىلسۇن.

ئامىن

2000- يىلى 1- ئاينىڭ 1- كۈنى.

باتى كەنت ئەنقەرە

[234] Ayrupilandin çüşip bir az mangduk.
 İgiz bir yerdin birsining kolini oynitip
 bizge karap işaret kilganlikini kördüm.
 İklimnisahan eyna Yunus hacim! dep
 tovlidi. Şundak kilip Türkiyege sak
 salamet kilip akam bilen köreştük.....
 Ve 23 yıl burun yazgili başlıgan
 hatiremningmu ahiri kilip kaldı.
 Hatiremning bu ahirki setirlirini
 bugün yeni 2000- yillining birinci
 küni yizişimmu bir tesadip boldı.
 Hatirimning ahirki setirliri didim çünkü
 bularning davamini emdi yazmasmen.
 «Tunilning uççı köründi» digendek 69
 yişimni tügitip 70 ke kedom koydum.....
 (Hitaylarning mendin sorimay
 pasportka 2 yaş çong yizip koyganni ve
 Türk puhralikka ilingandimu şu boyıçe
 yizilganlikini hisapka almaganda)
 Yikinda bu ayişehanning ikki nevrisi
 bolidu. Huda ömür berse penever
 köridigandek turimiz.
 Canab Allah ahirimni heyirlik kilsun.
 Amin
 2000- yili 1- aynıng 5- küni.
 Batıkent Ankara

[234] Uçaktan inip biraz yürüdük. Yüksekçe
 bir yerden birinin elini sallayarak bize
 bakıp işaret ettiğini gördüm. İklimnisa
 Hanım “İşte Yunus Hacım!” diye bağırdı.
 Böylece Türkiye’ye sağ salım gelip
 ağabeyimle buluştuk.
 Ve 23 yıl önce yazmaya başladığım
 hatıralarımın sonu geldi. Hatıratımın
 bu son satırlarını 2000 yılının ilk günü
 yazıyor olmam da bir tesadüf oldu.
 Hatıratımın son satırları dedim çünkü
 bunların devamını artık yazmayacağım.
 Tünelin ucu göründü dedikleri gibi 69
 yaşımı bitirip 70’e ayak bastım (Çinli-
 lerin bana sormadan pasaporta iki yıl
 büyük yazdığını ve Türk vatandaşlığına
 geçtiğimde de öyle yazıldığını hesap-
 larsam). Yakında Ayşe’nin iki torunu
 olacak. Yani Allah nasip ederse torunu-
 mun çocuğunu göreceğim gibiyim.
 Cenab-ı Allah akıbetimi hayırlı kılsın.
 Âmin...

1 Ocak 2000

Batıkent, Ankara

SONNOTLAR*

- 1 Doğu Türkistan coğrafyasında belli bir seviyeye ulaşmış âlimler için kullanılan, muhtemelen "Hazret" kelimesinden uyarlanmış saygı ifadesi için kullanılan bir terimdir. Metinde "Hazretim/ Heztim" şeklinde geçtiği yerlerde Mehmet Emin Buğra kastedilmektedir (ayrıntılı bilgi için bk. s. 75, dipnot 2).
- 2 Bitkisel ağırlıklı bir tedavi yöntemi olan geleneksel Uygur tıbbı kastedilmektedir.
- 3 Bu faaliyetin esası Çin Komünist ideolojisinin tüm Uygur halkı üzerinde kalıcı bir şekilde tesis edilmesi ve kendilerine göre gayri-ideoloji olarak görülen İslami değerlerin ve Türk Uygur kültürünün yok edilmesine yöneliktir. "Eğitim"den kasıtsa bu resmi ideolojinin bireyler ve halk üzerindeki etkisini sağlamlaştırmaya yönelik baskı, işkence ve tehdide dayalı bir tür Nazi kamplarını andıran uygulamalardır. Günümüzde 2012 sonrası Çin'in Xi Jin Ping yönetimiyle tekrar Doğu Türkistan'da uygulamaya soktuğu bu asimilasyon politikasının ideolojik ve pratik temellerinin bu yıllarda atıldığı anlaşılmaktadır.
- 4 Anadolu halk deyişlerinde "Çoban Yıldızı" diye de bilinen Kutup yıldızı yahut Venüs gezeni olduğu söylenen eski zamanlarda gece yolculuklarında yol güzergâhlarının tespitinde yararlanılan, Eski Türk kültür ve edebiyatında adına efsaneler kurgulanan bir yıldız.

* Sonnotların tamamı (46 sıra numaralı donnot hariç) editör tarafından eklenmiştir.

- 5 1932'de Mehmet Emin Buğra liderliğinde Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinde kurulan Hoten Millî İnkılap Teşkilatı'nın öncülüğünde gerçekleşen temelinde İslami ve millî değerlerin yer aldığı bağımsızlık mücadelesine verilen isimdir. Bu millî bağımsızlık hareketi 1934'te Çinliler tarafından bastırılınca kadar bölgede bağımsız bir İslam devletinin temeli atılmaya çalışılmıştır. Detaylar için bk. Abdullah Bakır, *Doğu Türkistan Millî İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra*, DTV yayınları, İstanbul, 2005.; Andrew D.W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri* (çev. Enver Can), DTV yayınları, İstanbul, 1991.
- 6 İçerisinde Esmâü'l-Hüsna'nın yer aldığı ayetler kastedilmektedir. İsm-i A'zâm duası olarak da birkaç faklı ayet ve sureden bahsedilir. Bakara 163 ve 255 (Ayete'l-Kürsî) vb. olabilir.
- 7 Ahun Farsçadan Uygurcaya geçmiş bir sözcük olup dinî tedrisattan geçmiş kişiler için "hoca" anlamında kullanılan saygı ifade eden bir sözcüktür. Örneğin "Abdullah Ahun", "Abdullah Hoca" anlamına kullanılır. Hatıratın 75. sayfasında yer alan "Ahunlukum" kullanımıysa yakınlık yanı sıra sahiplenme anlamı da içerir. Örneğin "Abdullah Ahumlukum" denildiğinde "Abdullah Hocamız" ifade edilmiş olur. "Ahun Locang" kullanımındaki "Locang" sözcüğü o dönemdeki Çince askerî rütbe hiyerarşisinden "yüzbaşı"ya tekabül etmektedir.
- 8 Doğu Türkistan'ın güney bölgesinde Kaşgar merkezli kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin (1933-1934) yıkılmasında önemli bir rol üstlenen Tunganların, süvari birliğinin komutanı ve liderleri, Ma Zongying'in ablasının kocasıdır. Ma Zongying Ruslarla yaptığı anlaşma gereği Taşkent'e gidince 1934'te Hoten ve civar bölgesini kontrolü altına alan Tungan askerî birliklerinin genel komutanı olmuştur.
- 9 Orta Asya Türk boyları ve Uygurların kullandıkları geleneksel bir başlık türüdür.
- 10 Bununla birlikte "Helpilik" in "Halifelik" ile ilişkilendirilerek müellifin nesep tablosunda (bk. Ekler, Tablo 1) yer alan 1863'te Hoten ve civarında kurulmuş olan Hoten Hanlığı'nın lideri

Abdurrahman Paşa'ya ilgili dönemde bir "dini ve siyasi lider" manasında "halife" ünvanıyla anılmasından dolayı onun ikamet ettiği bölgenin bu manada "Helpilik Hoyla" yani "Halifelik Alanı/Bölgesi" manasında bir isimlendirmenin olduğu da söylenmektedir. Ancak bu bilginin tarihî bir kaynaktan karşılığını tespit etmek mümkün olmamıştır. Şu da var ki tasavvuf geleneğinde esas mürşidin ardından onun yerine geçip onun yolunu takip eden ve hayatında ona yakın hizmet eden talebeler için "halifesi" ifadesinin yaygın kullanımından hareketle yukardaki "Helpilik Hoyla" ibaresine yaklaşımın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

- 11 XV. yüzyılda yaşamış Nakşibendî pirlerinden "Ubeydullah Ahrâr" namıyla anılan Nâsırüddîn Ubeydullâh b. Mahmûd eş-Şâfi es-Semerkindî (ö. 895/1490) olması muhtemeldir. Detaylı bilgiler için bkz Necdet Tosun, "Ubeydullah Ahrâr", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ubeydullah-ahrar> (12.11.2018).
- 12 Yunus Han (v. 1486/87), 1462-1487 arasında hükümdarlık yapmış Doğu Çağatay Hanı.
- 13 Mehmet Emin Buğra, *Şarkî Türkistan Tarihi* (haz. Abdullah Oğuz), Ötüken, İstanbul, 2021, s. 252, 253.
- 14 Şecerenin detayları için bk. Ekler, *Tablo 1*.
- 15 Xinjiang, "Yeni Müstemleke" anlamına gelen bir ifadedir. Çinliler tarafından Doğu Türkistan için ilk defa 1884 istilasının ardından kullanılmaya başlanmıştır. Burhan Şehidi (1894-1989), dönemin bu idari yapısının başkanı, Tao Zhiyue ise askerî komutanıdır.
- 16 Doğu Türkistan'ın kadim şehirlerinden birisi olup günümüzde Kaşgar iline bağlı bir ilçe konumundadır. Haritadaki konumu için bk. Ekler, Harita s. 340.
- 17 Kurban Koday (1919 Hoten-1956 Urumçî). Doğu Türkistan'ın yakın tarihinin önemli

gazeteci, yazar ve öğretmenlerindendir. İlk tahsilini memleketinde tamamlamış, gençlik yıllarında okumak için Türkiye'ye gelmiştir. Balıkesir Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra tekrardan yurda dönüş yapan Koday, 1946'da Urumçî'de Doğu Türkistan'ın devrin önemli liderlerinden Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'in yakın ilgi ve iltifatlarına mazhar olur. Bir süre Urumçî Öğretmen Okulu'nda tarih öğretmenliği yapar. 1947 yılında önce "Yalkın", sonra "Yurt" isimli gazeteleri çıkarır. Aynı dönemlerde "Millî Tarihimizin Ana Hatları" adıyla yayımladığı eser kendisinin de görev yaptığı okulunda ders kitabı olarak okutulur. 1949 yılında Doğu Türkistanlı liderlerle birlikte Hindistan'a hicret esnasında Çinli askerler tarafından tutuklanır ve 1956 senesinde idama mahkûm edilerek şehit edilir.

- 18 İsa Yusuf Alptekin (1901 Kaşgar-1995 İstanbul). Doğu Türkistan'ın yakın dönem önemli siyasi liderlerindendir. Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrine bağlı Yenihişar kazasında dünyaya geldi. Tahsil hayatına Çin mektebinde başladı, ayrıca medrese tahsili de gördü. 1923'te memuriyet hayatına başladı. 1936'da Çin Millet Meclisi üyeliğine seçildi. 1938'de Lübnan, İran, Afganistan ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu İslam coğrafyalarını ziyaret etti. Bu ülkelerde pek çok devlet lideri, siyasetçi, yazar ve akademisyenle, ayrıca Doğu Türkistan'dan göç etmiş kişilerle görüştü. 1943-1949 yılları arasında Doğu Türkistan mücadelesinde siyasi çözüm arayışları bağlamında gerçekleştirilen faaliyetlere katıldı. 1946 yılında Urumçî merkezli kurulan yerel hükûmetin önce üyesi, sonra 1947'de yeniden şekillenen idari yapıdaysa başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. 1949'da merkezi Çin yönetimindeki Komünist işgal sonrasında dava arkadaşı Mehmet Emin Buğra'yla birlikte önce Hindistan bölgesine ardından 1952'de Türkiye'ye gelir. 1995 yılında vefatına kadar Türkiye'de bulunduğu yıllarda her türlü imkânları kullanarak Doğu Türkistan davasını dünyaya tanıtmaya çalışmıştır. Detaylı bilgi için bk. Ömer Kul, "Alptekin, İsa Yusuf", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/alptekin-isa-yusuf> (04.11.2018).

- 19 Yunus Buğra'dır (1928 Hoten-2018 İzmir). 1949'da Doğu Türkistan'dan hicret ettiği yıldan 1965'teki vefatına kadar Mehmet Emin Buğra'nın her daim yanında bulunan damadıdır. Uzun yıllar Ankara'da Başbakanlıkta çalışmıştır. Emekli olduğu yıllardaysa Mehmet Emin Buğra'nın kendilerine emanet bıraktığı eserleri üzerine çalışmalar yaparak Fatıma Buğra'yla birlikte başta *Şarkî Türkistan Tarihi* (Ankara 1988) olmak üzere birçok eserini Uygurca ve Türkçe olarak neşretmiştir. Daha sonraları tüm arşiv belgelerini içeren bir Külliyyat çalışmasını da dijital ortamda hazırlayarak araştırmacıların hizmetine sunmuştur.
- 20 Bu deyiş Türkiye Türkçesindeki "Dereyi görmeden paçaları sıvama!" deyimine yakın bir anlam taşımaktadır.
- 21 1951-1952'li yıllarda ÇKP tarafından yürütülen iki siyasi kampanyadır. "3'e Karşı Duruş" yolsuzluk, israf ve burjuvaziyle mücadeleyi; "5'e Karşı Duruş" ise rüşvet, vergi kaçakçılığı ve zimmet/ irtikâp ile mücadeleyle birlikte "ağ"dan kurtulanlar ve hırsızlığa karşı istihbarat faaliyetlerini kapsamaktaydı.
- 22 Mahkeme hâkimleri değil devrin yerel siyasi yöneticileri kastedilmektedir. En yaygın kullanımı günümüzdeki ilçe yönetimini ifade eden kamusal yönetim sisteminin kaymakam benzeri yöneticileridir.
- 23 "Büyük Proleter Kültür Devrimi" yahut kısaca "Kültür Devrimi" olarak adlandırılan Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Mao Zedong'un iktidardaki son 10 yılı (1966-1976) içinde Çin Devrimi'nin ruhunu yeniden canlandırmak iddiasıyla başlattığı ve nihayetinde yüzbinlerce insanın hayatına mal olan büyük işkence ve kıyımların uygulandığı bir dönemi ifade etmektedir.
- 24 Türkiyedeki "Toprak Mahsulleri Ofisi" benzeri bir kuruluş.
- 25 Doğu Türkistan'ın Tanrı dağlarının güneyinde kalan kısmı.
- 26 Simurg, diğer adıyla "Zümrüd-ü Anka" efsanevi bir kuştur. Pers mitolojisi kaynaklı olduğu söylenir. Sênmurw ve Sîna-Mrû diğer isimlendirmeleridir.
- 27 Zhou Enlai, Çin Komünist Partisi'nin liderlerinden. 1949-1976 arasında başbakanlık, 1949-1958 arasında dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.
- 28 Uygurların geleneksel makarna yemeğidir. Makarna üzerine konan sos türlü çeşit etle yapılan cinsten olduğu için bu yemek o devirde zenginlik belirtisi olarak algılanmaktadır.
- 29 Mehmet Rıza Bekin (1925 Hoten-2010 Ankara). Mehmet Emin Buğra'nın Türkiye'ye eğitim almaları amacıyla 1937'de Kabil'den Türkiye'ye gönderdiği öğrencilerden birisidir. Türkiye'de harbiyeyi bitirip teğmen rütbesiyle Kore savaşına katılmıştır. 1977'de Tuğgeneral rütbesiyle emekli olduktan sonra vefatına kadar uzun yıllar İstanbul merkezli Doğu Türkistan Vakfı'nın başkanlığını yapmıştır.
- 30 Mehmet Emin Buğra'nın eşi, aynı zamanda Mehmet Yakup Buğra'nın da teyzesidir.
- 31 Mehmet Yakup Buğra'nın babası Abdülkerim Buğra.
- 32 Olayın detayları için bk. s. 145
- 33 Abdulhamit Yusuf Damolla kastedilmektedir. Ak-rabalık ilişkileri için bk. Ekler, [Tablo 1](#).
- 34 Esasen Mehmet Yakup Buğra'nın babası Abdülkerim Hacim'in dayısıdır. Ekler, [Tablo 1](#).
- 35 Şu an bu uygulamanın şiddetlenmiş güncel hâli Xi Jin Ping yönetimince Doğu Türkistan'daki toplama kamplarında uygulamaya konulmuştur.
- 36 Esasen Mehmet Emin Buğra'nın kız kardeşidir. Mehmet Yakup Buğra'nın öz ablası değildir. Dedesi Muhammed Niyaz'ın kız kardeşi Sekine Banu'nun kızıdır. Bu yakınlık dolayısıyla "abla" olarak hitap edilmiştir. Bu soy bağı için bk. Ekler, [Tablo 1](#).
- 37 Murat Bekin, Mehmet Yakup Buğra'nın annesi Bibi Zeyneb'in erkek kardeşi Ahmet Rıza'nın torunudur. Günümüzde İzmit Gölçük'te ikamet etmektedir.

- 38 Bugünlerde söz konusu Mescit'te toplu ibadet yasaklanmış durumdadır.
- 39 Abdulhamit Yusuf. Doğu Türkistan'ın bölgesel çapta en önde gelen geleneksel Uygur tıbbi ve beşerî ilimlerde mutahassıs bir şahsiyettir. Bir dönem Hoten Uygur Millî Tebabet Enstitüsü'nün müdürlüğünü de yapmıştır.
- 40 Abdulahad Mehsum Hacim'dir. Mehmet Emin Buğra'nın kızkardeşinin oğlu olup Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinin önde gelen din alimlerinden. Haziran 2018'de tutulduğu işkence kamplarında şehit edilmiştir. "Mehsum" genelde önemli din alimleri için kullanılan bir ünvandır.
- 41 İmam Nevevî'nin (v. 1277) meşhur hadis derlemesi olan "Kırk Hadis" eserinin Uygurca çevirisi ve şerhidir. Eser, Abdulahad Mehsum Hacim tarafından memlekette elle yazılarak kaleme alınmış, sonraları yukarıda ifade edildiği üzere Mehmet Yakup Buğra tarafından bir takdimle birlikte 1992'de Ankara'da neşredilmiştir.
- 42 Mehmet Emin Buğra'nın 1940'ta Kabil'de kaleme aldığı müellif nüshası kastedilmektedir. Bu eserin tek yazma nüshasıdır. İlgili nüsha Mehmet Emin Buğra'nın kızı Fatıma Buğra ve damadı Yunus Buğra'nın (Yakup Buğra'nın abisi) muvafakatiyle tarafımıza teslim edilmiştir. Yakın zamanda Abdullah Oğuz tarafından hazırlanan Türkiye Türkçesi yayımlanmıştır. bk. dipnot 18
- 43 Söz konusu çalışma Maide Suresi'nin sonuna kadar olan kısımdır. Müellif tarafından tamamlanan bu kısım kendisi hayattayken sadece bir nüsha fotokopi olarak saklanmıştı. Sonradan vefatının üçüncü seneidevriyesinde, 2015'te belli bir sayıda basılıp Uygur halkının istifadesine sunuldu.
- 44 Mehmet Yakup Buğra'nın eşi. Temmuz 2017'de İstanbul'da vefat etmiştir. Ailesi hakkında bilgi için bk. Ekler, Tablo 1.
- 45 Sheng Shicai (Sheng Shih-ts'ai; 1895-1970). Doğu Türkistan'da 1933 ila 1944 arasında görünüşte Gomindang (Milliyetçi Çin) hükümetinin, gerçekte Stalin'in genel valisi olarak görev yapmıştır. Akabinde 1944-1945 arasında aynı hükümetin Kültür ve Dışişleri bakanlığını yürütmüştür. 1949'da Çin komünistlerinin gelişinin ardından Tayvan'a kaçmış ve orada ölmüştür. Genel valiliği döneminde Doğu Türkistan'da 1934-1942 arasında Rusların desteğiyle pek çok kıyım ve yıkıma sebep olmuştur. Yöneticilik yaptığı dönem toplumsal hafızada tarihin en korkunç dönemlerinden bir olarak anılmaktadır.
- 46 Mao döneminde uygulanan bu toplama kampları, günümüzde Xi Jin Pin tarafından yeniden hortlatılmıştır. 2016 yılından itibaren tekrar uygulamaya sokulan Nazi usulü kamplarda Birleşmiş milletler ve uluslararası insan hakları raporlarına göre en az 1 milyon, sahadan gelen bilgilere göreyse 3-5 milyon insan tutulmaktadır. Doğu Türkistan'daki Müslüman ve Türk kimliğini tamamen ortadan kaldırma amacını güden bu kamplara insanlar hiçbir sorgu veya yargı kararı olmadan sudan bahanelerle atılmaktadırlar. Esas itibarıyla bu kamplara atılmak için Türk ve/veya Müslüman olmak yeterli suçtur(!). Kamplarda yukarıda Dedem'in anlattığı işkence ve zulümlere ek olarak tutsaklar, insan olmanın doğuştan kazandığı bütün haklarını inkâr ederek sahip olduğu bütün dinî ve millî değerleri terk etmeye, Çin komünist partisinin mankurtu bir Çinli olmaya zorlanmaktadır. Aynı zamanda aileleri kamplarda tutulan çocuklar, Çinlilerin yetimhanelerinde Çinli olarak yetiştirilmektedirler. [haz.]
- 47 Abdullah Tukay (1886-1913). Tatar halk şairi, yazar ve yayımcı. Tukay, çağdaş İdil Tatar edebiyatı ve dilinin uzmanları arasında sayılmaktadır.
- 48 Müellifin "Demmu" şeklinde yazdığı yer, günümüz Hindistan'ın Karnataka bölgesinde yer alan haritalarda "Dammur" olarak geçen yer olmalıdır.
- 49 Çinliler ilk Mancu istilasından sonra (1758) Doğu Türkistan'ın bütün önemli şehirlerinin yanına Çinlilerden oluşan yönetici, asker ve halkları için etrafı yüksek surlarla korunan yeni bir şehir inşa ettiler. Bu şehirlere "yeni şehir", yerel Uygur Türkü halkının yaşadığı şehirlere de "eski şehir" dendi.

- 50 Fetheddin Mehsum ve Atçuy İnkılabı hakkında detaylı bilgiler için bk. M.Kutluk, “Şehit Fethettin Mehsum ve Hoten Atçuy İnkılabı'nın 35. Yılı”, *Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi*, yıl: 1991, sayı:30, s. 71. İlgili dergide yer alan M. Kutluk, Doktor Mehmet Yakup Buğra'nın müstear ismidir.
- 51 Yaklaşık elli yıl önceki bu uygulamalar daha fazlasıyla şu an Doğu Türkistan'da yeniden icra edilmeye başlanmıştır. Yukarıda anlatılanlara ek olarak günümüzde Türk kızlarının zorla Çinli erkeklerle evlendirilmesi, Uygurların evlerinde Çinlilerin zorla misafir ettirilmesi gibi uygulamalarla Doğu Türkistan'da yaşayan Müslüman Türkler insan olmanın getirdiği en temel haklarından ve aile mahremiyetinden mahrum edilmektedirler. Bu uygulamaların amacının da Müslüman Türk kimliğini yok edip Doğu Türkistan'ı Çinileştirmek olduğu açıktır.
- 52 Eserin Türkçe çevirisi için bk. Jung Chang, *Yaban Kuğuları* (çev. Mehmet Harmancı), İnkılap Yayınları, İstanbul 2005.
- 53 Mehmet Yakup Buğra'nın oğludur. Elan İstanbul'da ikamet etmektedir.
- 54 Aliye Bekin, Murat Bekin'in annesi, önceki bölümlerde ismi zikredilen Mehmet Rıza Bekin paşanın yeğeni. İzmit Kocaelinde ikamet etmektedir.
- 55 Rabiya Buğra (Altunay), Mehmet Yakup Buğra'nın en küçük kızı. İstanbul'da ikamet etmektedir.
- 56 Muhtemelen dönemin Pekin Büyükelçisi olan Bilge Can Korel kastedilmektedir.
- 57 Ayşe Buğra (Oğuz), Risalet Buğra (Alioğlu) ve bunların çocukları olan Abdullah Oğuz, Halise Oğuz (Gazi), Abdulhabir Alioğlu ve Muhammed Ali Alioğlu kastedilmektedir. Aradan dört yıl geçtikten sonra 1980 yılında bu evlat ve torunları da Türkiye'ye gelmiştir.

DİZİN

A

- Abdülaziz Ahunum 59
 Abdülaziz Hafız 181
 Abdülehâd Mehsum 219, 237, 328
 Abdülhamid 57, 61, 115, 151, 187, 219, 223, 225, 231, 233, 237, 259, 263, 267, 269, 273
 Abdülhamid Ahun 219, 225, 231, 233, 237
 Abdülhamid Damollam 259, 267, 269
 Abdülhamid Hacı 115, 151
 Abdülkerim Buğra 327
 Abdülkerim Hacı 149, 151, 239
 Abdullah Tungan 47
 Abdurrahman Paşa 59, 271, 326
 Abdussabır Ahunum 53
 Afganistan 21, 239, 249, 326
 Ahmet Rıza 61, 327
 Ahun Locang 45, 49, 325
 Ahunlukum 51, 53, 325
 Aksu 85
 Âlem Hoca 307
 Ali Ahunum 59
 Amerika 191, 207, 295
 Ankara 25, 55, 129, 183, 185, 191, 299, 317, 319, 321, 323, 327, 328
 Arabistan 21, 163, 165, 189, 299, 301
 Atçuy 19, 43, 49, 51, 151, 153, 163, 257, 259, 261, 263, 273, 329

B

- Bibi Meryem Hanım 181, 219, 221, 237
 Bibi Sara Han 61
 Birleşmiş Milletler 185, 263
 Bozyer 167, 199, 207, 231
 Burhan Şehidi 63

Ç

- Çağatay Devleti 59
 Çolpan Yıldızı 35, 41, 51

D

- Dammur 205, 245, 249, 328
 Doğu Türkistan 21, 57, 59, 101, 103, 115, 125, 153, 191, 193, 217, 219, 229, 239, 251, 253, 257, 275, 277, 325, 326, 327, 328, 329, 338
 Doğu Türkistan Tarihi 59, 191, 219, 251, 253
 Dünya Kızıl Haç Göçmenler Teşkilatı 185
 II. Dünya Savaşı 245, 289

E

- Emin Hazret 37, 43, 149, 151

F

Fethettin Mehsum 259, 265, 267, 329

G

Gulam Muhammed Hacı 315

Guma 29

Gülvag 69

H

Hac 25

Hacı Abdulhalim 61

Hacı Abdülkerim 61

Hacı Ahmet 65

Hacı Habibullah Hazret 59

Hacı Hafız Abdünnebi 179

Hacı Muhammed Niyaz 57, 59

Hacı Sancu Abdurreşit Bey 179

Hazretim 21, 27, 41, 67, 153, 241, 245, 249,
251, 325

Hekimşah Ahunum 59

Helpilik Hoyla 57, 326

Himalayalar 313

Hindistan 21, 37, 45, 65, 67, 79, 115, 153, 179,
205, 237, 239, 245, 247, 326, 328

Hoca Niyaz Müftü 179

Ho Dung Bang 117

Hon Er Si 287

Hoten 21, 29, 31, 39, 41, 43, 47, 51, 57, 63,
69, 71, 75, 85, 87, 107, 113, 115,
123, 125, 145, 147, 149, 151, 155,
157, 159, 163, 165, 179, 183, 185,
187, 189, 197, 203, 217, 219, 221,
235, 247, 255, 257, 259, 261, 263,
265, 273, 277, 279, 281, 285, 287,
295, 299, 303, 307, 325, 326, 327,
328, 329

Ho Vang 281, 285

Ho Vang Çing 285

Hu Vang 73

iİklîmîsa Hanım 25, 229, 231, 235, 289, 299,
305, 309, 323

İngiliz 237, 239, 251

İran 315, 317, 319, 326

İsa Yusuf Alptekin 113, 115, 326

İsm-i A'zâm 41

İspanya 185

İstanbul 179, 307, 325, 326, 327, 328, 329,
338**K**

Kamer Hanım 53

Karakaş 259, 263, 265, 267, 269, 279

Karakurum Dağı 247

Kaşgar 153, 219, 315, 325, 326

Keriye 67, 221, 225, 229, 231, 235

Keşmir 205, 239, 245, 247, 249, 251

Kızıl Muhafızlar 95, 127, 183, 283, 285, 293

Kolhozlaştırma 201

Komünist 21, 73, 75, 89, 107, 109, 121, 141,
159, 167, 171, 255, 257, 259, 279,
283, 295, 325, 326, 327

Komünistler 93, 97, 111, 221, 255, 259

Kore 147, 207, 327

Koştağ 29

Kuçar 159, 161

Kültür Devrimi 19, 33, 81, 95, 105, 109, 143,
175, 177, 187, 219, 279, 281, 285,
295, 297, 327

Kurban Koday 67, 326

Kurban Niyaz 61, 161

L

Ladak 247, 251
 Leninizm 39, 171

Lop 151, 181, 203, 205, 263, 277

M

Malaga 185
 Mao 73, 81, 103, 107, 109, 117, 121, 129, 139,
 171, 173, 183, 187, 189, 193, 199,
 255, 279, 281, 283, 287, 291, 293,
 295, 297, 327, 328
 Marksizm 39, 171
 Mehmet Emin Ahunum 61
 Mehmet Emin Buğra 45, 59, 65, 113, 115, 191,
 205, 217, 219, 237, 239, 241, 325,
 326, 327, 328
 Mehmet Emin Hazret 149
 Mehmet Kasım Hacım 251

Mehmet Rıza 61, 205, 327, 329
 Mehsum 187, 219, 223, 225, 237, 259, 265,
 267, 328, 329
 Mekke 25, 43, 249
 Mihman 181
 Milliyetçi Çin 67, 69, 75, 85, 97, 115, 117, 217,
 255, 261, 328
 Muhammed Rahim Ahun Karapaç 181
 Muhammed Ruzi 61, 87
 Muhammed Turdi 179
 Muhammed Turdi Damolla 179
 Muhammed Turdi Gucam 179

N

Nadir Han 159, 161
 Nadir Han Âdem 159

Nur Ahmet 301, 305, 307, 309
 Nuri Bey 87, 117

P

Pakistan 45, 189, 237, 239, 245, 309, 311,
 313, 315
 Pantürkist 67, 105, 221
 Pasar Bey 113, 115

Peşaver 45, 237, 239, 241, 249
 Pizi Niyaz Ahun 299, 301
 Proletarya 81, 157

R

Ravalpindi 239, 249, 311

Rıza Molla 151

S

Sampul 181
 Sekine Banu Han 59
 Selime Banu Han 59
 Seyide Banu Han 59

Simurg 121, 327
 Sosyalist 101, 269, 279
 Sudan 197
 Suudi Arabistan 21, 163, 165, 189

Ş

Şorvag 187, 261

T

Tacık 181
 Tahran 317, 319, 321
 Taklamakan Çölü 75, 127, 203, 221, 229, 269

Tecelli Hazret 57
 Teşkil-i Necat 259
 Tiananmen 189

Tibet 67, 75, 151, 247

Toka Hacı 249

Tukay 233, 328

Tunganlar 43, 45, 49, 51, 53

Turdi Muhammed 61, 115, 153, 217, 219,
225, 235Turdi Muhammed Ahun 61, 115, 217, 219,
225, 235Türkiye 21, 125, 129, 131, 147, 161, 183,
185, 205, 217, 263, 299, 301, 303,
307, 315, 319, 323, 326, 327, 328,
329, 338

Tuzakçı 307

U

Urduca 309, 315

Urumçi 21, 69, 85, 95, 159, 189, 279, 285, 303,
307, 326Uygur 65, 71, 79, 105, 125, 191, 279, 309, 325,
328, 338**X**

Xi Jin Ping 325, 327

Xinjiang 63, 75, 109, 113, 326

Y

Yang Dey Hu 183

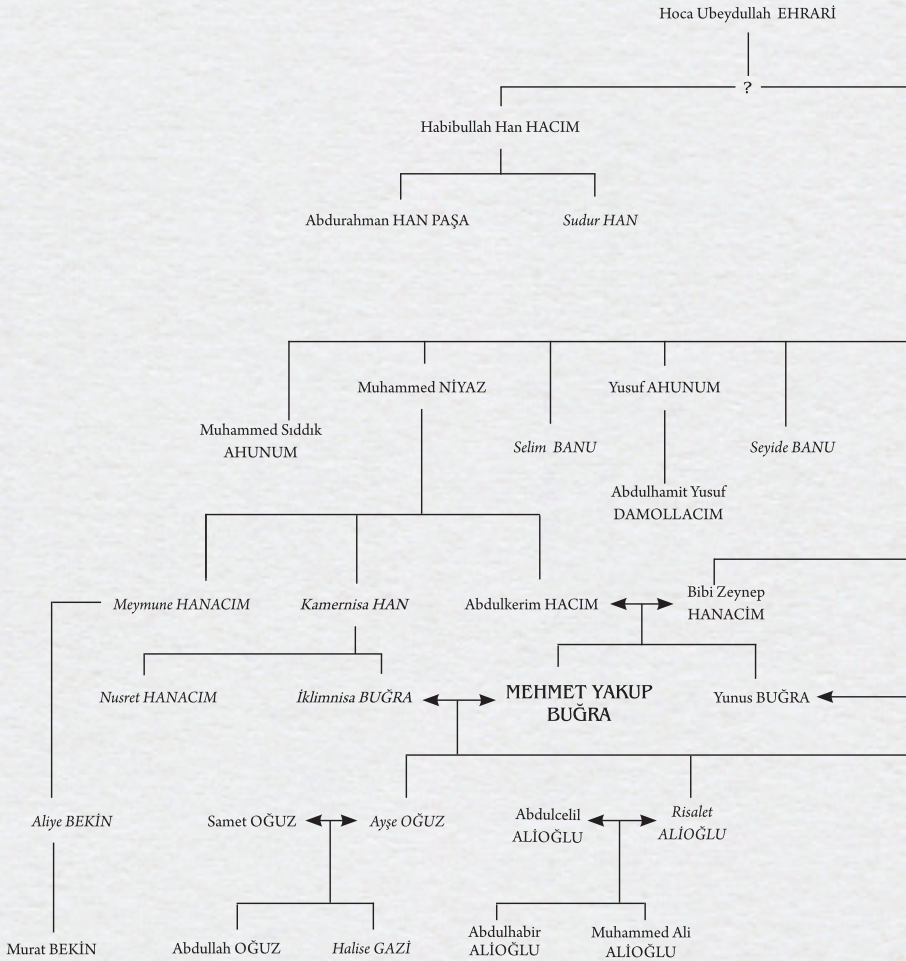
Yarkent 65, 113, 115, 259, 263

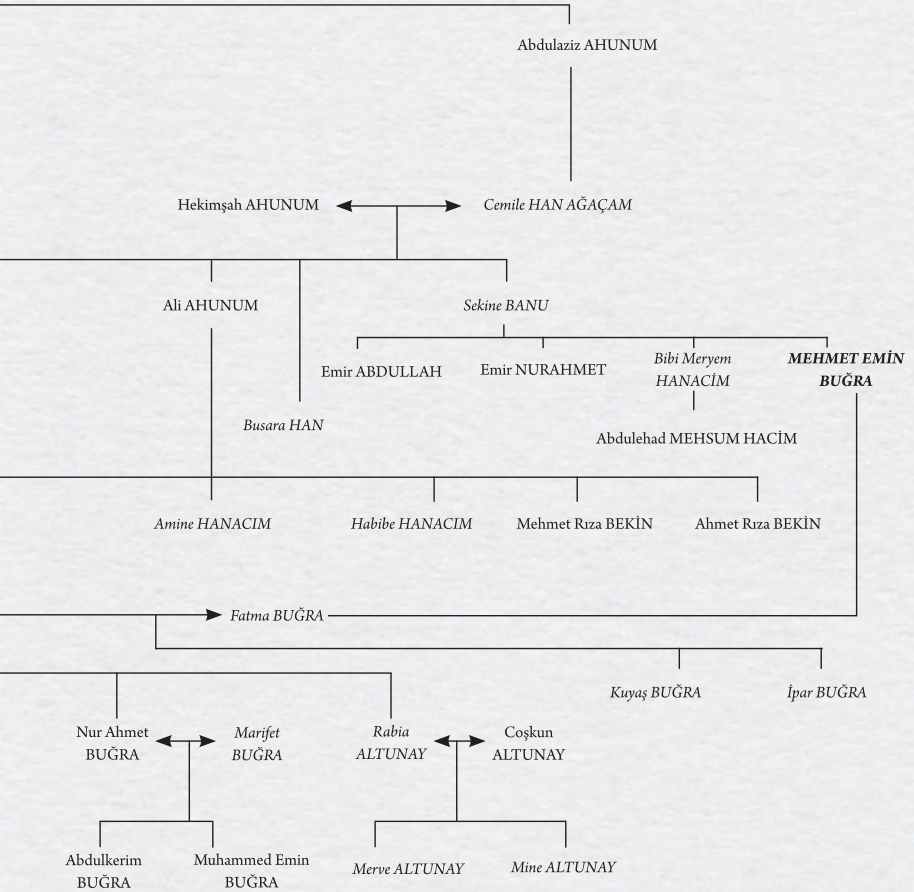
Yurunkaş 263

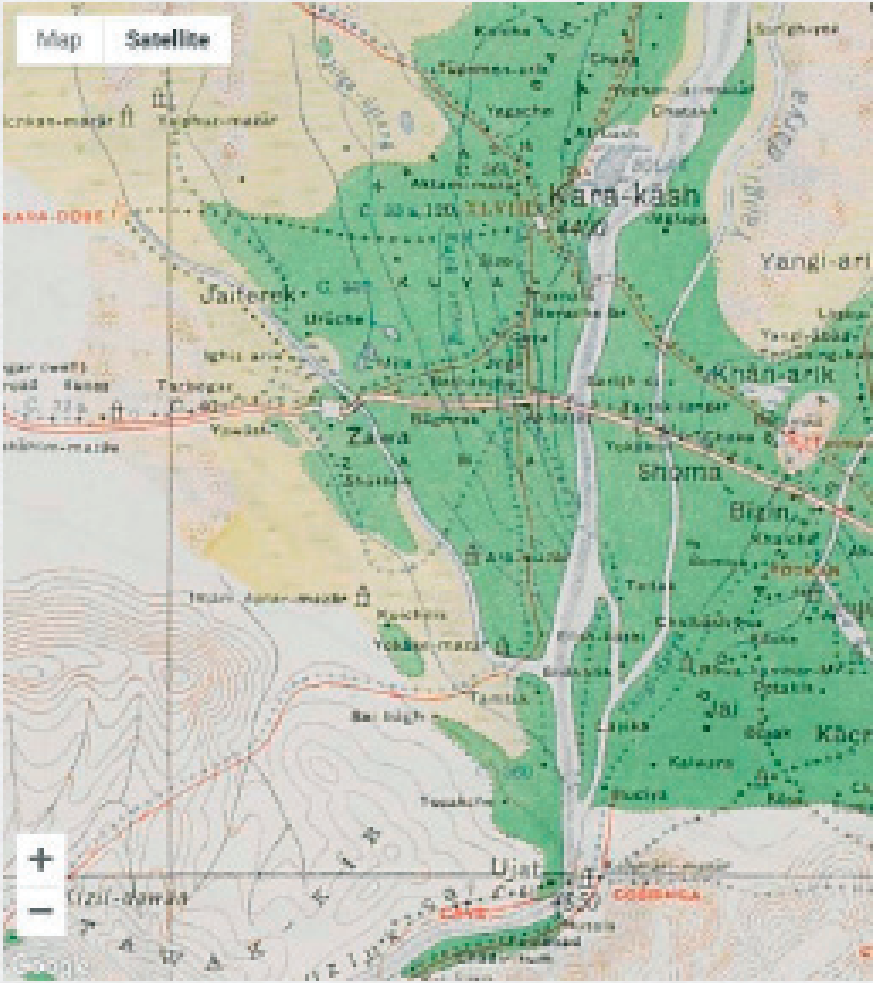
Yusuf Ahunum 57, 59

EKLER

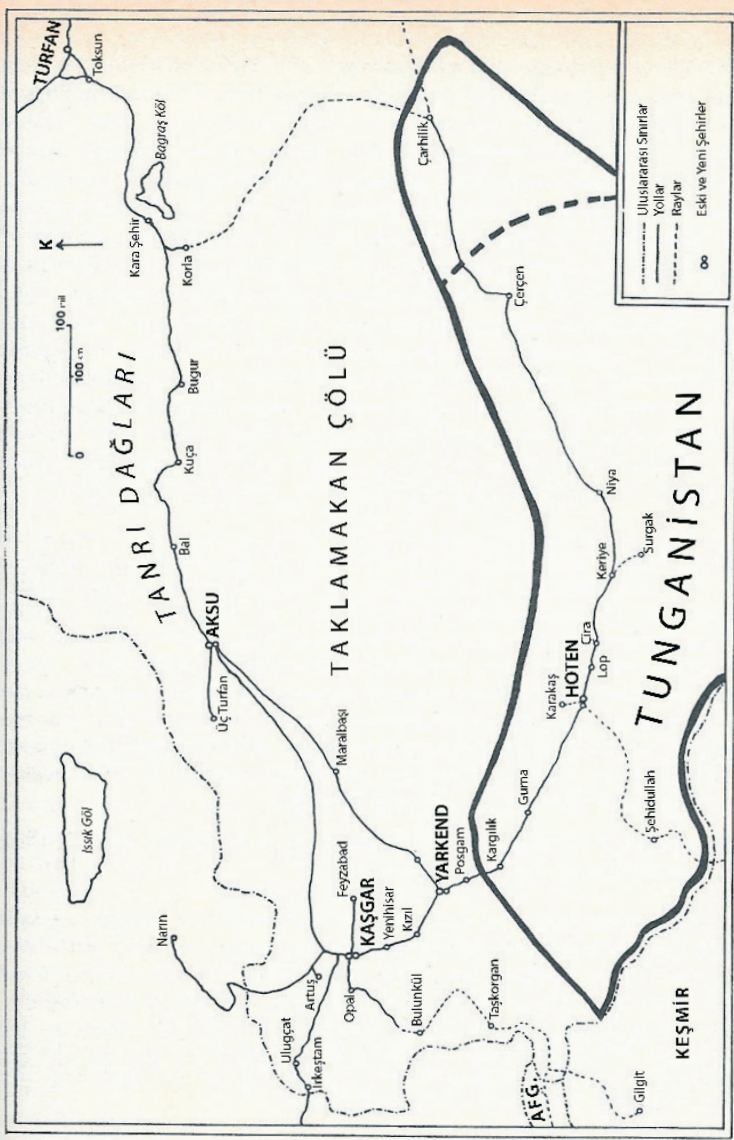
Tablo 1: Mehmet Yakup Buğra Şeceresi

- Harita: İngiliz arkeolog Aruel Stein [1862-1943] tarafından 1928 yılında basılan “Innermost Asia” adlı eserde yer alan ve Japon Toyo Bunko Üniversitesi tarafından Googlemaps'e adapte edilen Doğu Türkistan haritasının Hoten şehrini gösteren kısmı. Harita için bakınız: <http://dsr.nii.ac.jp/digital-maps/stein/place-names/map/>

■ 1934-1937 yılları arasında Doğu Türkistan'daki Tungan istilasını gösteren harita.

■ Mehmet Yakup Buğra'nın 1943-1947 yılları arasında 5 yılını geçirdiği Demmu [Dammur] şehrinin konumu.

■ Mehmet Yakup Buğra'nın babası Abdülkerim Buğra'nın (en sağda ayakta) yer aldığı fotoğraf. Önde siyah cübbesiyle duran kişi de Mehmet Emin Buğra'dır (Hoten, 1933).

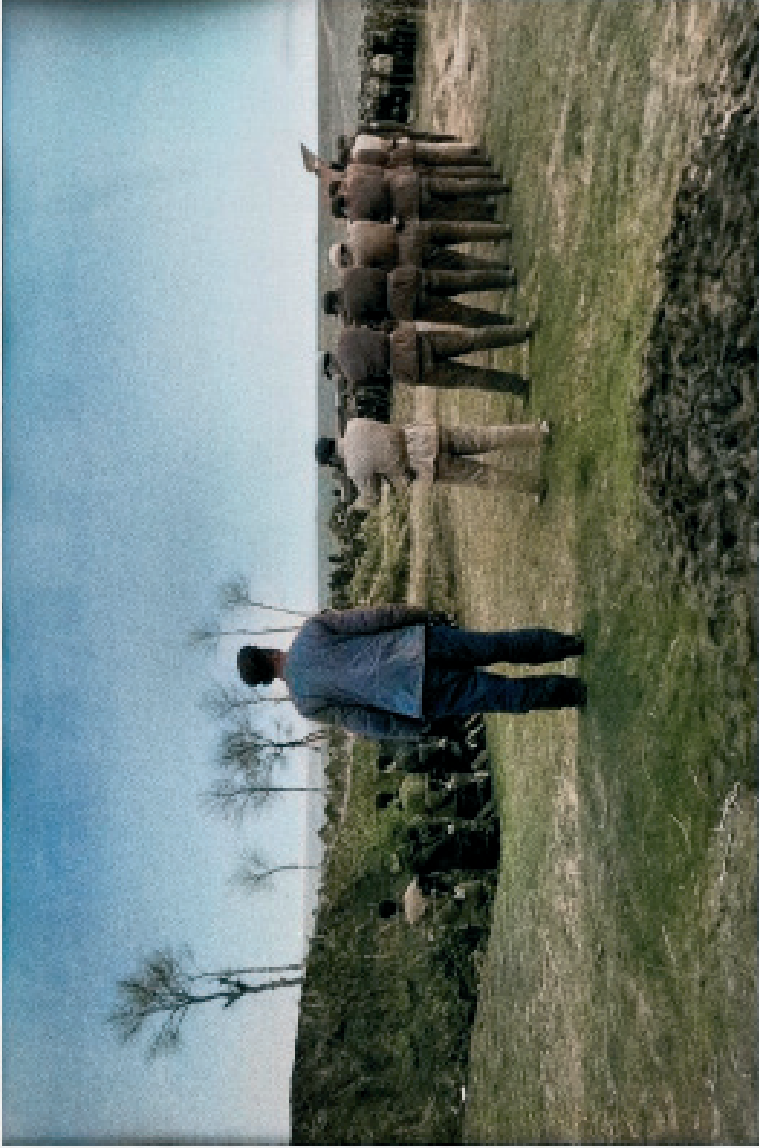
■ Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında "teşhir".

■ Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında “mücadele” adı altında yapılan “uygulamalardan” bir görsel.

■ Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında "yargılama".

■ Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında “ıcabına bakma”.

■ 1920'lerin başında Kaşgar'daki çin birliklerinin komutanı Ma Fuxing tarafından elleri veya bacakları kesilen Doğu Türkistanlılar. Arkadaki Çince yazıda da "elleri ve ayakları Ma Fuxing tarafından kesilen insanlar" diye yazıyor. Kaynak: Andrew Forbes, *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia*, s. 26.

Mehmet Yakup Buğra'nın Hatıralarım: Doğu Türkistan'ın Gerçek Hikâyesi

(1949-1976) isimli bu eseri **Abdullah Oğuz** tarafından yayına hazırlandı. Eser; **Türkiye Kızılay Derneğinin** eğitim, araştırma ve yayın çalışmaları yapmakla görevli birimi **Kızılay Akademi'nin** Kızılay'ın faaliyet alanlarında birikim oluşturmaya ve kamuoyu farkındalığını arttırmaya yönelik hazırladığı ve/veya hazırlattığı kültürel, sanatsal, düşünsel ve bilimsel çalışmaların yayımlanmasından sorumlu organı **Kızılay Kültür Sanat Yayınlarının** 25.; kapsamında rapor, belge, hatırat, günlük, mektup vb. türlerde eserlerin yer aldığı Bellek-Belge dizisinin 3. kitabı olarak 2024'te İstanbul'da 1.000 tirajla yayımlandı.

Kızılay Kültür Sanat Yayınları yayın kurulu tarafından Doğu Türkistan'da yaşanan insani ihlaller tarihinin 1949-1976 arasındaki döneminin canlı şahitlerinden biri olan Mehmet Yakup Buğra'nın anılarının, dönemin ve ülkenin insani açıdan belgelenmesine hizmet edeceği değerlendirilerek yayımlanmasına karar verildi. Ayrıca Kızılay'ın insaniyetperver faaliyetlerinin yöneldiği konulardan birine altık olması da eserin yayımlanması kararında etkili oldu.

Mehmet Yakup Buğra'nın hatıralarının ilki Uygur alfabesiyle yazılan özgün metin ve bu metnin Türkiye Türkçesine aktarımının birlikte yer aldığı (İstanbul, 2001), ikincisi sadece Türkiye Türkçesine aktarımının olduğu (Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, 2019) iki farklı sürümü

daha önce yayımlanmıştır. İlk iki yayını gibi yine Abdullah Oğuz tarafından hazırlanan bu edisyon; Doktor Mehmet Yakup Buğra'nın hatıralarının Uygur alfabesiyle özgün metnini, bakışımı sayfa iki sütun hâlinde Latin alfabesinde transliterasyonunu ve Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımını sunmaktadır. Uygur alfabesiyle özgün metin Doktor Mehmet Yakup Buğra tarafından dizildiği hâliyle aynen alındı, Latin alfabesiyle transliterat edilmış metinde Türkiye Türkçesinde kullanılan noktalama imleri ve kuralları tatbik edildi, Türkiye Türkçesine aktarımdaysa çeviri metin mantığına tabi oldu. Üç paralel metnin yanı sıra belge, görsel ve indeks ilave edilerek ilk iki yayınına göre bütünüyle yenilenen bu edisyonun hazırlık çalışmaları **Muhammed Ali Alioğlu** editörlüğünde sürdürüldü. **Alpaslan Durmuş** Kızılay Kültür Sanat Yayınları imla ve gramer yaklaşımı itibarıyla editöryal değerlendirmeden geçirerek son okumayı yaptı. Uygur Türkçesiyle olan özgün metnin dizilmesini **Abdusalam Emin Buğra, Fethuddin Buğra, Abdulmelik Barat** yaptı. Metnin grafik tasarımı **Nevzat Onaran**'ın, tasarımın uygulanmasıysa **Murat Tunoğlu**'nun elinden çıktı. Emek verenler arasında yayını koordinasyon ve kitabın basım ve üretim süreci **Fatma Sena Yasar** tarafından tanzim ve takip edildi.

Emeği geçen ve katkıda bulunanlara teşekkür ederiz.

Hatıralarım

خاتره لرم

DOĞU TÜRKİSTAN'IN GERÇEK HİKÂYESİ (1949-1976)

“Ümitsizliğe kapılıp ardından biraz rahatladığımda... Ümit sanki güneşin doğuşu gibi ufukta görünmeye başladığında... Kâbus görüp korkuyla uyanan kişi gibi kendimi rahat hissettiğim zamanlarda... Böyle bir hatıratı yazmaya karar vermiştim. ... Hadiseler bizim için Rabbimin Çolpan Yıldızını göğe yükseltmesi gibi bir mucizeydi. İşte bu yazdıklarını çocuklarıma hatıra bırakmak arzusundaydım. Rabbime şükürler olsun bugün bu hatıratı yazmaya başladım.”

“Yeri gelmişken Çolpan Yıldızı'nın göğe yükselişi hakkındaki rivayeti anlatayım. Annemin anlattığına göre Çolpan Yıldızı, zalim bir padişahın eline esir düşmüş salih bir kadıymış. Zalim padişah ona işkence edip öldürecekmiş. Çolpan zindanda yatıp gece gündüz Allah'a gözyaşları içinde yalvarmış. Rabbim, bir gün duasını kabul edip Çolpan'ı göğe yükseltmiş. Ondan sonra Çolpan Yıldızı olup sehere yakın gökyüzünde parlak ışığını saçarak insanlara güneşin doğuşuna az kaldığını ve her karanlıktan sonra bir aydınlığın geleceğini haber verir olmuş.”

“Hatıralarımı yazmaktaki asıl amacım: Tüm bu olaylar olup biterken daha doğmamış olan torunlarımın ve o zamanlarda küçük olup tüm bu olanları hatırlamayan çocuklarımın yaşananları bilmesini, milletimizin özellikle ailemizin başına gelenleri öğrenmelerini istememdir. ... Bir gün gelir; özgür dünyada büyüyenlere benim bu yazdıklarım garip gelebilir. Hatta bunlara inanmazlar. ... Atalarının dinini ve milletini korumak için verdiği mücadeleyi ve bu yolda akıtılan kanlarını unutmamalarını ümit ediyorum. Evlatlarımın içinde bu yazdıklarımı okumayacaklar olacaktır ama okuyacaklar da tükenmeyecektir.”

HATIRALARIM

DOĞU TÜRKİSTAN'IN GERÇEK HİKÂYESİ (1949-1976)

DR. MEHMET YAKUP BUĞRA HAZIRLAYAN: ABDULLAH OĞUZ

DİZİ ADI: BELLEK-BELGE

KİTAP NO: 25

